Jouko Marttila • Jouni Similä
Jari Ukkonen • Laura Vuorela

LUKION YHTEISKUNTAOPPI

Linkki 2

Taloustieto

Sanoma Pro Oy
Helsinki

Tiedustelut
Sanoma Pro Oy, Helsinki
puh. 020 391 000
sähköposti: asiakaspalvelu@sanomapro.fi

www.sanomapro.fi

Kustantaja: Sanoma Pro Oy
Tämä aineisto on digitaalinen rinnakkaisversio tuotteesta
ISBN 978-951-0-34092-9 Linkki 2 Lukion taloustietoi

12 kk lisenssi ISBN 978-952-63-1881-3
48 kk lisenssi ISBN 978-952-63-1882-0

Toimitus: Anu Valkama
Taitto: Veera Alanko
Kuvatoimitus: Nina Tuittu

© Jouko Marttila, Jouni Similä, Jari Ukkonen, Laura Vuorela
ja Sanoma Pro oy

Kopiointiehdot
Tämä teos on digitaalinen oppikirja, joka on suojattu
tekijänoikeuslailla (404/61).

Taloustieto

Jouko Marttila
Jouni Similä
Jari Ukkonen
Laura Vuorela

Talous koskettaa meitä kaikkia. Mitä paremmin ymmärrämme verotusta, yritystoimintaa ja talouden lainalaisuuksia, sitä viisaampia päätöksiä osaamme oman rahankäyttömme kannalta tehdä. Taloustiedon opiskelu kannattaa, sillä talousasioiden hyvä hallinta auttaa säästämään ja vaurastumaan.

Talouden kehitystä ei voi ennustaa täsmällisesti. Suhdanteet vaihtelevat, ja kehitystä kuvaa parhaiten jatkuva epävarmuus. Talouden ymmärtäminen auttaa myös epävarmuuden kanssa elämisessä. Yllätyksiä on helpompi kestää, kun pystymme hahmottamaan talouden suuria linjoja ja kansainvälisiä kehityskulkuja.

Tässä kirjassa perehdytään talouden perusasioihin yritystoiminnasta julkiseen talouteen ja rahoitusmarkkinoihin. Taloutta tarkastellaan sekä kotimaan että kansainvälisen talouden näkökulmasta. Kirja auttaa myös arvioimaan viimeaikaisten talouskriisien syntyä ja mahdollisia seurauksia.

Taloustieto antaa hyödyllisiä välineitä jokaisen oman talouden ja tulevaisuuden hallintaan.

Sisällys

Suomalaisena globaalissa taloudessa

1. Taloudellinen toiminta syntyy tarpeista 7
Täydellistä talvitakkia metsästämässä 7
Tarpeet avuksi markkinoinnin suunnitteluun 8
Niukkuutta on kaikkialla 9
Suomi on markkinatalous 10
Talouskasvu mahdollistaa hyvinvoinnin 12
Miten talouskasvu saadaan aikaan? 14
Tarvitaanko talouskasvua? 14

2. Globaalin talouden rikkaat ja köyhät 18
Talous ei tunne rajoja 18
Lisääkö globalisaatio hyvinvointia? 18
Kehitysmaat ja globalisaatio 20
Suuryritykset – vapaakaupan hyötyjät 22
Maailmanvalloituksessa on ongelmansa 24
BRIC-maat – maailmantalouden uudet veturit? 25
Maailmantalouden järjestöjä 26
Hyötyykö suomalainen globalisaatiosta? 27
Taloudellisen yhdentymisen vaiheet 28
Eurooppa ilman rajoja 28

3. Kotitaloudet vaikuttavat talouden kehitykseen 30
Kotitalous taloudellisena vaikuttajana 30
Palkkatulo on kotitalouksien suurin tulonlähde 31
Muut kotitalouden tulonlähteet 31
Nuoren työntekijän palkkatodistus 32
Kotitalouden menot 32
Rahaa tulisi riittää myös säästämiseen 33
Mihin kotitaloudet säästävät? 34
Vauraat ja velkaiset kotitaloudet 34
Vaarana ylivelkaantuminen 36
Talous on taitolaji 37
Työttömyys koskettaa monia kotitalouksia 38
Syventävät tehtävät 41

Yritykset, kysyntä ja tarjonta

4. Yritystoiminta on talouden kivijalka 43
Suomi on pienyritysten maa 43
Yrittäjäksi voi opiskella 44
Ryhtyisinkö yrittäjäksi? 44
Yrityksen voi perustaa pienelläkin rahalla 46
Osakeyhtiö on suosituin yhtiömuoto 48
Osuuskunnassa jäsenet päättävät 49
Franchise-yritys toimii toisen luvalla 50
Kolme erilaista henkilöyritystä 51

5. Yritykset tavoittelevat voittoa 52
Yritykset tarvitsevat pääomaa 52
Yksityiset rahoittajat sijoittavat kasvuyhtiöihin 53
Yritystoiminta sisältää aina riskejä 54
Sosiaalinen media on sekä mahdollisuus että riski 56
Kirjanpito on yrityksen kuntokartoitus 56
Tilinpäätös ei aina kerro koko totuutta 57
Enron-skandaali johti lakimuutoksiin 58
Maksuvaikeudet voivat johtaa konkurssiin 59

6. Yritykset kilpailevat markkinoista 60
Kuluttaja on markkinoiden kuningas 60
Kysyntä ja tarjonta määräävät hinnan 60
Kilpailu parantaa laatua ja hillitsee hintoja 62
Kilpailu ei ole täysin vapaata 62
Kilpailua edistetään 64
Ulkomaankaupalla tavoitellaan uusia markkinoita 65
Vapaakauppa edistää Suomen vientiä 66
Anders Chydenius – suomalainen vapaakaupan esitaistelija 68
Protektionismi voi johtaa tehottomuuteen 69
Vaihtotase kertoo kansakunnan velkaantumisesta 70
Syventävät tehtävät 72

Raha ja rahoitusmarkkinat

7. Raha on talouden perusta 75
Vaihdon väline 75
Korko on rahan hinta 75
Seteli on uskon asia 76
Bretton Woodsista euroon – tavoitteena kestävä valuuttajärjestelmä 77
Yhteinen rahapolitiikka tähtää vakaaseen talouteen 78
Eurosta enemmän hyötyä kuin haittaa 78
Euron hinta määräytyy valuuttamarkkinoilla 79
Mihin markkinoiden luottamusta tarvitaan? 79
Suomen Pankki on yksi EKP:n omistajista 80

8. Pankit ja pörssi rahoitusjärjestelmän ytimessä 82
Rahamarkkinoilla ostetaan ja myydään rahaa 82
Joukkovelkakirjoilla hankitaan pitkäaikaista rahoitusta 85
Osakemarkkinat kertovat talouden tilasta 86

9. Säästäminen ja sijoittaminen 88
Sijoittamiseen liittyy aina riski 88
Rahastosäästämisen suosio kasvaa 90
Pörssisijoittaminen vaatii kärsivällisyyttä 90
Simo Sijoittaja seuraa markkinoita 92
Syventävät tehtävät 94

Julkinen talous ja verotus

10. Mihin tarvitaan julkista taloutta? 97
Julkinen talous tuottaa peruspalveluita 97
Valtion tulot ja menot 98
Sosiaaliturvarahastot ja niiden tulot ja menot 100
Kuntatalous 100
Miten saada rahat riittämään kunnissa? 102
Julkisen talouden ongelmavyyhti: menot kasvavat tuloja nopeammin 104

11. Verotus Suomessa 106
Mihin veroja tarvitaan? 106
Mitä vaaditaan hyvältä verojärjestelmältä? 107
Veroja on monenlaisia 107
Välittömät verot peritään suoraan tulosta 108
Välilliset verot maksetaan tuotteen ja palvelun hinnassa 109
Palkansaajan verovuosi 110
Pitäisikö veroja korottaa? 112
Pitäisikö veroja laskea? 114
Syventävät tehtävät 116

Talous ei kasva tasaisesti

12. Hyvinvoinnin mittaaminen ja jakautuminen 119
Bruttokansantuote kertoo talouden kehityksestä 119
Kannattaako pimeä työ? 120
Kokonaistarjonnan ja -kysynnän tase 121
Talouskasvu ja hyvinvoinnin mittaaminen 122
Muut elintason mittarit 124
Kansantalouden käytettävissä olevat tulot 125
Tulonjako suomalaisten kesken 126
Miksei palkkatasa-arvo toteudu? 128

13. Taloudessa suhdanteet vaihtelevat 130
Suhdannevaihtelut noudattavat yleensä samaa kaavaa 130
Mikä erottaa laman ja taantuman? 132
Talouskasvu pysähtyy kriiseihin 133
Kuplat kuuluvat talouteen 134
Suomen talouskasvu on riippuvainen viennistä 134
Finanssikriisi ja maailmantalouden taantuma 135
Velkakriisi 136
Miksi pankien konkurssit pyritään estämään? 137
Suomen 1990-luvun lama ja pankkikriisi 138

14. Työttömyys ja inflaatio talouden häiriöinä 140
Työttömyys on kansantalouden ongelma 140
Työttömyyden eri lajit 140
Työttömyyteen vaikutetaan talouspolitiikalla 142
Miksi hinnat nousevat? 143
Inflaatio lisää eriarvoisuutta 143
Inflaation mittaaminen 144
Olisiko hintojen lasku hyvä asia? 145

15. Keynesiläinen uskoo valtioon, monetaristi rahaan 146
Finanssipolitiikka säätelee kokonaiskysyntää 146
Vakaat hinnat ovat hyväksi taloudelle 146
Pula-ajan parantaja 147
Tulopolitiikalla on ylläpidetty ostovoimaa 148
Lakot painostuskeinona 149
Syventävät tehtävät 152

Suomen talouden tulevaisuus

16. Mistä leipä tulevaisuudessa? 155
Elinkeinorakenne muutoksessa 155
Rakennemuutos jatkuu 2000-luvulla 157
Väestö keskittyy kasvukeskuksiin 158
Elinkeino- ja aluepolitiikka 158
Jatkuuko Suomen menestystarina? 160
Miksi kilpailukyky on tärkeää? 160

17. Tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia 162
Väestö ikääntyy 162
Elinaikakerroin leikkaa eläkkeesi 163
Hidastuuko talouskasvu? 163
Syntyykö pulaa työntekijöistä vai työpaikoista? 164
Onko talouden kasvu kestävällä pohjalla? 166
Kasvun kritiikki 167
Suomella on vahvuutensa 168
Syventävät tehtävät 170

Käsitehakemisto 172

H&M

Kuluttaja on markkinoiden kuningas. Hänen tarpeistaan ja päätöksistään riippuu, mitä tuotteita yritysten kannattaa asettaa myytäväksi. Kuluttajat kuuluvat kotitalouksiin, jotka ovat talouselämän tärkeitä vaikuttajia. Ne tarjoavat työvoimaa yrityksille, käyttävät tarjolla olevia hyödykkeitä ja palveluita ja säästävät osan hankkimistaan varoista. Kotitaloudet joutuvat kuitenkin kohtaamaan niukkuutta: ne eivät pysty hankkimaan kaikkea, mitä haluaisivat. Suomalaiset kotitaloudet ovat 2010-luvulla varakkaampia, mutta samalla velkaisempia kuin koskaan ennen historian aikana. Kuluttaja kohtaa myös globalisaation jokapäiväisessä elämässään: jokainen kulutuspäätös on valinta, jolla on mahdollista vaikuttaa siihen, mistä kauppiaat hankkivat tuotteita liikkeisiinsä.

1. Taloudellinen toiminta syntyy tarpeista

Täydellistä talvitakkia metsästämässä

Jokainen joutuu tekemään valintoja hankkiessaan tavaroita ja palveluita. Asumiseeen, ruokaan ja liikkumiseen on välttämättä kulutettava jonkin verran rahaa. Lisäksi muut **tarpeet** ohjaavat kuluttamista. Kuinka tarpeelliseksi koen muodinmukaiseen talvitakkiin sonnustautumisen? Syönkö mieluummin ulkona vai teenkö itse ruokaa kotona? Kuinka usein haluan käydä elokuvissa? Vai säästäisinkö ja sijoittaisinko säästöön jääneet varat esimerkiksi suomalaisen pörssiyhtiön osakkeisiin?

Omat tarpeet ja niistä syntyvät kulutuspäätökset ohjaavat talouden toimintaa. Yritykset pyrkivät pääsemään mahdollisimman tehokkaasti selville ihmisten tarpeista ja suuntaamaan tuotantonsa niiden täyttämiseksi. Mikäli iso osa kuluttajista haluaa uusia talvitakkinsa usein, yrittäjät perustavat vaateliikkeitä. Ulkona syöjien tarpeita tyydyttämään syntyy ravintoloita. Elokuvissa käynti johtaa elokuvateattereiden menestykseen ja ehkä myös ohjelmistojen laajentumiseen. Osakkeisiin sijoittaminen puolestaan tarjoaa välillisesti yritykselle varoja laajentaa toimintaansa.

Tarpeet muuttuvat ajan saatossa. Tänä päivänä ylellisyydeksi luokiteltava tuote voi olla tulevaisuudessa joka kotiin kuuluva kapine. Tarpeita voidaan luoda myös markkinoinnin keinoin: kovinkaan monella ei välttämättä ollut tarvetta surffata matkapuhelimella netissä tai istua talvipakkasessa puilla lämmitetyssä kylpytynnyrissä ennen kuin markkinoinnin avulla luotiin tarve näille tuotteille.

Lähes jokaisella kuluttajalla on enemmän tarpeita kuin rahaa niiden täyttämiseksi. Moni haluaisi syödä ulkona useammin, uusia vaatekaappinsa sisällön tiuhempaan ja käydä elokuvissa aina kun kiinnostava filmi tulee ensi-iltaan. Taloustieteessä tätä arkista rahaongelmaa kutsutaan **niukkuudeksi**. Taloustieteessä ajatellaan, että niukkuus on pysyvä tila, joka ohjaa kaikkea taloudellista toimintaa.

Tarpeet avuksi markkinoinnin suunnitteluun

Talvitakkia etsivä ihminen on esimerkki kuluttajasta, joka pyrkii ostoksellaan tyydyttämään ainakin kahdenlaisia tarpeita. Ensinnäkin Suomen olosuhteissa kunnollinen talvivaate on välttämättömyys, jota ilman ei pärjää. Toisaalta muodin seuraaminen voi olla kuluttajan tapa toteuttaa omaa persoonallisuuttaan.

Yhdysvaltalaisen Abraham Maslowin mukaan ihmisen tarpeilla on tietty hierarkia, jonka mukaan ihmiset toimivat pyrkiessään täyttämään tarpeitaan. Perustavimpia ovat fysiologiset tarpeet, kuten hengittäminen, syöminen ja lämpö. Heti niiden täyttämisen jälkeen huomio kiinnittyy turvallisuuden tarpeeseen, jonka jälkeen vuorossa ovat yhteenkuuluvuuden ja rakkauden tarpeet sekä arvonannon tarpeet. Vasta viimeisellä sijalla ovat ihmisen itsensä toteuttamisen tarpeet, kuten muodinmukainen pukeutuminen.

Monet yritykset pyrkivät markkinoinnissaan ottamaan huomioon **Maslowin tarvehierarkian**. Huippumuotia ei kannata tarjota kohderyhmälle, jolla on puutteita tärkeimmissä hierarkian tasoissa, kuten ruokavaliossa tai asumisen tasossa. Toisaalta ihmisen turvallisuuden kaipuu on synnyttänyt ”pelkobisneksenä” tunnetun ilmiön, johon kuuluu turvallisuuden kaipuun käyttäminen markkinoinnin välineenä. Lamauttimia ja sumuttimia pyritään markkinoimaan joka naisen käsilaukkuun. Kodit tulee turvallisuusyritysten mukaan varustaa valvontakameroilla ja murtohälytysjärjestelmillä.

Psykologisessa tutkimuksessa Maslowin teoriaa on kritisoitu monimutkaisen asian yksinkertaistamisesta. Kaikki tutkijat eivät arvosta myöskään Maslowin tutkimusmenetelmiä. Tarvehierarkioista onkin tullut lähinnä markkinoinnin suunnittelussa käytetty oppi, jonka mukaan markkinoinnin kohderyhmät valitaan.

Sellaista ei kannata tuottaa, mitä kuluttajilla ei ole tarvetta hankkia. Tuotteita, joita ilmankin tulee erinomaisesti toimeen, nimitetään usein turhakkeiksi. Kuvan paristokäyttöinen maidonvaahdotin voi monen mielestä olla turhake.

Niukkuutta on kaikkialla

Kuluttaja tekee kuluttamispäätöksensä eri **kulutushyödykkeiden**, eli tavaroiden ja palveluiden välillä. Kulutushyödykkeet jakautuvat **kerta-** ja **kestokulutushyödykkeisiin**. Esimerkiksi elokuvalippu on kertakulutushyödyke, kun taas televisio on kestokulutushyödyke. Hyödykkeet voivat olla myös **aineellisia** tai **aineettomia**. Talvitakki on aineellinen hyödyke, kun taas esimerkiksi elokuvissa tai parturissa käynti on aineeton hyödyke eli **palvelu**.

Kuluttajan ohella myös yritykset joutuvat tekemään valintoja niukkuuden vallitessa. Jokainen yritys joutuu punnitsemaan, mitä hyödykkeitä sen kannattaa tuottaa ja miten paljon. Yrityksillä on käytössään rajallinen määrä **tuotannontekijöitä**, eli esimerkiksi koneita, raaka-aineita ja työvoimaa sekä tuotantoon liittyvää osaamista. Yrityksen on tarkkailtava, mitkä hyödykkeet ovat erityisen haluttuja ja suunnattava tuotannontekijänsä niiden tuottamiseen. Jos leipomo toteaa, että pulla myy paremmin kuin leipä, se voi päättää tuottaa pullaa koko tuotantokapasiteetillaan ja jättää leivän leipomisen muille leipomoille.

Yritys voi parantaa mahdollisuuksiaan tuottaa hyödykkeitä lisäämällä tuotannontekijöidensä määrää. Yritys voi hankkia uusia koneita, palkata lisää työvoimaa, hankkia lisää raaka-aineita tai lisätä henkilöstönsä osaamista esimerkiksi koulutuksen avulla. Yritysten hankkimia uusia koneita ja rakennuksia kutsutaan **investointihyödykkeiksi**. Niiden avulla yritykset pyrkivät tuottamaan tulevaisuudessa enemmän ja edullisemmin.

Sekä kuluttajat että yritykset kohtaavat myös luonnonvarojen niukkuuden. Ennen kaikkea uusiutumattomat luonnonvarat, kuten öljy, säätelevät voimakkaasti niin kuluttajien kuin yritystenkin toimintaa. Vaikka ei omistaisikaan autoa, voi öljyn hinnan nousun todeta kauppojen hyllyillä. Kuljetuskustannukset ja muut tuotantokustannukset kasvavat kun öljyn hinta nousee, ja yritykset siirtävät korotuksen tuottamiensa hyödykkeiden hintoihin.

Kampaamokäynti on aineeton hyödyke eli palvelu. Kampaamoyrittäjä voi investoida esimerkiksi henkilökuntansa lisäkoulutukseen pystyäkseen kilpailemaan markkinoilla. Mitä tarpeita kampaamon asiakas pyrkii ostoksellaan tyydyttämään?

Puhtaan ilman hengittämisestä ei tarvitse maksaa korvausta, kuten ei myöskään marjojen ja sienien poimimisesta suomalaisesta metsästä. Kuitenkin myös puhdas ilma on hyödyke, josta vallitsee niukkuutta. Vaikka sen hengittämisestä ei voidakaan periä maksua, sen saastuttamisesta voidaan laskuttaa. Yritykset voivat tehdä kauppaa hankkimalla ja myymällä päästöoikeuksia, jotka oikeuttavat päästämään ilmaan ja vesistöön tietyn määrän ympäristön kannalta haitallisia aineita. Pohjoismaiset jokamiehenoikeudet ovat harvinainen ilmiö. Monissa maissa esimerkiksi marjojen keräämiseen vaaditaan lupa.

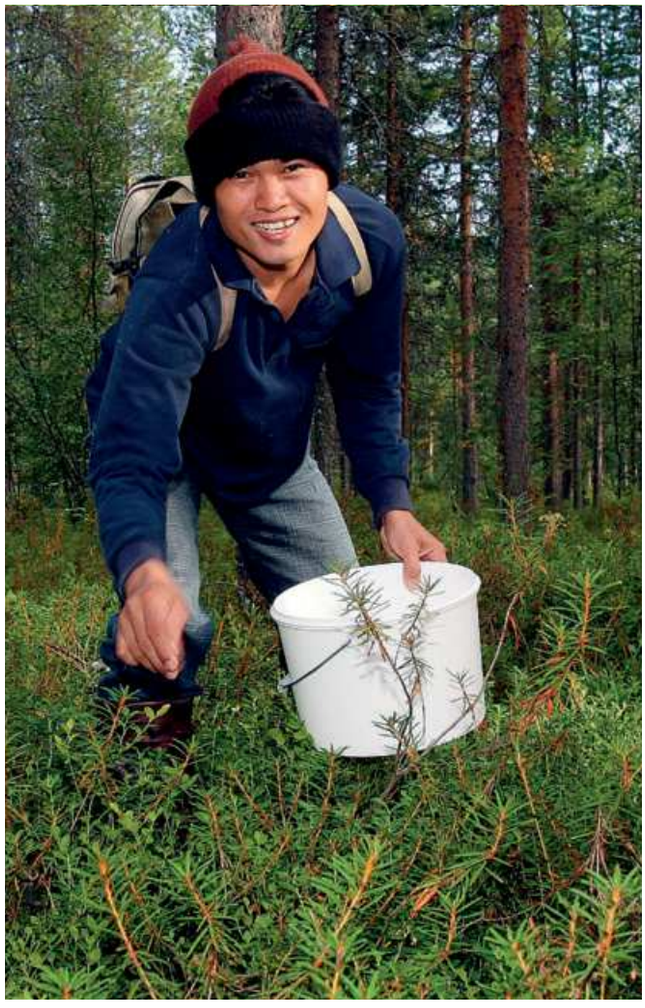

Jokamiehenoikeuksien rajaamisesta on alettu keskustella, kun Suomeen on viime vuosina tullut marjanpoimijoita ulkomailta. Savukoskella, Lapissa, on kerätty marjasatoa talteen muun muassa thaimaalaisten poimijoiden voimin.

Suomi on markkinatalous

Markkinataloudessa valtio ei määrittele, mitä tuotteita tuotetaan ja mitkä ovat tuotteiden hinnat. Hinnat muodostuvat yrityksen ja kuluttajan välisenä sopimuksena: kun ostat takin kaupasta, hyväksyt yrittäjän takille asettaman hinnan, ja välillenne syntyy sopimus. Markkinatalous perustuu ajatukseen, että talous toimii parhaiten, kun jokaisen yrityksen annetaan päättää omien voimavarojensa käytöstä ja kuluttajien päättää omien rahojensa käytöstä.

Markkinatalouden keskeinen ajatus on **kilpailu**. Kilpailu toimii silloin, kun markkinat ovat vapaat. Talvitakkeja myyviä yrityksiä on useita ja kuluttaja voi vapaasti valita, mistä liikkeestä hankkii takkinsa. Ihmisten itsekkyyttä ei pidetä markkinatalouden toiminnan kannalta pahana asiana. Kun yrittäjä pyrkii lisäämään omia voittojaan laajentamalla tuotantoaan, kuluttajilla on aiempaa paremmat mahdollisuudet hankkia tuotteita käyttöönsä. Kilpailu voittoa tavoittelevien yritysten välillä pitää laadun korkeana ja hinnat matalina.

Talvitakkia etsivä kuluttaja on **markkinavoima**: hänen ostopäätöksensä sanelee, minkälaisia talvitakkeja on järkevää tuottaa ja mihin hintaan. Markkinavoimat voidaan määritellä toimijoiksi, jotka omalla toiminnallaan vaikuttavat markkinoiden kehitykseen. Nykyisin erityisesti sijoittajat ohjaavat omilla sijoituspäätöksillään markkinoiden toimintaa.

Vapaa markkinatalous on kuitenkin ideaalitilanne, joka ei käytännössä toteudu missään. Jotta rikkaus ei keskittyisi vain harvoille, tarvitaan valtiota sääte-

Hinnat määräytyvät kuluttajien ja yrittäjien välisenä sopimuksena. Myös yksittäinen kuluttaja on näin markkinavoima.

lemään markkinoiden toimintaa. Myös monet yhteiskunnan toiminnot, kuten koulutus ja terveydenhuolto, on Suomessa haluttu jättää yhteiskunnan tehtäviksi.

Suomessa valtio on puuttunut voimakkaasti myös yrityselämään. Koska Suomi oli pitkään hyvin köyhä maa, tarvittiin valtiota käynnistämään runsaasti **pääomaa** vaativaa teollisuutta. Monissa muissakin maissa esimerkiksi rautatiet ovat valtion omistuksessa eikä vapaa kilpailu toimi raideliikenteessä.

1990- ja 2000-luvuilla valtion roolia talouselämässä on kevennetty. Suomessakin valtio on **yksityistänyt** lukuisia yhtiöitään myymällä niistä osuuksiaan ja samalla luopunut joko kokonaan tai osittain määräysvallastaan. Yksityistäminen on tapahtunut samanaikaisesti nopean kansainvälistymisen kanssa. Näin Suomeen on tullut ulkomaista pääomaa. Monet suomalaiset suuryritykset ovatkin suurelta osin ulkomaisten omistamia. Esimerkiksi Nokian osakkeista suomalaisomistuksessa on vain pieni osa.

Vaikka valtiot ovat yksityistäneet suuren osan omistamistaan yrityksistä, eivät ne silti ole luopuneet talouden ohjailemisesta. Taloutta pyritään ohjailemaan ennen kaikkea lainsäädännön avulla. Eduskunta on Suomessakin säätänyt lukuisia lakeja, joilla estetään esimerkiksi määräävän markkina-aseman saaminen. Myös kuluttajan oikeuksia suojataan voimakkaalla kuluttajansuojalainsäädännöllä.

Suomessa muun muassa metalliteollisuus oli pitkään valtion omistuksessa. Rautaruukki perustettiin vuonna 1960 valtionyhtiöksi. Valtio luopui osake-enemmistöstään vuonna 1997. Kuvassa hitsataan yhteen keloja Hämeenlinnan Rautaruukki Steelin tehtaalla.

Talouskasvu mahdollistaa hyvinvoinnin

Suomesta on kehittynyt vauras hyvinvointivaltio varsin lyhyessä ajassa. Koko tämän kehityksen on mahdollistanut taloudellinen kasvu, joka Suomessa on ollut poikkeuksellisen nopeaa. Isovanhemmillemme niukkuus tarkoitti huomattavasti vähäisempää kulutusta: oli selvittävä vähemmillä vaatteilla ja kengillä, koska mahdollisuuksia yltäkylläiseen kuluttamiseen ei ollut. Pääosa tuloista meni asumiseen ja ruokaan.

Talouskasvu tarkoittaa sitä, että tavaroita ja palveluja tuotetaan enemmän kuin ennen. Taloudellista kasvua kuvataan yleensä **bruttokansantuotteen** (BKT) vuosimuutoksena. BKT kertoo, kuinka paljon kansantalous tuottaa tavaroita ja palveluita yhden vuoden aikana. Tätä kutsutaan **kokonaistuotannoksi**.

Kokonaistuotannon kasvu ilmoitetaan prosentteina: kun ensimmäisenä vuonna BKT on ollut 100 miljardia ja toisena 103 miljardia, on kokonaistuotannon vuosikasvu ollut kolme prosenttia. Usein kokonaistuotanto ei kuitenkaan kasva tasaisesti, ja siksi on järkevämpää tarkastella pitkän aikavälin muutoksia. Niin ikään on otettava huomioon muita tekijöitä, esimerkiksi väestönkasvu ja inflaatio. Väestönkasvun vaikutus voidaan huomioida ilmoittamalla **BKT:n kasvu henkeä kohden**.

Ilman kokonaistuotannon kasvua ihmisten aineellinen elintaso ei kohoaisi. Kasvu tuo mahdollisuuden kuluttaa enemmän kunkin kuluttajan tarpeelliseksi katsomia tavaroita ja palveluita. Tuloerojen pienentäminen olisi vaikeaa ilman talouskasvua. Mikäli talous ei kasvaisi, olisi tuloerojen kaventaminen mahdollista ainoastaan kiristämällä rikkaiden verotusta. Kun talous kasvaa, kasvun hedelmiä voidaan jakaa mahdollisimman tasapuolisesti. Talouskasvu ei kuitenkaan automaattisesti pienennä tuloeroja, vaan kysymys on poliittisesta päätöksestä, josta päättävät hallitus ja eduskunta.

Myös työllisyyden ylläpito vaatii talouskasvua. Mikäli talous ei kasva, ei synny myöskään uusia työpaikkoja eikä työttömyys alene.

Bruttokansantuote henkeä kohti 2009, tuhatta dollaria

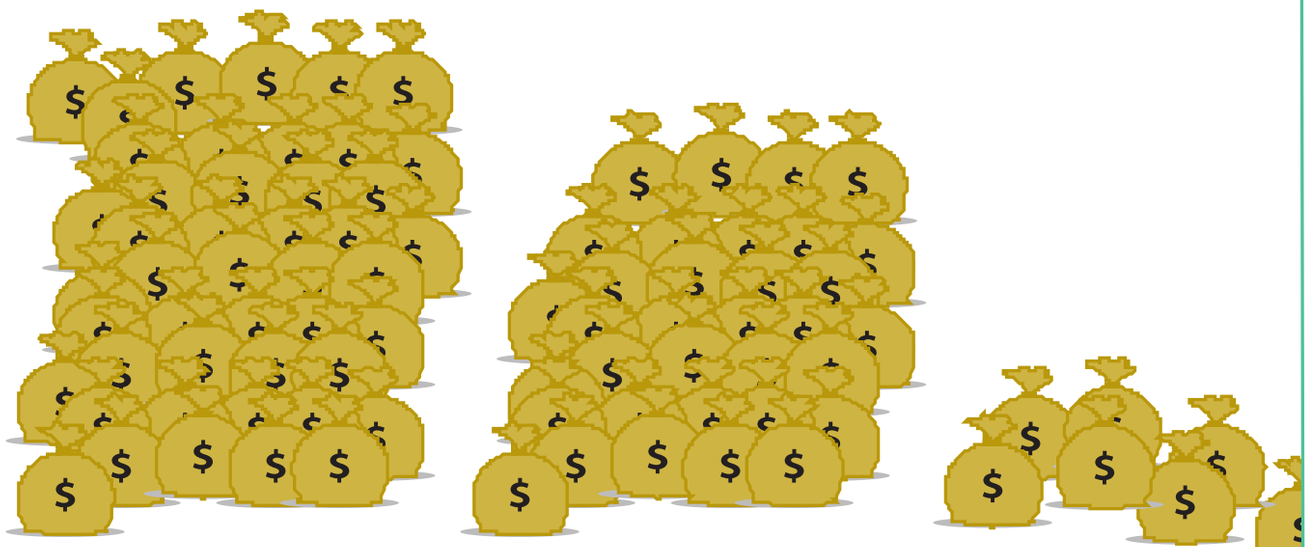

Yhdysvallat 46 **Suomi 34,1** **Kiina 6,6**

Lähde: CIA, The World Factbook

Talouskasvu Yhdysvalloissa, Suomessa ja Kiinassa 2000-2010

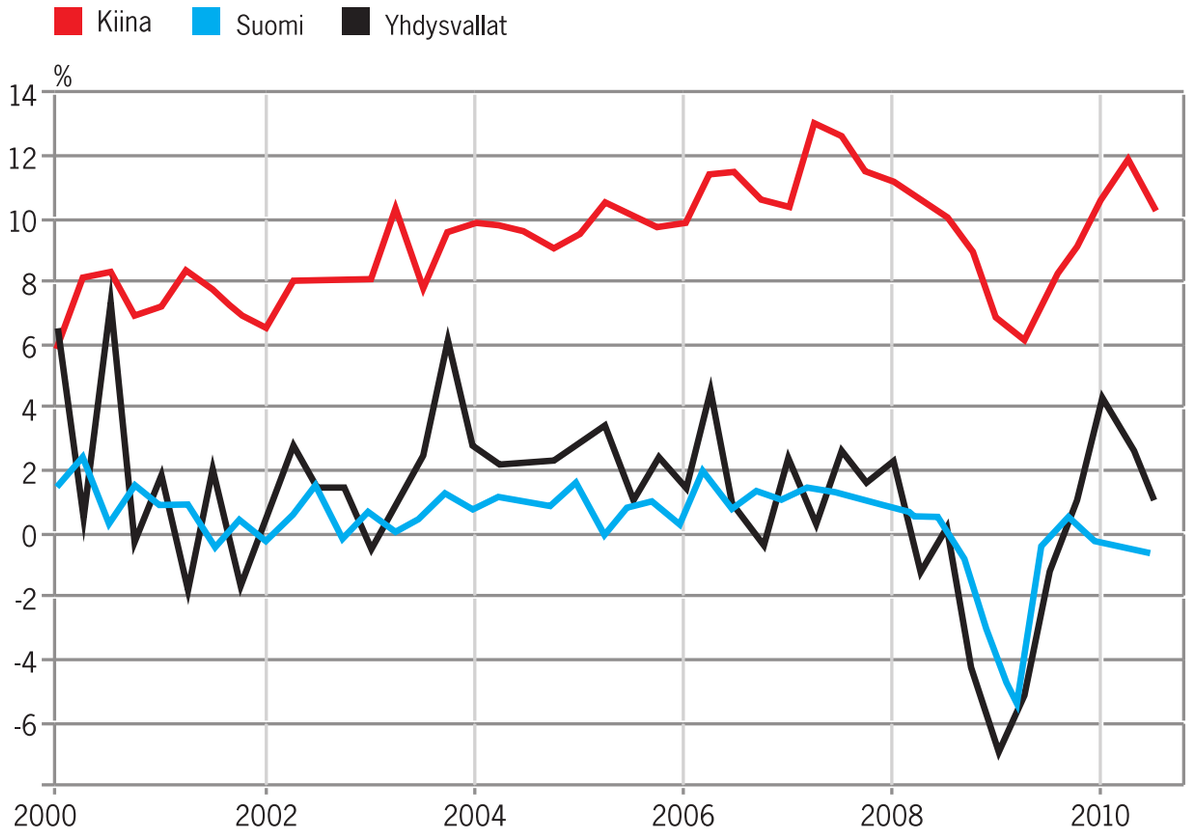

Lähde: Tradingeconomics.com

Kiinan talous on kasvanut voimakkaasti 2000-luvulla. Tutki myös sivun 12 kuvaajaa ja arvioi, milloin Kiinan bruttokansantuote henkeä kohden on samalla tasolla Suomen kanssa, mikäli Kiinan talous kasvaa tulevaisuudessakin vuodessa 7-8 prosenttia nopeammin kuin Suomessa.

Kotitalouksien menot 1980-2008 (%).

	1980	1990	2000	2008
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	27,5	22,9	18,4	17,3
Vaatteet ja jalkineet	6,1	5,6	4,6	4,9
Asuminen ja kotitaloustarvikkeet	24,6	23,6	29,5	30,3
Terveydenhoito	2,1	2,9	3,8	4,5
Liikenne	14,4	14,5	12,9	11,7
Vapaa-aika	16,6	18,8	17,7	18,5
Muut tavarat ja palvelut	8,6	11,6	13,2	12,7
Yhteensä	100	100	100	100
BKT henkeä kohden	**6 954**	**17 908**	**25 524**	**34 752**

Lähde: Tilastokeskus

Vuosina 1980-2008 BKT asukasta kohti nousi noin viisinkertaiseksi. Miten BKT:n kasvu näkyy kulutusrakenteessa?

Miten talouskasvu saadaan aikaan?

Taloudellisen kasvun aikaansaamiseksi on olemassa vain kaksi tietä: Tuotannontekijöiden määrää voidaan lisätä hankkimalla lisää koneita, raaka-aineita ja työvoimaa. Toinen tapa on tehostaa olemassa olevien tuotannontekijöiden käyttöä esimerkiksi kehittämällä koneita tai lisäkouluttamalla työntekijöitä.

Niukkuuden rajat tulevat nopeasti vastaan, kun talouskasvuun pyritään luonnonvarojen käyttöä lisäämällä. Uusiutumattomien luonnonvarojen käytössä onkin viime vuosikymmeninä pyritty entistä tehokkaampaan kierrätykseen. Muun muassa metalleja, kuten kuparia kierrätetään jo varsin tehokkaasti, ja kierrätetty kupari palaa uusina tuotteina markkinoille tuottamaan talouskasvua.

Myös työvoimaa lisäämällä voidaan lisätä tuotannontekijöiden määrää. Työntekijöiden määrän lisäys ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita taloudellista kasvua. Tärkeää onkin työvoiman osaaminen. Osaamista pyritään kehittämään esimerkiksi kouluttamalla jatkuvasti yritysten työvoimaa. Osaava työvoima tuottaa tuotteita ja palveluita, joille on kysyntää markkinoilla.

Työn **tuottavuudella** tarkoitetaan tuotannon määrää yhtä työntekijää tai yhtä työtuntia kohti. Työn tuottavuus on kasvanut nopeasti teollistumisen ja koneellistumisen seurauksena. Nykyaikaista automaatiokonetta käyttävä työntekijä tuottaa monikymmenkertaisen määrän tuotteita käsityöläiseen verrattuna.

Työn tuottavuuden kasvu on mahdollistanut talouskasvun ohella myös työajan lyhentymisen. Työaika on läntisissä teollisuusmaissa lyhentynyt lähes jatkuvasti. Tällä hetkellä viikoittainen työaika vaihtelee 35–40 tunnin välillä, kun vielä 1950–1960-luvuilla 50–60 tunnin työviikot olivat tavallisia.

Tarvitaanko talouskasvua?

Onko talouskasvu välttämätöntä?

Tuomas Saarenheimo: Talouskasvu on ehkä pikemmin väistämätöntä kuin välttämätöntä. Kestävä talouskasvu syntyy teknologisesta kehityksestä, ja teknologinen kehitys puolestaan on seurausta ihmisen innovatiivisuudesta ja sisäänrakennetusta pyrkimyksestä tehdä asiat paremmin. Tämä innovatiivisuus on se pohja, jolle kasvu rakentuu, eikä sen ehkäisemiseen ole vapaassa yhteiskunnassa oikein keinojakaan, saati sitten perusteita.

Talouskasvu on eri asia kuin luonnonvarojen käytön kasvu. Luonnonvarojen käytön jatkuva kasvu ei ole välttämätöntä eikä edes mahdollista. Talous voi kuitenkin kasvaa samalla kun luonnonvarojen käyttö supistuu, jos pienemmästä materiaalimäärästä kyetään luomaan yhä toimivampia tuotteita.

Jarna Pasanen: Maailman köyhät tarvitsevat lisää tuloja, vaurastuneiden talouskasvu sen sijaan on tarpeetonta ja pilaa ympäristön.

Köyhimpien tulojen kasvu parantaa merkittävällä tavalla heidän hyvinvointiaan. Tietyn tulotason jälkeen talouskasvu ei enää lisää hyvinvointia, vaan vähentää sitä ympäristötuhon ja kilpailukulttuurin vuoksi. Rikkaat, kuten 90 prosenttia eurooppalaisista, käyttävät tällä hetkellä aivan liian paljon maapallon luonnonvaroja. Meidän on laskettava materiaalista elintasoamme. Talouskasvu on aina merkinnyt luonnonvarojen käytön lisäämistä, minkä vuoksi sitä pitää annostella hyvin harkiten vain todelliseen tarpeeseen.

Jatkuva talouskasvu ei ole hyväksyttävä vaihtoehto. Sen sijaan meidän tulee tavoitella kaikkien hyvinvointia maapallon kantokyvyn rajoissa.

Mikäli talous ei kasvaisi, miten se vaikuttaisi suomalaisten elämään lähivuosina?

Tuomas Saarenheimo: Talouden kasvun pysähtymisen vaikutukset riippuvat siitä, miksi talous lakkaisi kasvamasta. Miksi talouden kasvu lakkaisi olemasta väistämätöntä?

Jos esimerkiksi kasvu pysähtyy siksi, että globaali teknologinen kehitys pysähtyy, ei ole erityistä syytä mikseivät talous, työllisyys ja palvelut voisi ikään kuin jäätyä nykytilaan. Jos taas kasvun pysäyttää väestön väheneminen, voi työttömyys alentua ja hyvinvointi kasvaa, vaikka talous ei kasvakaan. Jos taas kasvu pysähtyy siksi, että Suomen kilpailukyky rapautuu ja tuotanto karkaa ulkomaille, niin silloin on edessä työttömyyden kasvu ja julkisen sektorin velkaantuminen.

Jarna Pasanen: Ratkaisevaa on se, tapahtuuko talouslasku hallitsemattomasti vai suunnitellusti.

Epätoivottu lama tarkoittaa ongelmia: työttömyyttä ja tuloerojen kasvua. Talouden tarkoituksellinen kääntäminen laskuun sen sijaan voidaan tehdä työllisyyttä lisäten ja tuloeroja pienentäen. Tällainen ympäristön vaalimiseksi toteutettava talouslasku saadaan aikaiseksi lyhentämällä työaikaa, lisäämällä tulonsiirtoja rikkailta köyhille ja verottamalla energian ja muiden luonnonvarojen kulutusta.

Talouden harkittu kääntäminen laskuun tarkoittaa isoa kulttuurista muutosta sen suhteen, mitä tavoittelemme yhteiskunnassa ja elämässä ylipäätään. Haluammeko kantaa vastuuta toiminnastamme sukupolvien päähän? Valitsemmeko vähemmän tavaraa ja enemmän vapaa-aikaa?

Tuomas Saarenheimo,
Suomen Pankin ekonomisti

Jarna Pasanen,
tutkija, ympäristöaktivisti

Myös yrittäjyys on tärkeä tuotannontekijä. Ilman yrityksiä ei synny uusia tuotteita kuluttajien käyttöön. Varsinkin vientituotteita tuottavat yritykset ovat Suomessa tärkeitä talouskasvun aikaansaajia.

Ajatus jatkuvan talouskasvun siunauksellisuudesta on nostattanut myös voimakasta kritiikkiä. Parempi aineellinen elintaso ei välttämättä tarkoitakaan parempaa henkistä hyvinvointia. Talouskasvu vaatii usein myös luonnonvarojen tehokkaampaa käyttöä, mikä ei voi jatkua ikuisesti. Saastumisen vuoksi taloudellisia resursseja on käytettävä myös esimerkiksi kierrätykseen sekä tehtaiden ja liikenteen päästöjen puhdistamiseen.

Kansantalouden kiertokulku

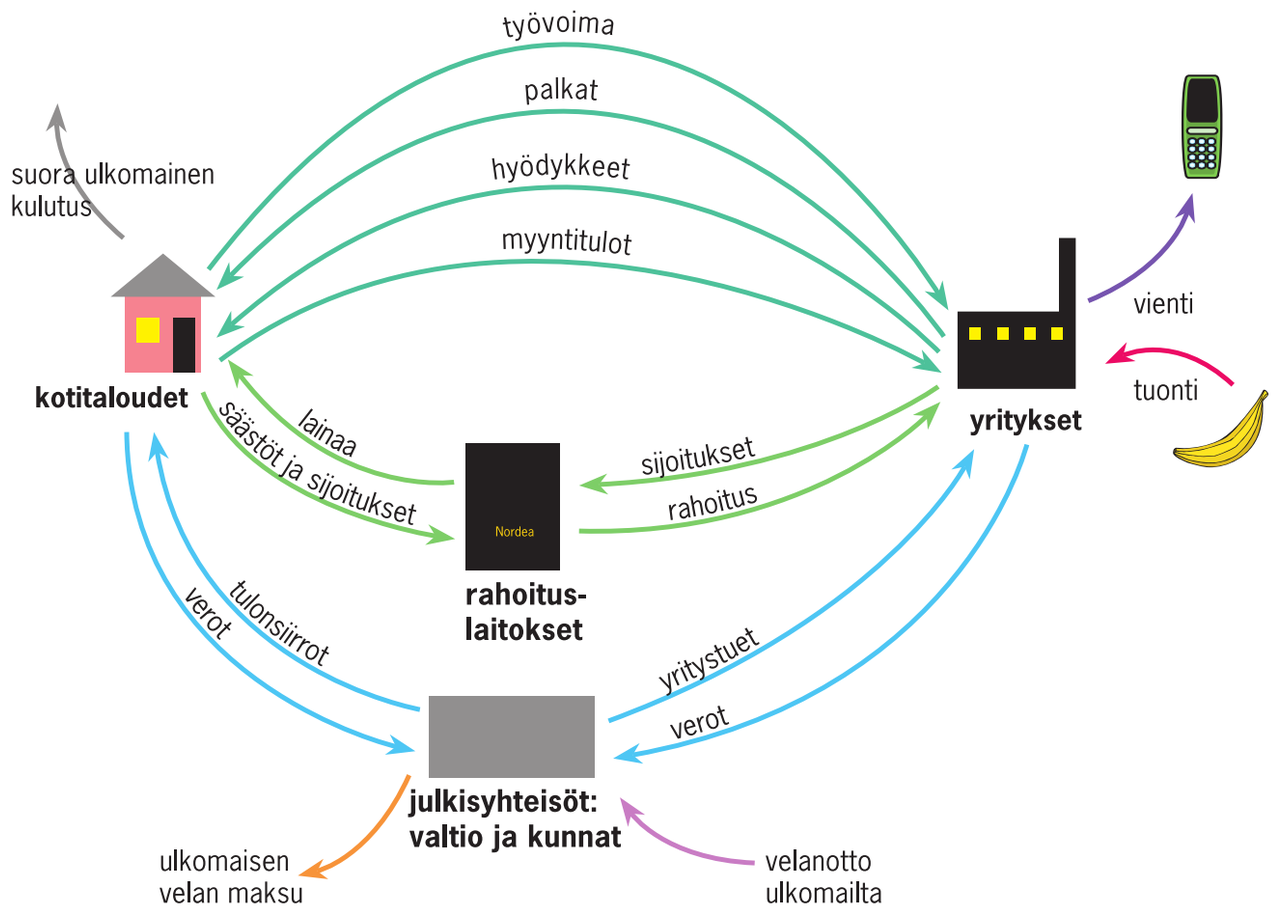

Kansantaloudella tarkoitetaan yhden maan kotitalouksien, yritysten, rahoituslaitosten ja julkisen talouden muodostamaa kokonaisuutta. Esimerkiksi kotitaloudet-sektori muodostuu koko Suomen 2,4 miljoonasta kotitaloudesta. Kansantalouden kiertokulku kuvaa yksinkertaistettuna kotitalouksien, yritysten, rahoituslaitosten ja julkisyhteisöjen välistä taloudellista toimintaa ja vuorovaikutusta. Mitä kuviosta puuttuu?

Osaaminen on tulevaisuuden tuotannontekijöistä merkittävimpiä. Kuvassa asetetaan mikroskoopin alle spektrianalyysilaitteisiin tarvittavia komponentteja. Korkean teknologian työ on tulevaisuudessa yhä merkittävämmässä asemassa.

Tehtävät

1. **Perustele väite: Taloudellista toimintaa ei synny ilman tarpeita.**

2. **Määrittele niukkuuden käsite ja kerro, miten se ilmenee**

a) yksittäisen kuluttajan elämässä

b) yritysten toiminnassa

3. **Määrittele ja anna esimerkki seuraavista:**

a) aineellinen kestokulutushyödyke

b) aineeton kertakulutushyödyke

c) investointihyödyke

4. **a) Mitä talouskasvulla tarkoitetaan?**

b) Millä eri keinoilla talouskasvua voidaan saada aikaan?

c) Miten talouskasvua voidaan toisaalta puolustaa, toisaalta vastustaa?

2. Globaalin talouden rikkaat ja köyhät

Talous ei tunne rajoja

Täydellistä talvitakkia etsivä kuluttaja saattaa sopivan takin löydettyään pysähtyä pohtimaan takin alkuperää. Kotimaisuus on Suomessa yleensä koettu laadun takeeksi, mutta hintavertailun jälkeen jossain kaukaisemmassa maassa valmistettu takki saattaa tuntua houkuttelevammalta vaihtoehdolta. Samalla on kuitenkin pohdittava oston eettisiä ja taloudellisia seurauksia: työllistänkö suomalaisia työntekijöitä suosimalla kotimaisuutta? Kuinka voisin varmistaa, onko tuotteen valmistuksessa käytetty lapsityövoimaa tai tuhottu ympäristöä?

Viimeisten parin vuosikymmenen aikana olemme kokeneet todella nopean kansainvälistymisaallon. Vaikka talouden kansainvälistymisen, **globalisaation**, juuret ovat jo 1400-luvulla, viime vuosikymmenten kansainvälistymistä voi pitää erityisen merkittävänä kansainvälisen talouden murroskautena.

Viime vuosikymmeninä valtiot ovat pääsääntöisesti valinneet **vapaakaupan**. Vapaakauppa tarkoittaa nimensä mukaisesti ulkomaankaupan vapautta. Valtiot eivät silloin pyri rajoittamaan yritysten välistä kauppaa maasta toiseen suojatulleilla tai muilla kaupan rajoituksilla kuten tuontikielloilla.

Vapaakauppa rakentuu ajatukselle, ettei jokaisen maan kannata tuottaa kaikkia tarvitsemiaan tuotteita, vaan järkevämpää on erikoistua tuotteisiin, joiden tuottaminen on maan luonnonvarojen, osaamisen ja muiden resurssien kannalta järkevää. Esimerkiksi Suomen on luonnollista tuottaa paperia ja muita metsäteollisuuden tuotteita, koska raaka-ainetta tähän löytyy. Myös suomalaisten korkeatasoista teknologista osaamista on järkevää hyödyntää siten, että saadaan elintärkeitä vientituotteita.

Myytävät tuotteet kuljetetaan ympäri maailmaa yleensä rahtialusten konteissa. Vuosittain maailmassa laivataan noin 200 miljoonaa konttia. Jatkokuljetus satamista tapahtuu junilla tai rekka-autoilla. Uutisia rahtialusten törmäyksistä, konttien kaatumisesta mereen ja öljyvahingoista kuullaan säännöllisesti.

Lisääkö globalisaatio hyvinvointia?

Usein vapaakaupan on katsottu hyödyttävän sellaisia maita, jotka pystyvät tuottamaan korkealaatuisia tuotteita ja joiden oma asukasmäärä on pieni. Suomi on tästä hyvä esimerkki: Nokian tai metsäteollisuusyritys UPM-Kymmenen myynti jäisi kovin pieneksi, jos niiden markkina-alueena olisi vain Suomi.

Kuluttaja hyötyy yleensä vapaakaupasta. Laivat tuovat tavaraa eri puolilta maailmaa ja liikkeistä löytyy valinnanvaraa. Internetin avulla hintojen vertailu on helppoa, mikä pakottaa yritykset kovaan hintakilpailuun.

Jos kuluttaja on vapaakaupan voittaja, niin häviäjä on yleensä tuottaja. Kun teollisuustuotteiden hinnat laskevat kiristyneen kilpailun seurauksena, teollisuustyöläisten palkatkin saattavat laskea. Maanviljelijöiden tulot pienenevät, kun muualta tuodaan maahan halpoja elintarvikkeita.

Poliittisten päättäjien pitääkin taloudellisia päätöksiä tehdessään ottaa huomioon sekä kuluttajien että tuottajien edut. Yhtäkkinen päätös siirtyä maataloustuotteiden vapaakauppaan veisi elannon monelta maanviljelijältä. Myös muu-

ta oman maan tuotantoa voi olla tarpeen suojata kansainväliseltä kilpailulta.

Vapaakauppa ei toimi missään maassa täydellisesti eikä kaikkia **kaupan esteitä** ole saatu täysin purettua. Kaupan esteitä ovat tuonti- ja vientitullit, tuontikiintiöt sekä tuonnin rajoittaminen erilaisilla viranomaisten asettamilla vaatimuksilla. Esimerkiksi elintarvikkeille saatetaan määrätä laatu- ja raaka-ainevaatimuksia, joita tuontituotteet eivät täytä. Lisäksi tukiaisilla voidaan parantaa kotimaisen tuotannon suhteellista kilpailukykyä. Useimmat länsimaat ovat suojanneet omaa maataloutta kehitysmaista tulevaa kilpailua vastaan maksamalla maataloustukea. Myös suuria teollisuudenaloja, kuten laivanrakennusta Suomessa, on tuettu maksamalla erityisiä tukia.

Toimiva maatalous on tärkeää paitsi viljelijöiden elinkeinon säilymiseksi, myös maan ruokatuotannon edes jonkinasteisen omavaraisuuden vuoksi. Jos lämpimämmiltä alueilta kuljetettaisiin Suomeen rajattomasti halpaa viljaa, monen maanviljelijän työt loppuisivat.

Kehitysmaat ja globalisaatio

Periaatteessa vapaakaupan ja globaalin talouden ansiosta köyhätkin maat saavat mahdollisuuden tuottaa hyödykkeitä maksukykyisille asiakkaille. Suomalainen saattaa ostaa talvitakin, joka on valmistettu lähellä päiväntasaajaa. Näin suomalaisen ostopäätös voi koitua esimerkiksi köyhän aasialaisen hyödyksi.

Vaikka vapaakaupan pitäisi tuottaa hyötyä sen osapuolille, on totuus usein toinen. Varsinkin kehitysmaat ovat harvoin kyenneet itse tuottamaan menestyviä vientiartikkeleita. Niinpä länsimaiset yritykset ovat valmistaneet omien tuotemerkkiensä mukaisia tuotteita näissä maissa, joissa työvoimakustannukset ovat alhaisia. Tämä voi periaatteessa hyödyttää kehitysmaata: työllistäähän esimerkiksi länsimainen vaatteita valmistava yritys paikallisia asukkaita. Yleensä tuotannosta ja valmiiden tuotteiden myynnistä syntyvät voitot kuitenkin valuvat länsimaisten yritysten omistajille.

Kehittymättömien talouksien vientiartikkelit ovat usein maatalouden tuotteita kuten viljaa, hedelmiä tai kahvia. Länsimaat ovat kuitenkin rakentaneet viljatulleja ja muita tuonnin esteitä juuri maataloustuotteille, jotta halvan viljan työntyminen länsimaihin ei tuhoaisi niiden omaa maataloutta elinkeinona.

Joka tapauksessa kehitysmaat ovat osallistuneet kansainväliseen talouteen poistamalla esteitä kansainväliseltä kaupalta ja rahoitukselta. Ennen kaikkea ne ovat pyrkineet saamaan lisää pääomaa kansainvälisiltä sijoittajilta. Yksityisten sijoittajien lisäksi myös vuonna 1944 perustettu Maailmanpankki tukee kehitysmaita sekä teollistumisen alkuvaiheessa olevia **kehittyviä talouksia** antamalla neuvontaa ja lainoja.

Työntekijät silittävät ja järjestävät vaatteita tekstiilitehtaalla Myanmarissa. Tällaiset tehtaat toimittavat usein alihankintana vaatteita kansainvälisille merkkivaateketjuille.

Suuryritykset – vapaakaupan hyötyjät

Globaali talous luo kansainvälistä kauppaa harjoittaville yrityksille erinomaiset mahdollisuudet harjoittaa liiketoimintaa: jokaisen yrityksen markkina-alueena on periaatteessa koko maapallo. Käytännössä toiset yritykset kuitenkin onnistuvat kansainvälistymisessä paremmin kuin toiset.

Globaalissa taloudessa toimittaessa olennaista on yrityksen tunnettuus. Niinpä yritykset ovat pyrkineet tekemään nimestään tai markkinoimistaan tuotteistaan **brändejä**, jotka ovat eräänlaisia yrityksen tuotteeseen tai nimeen liittyviä mielleyhtymiä. Esimerkiksi Nokia tai Coca-Cola ovat brändejä, jotka tunnetaan ympäri maailman.

Suurten yhtiöiden johtoasemaa globaaleilla markkinoilla vahvistaa se, että nillä on riittävästi varaa rakentaa tuotemerkeistään mainonnan avulla kaikkien tuntemia brändejä. Pienemmät yritykset voivat yleensä menestyä vain valitsemalla tarkasti oman erityisosaamisensa ja markkinoimalla sitä tarkasti valitulle kuluttajajoukolle. Hyvä esimerkki tästä on kempeleläinen Polar Electro, joka on onnistunut tavoittamaan laajan asiakaskunnan sykemittareillaan.

Suuryritykset pyrkivät kasvattamaan toimintaansa ostamalla eri maista saman alan yrityksiä ja sulauttamalla ne itseensä. Samalla omistukset eri maissa luovat mahdollisuudet sijoittaa suuren osan tuotantoa sinne, missä työvoimakustannukset ovat halvimmat, työvoimaa on saatavana ja markkina-alueet ovat lähellä. Esimerkiksi suomalainen Amer on ostanut tunnettujen urheilutuotemerkkien Atomicin, Wilsonin ja Salomonin valmistajat.

Yrityskauppojen ja yritysten yhteenliittymisen eli **fuusioiden** seurauksena syntyneitä jättimäisiä yritysryppäitä kutsutaan **konserneiksi**. Konsernissa emoyhtiöllä on määräysvalta omistamiinsa pienempiin yrityksiin. Esimerkiksi yli 300 000 työntekijää työllistävä yhdysvaltalainen General Electric (GE) osti vuonna 2003 suomalaisen optikkoketju Instrumentariumin ja sulautti sen osaksi omaa liiketoimintaansa.

Maailman arvokkaimmat brändit 2010

1 Apple
2 Microsoft
3 Coca Cola
4 IBM
5 Google
6 McDonalds
7 GE
8 Marlboro
9 Intel
10 Nokia

Lähde: Forbes 8/2010

Japanilainen pikkupoika nauttii maailman tunnetuinta kolajuomaa Tokion Disneylandissa. Globalisaation myötä samat tuotemerkit tulevat vastaan katukuvassa joka puolella maailmaa.

Suuryritysten liikevaihtoja sekä ja Suomen valtion budjetin loppusumma 2009

yritys	maa	toimiala	liikevaihto
Wal-Mart Stores	Yhdysvallat	Vähittäiskauppa	408,20 mrd. dollaria
Royal Dutch Shell	Hollanti	Öljy ja maakaasu	285,10 mrd. dollaria
BP	Iso-Britannia	Öljy ja maakaasu	239,27 mrd. dollaria
General Electric	Yhdysvallat	Monialayhtiö	156,78 mrd. dollaria
Toyota Motor	Japani	Autoteollisuus	204,10 mrd. dollaria
PetroChina	Kiina	Öljy ja maakaasu	157,22 mrd. dollaria
Allianz	Saksa	Vakuutus	130,06 mrd. dollaria
Nestlé	Sveitsi	Ruoka, juoma ja tupakka	97,08 mrd. dollaria
Nokia	Suomi	Matkapuhelimet	58,72 mrd. dollaria
Suomen valtion budjetin loppusumma 2009			n. 63,00 mrd. dollaria

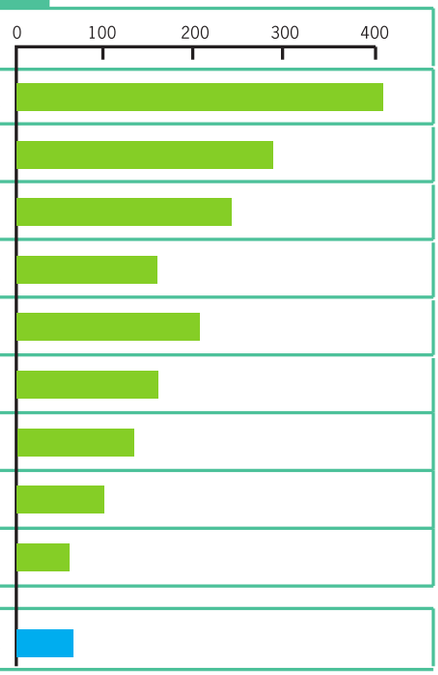

Lähde: Forbes, Tilastokeskus

Suuret monikansalliset yhtiöt liikuttelevat valtavia rahasummia. Niiden taloudellinen painoarvo ylittää jo valtioiden voimavarat.

POLAR®
LISTEN TO YOUR BODY

Kempeleläinen Polar Electro on onnistunut brändin luomisessa ja kansainvälistymisessä. Sen myynnistä 95 prosenttia menee vientiin. Yritys valmistaa myös älyvaatteita yhdessä Adidaksen kanssa. Pääomistaja on suomalainen sykemittarin kehittäjä Seppo Säynäjäkangas.

Maailmanvalloituksessa on ongelmansa

Kun yritys pyrkii laajentamaan toimintaansa uusiin maihin, on sillä usein monta ongelmaa voitettavana. Tämän sai kokea myös suomalais-ruotsalainen metsäyhtiö Stora Enso, kun se laajensi toimintaansa Brasiliaan 2000-luvun alussa.

Metsäyhtiöt ovat pyrkineet perustamaan 2000-luvulla uusia tuotantolaitoksia trooppisille aluille, koska niillä kasvava eukalyptuspuu on erinomainen selluloosan raaka-aine. Lisäksi eukalyptusta voidaan kasvattaa viljelmillä, joilla se kasvaa täyteen mittaansa seitsemässä vuodessa. Suomessa vastaavaan menee kymmenen kertaa kauemmin.

Eukalyptuksen viljelyssä on kuitenkin voitettava monet esteet: on hankittava maata viljelyalaksi, turvattava kestävä kehitys sekä huolehdittava, ettei puuta kasvava maa-alue vie paikallisen väestön mahdollisuutta harjoittaa maanviljelyä.

Stora Enso ajautui Brasiliassa ongelmiin kaikissa näissä seikoissa. Maanviljelijät syyttivät yhtiötä omien viljelymahdollisuuksiensa pilaamisesta ja riensivät tuhoamaan eukalyptusviljelmiä. Ympäristöjärjestöt syyttivät Stora Ensoa ja sen brasilialaista yhteistyöyritystä pohjavesivarojen liiallisesta hyväksikäytöstä, sademetsien tuhoamisesta ja muutenkin kestävän kehityksen vaarantumisesta Brasiliassa. Lisäksi yhtiötä on syytetty laittomasta vaalirahoituksesta.

Stora Ensolle laajentuminen Brasiliaan on ollut erinomaisen kannattavaa. Veracelin selluloosatehdas on tehnyt suuria voittoja samaan aikaan kun yhtiö totesi useiden suomalaisten yksiköidensä tuottavan tappiota tai liian vähän voittoa.

Paikallinen väestö kokee kuitenkin jääneensä osattomaksi suurista voitoista. Elintaso tehtaan vaikutusalueella ei ole juurikaan kasvanut. Vaikka paikallisen mittapuun mukaan yhtiö maksaa hyvää palkkaa, joutuu maanviljelijäväestö siirtymään kauemmaksi kaupungista eukalyptusviljelmien tieltä. ”Sellubuumi” on myös nostanut asuntojen hintoja, mikä on vaikeuttanut köyhän väestönosan elämää.

Myös Metsä-Botnia on kohdannut paikallisten asukkaiden vihan laajennettuaan toimintaansa. Vuoden 2010 mielenosoituksissa tuhannet marssivat Argentiinan ja Uruguayn välisen joen yli vastustaakseen jokea saastuttavaa sellutehdasta.

BRIC-maat – maailmantalouden uudet veturit?

Kehittyvistä talouksista nopeimmin ovat kehittyneet **BRIC-maat**, joihin kuuluvat Brasilia, Venäjä, Intia ja Kiina. Nimitys BRIC tulee maiden englanninkielisten nimien alkukirjaimista. BRIC-maiden suuria kasvumahdollisuuksia kuvaa, että ne kattavat yhdessä neljänneksen maailman pinta-alasta ja 40 prosenttia väestöstä. Maiden alueilla on myös runsaat luonnonvarat. Vuoden 2010 lopussa BRIC-maiden järjestöön kutsuttiin mukaan Etelä-Afrikka, jolloin näitä talouksia alettiin kutsua myös BRICS-maiksi.

Vuosituhannen alussa näytti siltä, että monet suomalaiset yritykset siirtävät tuotantoaan ennen kaikkea Kiinaan, josta on arveltu tulevan muutaman vuosikymmenen kuluessa maailmantalouden johtava maa. ”**Kiina-ilmiö**” näytti koskettavan ennen kaikkea paikkakuntia, jotka kärsivät koulutetun väestön menettämisestä kasvukeskuksiin.

Länsimaisten tuotantolaitosten ohella Kiinaan on noussut kuitenkin myös omaa teollisuutta. Sen seurauksena etenkin Kiinan vienti on kasvanut räjähdysmäisesti. Koska Kiina on edelleen varsin köyhä maa, jonka väestöllä ei ole mahdollisuutta osallistua länsimaalaistyyppiseen kulutusjuhlaan, on nimenomaan vienti avainasemassa Kiinan kasvussa. Kiinan viennin osuus bruttokansantuotteesta on ollut noin puolet. Koska vienti on tuontia suurempaa, Kiina pystyy haalimaan maahan paljon ulkomaista valuuttaa.

Kiinalaiset rahoittajat ovatkin osallistuneet aktiivisesti erilaisiin taloushankkeisiin maansa ulkopuolella. He ovat omistajina useissa länsimaisissa yrityksissä. Kiinan valtio on myös lainannut rahaa talousvaikeuksista kärsiville maille kuten Yhdysvalloille ja Välimeren maille. Kiina on aktiivinen myös maailman raaka-ainemarkkinoilla, joilta se pyrkii hankkimaan esimerkiksi öljyä. Varsinkin Afrikan öljyvaltiot ovat saaneet Kiinasta kumppanin, joka ei kysele turhia kauppakumppaninsa ihmisoikeustilanteesta tai demokratiakehityksestä.

Viennin tuoma vauraus näkyy Kiinassa myös valtavina rakennushankkeina, jotka on rahoitettu ilman lainanottoa ulkomailta. Kiinaan on luotu useita uusia lentokenttiä, moottoriteiden verkostoja, liikerakennuksia sekä esimerkiksi Jangtse-jokeen valtavia patorakennelmia.

Vaikka Kiina toimii markkinatalouden pelisääntöjen mukaan, ei sen poliittinen järjestelmä ole demokratia. Keskeistä Kiinan kasvussa onkin ollut valtion vahva ote talouden kehittämisessä. Vaurastumisesta on tullut Kiinassa tavoite, joka on ajanut yhteiskunnallisten tavoitteiden, kuten sananvapauden ja demokratian kehityksen edelle. Tielle kohti vaurautta ei ole haluttu ylimääräisiä esteitä.

Kiinan ulkomaankauppa 2002–2010

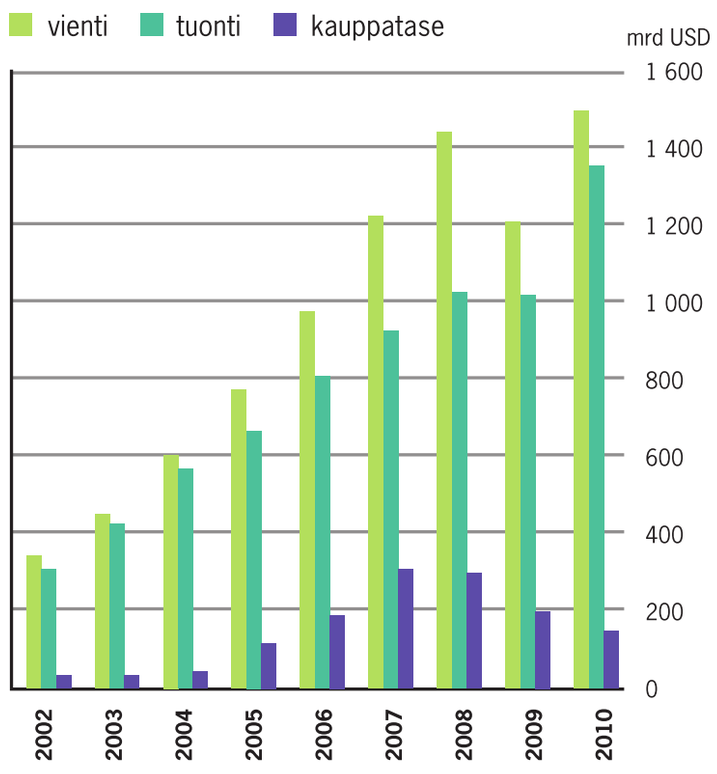

Lähde: Asian Development Bank, Xinhua

Maailmantalouden järjestöjä

WTO purkaa kaupan esteitä

Maailman kauppajärjestö WTO (*World Trade Organization*) on järjestö, jonka tavoitteena on kaupan esteiden purkaminen. Jos joku WTO:n jäsen myöntää toiselle maalle tullietuuksia, sen on annettava samat ehdot kaikille jäsenille.

Sata vuotta vanhat asenteet ja argumentit hallitsevat edelleen keskustelua vapaakaupan puolesta ja sitä vastaan. Vapaakaupan puolustajat uskovat sen hyödyttävän kaikkia maita, kun vauraus ja hyvinvointi leviävät maailmalla. Vastustajat puolestaan pelkäävät vapaakaupan johtavan köyhien maiden hyväksikäyttöön, monikansallisten suuryhtiöiden ylivaltaan ja rajallisten luonnonvarojen haaskaukseen. WTO:ssa yritetään sovitella eri näkökohtia ja sopia kauppaa ja tekijänoikeuksia koskevia kansainvälisiä perussääntöjä, jotka sitovat kaikkia WTO:n jäseniä.

WTO perustettiin 1995 siihen asti toimineen GATT-sopimuksen (*General Agreement on Tariffs and Trade*) seuraajaksi. GATT syntyi toisen maailmansodan jälkeen säätelemään lähinnä Yhdysvaltain ja Euroopan kauppapoliittisia etuja. Vähitellen sopimukseen saatiin uusia jäseniä ja se laajeni kattamaan koko maailmankaupan. WTO:n perustamissopimuksen allekirjoitti 125 maata ja uusia jäseniä on tullut sen jälkeen vuosittain useita. Euroopan unionia WTO:ssa edustaa Euroopan komissio.

IMF avustaa talousvaikeuksiin joutuneita

Kansainvälisen kaupan ja taloudellisen yhteistyön kysymyksiä käsitellään WTO:n lisäksi muissa järjestöissä. Niistä merkittävin on Kansainvälinen valuuttarahasto IMF (*International Monetary Fund*), joka tekee talousohjelmia ja avustaa taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneita valtioita tukilainoilla. Kansainvälisen finanssikriisin aikana 2008 esimerkiksi Islanti joutui turvautumaan IMF:n apuun, kun valtion varat eivät riittäneet pelastamaan maan pankkijärjestelmää vararikolta.

Tukensa vastineeksi IMF edellyttää avunsaajan toteuttavan tiukkaa talousohjelmaa. Kehitysmaat ovat arvostelleet IMF:n talousohjelmia siitä, että ne ovat yleensä pakottaneet talousvaikeuksiin ajautuneen maan vapaaseen kilpailuun liian nopeassa tahdissa. Se on usein merkinnyt tuonnin kasvua kotimaisen tuotannon sijaan ja kannattavimman yritystoiminnan ajautumista ulkomaalaisten omistukseen. Yhdysvallat on IMF:n suurin rahoittaja ja vaikuttaa luonnollisesti IMF:n valitseman talouspolitiikan linjaan.

Muita maailmantalouden järjestöjä

Maailmanpankki (*World Bank*) pyrkii toiminnallaan vähentämään köyhyyttä ja edistämään kestävää kehitystä. Se lainoittaa jäsenmaiden sosiaalisia ja rakenteellisia uudistuksia ja toimii neuvonantajan roolissa erilaisissa taloudellisissa kehityshankkeissa.

OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) keskittyy taloudelliseen tutkimukseen, julkaisee talousennusteita ja antaa jäsenmailleen suosituksia julkisen talouden pitämiseksi kestävällä pohjalla.

Perinteisten kansainvälisten yhteistyöjärjestöjen rinnalle on syntynyt uusi teollisuus- ja kehittyvien maiden yhteistyöfoorumi, joka tunnetaan **G20**-ryhmänä. Se pyrkii ratkaisemaan eri-

tyisesti rahoitusjärjestelmään liittyviä ongelmia. Ryhmään kuuluvat maailman johtavien läntisten teollisuusmaiden lisäksi Kiina, Intia, Venäjä ja Brasilia. G20-ryhmän jäseniä ovat talousministerit sekä keskuspankkien, IMF:n ja Maailmanpankin pääjohtajat.

Maailmantalouden järjestöjen kokouksia varjostavat usein suuret mielenosoitukset. Järjestöjen vastustajat katsovat niiden noudattavan liikaa suuryritysten tahtoa. Kuvan mielenosoittaja vastustaa IMF:n ja Maailmanpankin toimia.

Hyötyykö suomalainen globalisaatiosta?

Suomi on kuulunut vuodesta 1995 lähtien Euroopan unioniin, josta on kehittynyt 27 maan valtava markkina-alue. Eurosta yhteisenä valuuttana on tullut toiseksi käytetyin valuutta maailmassa. Jäsenyys on luonut suomalaisille yrityksille mahdollisuuksia menestyä koko unionin laajuisella markkina-alueella.

Viime vuosien talousuutisia ovat hallinneet uutiset suomalaisten yritysten tuotannon siirtämisestä halvempien kustannusten maihin, kuten Kiinaan, Intiaan ja Itä-Eurooppaan. Silti yritykset ovat tehneet edelleen suuria investointeja myös Suomeen, koska Suomessa työvoiman osaaminen on korkeatasoista. Lisäksi yritykset arvostavat pohjoismaista hyvinvointiyhteiskuntaa, joka takaa vakaat yhteiskunnalliset olot.

Usein unohtuu, että ilman yritysten kansainvälistymistä suomalaiset yritykset eivät voisi menestyä. Suomalainen metsäteollisuus tuottaa edelleen paperia ja muita metsäteollisuuden tuotteita kymmenille miljoonille ihmisille. Elektroniikkateollisuuden yritykset tuottavat puolestaan tuotteita suoraan kuluttajille ja muille yrityksille ympäri maailman. Ilman globaalia taloutta Suomeen ei olisi syntynyt maailman johtavaa matkapuhelinten valmistajaa.

Suuryrityksillä on myös keskeinen rooli uusien tuotteiden kehittämisessä ja niiden kaupallistamisessa. Uusien menestystuotteiden kehittäminen vaatii runsaasti aikaa ja rahaa. Mikäli tuotteiden markkina-alue olisi pieni, ei olisi järkevää käyttää suunnattomia varoja tuotekehittelyyn. Globaalissa taloudessa suomalainen osaaminen voi hyödyttää ihmisiä yhtä lailla Aasiassa kuin Etelä-Amerikassakin.

Taloudellisen yhdentymisen vaiheet

Kansainvälinen talousyhteistyö on edennyt maailmassa **vapaakauppa-alueiden** ja **tulliliittojen** syntymisen kautta. Vapaakauppa-alueeseen kuuluvat maat sopivat keskinäisten tullien poistamisesta. Tulliliitossa valtiot asettavat yhteisen tullin tavaroille, joita tuodaan alueelle liiton ulkopuolelta. **Sisämarkkina-alueella** ei ole tulleja eikä tuontirajoituksia, minkä lisäksi tavaroiden, palveluiden ja työvoiman vapaa liikkuvuus toteutuu.

Talous- ja rahaliitto syventää yhteistyötä entisestään: käyttöön otetaan yhteinen rahayksikkö. Liittoon kuuluvilla mailla on yhteinen keskuspankki, joka toteuttaa alueella yhtenäistä talous- ja rahapolitiikkaa.

Mikäli valtiot haluavat laajentaa yhteistyötään talouden ulkopuolelle ja sopia joidenkin muiden politiikan osa-alueiden yhteisestä hoitamisesta, puhutaan poliittisesta unionista. Jos valtiot säilyttävät itsenäisen määräysvallan keskeisissä asioissa kuten esimerkiksi verotuksessa tai sosiaalipolitiikassa, kyseessä ei ole vielä varsinainen liittovaltio.

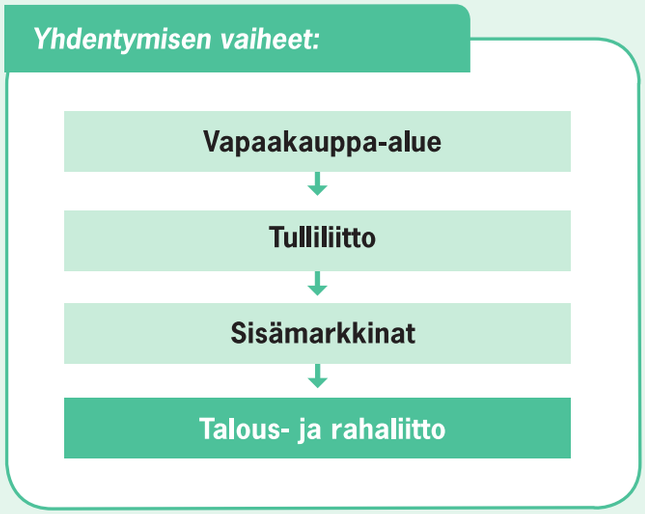

Eurooppa ilman rajoja

Euroopan unionin toiminta perustuu neljään vapauteen: tavaroiden, palveluiden, pääoman ja työvoiman vapaaseen liikkuvuuteen. Tätä kehitystä vahvistaa yhteinen raha, joka helpottaa kauppaa EU-maiden välillä ja vahvistaa EU:n asemaa kansainvälisessä taloudessa. Osa EU-maista, kuten Ruotsi ja Iso-Britannia, ovat kuitenkin halunneet säilyttää oman rahayksikkönsä.

Euroopan unioni pyrkii kehittämään vapaata liikkuvuutta, jotta talous toimisi mahdollisimman tehokkaasti. Tavaroiden vapaa liikkuvuus mahdollistaa suomalaisille yrityksille EU:n laajuisen markkina-alueen. Palveluiden vapaa liikkuvuus puolestaan takaa esimerkiksi suomalaisille kauppaketjuille mahdollisuuden rakentaa toimipisteitä eri puolille Eurooppaa. Pääoman vapaa liikkuvuus mahdollistaa ulkomaiset investoinnit Suomeen. Ulkomainen pääoma mahdollistaa suuret investoinnit uusiin tehtaisiin tai tuotantolinjoihin. Työvoiman vapaa liikkuvuus taas mahdollistaa esimerkiksi nuorten kesätyön Pariisin Disneylandissä.

Vapaa liikkuvuus toimii kuitenkin toisinkin päin. Ulkomaiset kauppaketjut hallitsevat kaupunkinäkymää monissa suomalaisissa kaupungeissa, eivätkä varsinkaan Itä-Euroopasta tulleet siivoojat, rakennusmiehet tai linja-autonkuljettajat ole enää harvinainen näky suomalaisessa työelämässä.

EU:n ohella maailmassa on solmittu useita alueellisia vapaakauppasopimuksia. Niistä merkittävimmät ovat Pohjois-Amerikan NAFTA, eteläisen Aasian SAFTA sekä Kaakkois- ja Itä-Aasian talousyhteistyön järjestö ASEAN.

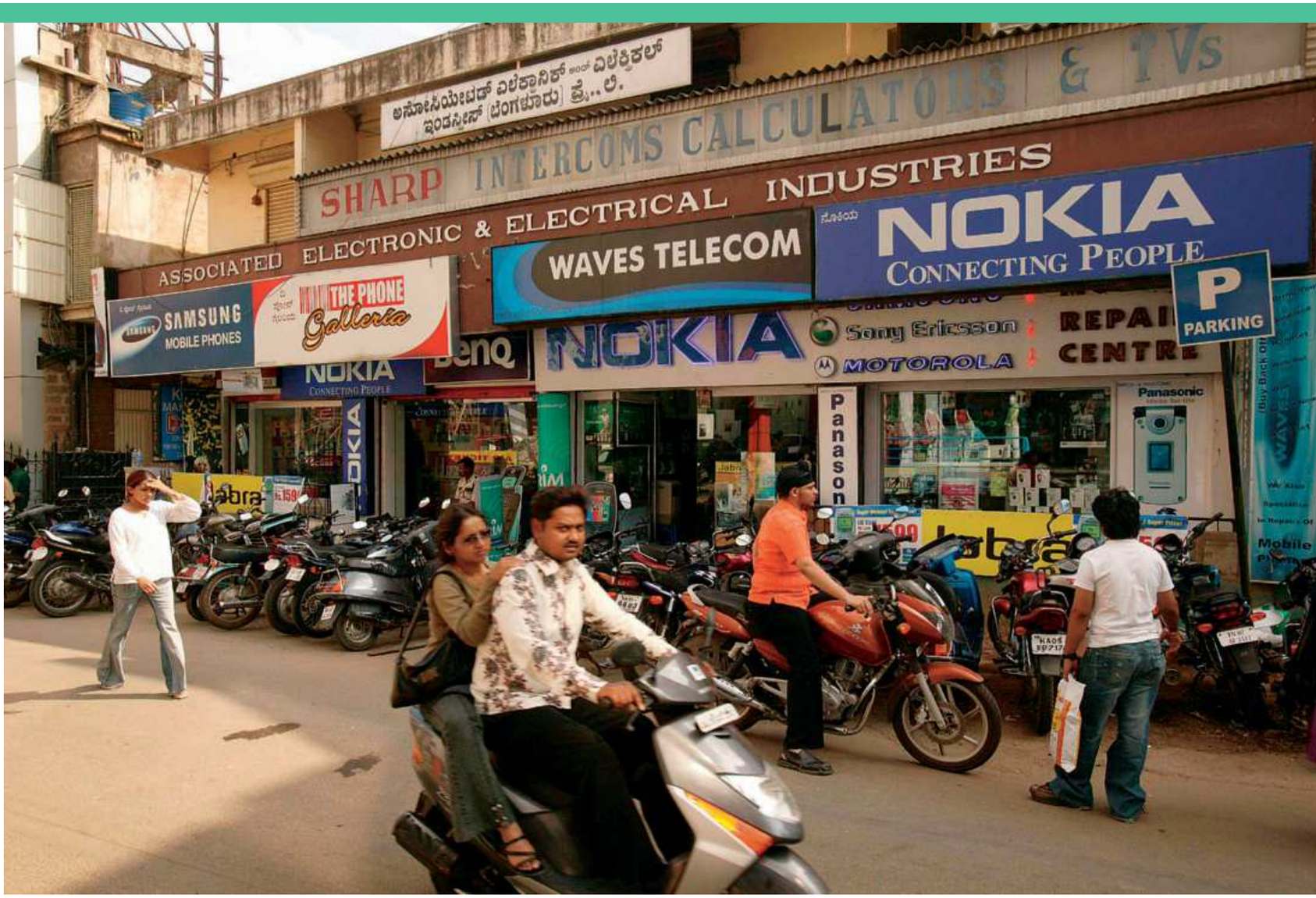

Globalisaation ansiosta myös suomalaiset brändit näkyvät joka puolella maailmaa, kuten Intian Bangaloressa.

Tehtävät

1. a) Mitä vapaakaupalla tarkoitetaan?
   b) Arvioi, mitä hyötyjä ja mitä haittoja vapaakaupasta on.
2. Mitä mahdollisuuksia ja mitä uhkia globalisaatio tarjoaa kehitysmaille?
3. Miksi globalisaatio hyödyttää suuryrityksiä?
4. Arvioi, miksi Kiinan ennustetaan nousevan maailmantalouden johtajaksi.
5. Pohdi, mitkä tekijät toisaalta vahvistavat, toisaalta heikentävät Suomen asemaa globaalissa taloudessa.

3. Kotitaloudet vaikuttavat talouden kehitykseen

Kotitalous taloudellisena vaikuttajana

Kansantalous jaetaan kolmeen pääosaan: kotitalouksiin, yrityksiin sekä julkiseen talouteen, jota edustavat valtio ja kunnat. **Kotitaloudella** eli ruokakunnalla tarkoitetaan talouden perusyksikköä, joka asuu ja tekee yhdessä taloudellisia päätöksiä. Suomessa on noin 2,4 miljoonaa kotitaloutta. Perinteinen kotitalouden malli on ydinperhe, joka koostuu vanhemmista ja keskimäärin kahdesta lapsesta. Nykyisin yhä useampi kotitalous muodostuu vain yhdestä henkilöstä, sillä yli miljoona suomalaista asuu yksin.

Osana kotitaloutta olemme kaikki talouden vaikuttajia. Ostopäätöksillä, ostamatta jättämisellä tai boikotoimalla jotakin tuotetta tai yritystä kotitaloudet voivat vaikuttaa talouteen voimakkaasti. Kotitaloudet kuluttavat markkinoilla olevia hyödykkeitä ja palveluita, säästävät rahaa, sijoittavat ja ottavat velkaa. Kotitalouksien taloudellinen menestys heijastelee talouden yleistä trendiä: kun eletään talouskasvun kautta, myös kotitalouksilla menee hyvin. Talouden taantumassa kotitalouksillakin on vaikeuksia, kuten työttömyyttä.

Suomalaiset syövät noin 20% kalliimpaa ruokaa kuin Euroopassa keskimäärin. Tämä johtuu ruuan korkeasta verotuksesta ja todellisen kilpailun vähäisyydestä.

Palkkatulo on kotitalouksien suurin tulonlähde

Kaikkiaan yli 2,3 miljoonaa suomalaista tekee ansiotyötä, useimmat kodin ulkopuolella yritysten, valtion tai kuntien palveluksessa. Suurin työllistäjä on yksityinen sektori eli yritykset, jotka antavat työtä noin 70 prosentille suomalaisista työntekijöistä. Myös kuntien palveluksessa työskentelee satoja tuhansia suomalaisia eli joka viides työssä käyvä. Valtio työllistää noin viisi prosenttia suomalaisista.

Suomalaisille työmarkkinoille on tyypillistä naisten vahva osuus: noin 85 prosenttia 25–55-vuotiaista suomalaisnaisista työskentelee kodin ulkopuolella palkkatyössä. Vuonna 2009 työmarkkinoilla oli Suomessa yhtä paljon miehiä ja naisia. Esimerkiksi Etelä-Euroopassa kodin ulkopuolella naisista työskentelee alle puolet ja Saksassa noin kaksi kolmasosaa.

Suurin osa kotitalouksien tulovirrasta tulee työstä saadusta palkasta. Kaikkiaan **palkkatulot** muodostavat yli 55 prosenttia kotitalouksien tuloista. Palkka on korvaus tehdystä työstä ja sen tulee olla sopimusten mukainen. Palkka määritellään **työsopimuksessa**, jonka työntekijä ja työnantaja solmivat keskenään työsuhteen alussa. Työsopimuksessa sovitaan palkan lisäksi työtehtävistä, työajoista ja mahdollisista etuisuuksista, esimerkiksi ruoka- tai autoedusta.

Muut kotitalouden tulonlähteet

Yhteiskunta tukee monin eri tavoin suomalaisia kotitalouksia, erityisesti lapsiperheitä. Yhteiskunnalliset tuet eli **tulonsiirrot** muodostavat noin 25 % kaikista kotitalouden tuloista. Kaikki eivät kuitenkaan saa suoria tulonsiirtoja. Esimerkiksi lapseton työssäkäyvä aikuinen ei ole oikeutettu yhteiskunnan tukiin.

Tulonsiirroin tuetaan yhteisistä varoista niitä, joiden tulot eivät muutoin riitä elämiseen vaikkapa työttömyyden, sairauden tai opiskelun takia. Tällaisia tulonsiirtoja ovat esimerkiksi asumistuki, opintotuki ja toimeentulotuki. Tuloista riippumatta kaikille maksetaan 17 ikävuoteen saakka lapsilisää, joka on ensimmäisestä lapsesta sata euroa kuukaudessa. Tulonsiirtoja ei pääsääntöisesti tarvitse maksaa takaisin , mutta työssäkäyvä opiskelija voi joutua palauttamaan nostamansa opintotuen, jos tietty tuloraja ylittyy.

Kotitalouksien tulot keskimäärin vuonna 2008

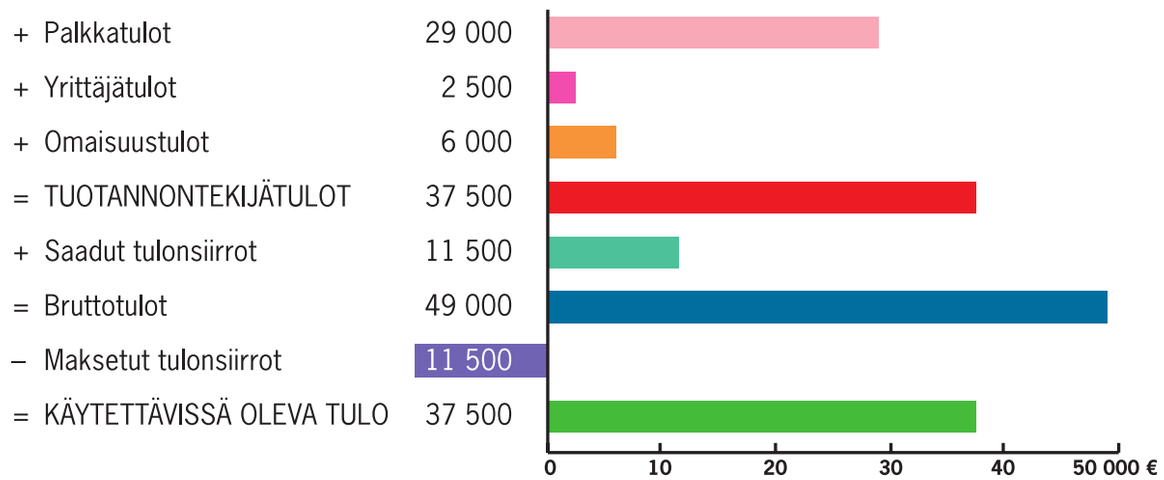

Lähde: Tilastokeskus

Kotitalous voi saada myös **pääomatuloja**, joita ovat esimerkiksi vuokratulot asunnon vuokraamisesta, korkotulot talletuksista tai osinkotulot yrityksen osakkeista. Pääoma- ja omaisuustulojen merkitys kotitalouden tuloista on noin 15 % ja **yrittäjätulojen** noin 5 %.

Käytännössä suomalaisen lapsiperheen tulot muodostuvat monesta tulovirrasta: vanhempien palkkatuloista, erilaisista tulonsiirroista ja mahdollisista pääomatuloista. Yhä useampi suomalainen elää tulevaisuudessa eläketuloista, sillä väestö ikääntyy ja eläkeläisten osuus väestöstä kasvaa. Toisaalta tavoitteena on nopeuttaa työelämään siirtymistä ja pitkittää työuraa muutamilla vuosilla ennen eläkkeelle siirtymistä. Näin halutaan varmistaa, että kaikille myös riittää eläkkeitä eläkerahastoissa.

Kotitalouden menot

Kotitalouden käytössä olevat tulot saadaan selville vähentämällä kaikista tuloista verot. Suurin osa näistä kotitalouksien tuloista menee kulutukseen. Eniten rahaa kuluu asumiseen; vuokrien, asuntolainojen ja muiden asumiseen liittyvien kulujen osuus on noin 30 prosenttia kaikista menoista. Asunto on yleensä kotitalouden suurin investointi, jonka useimmat rahoittavat ainakin osittain lainarahalla.

Neljä viidestä suomalaisesta lapsiperheestä asuu omistusasunnossa. Muualla Euroopassa vuokra-asuminen on yleisempää. Suomalaisten vaatimustaso asuntojen suhteen on korkea ja ilmasto asettaa omat ehtonsa rakentamiselle. Monet perheet haaveilevat isommasta asunnosta, mutta Suomessa asutaan edelleen keskimää-

Nuoren työntekijän palkkatodistus

Työnantajan on annettava työntekijälle palkkatodistus, josta ilmenee hänelle maksettu palkka ja siitä tehdyt vähennykset kuten ennakonpidätys. Ennakonpidätys jakautuu valtion, kunnan ja seurakunnan veroihin. Veroprosentti määräytyy vuotuisten tulojen perusteella: suuremmista tuloista maksetaan enemmän veroa. Kunnallisverosta päättää kunkin kunnan valtuusto vuosittain. Myös lisätuloista ja ylitöistä maksetaan korkeampaa veroa. Verotoimistossa voi käydä muuttamassa veroprosenttia, jos tulot kasvavat tai tippuvat merkittävästi vuoden aikana.

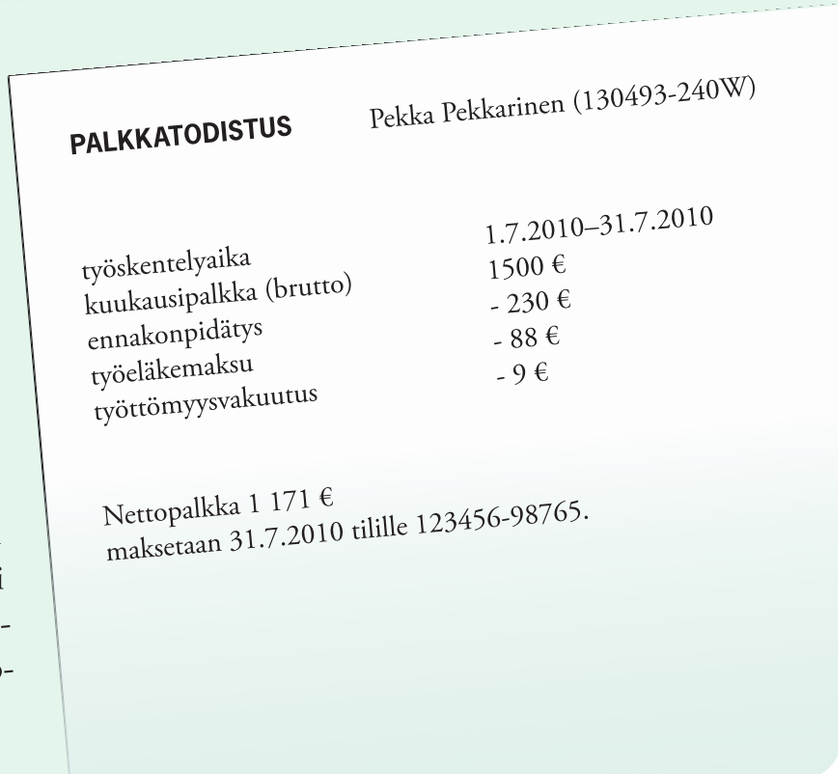

PALKKATODISTUS Pekka Pekkarinen (130493-240W)

	1.7.2010–31.7.2010
työskentelyaika	
kuukausipalkka (brutto)	1500 €
ennakonpidätys	- 230 €
työeläkemaksu	- 88 €
työttömyysvakuutus	- 9 €

Nettopalkka 1 171 €
maksetaan 31.7.2010 tilille 123456-98765.

rin muita EU-maita ahtaammin. Asuntojen hinnat vaihtelevat huomattavasti maan eri osissa. Pääkaupunkiseudulla ja kasvukeskuksissa asuntojen hinnat voivat olla maaseutuun verrattuna kaksinkertaiset.

Suomalaisten kotitalouksien kulutuksessa on tapahtunut selviä muutoksia viimeisen sadan vuoden aikana. Ruokaan kuluu suhteessa vähemmän rahaa kuin aiemmin, joten sitä riittää enemmän muihin menoihin. Oman auton ylläpitämiseen, energiaan ja vaatteisiin kulutetaan aiempia vuosikymmeniä enemmän rahaa. Terveydenhuoltoon käytetään varoja saman verran kuin vaatetukseen. Viestintä vie entistä enemmän varoja, kun matkapuhelimet ja internet kuuluvat lähes jokaisen kotitalouden perusvarustukseen. Sen sijaan kulttuuriin ja vapaa-aikaan käytetään Suomessa vain joka kymmenes ansaituista euroista.

Rahaa tulisi riittää myös säästämiseen

Kaikkia tuloja ei kuluteta, vaan osa pannaan säästöön. Sitä prosentuaalista osuutta tuloista, jota ei kuluteta, vaan pannaan säästöön, sanotaan **säästämisasteeksi.** Vuonna 2009 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan joka neljäs suomalainen ilmoitti säästävänsä jonkin verran. Alimmillaan suomalaisten säästämisaste oli 1980-luvun lopulla, jolloin vain pari prosenttia kotitalouksien tuloista pantiin säästöön. Laman myötä säästöinto kuitenkin kasvoi; vuonna 1992 säästämisaste oli jo kymmenessä prosentissa.

Säästämisaste vaihtelee taloudellisten suhdanteiden mukaan; kun taloudessa pyyhkii hyvin, suomalaiset eivät pidä säästämistä kovin tärkeänä. Tulevaisuus näyttää valoisalta ja rahaa kulutetaan reippaasti. Säästämisaste kasvaa, kun talous kääntyy kohti laskusuhdannetta. Turvattomuuden ja epävarmuuden tunne lisää säästämisen halua.

Kansainvälisesti vertailtuna Suomessa ja muissa Pohjoismaissa säästetään monia muita maita vähemmän. Pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta takaa monet maksuttomat peruspalvelut eikä kansalaisten tarvitse säästää samalla tavalla koulutusta tai terveydenhoitoa varten kuten esimerkiksi yhdysvaltaisten tai virolaisten kotitalouksien.

Viime aikoina on kuitenkin oltu huolestuneempia siitä, että suomalaiset eivät sijoita varojaan tuottavasti. Pankkisäästäminen on melko turvallista, mutta ei kovin tuottoisaa. Kaikkiaan suomalaisten pankkitileillä oli rahaa 135 miljardia euroa vuonna 2009.

Suomalaisnuoret itsenäistyvät ja muuttavat pois kotoa yhä nuorempina. Samalla vastuu omasta taloudesta lisääntyy. Etelä-Euroopassa on tavallista, että lapset asuvat vanhempiensa kanssa noin 30 ikävuoteen asti.

Mihin kotitaloudet säästävät?

Kyselytutkimusten mukaan yleisintä on säästää ”pahan päivän” varalle. Mitä tällä tarkoitetaan, riippuu tietysti vastaajasta. Yksi säästää vanhuuden, toinen mahdollisen työttömyyden tai sairastumisen varalle. Nykyisin puhutaan myös ”hyvän päivän” varalle säästämisestä; tavoitteena voi olla kodin remontointi, uuden auton hankinta tai kaukomatka.

Suurin säästökohde on kuitenkin asuntosäästäminen. Itse asiassa asuntolainan maksaminen pankille on eräänlaista jälkikäteen säästämistä, täytyyhän asuntovelallisen huolehtia, että tilillä on sovittuna päivänä sovitun suuruinen lyhennyserä euroja. **Reaaliomaisuuden**, kuten asunnon, kesämökin tai metsän lisäksi kotitaloudet säästävät ostamalla arvopapereita. Jo vuonna 2006 yli 550 000 suomalaista omisti yritysten arvopapereita.

Huoli tulevien eläkkeiden suuruudesta ja eläköitymisiän noususta on saanut monet suomalaisista säästämään myös eläkettä varten. Vuoden 2010 alusta tuli voimaan laki, joka antaa mahdollisuuden säästää eläkettä niin sanotulle pitkäaikaissäästö- eli ps-tilille. Säästöstä saa vähentää osan verotuksessa ja säästetyt varat voi sijoittaa esimerkiksi osakkeisiin tai joukkovelkakirjoihin. Säästetyt varat saa käyttöönsä vasta kun eläkeikä täyttyy.

Vauraat ja velkaiset kotitaloudet

Suomalaisten elintaso on noussut sadassa vuoden kuusitoistakertaiseksi. Kotitalouksien **nettо-omaisuus** saadaan selville, kun lasketaan yhteen rahoitusomaisuus ja kiinteä omaisuus ja vähennetään siitä velat. Suomalaiset kotitaloudet ovat nykyisin sekä varakkaampia että velkaisempia kuin koskaan ennen. Käytännössä velat keskittyvät siten, että 20 prosentilla kotitalouksista on kaikkiaan 80 prosenttia kotitalouk-

Suomalaisilla on yli puoli miljoonaa kesämökkiä tai vapaa-ajan asuntoa, jotka varustetaan nykyisin kaikilla mukavuuksilla. Vapaa-ajan asunnoissa myös vietetään entistä enemmän aikaa.

Kotitalouksien velkaantumisaste Euroopassa vuonna 2008

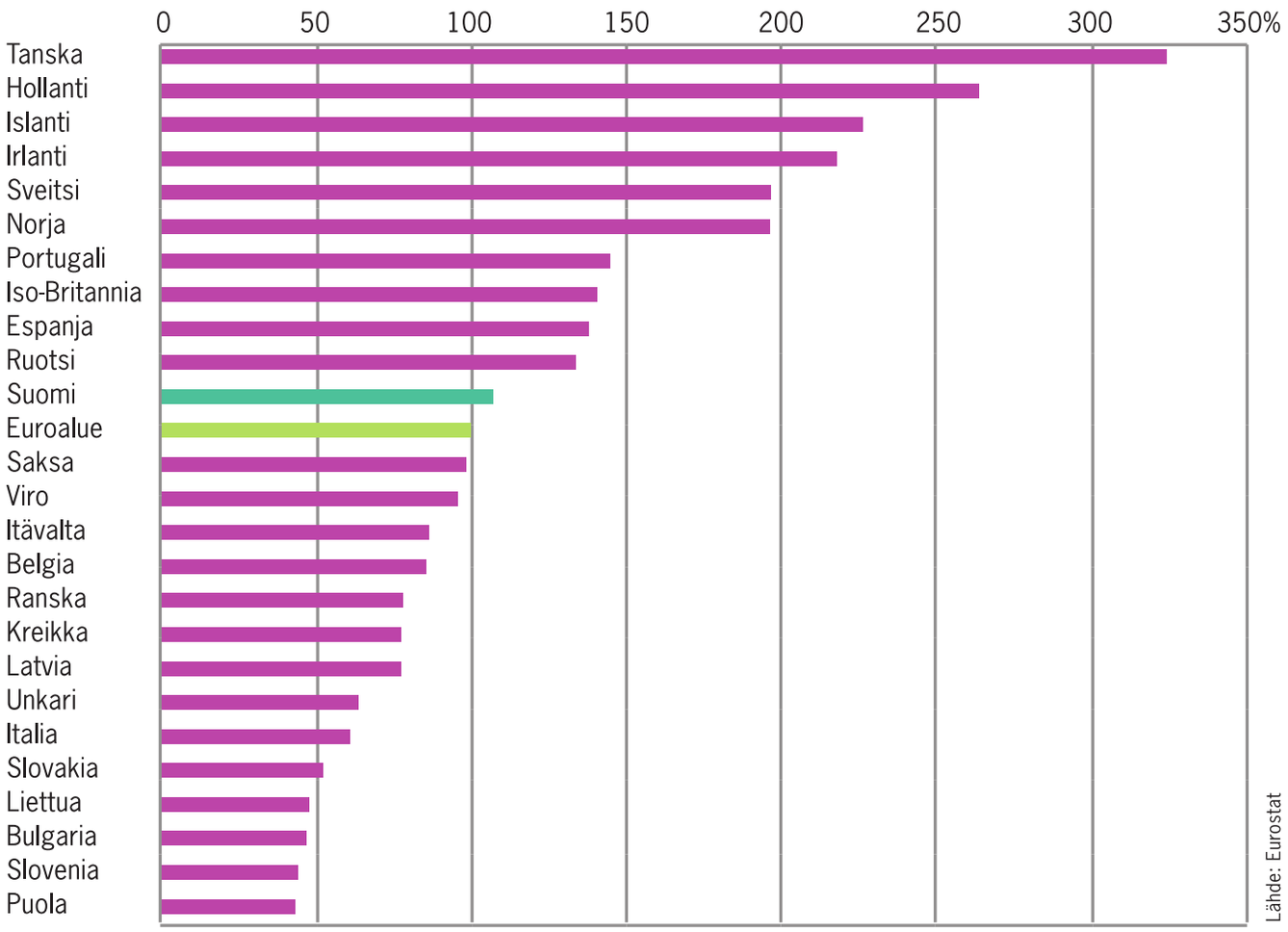

Lähde: Eurostat

sien yhteisestä velasta. Velat ja varallisuus näyttävät siis keskittyvän yhä selvemmin osalle kotitalouksista.

OECD:n tekemässä tutkimuksessa ilmeni vuonna 2005, etteivät suomalaiset ole erityisen velkaisia. Suomalaiset olivat italialaisten jälkeen toiseksi vähiten velkaantuneita. Eniten velkaa oli tanskalaisilla, hollantilaisilla ja brittiläisillä kotitalouksilla. Viime vuosina tilanne on kuitenkin muuttunut. Suomalaisten velkataakka on kasvanut ja velan suhde käytettävissä oleviin tuloihin eli **velkaantumisaste** on noussut huolestuttavasti. Euroalueen kotitalouksista vain kreikkalaiset, espanjalaiset ja irlantilaiset kotitaloudet ovat suomalaisia velkaisempia. Kun vuonna 2002 velkaantumisaste Suomessa oli 70 prosenttia, oli se vuonna 2009 jo yli 110 prosenttia.

Suomalaisten varallisuus on kiinni kiinteistöissä. Suomessa on varsinaisten asuinkiinteistöjen lisäksi yli puoli miljoonaa kesämökkiä tai vapaa-ajanasuntoa, joiden rahallinen arvo on huomattava. Toisaalta asuntoihin on otettu runsaasti asuntovelkaa: sitä oli vuonna 2009 keskimäärin 79 500 euroa kotitaloutta kohti. On myös paljon kotitalouksia, joilla ei ole velkaa juuri ollenkaan. Heistä suurin osa on iäkkäämpiä kansalaisia. Eniten velkaa on 35–44 -vuotiailla suomalaisilla.

Vaarana ylivelkaantuminen

Viime vuosina taloudellinen taantuma on kasvattanut suomalaisten velkataakkaa. Taantuman aikana työttömyys koskettaa yhä useampaa suomalaista kotitaloutta. Hyvinä vuosina otetut velat, kulutusluotot ja pikavipit voivat muodostua ylivoimaiseksi taakaksi, jos jääkin työttömäksi tai lomautus sattuu omalle kohdalle.

Viime vuosina kotitalouksille on tarjottu esimerkiksi suuria ja matalakorkoisia asuntoluottoja. Taantuman myötä tai korkojen noustessa päivittäisten menojen rahoittamisesta on voinut tulla ylivoimaista. Moni ottaa uutta velkaa maksaakseen entisiä. Seurauksena voi olla velkakierre ja **ylivelkaantuminen,** jolloin tulot eivät riitä velkojen ja muiden menojen kattamiseen. Maksamattomat laskut keräävät viivästyskorkoja ja lopulta maksujen laiminlyönti voi johtaa **maksuhäiriömerkintään** luottotiedoissa. Maksuhäiriömerkintä estää luottokortin tai uuden velan ja usein myös vuokra-asunnon tai kännykkäliittymän saamisen. Maksuhäiriömerkinnät eivät kuitenkaan ole ikuisia. Kun hoitaa asiansa, luottotiedot palautuvat yleensä 2-4 vuodessa.

Nuorten velkaantuminen on lisääntynyt 2000-luvulla. Velkaongelmien taustalla vaikuttavat usein melko pienet maksamattomat laskut kuten kännykkälaskut ja pikavipit, jotka siirtyvät lopulta perintätoimiston hoidettaviksi. Esimerkiksi pikavipit houkuttavat helppoudellaan, mutta ovat erittäin kalliita: vuotuinen korko eli lainarahan hinta voi nousta yli tuhanteen prosenttiin. Tutkimusten mukaan suurin osa nuorista hoitaa kuitenkin omaa talouttaan vastuullisesti.

Taloudellisesti hyvinäkin aikoina kotitalouksien olisi hyvä muistaa varovaisuus lainanotossa, sillä taloudelliset suhdanteet ja korot saattavat muuttua nopeasti. Pelkästään suuren asuntolainan koroista voi tulla kotitaloudelle merkittävä menoerä. Vanha suomalainen sananparsi, ”velka on veli otettaessa, veljenpoika maksettaessa”, pätee edelleen.

Käsitys normaalista kuluttamisesta voi vääristyä, kun media esittelee huippurikkaiden uusimpia hankintoja. Pikavipit, kulutusluotot ja luottokortit voivat johtaa yli omien varojen elämiseen ja velkaantumiseen.

Talous on taitolaji

Useimmat suomalaislapset ovat harjoitelleet säästämistä jo alle kouluikäisenä oman säästöporsaan avulla. Tavoitteena on saattanut olla tietty lelu tai jokin muu, suurempi hankinta. Talouden pitoa pitää harjoitella koko elämän ajan.

Tämän päivän suomalaisella nuorella on enemmän omaa rahaa käytössä kuin ennen. Suomalaisnuori saa viikkorahaa keskimäärin 19 euroa. Lisäksi monet tekevät työtä koulun ohella ja kesäisin. Myös lahjoista ja lapsilisistä voi kertyä nuorelle omaa rahaa.

Jo nuorena kannattaa harjoitella oman tulo- ja menoarvion eli **budjetin** pitämistä. Budjetti voi olla yksinkertaisimmillaan paperille tehty kaksiosainen sarakkeisto, johon kirjataan odotettavissa olevat tulot ja menot seuraavan kuukauden ajalta. Kuluja voivat olla harrastukset, kännykkälasku, mopon tai auton bensa- ym. kulut, kirjat, lehdet, matkat ja karkit. Jos kuukauden lopulla tulot ja menot ovat arvoltaan yhtä suuria, voi todeta tyytyväisenä oman budjetin olevan tasapainossa.

Myös kotitaloudet, kunnat, valtio ja jopa Euroopan unioni laativat itselleen talouden suunnittelun välineeksi budjetin. Talous on taitolaji, jossa harjoitus tekee mestarin.

Onko talouteni retuperällä?

Huolestua kannattaa silloin, jos omassa taloudessa ilmenee seuraavia piirteitä:

- vuokranmaksu laahaa perässä
- suuri osa ruokalaskuista maksetaan luottokorteilla
- käteinen tai tilin käyttövara on lopussa ennen palkkapäivää
- pankkitili ylittyy jatkuvasti
- laskuja ja velkoja maksetaan usein myöhässä
- velkoja maksetaan ottamalla uutta velkaa
- rahaa lainataan ystäviltä tai sukulaisilta
- laskut jäävät usein avaamatta
- taloustilanne tuntuu kaaosmaiselta ja siitä on vaikea saada otetta

Lähde: FK

Työttömyys koskettaa monia kotitalouksia

Työ on hyvinvoinnin perusta. Aina kaikille halukkaille ei kuitenkaan riitä työtä. Taustalla vaikuttavat useimmiten kansainväliset suhdanteet.

Työttömyys vaikuttaa voimakkaasti kotitalouksien talouteen. Vaikka Suomessa on toimiva **työttömyysturvajärjestelmä**, työttömäksi jääminen merkitsee yleensä tulotason ja samalla elintason laskua. Työttömyyskorvaukset takaavat vain perustoimeentulon.

Työttömällä työnhakijalla on oikeus saada **työttömyyspäivärahaa** tai **työmarkkinatukea**. Työttömyyspäiväraha voi olla peruspäiväraha, jota maksetaan kaikille samansuuruisena. Paremmassa asemassa ovat ne, jotka ovat oikeutettuja ansiosidonnaiseen päivärahaan. Jos palkkatulo ennen työttömäksi jäämistä on ollut korkea, myös ansiosidonnainen korvaus on hyvä. Sitä maksetaan kuitenkin vain rajattu aika.

Heikoimmassa asemassa ovat ne työttömät, jotka eivät koskaan ole olleet työelämässä mukana, kuten nuoret. Heille maksetaan vain pientä peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea. Tuen suuruus vuonna 2010 oli 25,63 euroa päivältä. Tukea maksettiin viideltä arkipäivältä. Työttömyyskorvausten lisäksi voi hakea toimeentulotukea juoksevien menojen kuten vuokrien ja laskujen maksua varten.

Työtön henkilö velkaantuu helposti, koska päivittäisistä menoista on hankala selviytyä työttömyyskorvauksilla. Tällöin kiusaus erilaisten pikaluottojen ottamiseen voi kasvaa. Työttömyys voi pitkittyessään aiheuttaa syrjäytymistä työelämästä ja koko yhteiskunnasta. Monet kärsivät masennuksesta, koska kokevat itsensä työttöminä tarpeettomiksi työtä arvostavassa yhteiskunnassa. Yli vuoden yhtämittaisesti työttömänä olleen **pitkäaikaistyöttömän** työtaito ja mahdollisuus kilpailla vapautuvista työpaikois-

Työttömyyden ohella vakava sairaus tai avioero voi aiheuttaa yllättäviä talousongelmia. Leipäjonot ja ruuanjakelupisteet kertovat siitä, että monella suomalaisella kotitaloudella on ongelmia. Varallisuuserot ovat kasvamassa myös Suomessa.

ta on heikko. Työmarkkinoilla arvostetaan osaajia, joilla on alan viimeisin tietous. He nappaavat vapautuvat työpaikat pitkäaikaistyöttömien edestä.

Alle 25-vuotiaiden **nuorisotyöttömyys** on erityisen vaikea haaste: jos opiskeluvuosien jälkeen ei pääse työhön kiinni, koko tulevaisuus voi näyttää epävarmalta. Kasvava nuorisotyöttömyys voi heikentää nuorten motivaatiota myös opiskelua kohtaan. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että kouluttautuminen vähentää työttömäksi jäämisen riskiä. Yhä useammat nuoret ovat hyödyntäneet EU:n suomia mahdollisuuksia siirtyä työhön tai työharjoitteluun toiseen jäsenmaahan. Työlupaa ei tarvita, kun työtä haetaan toisesta EU-maasta. Eri jäsenmaissa suoritetut ammatilliset tutkinnot kelpaavat jo toisissa jäsenmaissa sellaisenaan.

Nuorisotyöttömyys 1988–2009

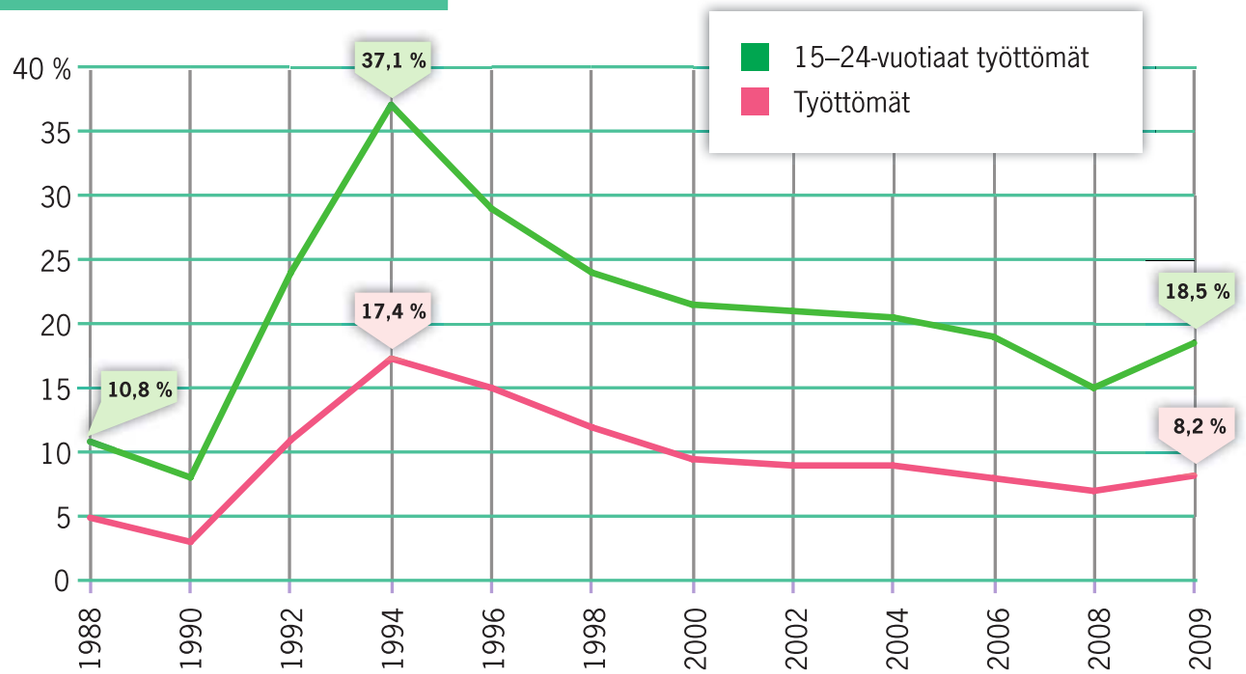

Tehtävät

1. **Miksi asuminen on kotitalouksien suurin menoerä Suomessa?**
2. **Miksi nuorten suomalaisten maksuvaikeudet ovat lisääntyneet viime vuosina?**
3. **Pohdi, mitkä tekijät ovat aiheuttaneet suomalaisten velkaantumisasteen nousun 2000-luvulla.**
4. **Pohtikaa pienryhmissä:**
   a) Miten nuorten työtilannetta Suomessa voitaisiin kohentaa?
   b) Mistä voisi johtua, että 35–44 -vuotiaat ovat kaikkein velkaisimpia?

Syventävät tehtävät

1. Alla on kaksi talouden globalisaatiota koskevaa näkemystä:

a) Vertaile kirjoittajien näkemyksiä globalisaation vaikutuksista.

b) Arvioi, miksi juuri Kiina ja Intia ovat hyötyneet eniten globalisaatiosta.

I

”Jo monta vuotta nopeimmin talouttaan kasvattaneet maat ovat olleet kehitysmaita, kuten Kiina ja Intia. Jopa yli kaksi kertaa teollisuusmaita nopeampi kasvu on tosin osaksi johtunut siitä, että teollisuusmaat alkoivat madaltaa ulkomaankauppansa esteitä paljon aikaisemmin kuin kehitysmaat. -- Olennaista kehitykselle on ollut, että maat ovat käyttäneet kasvaneita tulojaan koulutuksen, teiden, tietoliikenneyhteyksien ja muiden perusrakenteiden vahvistamiseen.”

Kansainvälisen kauppakamarin
ICC:n puheenjohtaja
Maria Livanos Cattaui

II

Globalisaation hyödyt ja haitat eivät jakaudu tasaisesti vaan voittajia ja häviäjiä on niin teollisuusmaissa kuin kehitysmaissa. Köyhyys on vähentynyt eniten maissa, joissa on saatu aikaan taloudellista kasvua kuten esimerkiksi Kiinassa ja Intiassa. Samalla monissa maissa, erityisesti Saharan etelä-puolisessa Afrikassa, köyhyys on jopa lisääntynyt. Erilaisten kehitystrendien taustalla on moninaisia syitä - kuten kehitysmaille tärkeiden perushyödykkeiden maailmanmarkkinahintojen vaihtelu, kansainvälisen kauppapolitiikan aiheuttamat markkinoillepääsyn esteet, luonnonkatastrofit jne. - mutta myös maiden oma talouspoliittiset valinnat. Vaikeimmassa asemassa ovat köyhimmät kehitysmaat, joita uhkaa entistä suurempi syrjäytyminen.

Ulkomaankauppaministeri
Paavo Väyrynen 11.5.2010

2. Tarkastele viereisellä sivulla olevia kaavioita:

a) Mitä muutoksia kotitalouksien varoissa ja veloissa on tapahtunut vuosina 2002–2009? Selitä syitä näihin muutoksiin.

b) Mikä merkittävä kotitalouksien varallisuuden muoto puuttuu ylemmästä kaaviosta?

c) Arvioi kaavioiden perusteella kirjan väitettä: ”Suomalaiset kotitaloudet ovat 2010-luvulla varakkaampia, mutta samalla velkaisempia kuin koskaan ennen historian aikana.”

Kotitalouksien rahoitusvarat

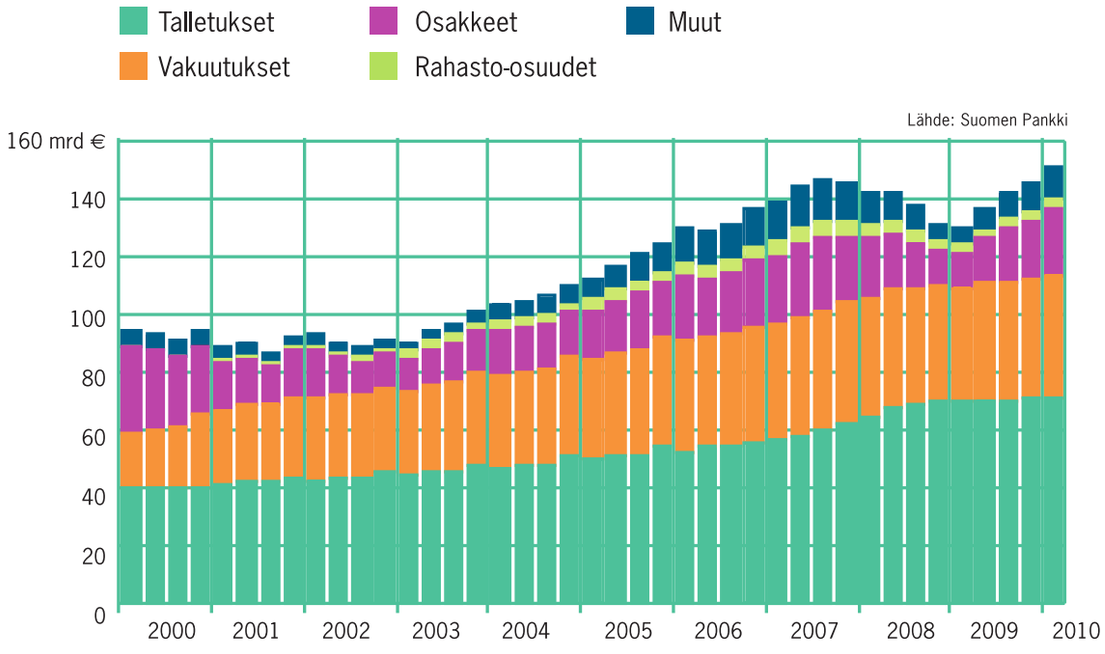

Kotitalouksien velat

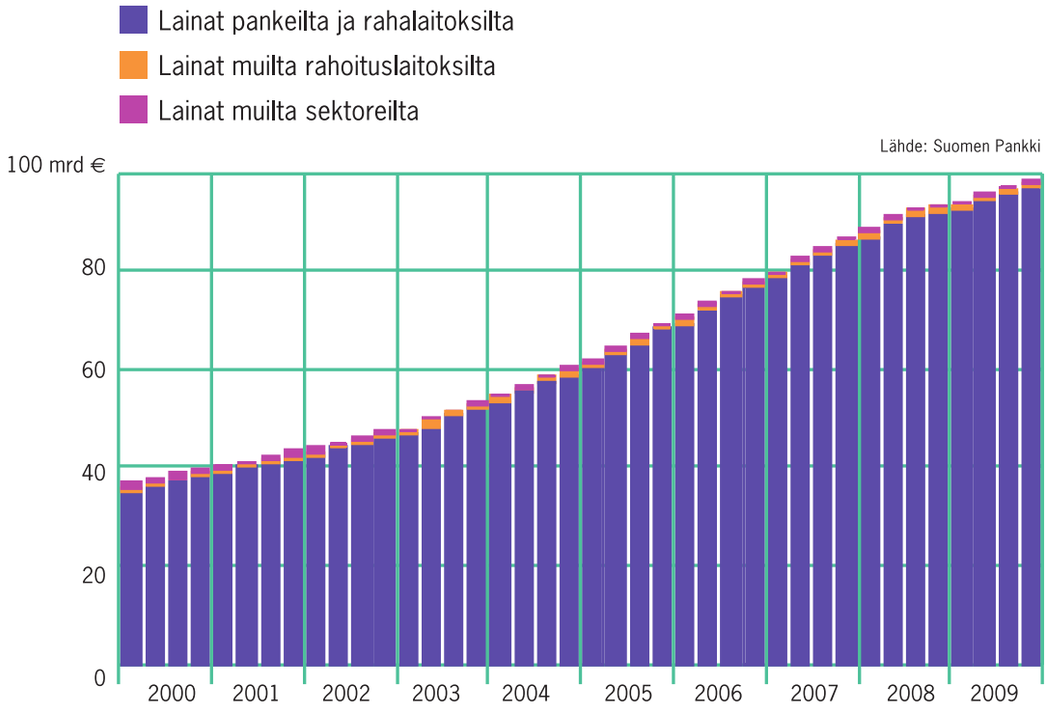

Elinkeinovapaus takaa, että kuka tahansa voi perustaa yrityksen ja ryhtyä tuottamaan tavaroita tai palveluita. Yrityksen tavoitteena on tuottaa voittoa. Silloin se pystyy laajentamaan toimintaansa ja maksamaan palkkaa työntekijöilleen. Samalla se tuottaa verotuloja valtiolle. Yrityksen menestyksen ratkaisevat kuluttajat. Vahvat yritykset menestyvät kilpailussa niin kotimaassa kuin ulkomaankaupassa. Yritystoiminta pitää yllä talouskasvua ja sen ansiosta on mahdollista pitää yllä hyvinvointivaltion palveluita.

4. Yritystoiminta on talouden kivijalka

Suomi on pienyritysten maa

Kun katsot ympärillesi, näet erilaisia yrityksiä. Lähistöllä saattaa sijaita suuriakin tuotantolaitoksia, mutta todennäköisempää on, että huomaat kauppoja, partureita, ravintoloita tai muita pieniä palvelualan yrityksiä.

Suomessa toimii lähes 300 000 yritystä. Niistä yli 90 prosenttia on hyvin pieniä. Pienyrityksiä ovat alle 10 työntekijän yritykset. Keskisuuressa yrityksessä on alle 250 työntekijää. Pienet ja keskisuuret yritykset työllistävät lähes miljoona suomalaista ja tuottavat lähes puolet kansantalouden kokonaistuotannosta. Kaiken kaikkiaan yritystoiminta tarjoaa töitä kolmelle neljästä työssäkävijästä.

Yritystoiminta kukoistaa, kun talous elää nousukautta ja kysyntää riittää. Talouden laskukaudet ovat myrkkyä yrittäjyydelle. Laman aikana yritykset joutuvat vähentämään henkilöstöä ja pahimmassa tapauksessa lopettamaan kokonaan toimintansa. Esimerkiksi 1990-luvun laman seurauksena yritystoiminnan kasvu pysähtyi Suomessa moneksi vuodeksi. Yrittäjyys alkoi houkutella uudelleen laman jälkeen, kun talous elpyi, kysyntä kasvoi ja pankeista sai lainaa kohtuullisilla ehdoilla.

Hyvät ja huonot ajat näkyvät aina yrittäjyyden suosiossa, mutta suhdanteita suurempi ongelma on yrittäjien ikääntyminen. Yhä useampi yrittäjä on jäämässä eläkkeelle ilman, että yritystoiminnalle löytyy jatkajaa. Suomen talouden suurena haasteena onkin saada nuoret ikäluokat kiinnostumaan yrittäjyydestä.

Yrittäjäksi voi opiskella

Yritystoiminta alkaa yleensä **liikeideasta**. Se voi olla jokin uusi keksintö, vanha tuote uudessa ja paremmassa muodossa tai palvelu, jonka kysyntä on kasvussa. Yrittäjyys ei silti perustu pelkkään liikeideaan ja omaan rahaan. Suomessa valtio ja kunnat tukevat yritystoimintaa, koska jos yritys menestyy, se tuottaa tuet takaisin uusina työpaikkoina ja kasvavina verotuloina.

Yrittäjyyden taustalla on usein vahvaa ammatillista osaamista, koulutusta ja luovuutta, mutta paljon puhutaan myös yrittäjähengestä ja kauppamiesvainusta. Menestyvät yrittäjät osaavat yhdistää osaamisen tuotantoon ja markkinointiin. Jokainen voi oppia tai opiskella yrittäjäksi. Oikeanlaista yrittäjäasennetta tarvitaan kaikessa tekemisessä - niin opiskelussa kuin työnteossakin.

Ryhtyisinkö yrittäjäksi?

Maailma näyttäisi kovin erilaiselta ilman yrittäjiä. Monet keksinnöt olisivat jääneet pöytälaatikoihin pölyttymään, jos kukaan ei olisi ottanut taloudellista riskiä uusien tuotteiden kehittämisestä, myynnistä ja markkinoinnista. Yrittäjien ansiosta saamme selailla sähköpostia ja ottaa kuvia matkapuhelimella, vaihtaa kuulumisia internetin yhteisöpalveluissa ja valita itsellemme sopivia vaatteita kauppakeskuksissa.

Ennen kuin uudesta ideasta tai keksinnöstä tulee kaupallinen menestys, se vaatii paljon suunnittelua, työtä, jonkin verran rahaa ja jossain määrin hyvää onnea. Useimmat yrittäjät tähtäävät siihen, että he pystyvät elättämään itsensä ja perheensä. Joskus yrityksen myymä tuote tai palvelu saa siivet alleen ja yritys kasvaa ja kansainvälistyy.

Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevia yrittäjyys kiinnostaa selvästi enemmän kuin yliopisto-opiskelijoita. Kyselytutkimusten perusteella valta ja johtaminen kiinnostavat yliopisto-opiskelijoita, kun ammatilliseen tutkintoon tähtäävät arvostavat eniten itsenäisyyttä. Kuvassa on maistereita ja tohtoreita Helsingin yliopiston promootiojuhlassa.

Yritys kannattaa perustaa, jos uskoo, että sen tuotteilla ja palveluilla on riittävästi kysyntää. Ilman asiakkaita yritys ei menesty. Ennen perustamispäätöksen tekemistä on syytä selvittää kuluttajien odotuksia ja toiveita. Yrittäjän pitää perustella, miksi yritys on olemassa, mitä se tekee ja kenelle. Samalla on pohdittava, ovatko oma luonne ja tahto yrittäjyyteen sopivia. Yrittäjyys vaatii riskinottoa ja uskoa omiin kykyihin.

Jos yritys hakee ulkopuolista rahoitusta toiminnan käynnistämiseen, tarvitaan **liiketoimintasuunnitelma**. Siinä on laskettu, paljonko yritys voi tuottaa voittoa, kun otetaan huomioon oletettu myynnin kasvu, sekä arvioidaan, mihin rahaa käytetään ja mistä sitä saadaan.

The Rasmus on yksi kansainvälisesti menestyneistä suomalaisyhtyeistä. Yhtyeen jäsenet ovat myös yrittäjiä yhdessä perustamansa Shadowland Oy:n kautta. Yhtiö vastaa yhtyeen liiketoiminnasta, joka on useimpina vuosina ollut tuottoisaa. The Rasmuksen keulakuva Lauri Ylönen on kuulunut Suomen eniten ansaitsevien artistien kärkijoukkoon.

Yrityksen voi perustaa pienelläkin rahalla

Yrityksen perustaminen ei välttämättä vaadi paljon rahaa. Jos tarkoitus on tarjota esimerkiksi kodin- tai kauneudenhoitopalveluita, yrityksen alkupääomaksi voi hyvin riittää muutama tuhat euroa, jolla yritys hankkii työvälineet. Jos tavoitteena on aloittaa teollinen tuotanto ja yrityksessä on mukana useampia henkilöitä, osakeyhtiö on yleensä paras vaihtoehto, koska silloin rahoitus ja riskit voidaan jakaa tarkasti osakkaiden kesken. Tuotannon aloittaminen vaatii usein koneita ja laitteita, joiden hankkiminen ei onnistu pikkurahalla.

Yrityksen perustamista varten saa valtion ja kuntien myöntämiä avustuksia kuten starttirahoja ja korkotuettuja lainoja. Valtio tarjoaa yrityksille rahoitusratkaisuja omistamansa **Finnveran** kautta. Lisäksi tarjolla on paljon liiketoiminnan aloittamiseen ja kehittämiseen perehdyttävää koulutusta.

Aloittavan yrittäjän on yleensä hankittava toimitilat, jos töitä on tarkoitus tehdä kodin ulkopuolella. Rahaa tarvitaan vuokraan, kalusteisiin, sähkö- ja vesilaskuun, tietokoneisiin, puhelimiin ja muihin tarpeellisiin hankintoihin. Ensimmäinen suuri ja tärkeä investointi on tavallisesti työntekijöiden palkkaaminen.

Elinkeinovapaudesta huolimatta ennen yrityksen perustamista on selvitettävä, tarvitseeko yritys **elinkeinoluvan**. Esimerkiksi sairaankuljetus, apteekin pitäminen tai pankin perustaminen ovat luvanvaraista toimintaa. Kun päätös yhtiön perustamisesta ja yhtiömuodosta on tehty, siitä tehdään perustamisilmoitus. Yritys on rekisteröitävä **kaupparekisteriin** nimellä, joka ei ole entuudestaan käytössä, eikä muistuta liikaa jotain jo rekisteröityä nimeä.

Kun yritys on rekisteröity, se voi aloittaa varsinaisen toimintansa. Siinä yhteydessä täytyy vielä huolehtiä kirjanpidosta ja vakuutuksista. Vakuutuksilla varaudutaan riskeihin, jotka voivat aiheuttaa suuria vahinkoja tai vaarantaa yritystoiminnan jatkumisen. Tällaisia riskejä ovat esimerkiksi tulipalot ja muut onnettomuudet kuten työtapaturmat.

Vaatealan yrittäjä voi päästä alkuun melko pienellä alkupääomalla. Silloin yritys vaatii perustajaltaan paljon omaa työpanosta. Jos liikeidea on hyvä ja yritys menestyy, edessä on toimitilojen hankinta ja työntekijöiden palkkaaminen.

Yrityksen perustamisen vaiheet

1. Oma halu ja tahto aloittaa yritystoiminta.

2. Liiketoimintasuunnitelman laatiminen. Liiketoiminta-suunnitelman laatimiseen saa apua mm. Uusyrityskeskuksista ja ELY-keskuksista.

3. Yritysmuodon valinta (toiminimi, avoin yhtiö, kommandiittiyhtiö, osakeyhtiö, osuuskunta).

4. Yritystoiminnan luvanvaraisuuden selvittäminen. Luvanvaraista elinkeinotoimintaa ovat mm. sairaankuljetus, vartiointi- ja taksitoiminta.

5. Perustamisilmoitus yritystietojärjestelmään (www.ytj.fi). Perustamisilmoituksella voidaan ilmoittautua myös kaupparekisteriin, arvonlisäverovelvolliseksi, ennakkoperintärekisteriin ja työnantajarekisteriin.

6. Kirjanpidon järjestäminen ja tarvittavien vakuutusten ottaminen.

Uuden liikeidean menestymiseen tarvitaan suunnittelua, paljon työtä ja hiukan myös onnea. Vaikka kaikki yrittäjät eivät Roope Ankan rikkauksiin ylläkään, menestystarinoita on. Tuusulalaisen Göran Sundholmin liikeidea toimi: hänen vuonna 1985 perustamansa Marioff valmistaa vesisumuun perustuvia sammutusjärjestelmiä. Kuvassa näkyvä tuote on Sundholmin oma keksintö, joka on patentoitu maailmanlaajuisesti. Sundholm myi yrityksensä kansainvälisille pääomasijoittajille ja amerikkalaiselle United Technologies -yhtiölle yhteensä lähes 200 miljoonalla eurolla.

Lähde: www.yrittajat.fi

Osakeyhtiö on suosituin yhtiömuoto

Osakeyhtiö on Suomen suosituin yhtiömuoto sekä yhtiöiden lukumäärällä että liiketoiminnan laajuudella mitattuna. Lähes puolet kaikista yrityksistä on osakeyhtiöitä. Osakeyhtiötä voi pitää eniten yritystoimintaa edistäneenä yhtiömuotona kautta aikojen, koska sen avulla liiketoiminnan riskit voidaan jakaa tasaisesti omistajien kesken.

Osakeyhtiön perustamiseen vaadittava vähimmäispääoma on 2 500 euroa, mutta mitä suuremmaksi yhtiö kasvaa, sitä enemmän se tarvitsee omaa pääomaa eli omaa rahaa lainarahan lisäksi. Jos osakeyhtiö ajautuu konkurssiin, sen omistajat menettävät vain yhtiön osakkeisiin sijoittamansa varat.

Suomessa on sekä **yksityisiä** että **julkisia osakeyhtiöitä**. Yksityiset yhtiöt ovat yhden tai useamman omistajan perustamia yrityksiä, joiden osakkeet eivät ole julkisen kaupankäynnin kohteena. Julkisen yhtiön osakkeet on listattu arvopaperipörssiin ja yhtiön täytyy noudattaa tarkasti sekä pörssin sääntöjä että arvopaperimarkkinalain säädöksiä. Tällainen yhtiö on esimerkiksi Nokia Oyj. Pörssiyhtiöiden on esimerkiksi julkaistava säännöllisesti taloudellisesta kehityksestä kertova osavuosikatsaus ja julkistettava nopeasti kaikki sellainen tieto, joka voi vaikuttaa sen osakekurssiin. Yksityisen yhtiön on puolestaan ilmoitettava tilinpäätöstiedot ainoastaan kerran vuodessa kaupparekisteriin.

Julkisen osakeyhtiön perustamiseen vaaditaan osakepääomaa vähintään 80 000 euroa, mutta käytännössä suurimpien pörssiyhtiöiden kuten Nokian oman pääoman määrä nousee miljardeihin euroihin.

Finnair on yksi valtion osittain omistamista pörssiyhtiöistä.

Osakeyhtiöllä on oltava toimitusjohtaja ja hallitus. Yhtiön tärkein päättävä elin on yhtiökokous, jossa osakkaat käyttävät äänivaltaansa sen mukaan, kuinka paljon osakkeita he omistavat. Yhtiökokous valitsee yhtiölle hallituksen, joka nimittää toimitusjohtajan. Kokouksessa päätetään myös osakkaille maksettavasta **osingosta** eli osakekohtaisesta voitto-osuudesta.

Suomessa valtiolla on edelleen melko vahva ote yritystoiminnasta, vaikka se onkin myynyt omistamiaan osakeyhtiöitä joko kokonaan tai osittain. Valtion osakkuusyhtiöitä on myös listattuna pörssiin, jossa osakkeilla käydään julkista kauppaa. Tällaisia yhtiöitä ovat esimerkiksi Finnair, Fortum, Outokumpu ja Rautaruukki. Valtiolla on lisäksi useita sen kokonaan omistamia osakeyhtiöitä kuten tiehallinnosta muodostettu Destia, postiyhtiö Itella ja rautatieliikenteestä vastaava VR-Yhtymä.

Osuuskunnassa jäsenet päättävät

Osuuskunta muistuttaa yhtiömuotona osakeyhtiötä, mutta siinä osakkaiden tilalla ovat osuuskunnan jäsenet. Suomessa tunnetuimpoia osuuskuntia ovat osuuspankit, S-kaupat ja puunjalostaja Metsäliitto.

Osuuskunta-aate syntyi 1800-luvulla pienissä paikallisissa yhteisöissä, joissa tarvittiin ryhmän apua suuriin rakennushankkeisiin tai kyläkaupan ylläpitämiseen. Yhteisön jäsenet muodostivat osuuskunnan, johon liityttiin maksamalla jäsenmaksu. Edelleen osuuskunnat keräävät jäseniltään jäsenmaksuja, joista muodostuu osakeyhtiön osakepääomaan rinnastettava osuuskunnan osuuspääoma. Jäsenet vastaavat osuuskunnan taloudellisesta toiminnasta vain jäsenmaksuillaan.

Osuuskunnan ylin päättävä elin on osuuskuntakokous. Suurissa osuuskunnissa järjestetään osuuskuntavaalit, joissa jäsenet valitsevat edustajiston tekemään päätökset jäsenten puolesta. Osuuskuntia verotetaan samalla tavalla kuin osakeyhtiöitä, mutta osinkojen maksamisen sijasta osuuskunnat voivat palauttaa osan voitosta eli tilikauden ylijäämästä jäsenille tai maksaa korkoa osuuspääomalle. Osuuskunnat tarjoavat lisäksi jäsenilleen erilaisia jäsenetuja kuten bonuksia ja alennuksia.

Osuuskunnassa tärkeintä ei ole voiton maksimointi, vaan hyvinvoinnin ja edun tuottaminen jäsenille. Mahdolliset voittovarat käytetään osuuskunnan kehittämiseen tai jaetaan jäsenille osuuspääoman korkona. Työosuuskunnan tyyppisessä Stadin aikapankissa sen sijaan ei käytetä vaihdon välineenä rahaa vaan aikaa. Jaakko Tiikasalo korjaa Sanna Pelliccionin polkupyörää, kun Alessandro Pelliccioni hoitaa lasten kanssa vastapalvelukseksi naapurin marsuja.

Franchise-yritys toimii toisen luvalla

Yritystoiminnan alkuun pääsee ilman omaa liikeideaa, jos käynnistää yrityksen jonkun tunnetun liikemerkin luvalla. Silloin puhutaan **franchise-yrityksistä**. Tällä periaatteella toimivat monet hampurilaisketjut, videovuokraamot ja elektroniikkaliikkeet. Franchising antaa mahdollisuuksia vaikuttaa itsenäisesti yrityksen menestymiseen, mutta pienentää samalla yrittämisen riskejä.

Franchise-yritys perustetaan alkuperäisen liikeidean ja ketjun omistajan sekä uuden yrittäjän välisellä yhteistyösopimuksella. Sopimuksen perusteella franchise-yrittäjä saa oikeuden käyttää alkuperäistä tavaramerkkiä ja liiketoimintamallia omassa toiminnassaan. Samalla hän saa tukea ”isännältään” esimerkiksi markkinointikampanjoissa, koulutuksessa ja tuotekehityksessä. Saamastaan hyödystä franchise-yrittäjä maksaa ketjun omistajalle vuosittaisen korvauksen, joka voi perustua myynnin kehitykseen tai osuuteen voitosta.

Yksi Suomen suurimmista franchise-ketjuista on Sanoma-konsernin omistama R-kioski. Ketjuun kuuluu yli 700 myymälää, joista melkein puolet on yrittäjävetoisia R-kioskeja.

Kolme erilaista henkilöyritystä

Jos yritystoiminta perustuu yhden henkilön ammattitaitoon, eikä yritys ole palkannut työntekijöitä, **yksityinen toiminimi** on paras vaihtoehto yritysmuodoksi. Toiminimen haltija on elinkeinonharjoittaja, joka vastaa liiketoiminnasta ja siihen liittyvistä riskeistä koko omaisuudellaan. Tulonsa hän saa liiketoiminnan voittoina, joita verotetaan kuten palkkatuloja. Tyypillisiä toiminimiyrittäjiä ovat siivoojat, parturit, suutarit ja puusepät.

Jos elinkeinonharjoittajia on kaksi tai useampia, he voivat muodostaa **avoimen yhtiön**. Koska yhtiömiehet vastaavat kaikella omaisuudellaan yhtiönsä sitoumuksista, se edellyttää vahvaa keskinäistä luottamusta. Yhden tekemät virheet tai laiminlyönnit tulevat kaikkien yhtiömiesten maksettaviksi. Yhtiösopimuksessa määritellään kuinka paljon pääomaa yhtiömiehet sijoittavat yritykseen. Yhtiömiehiä verotetaan samaan tapaan yksittäisinä palkansaajina kuten toiminimen haltijoita.

Kommandiittiyhtiö on luonteeltaan avoin yhtiö, mutta siinä on mukana vähintään yksi vastuunalainen yhtiömies, joka vastaa omaisuudellaan yhtiön toiminnasta. Kommandiittiyhtiössä on lisäksi äänettömiä yhtiömiehiä, joilla ei ole taloudellista eikä hallinnollista vastuuta yhtiöstä, mutta he osallistuvat yrityksen rahoittamiseen. Äänettömät yhtiömiehet menettävät huonoimmassa tapauksessa vain yhtiöön sijoittamansa summan. Kommandiittiyhtiöstä saatuja tuloja verotetaan kuten avoimessa yhtiössä ansio- ja pääomaverotuksen mukaan.

Yritysten määrä henkilöstön mukaan 2007

Yrityskoko, työntekijöitä	Yritysten määrä	Osuus yrityksistä, %	Osuus henkilöstöstä, %	Osuus liikevaihdosta, %
Alle 2	164 911	65,2	6,9	4,4
2–9	70 135	27,8	17,5	11,7
10–49	14 575	5,7	20,0	16,0
50–249	2 396	1,0	17,1	17,3
250 tai enemmän	641	0,3	38,5	50,6
Yhteensä	252 658	100,0	100,0	100,0

Lähde: Yritys- ja toimipaikkarekisteri, Tilastokeskus

Tehtävät

1. **Millä tavalla yrittäjyys on kansantalouden kannalta tärkeää?**
2. **Mitä pitää ottaa huomioon ennen yrityksen perustamista?**
3. **Miksi osakeyhtiö on suosituin yhtiömuoto?**
4. **Pohdi syitä siihen, miksi yli 90 % yrityksistä on hyvin pieniä.**
5. **Mitä hyötyä yrityskoon kasvattamisesta olisi kansantalouden kannalta?**

5. Yritykset tavoittelevat voittoa

Yritykset tarvitsevat pääomaa

Yrityksen täytyy tuottaa voittoa, jotta se voi kasvaa kannattavasti. Esimerkiksi vaatteita valmistavan yrityksen on myytävä tuotteitaan niin paljon, että myyntituloilla voidaan maksaa palkat, kankaat, kuljetukset, mainokset ja muut kulut. Lisäksi omistajat odottavat saavansa oman voitto-osuutensa eli **osingon**. Juuri sitä vartenhan yritys on perustettu.

Yrityksen suuruutta mitataan sen myynnillä eli **liikevaihdolla**. Suuri yritys voi myydä miljoona takkia vuodessa, kun pieni myy sata. Jos takki maksaa sata euroa, suuren yrityksen liikevaihto on 100 miljoonaa, pienen 10 000 euroa. Kannattavuuden mittarina käytetään **liiketulosta**, joka kertoo kuinka paljon liikevaihdosta jää voittoa tai tappiota ennen rahoituskuluja sekä veroja. Jos sadan miljoonan liikevaihdosta jää kymmenen miljoonaa liikevoittoa, yritys on kannattava.

Yritystoiminnassa tarvitaan **omaa pääomaa** jo perustamisvaiheessa, jolloin omistajat sijoittavat yhtiöön sen tarvitseman alkupääoman. Oma pääoma on aina yrityksen omistajien rahaa, jota kertyy myös voittovaroista, jos koko voittoa ei jaeta osinkoina omistajille. Oma pääoma on yri-

tyksen peruskivi, jonka päälle muu toiminta rakentuu. Mitä enemmän yrityksellä on omaa pääomaa, sitä paremmin se kestää tappioita.

Yritykset käyttävät pääomaansa eli **investoivat** saavuttaakseen tuloja tulevaisuudessa. Yrityksen on investoitava esimerkiksi koneisiin, tuotekehitykseen tai henkilökunnan koulutukseen.

Yritys voi hankkia lisää omaa rahaa toimintaansa ja investointeja varten myymällä osakkeita. Jos yhtiö on riittävän suuri, se voi järjestää osakeannin ja listautua pörssiin. Silloin kuka tahansa voi ostaa yhtiön osakkeita ja tulla sen omistajaksi. Osakemyynnistä saaduilla rahoilla yritys voi laajentaa toimintaansa.

Usein investointeihin ja yrityksen toimintaan tarvitaan ulkopuolista **rahoitusta** eli **vierasta pääomaa**. Sitä ovat pankki- ja muut lainat. Vain harva yritys selviää liiketoiminnassaan ilman velkaa. Vieras pääoma eroaa omasta pääomasta siinä, että se on maksettava takaisin.

Jos yrityksellä on väliaikaisia ongelmia, eikä myynnistä saatu rahoitus riittä toiminnan pyörittämiseen, se voi hankkia lyhytaikaista vierasta pääomaa. Lyhytaikainen velka pitää maksaa takaisin alle vuodessa. Pitkäaikainen vieras pääoma on tyypillisesti pankilta tai vakuutusyhtiöltä otettua lainaa, joka maksetaan takaisin usean vuoden kuluessa.

Saadakseen lainaa yritysten on yleensä annettava pankille **vakuudet**, joilla se turvaa omat saatavansa siltä varalta, että yritys joutuisi vaikeuksiin. Vakuutena käytetään kiinteistöjä ja muuta yritysomaisuutta kuten koneita ja laitteita. Jos yritys ei pysty maksamaan velkojaan, vakuudet jäävät lainanantajalle. Pienissä yrityksissä omistaja saattaa pantata koko omaisuutensa saadakseen lainaa.

Yksityiset rahoittajat sijoittavat kasvuyhtiöihin

Toimintansa alkuvaiheessa olevat nopeaan kasvuun tähtäävät yritykset voivat saada rahoitusta ammattimaisilta pääomasijoittajilta, joita kutsutaan myös **riskisijoittajiksi** tai **bisnesenkeleiksi**.

Pääomasijoituksen lisäksi riskirahoittajat osallistuvat aktiivisesti yrityksen kehittämiseen. Rahoittajan edustaja istuu yhtiön hallituksessa ja tuo sinne tarvittavaa osaamista esimerkiksi johtamiseen tai markkinoinnin kehittämiseen. Rahoittajat luopuvat omistuksestaan, kun yhtiölle löytyy ostaja tai se listataan pörssiin.

Pääomasijoittajan mukanaan tuoma rahoitus ja osaaminen eivät aina riitä. Tulevaisuuden toimialoilla kuten bioteknologiassa yritykset kohtaavat monia riskejä, joista ne eivät aina selviä. Myyntilupa uudelle tuotteelle voi jäädä saamatta, jolloin seurauksena on konkurssi. Silloin sijoittajat menettävät rahansa. Tästä syystä riskirahoittajat sijoittavat kerralla useampiin yrityksiin parantaakseen sijoitustensa tuottomahdollisuuksia. Yksikin menestystarina voi korvata kymmenen konkurssin tappiot.

Näin pienimuotoinen yritystoiminta vaatii vain vähän pääomaa. Investointeihin, kuten uusiin mainoskylttеihin, voidaan saada ulkopuolista rahoitusta vanhemmilta.

Yritystoiminta sisältää aina riskejä

Kokonaisia teollisuudenaloja syntyy ja kuolee uusien keksintöjen myötä. Höyrykone, sähkövalo ja puhelin muuttivat maailmaa. Internet on jo muuttanut yritystoimintaa monella tavalla. Kirjat, levyt ja matkat myydään yhä useammin **verkkokaupoissa**. Hintojen ja tuotteiden vertailu tehostuu. Samalla kuluttajan valinnanvara ja valta kasvavat. Yritysten on reagoitava muutoksiin ja kohdattava myös liiketoimintaan liittyviä uusia **riskejä**.

Liiketoiminnassa otetaan tietoisia riskejä menestyksen saavuttamiseksi. Joskus riskit toteutuvat ja tuottavat tappioita, mutta useimpiin riskeihin pystyy varautumaan. Tavallisimpia liiketoiminnan riskejä ovat henkilö-, tuote-, tietoturva-, maine- ja sopimusriskit.

Henkilöriskit liittyvät yrityksen avainhenkilöihin. Vakava sairastuminen tai kokeneen työntekijän lähteminen merkitsevät huomattavaa osaamisen häviämistä. Puutteet yrityksen tietoturvassa saattavat johtaa tietomurtoihin, joilla pyritään kaappaamaan liikesalaisuuksia tai asiakastietoja. Tietokoneen kovalevyn hajoaminen on tavallinen syy tärkeiden tietojen katoamiseen.

Tuotteisiin ja sopimuksiin liittyvät ongelmat voivat tulla kalliiksi ja vahingoittaa yrityksen mainetta. **Tuotevastuulaki** velvoittaa yrityksen korvaamaan aiheuttamansa vahingon, ja viallinen tuote on vedettävä pois markkinoilta, mikä aiheuttaa kustannuksia ja ikävää julkisuutta.

Riskejä voi olla vaikea ennakoida. Islannin tulivuorenpurkaus keväällä 2010 pysäytti lentoliikenteen useaksi päiväksi monilla Euroopan lentokentillä. Tuhkapilvi aiheutti lentoyhtiöille ja matkatoimistoille suuria tappioita.

Tuoteriskit voivat vahingoittaa yrityksen tulosta ja mainetta. Toyota tuomittiin maksamaan asiakkailleen jättikorvauksia Yhdysvalloissa. Sen yhdessä automallissa todettiin kaasupolkimen vika, joka oli aiheuttanut kuolemaan johtaneita onnettomuuksia. Toyotan maine luotettavana automerkkinä kärsi vakavan kolauksen.

Riskienhallinta edellyttää jatkuvaa yhteistyötä työnantajan ja työntekijöiden välillä. Useimpien riskien varalta yritykset pystyvät ottamaan myös vakuutuksen. Liiketoimintariskien vähentämiseen kuuluu työntekijöiden kouluttaminen. Mitä paremmin henkilökunta ymmärtää koko yrityksen toimintaa, sitä tehokkaammin se pystyy varautumaan erilaisiin riskeihin.

Vaikeasti hallittavia riskejä ovat luonnonmullistukset kuten maanjäristykset ja tulivuorenpurkaukset sekä terrori-iskut. Ne voivat muuttaa huomattavasti yritysten toimintaympäristöä ja aiheuttaa suuria taloudellisia menetyksiä.

Sosiaalinen media on sekä mahdollisuus että riski

Facebook, YouTube ja muut internetin yhteisöpalvelut houkuttelevat satoja miljoonia käyttäjiä. Verkkoyhteisöt, joissa tietoa muokataan, kommentoidaan ja jaetaan, tunnetaan sosiaalisena mediana. Siitä on tullut perinteisen median ja mainonnan haastaja. Myös politiikkaa tehdään yhä enemmän sosiaalisessa mediassa.

Sosiaalisessa mediassa yritykset saavat välittömän palautteen tuotteistaan ja palveluistaan. Hyvät ja huonot kokemukset leviävät kuluttajalta toiselle sellaista vauhtia, että se voi näkyä helposti myyntiluvuissa. Verkkoyhteisöissä maineen voi menettää hetkessä, mutta hyvän maineen palauttaminen kestää kauan.

Sosiaalinen media on tehokas markkinointikanava, jos yritys pystyy osoittamaan, että se kuuntelee asiakkaitaan ja on aidosti kiinnostunut tuotteidensa ja palveluidensa parantamisesta. Jotkut yritykset ovat siirtäneet asiakaspalvelunsa jo lähes kokonaan verkkoon.

Kuvassa on Facebookin perustaja Mark Zuckerberg.

Kirjanpito on yrityksen kuntokartoitus

Mikä erottaa hyvän ja huonon yrityksen? Onko yritys kannattava vai uhkaako sitä konkurssi? Vastaukset näihin kysymyksiin pitäisi saada yrityksen **tilinpäätöstiedoista**. Tärkeimmät luvut löytyvät **tuloslaskelmasta** ja **taseesta**. Tuloslaskelma kertoo, mistä yritys saa rahaa ja mihin se sitä käyttää. Tase antaa kuvan yrityksen varallisuudesta. Pörssiyhtiöt julkaisevat liiketoiminnan kehityksestä kertovia lukuja neljännesvuosittain. Muissa yrityksissä luvut kerätään kerran vuodessa tehtävään tilinpäätökseen.

Tilinpäätös kertoo, millaista tulosta yritys on tehnyt ja onko yhtiön johto pystynyt kasvattamaan yrityksen varallisuutta. Osakkeenomistajat ja sijoittajat haluavat tietää, tuottiko tilikausi voittoa vai tappiota ja pystyykö yhtiö jakamaan osinkoa tai sijoittamaan voittovaroja edelleen toiminnan laajentamiseen. Henkilökunta saa tilinpäätöstiedoista selville, mikä on yrityksen palkanmaksukyky ja tulevaisuudennäkymä. Asiakkaita ja rahoittajia kiinnostaa tietää, kuinka vakaalla pohjalla yrityksen talous lepää ja kuinka hyvin se selviää veloistaan.

Ensimmäinen tuloslaskelman rivi, **liikevaihto**, kuvaa myyntiä tilikauden aikana. Liikevaihdon muutosta kannattaa verrata markkinoiden kasvuun. Jos liikevaihto kasvaa markkinoita no-

peammin, se on hyvä uutinen. Yritys pystyy silloin valtaamaan markkinoita kilpailijoiltaan.

Kannattavuus kertoo, paljonko yritykselle jää voittoa kulujen jälkeen. Kannattavuutta mitataan liiketuloksella suhteessa liikevaihtoon, jolloin nähdään montako prosenttia myynnistä jää voittoa ennen rahoituskuluja ja veroja.

Yrityksen **vakavaraisuutta**, eli sitä kuinka paljon sillä on omia varoja suhteessa koko pääomaan, mitataan **omavaraisuusasteella**. Jos yritys on hyvin velkaantunut, sen omavaraisuusaste laskee ja tappioiden kestäminen tulee vaikeammaksi. Yrityksen tase mittaa sen omaisuuden ja velkojen arvoa tiettynä ajankohtana, kun taas tuloslaskelma kertoo liikevaihdon ja kulujen kehityksestä tietyn ajanjakson aikana.

Tilinpäätös ei aina kerro koko totuutta

Tilinpäätöksen tarkoituksena on antaa riittävät ja luotettavat tiedot yrityksen taloudellisesta tilasta. Tietojen oikeellisuuden selvittäminen on yhtiökokouksessa valitun tilintarkastajan vastuulla. Tilintarkastajat hyväksyvät kirjanpidon ja ehdottavat yhtiökokoukselle, että se voi myöntää yhtiön hallitukselle vastuuvapauden, jos väärinkäytöksiä ei ole havaittu.

Tilintarkastuskäytännöstä huolimatta väärinkäytöksiä tapahtuu. Pienissä yhtiöissä omat ja yhtiön rahat voivat mennä sekaisin silkasta huolimattomuudesta, mutta tilinpäätöksien sormeiluun liittyy paljon myös rikollisuutta. Suurimmat tilinpäätösskandaalit ovat horjuttaneet luottamusta koko kirjanpito- ja tilintarkastusjärjestelmään.

Tuloslaskelma

Tuloslaskelmaan kirjataan kirjanpitoasetuksen mukaisesti seuraavat pääerät:

Oma-Vaate Oy

TULOSLASKELMA	
LIIKEVAIHTO	**1 850 000 €**
Valmiiden ja keskeneräisten tuotteiden varastojen muutos	10 000
Valmistus omaan käyttöön	-2 200
Materiaalit ja palvelut	-540 000
Henkilöstökulut	-930 000
Poistot ja arvonalentumiset	-70 000
Liiketoiminnan muut kulut	-22 500
LIIKEVOITTO (-TAPPIO)	**295 300 €**
Rahoitustuotot ja -kulut	-85 000
VOITTO (TAPPIO) ENNEN SATUNNAISIA ERIÄ	**210 300 €**
Satunnaiset erät	-22 000
VOITTO (TAPPIO) ENNEN TILINPÄÄTÖSSIIRTOJA JA VEROJA	188 300 €
Tilinpäätössiirrot	-30 000
Tuloverot	-49 000
TILIKAUDEN VOITTO (TAPPIO)	**60 200 €**

Liikevaihtoon lasketaan yrityksen myynti, josta tuloslaskelmassa vähennetään kaikki valmistuksen ja myynnin kulut. Varastojen kasvu vähentää ja pieneneminen lisää myyntiä. Käyttöomaisuuden kuten laitteiden hankintamenot vähennettään poistoina niiden käyttöaikana. Rahoitustuotot ja -kulut kertyvät yrityksen lainoista ja sijoituksista. Satunnaisiin eriin merkitään poikkeuksellisia kuluja tai tuottoja, jotka syntyvät muusta kuin tavanomaisesta liiketoiminnasta. Tilinpäätössiirtoihin voi kirjata kuluja varauksina, jotka liittyvät esimerkiksi tuotekehitykseen tai tuleviin investointeihin.

Enron-skandaali johti lakimuutoksiin

Energiayhtiö Enron oli yksi suurista ja ihailluista amerikkalaisista pörssiyhtiöistä. Sen tilintarkastajana ja neuvonantajana toiminut Arthur Andersen oli puolestaan yksi maailman arvostetuimpia tilintarkastusyhtiöitä. Menestyksen takaa paljastui vuonna 2001 järkyttäviä väärinkäytöksiä ja rikoksia, jotka johtivat sekä Enronin että Arthur Andersenin konkurssiin.

Kirjanpitoskandaali paljastui, kun sijoittajat ja pörssianalyytikot alkoivat epäillä Enronin tuloslukujen oikeellisuutta. Enronin osakekurssi oli siihen asti jatkuvassa nousukierteessä ja yhtiön johto tahkosi itselleen miljoonavoittoja. Enronin vahvat tulokset perustuivat kirjanpidon, tuloslaskelmien ja tasetietojen järjestelmälliseen vääristelyyn. Arthur Andersenin tilintarkastajat ja Enronin yli johto piilottelivat yhtiön todellisia kuluja ja liioittelivat tuottoja. Tulevien vuosien tuotto-odotuksia kirjattiin etukäteen voitoksi, kun vastaavasti velkoja ja korkokuluja siirrettiin Enronin kirjanpidosta sen oman taseen lisiin peiteyhtiöihin.

Joulukuussa 2001 Enron haettiin konkurssiin. Työntekijät menettivät työpaikkansa sekä yhtiön osakkeisiin ja eläkesäätiöön sijoittamansa eläkesäästönsä. Enronissa ja muissa suurissa yhtiöissä paljastuneiden väärinkäytösten seurauksena Yhdysvalloissa säädettiin Sarbanes-Oxley -laki, joka tiukensi tuntuvasti kirjanpitoon ja yritysten hallinnointiin liittyvää valvontaa.

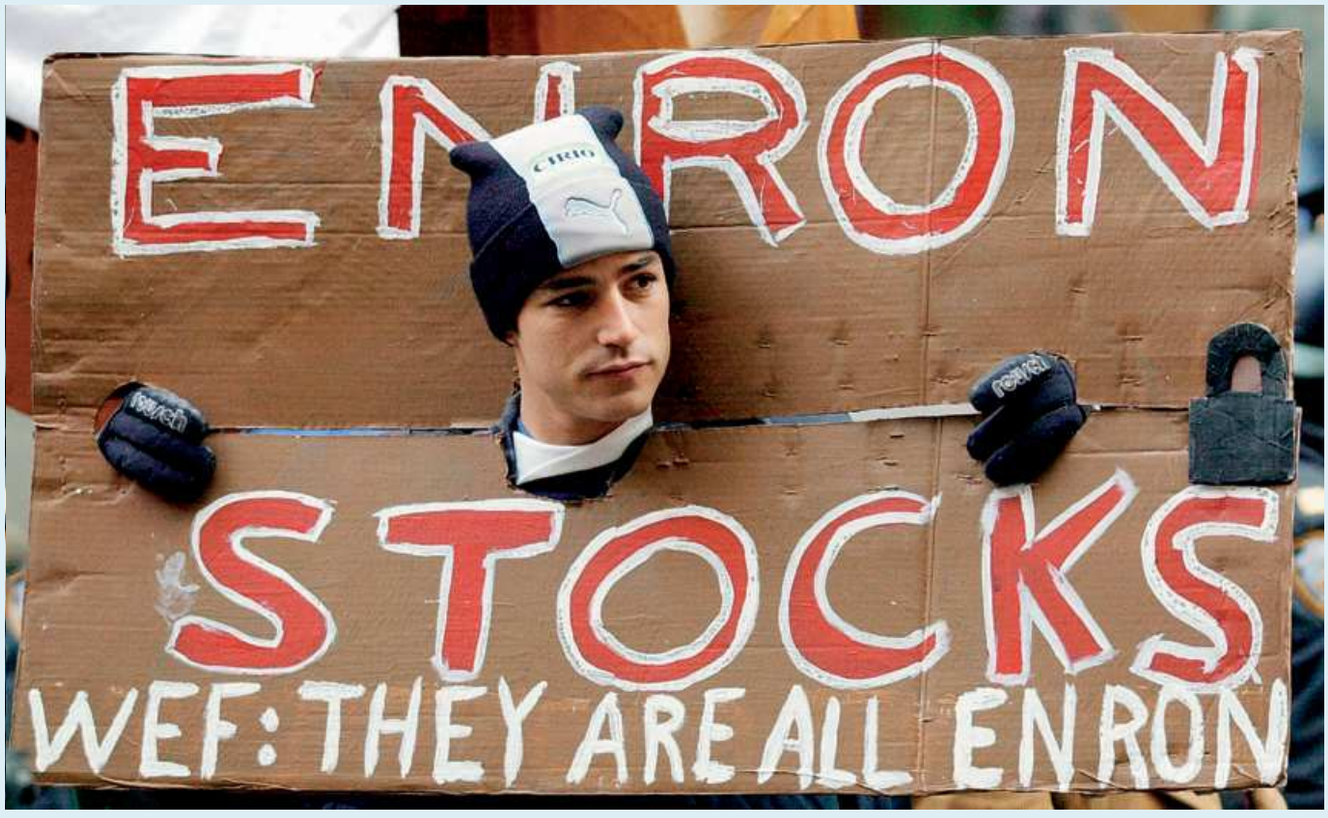

Yli sata mielenosoittajaa protestoi Enronin johdon toimia vastaan New Yorkissa vuonna 2002. Koska ihmiset sijoittavat rahojaan yrityksiin, on niiden kirjanpitoon ja johtoon voitava luottaa. Talousrikoksista onkin annettu ankaria tuomioita. Skandaali johti tilinpitolakien muuttamiseen monissa maissa.

Maksuvaikeudet voivat johtaa konkurssiin

Jos yritys ei pysty maksamaan lainojaan, verojaan tai ostovelkojaan, se voidaan hakea **konkurssiin**. Konkurssihakemuksen voi jättää yrittäjä itse, verottaja, velkoja tai joku tavarantoimittaja, jolle yritys on velkaa. Konkurssi vaatii aina käräjäoikeuden päätöksen. Konkurssissa selvitetään yhtiön varat ja velat. Pahimmassa tapauksessa varat eivät riitä velkoihin ja osakkeenomistajat menettävät yhtiöön sijoittamansa oman pääoman.

Konkurssi ei ole vaikeuksiin ajautuneen yhtiön ainoa vaihtoehto. Väliaikaisiin tai yllättäviin maksuvaikeuksiin ajautunut yritys voi hakea suojaa velkojiltaan, jos sen liiketoiminta on muuten elinkelpoista. Suojaa haetaan käräjäoikeudelta, joka päättää hyväksyykö se yrityksen **velkasaneerakseen**. Velkasaneerauksella yritetään estää terveiden yritysten konkurssit ja auttaa niitä vaikeiden aikojen yli.

Vireillepannut yritysten konkurssit Suomessa

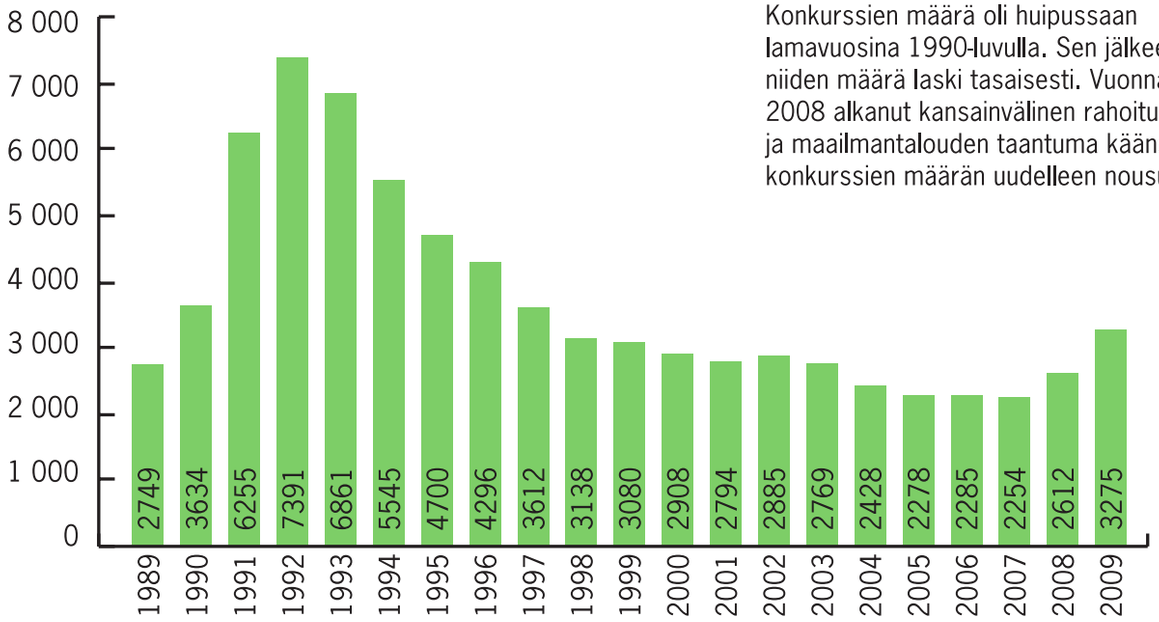

Konkurssien määrä oli huipussaan lamavuosina 1990-luvulla. Sen jälkeen niiden määrä laski tasaisesti. Vuonna 2008 alkanut kansainvälinen rahoituskriisi ja maailmantalouden taantuma käänsivät konkurssien määrän uudelleen nousuun.

Lähde: EK

Tehtävät

1. **Millainen yritysmuoto olisi sopivin, jos haluat perustaa:**

a) kahvilan
b) verkkokaupan
c) vaatetehtaan
d) luomuruoan jakeluverkoston?

2. **Määrittele seuraavat käsitteet:**

a) liikevoitto
b) kannattavuus
c) konkurssi
d) vakavaraisuus

3. **Mitä riskejä yritystoimintaan liittyy?**

4. **Miten yrityksen menestymistä voi mitata?**

5. **Mihin tarvitaan kirjanpitoa?**

6. Yritykset kilpailevat markkinoista

Kuluttaja on markkinoiden kuningas

Mitkä yritykset menestyvät, mitkä kuihtuvat ja kuolevat? Se ratkaistaan markkinoilla vapaassa kilpailussa. Kuluttajat haluavat ostaa hyvää laatua halvalla. Myyjät tavoittelevat parasta mahdollista hintaa ja laatu vaihtelee. Markkinoilla hinta määräytyy sen mukaan, paljonko asiakkaat haluavat maksaa ja millä hinnalla myyjä on valmis myymään. Tuote on yleensä sitä halvempi, mitä enemmän sitä tuotetaan. Käsityö maksaa enemmän kuin konetyö. Sanotaan, että hyvää ei saa halvalla.

Kuluttaja voi omalla käyttäytymisellään vaikuttaa tuotteiden ja palveluiden laatuun ja hinnoitteluun. Täydellisessä kilpailussa samaa tuotetta myytäisiin kaikkialla täsmälleen samalla hinnalla eli syntyisi **tasapainohinta**. Täydellinen kilpailu toteutuu vain teoriassa, koska käytännössä myyjät ja ostajat eivät toimi saman tiedon varassa.

Miksi Rolls Royce maksaa enemmän kuin Toyota?

Hinnat vaihtelevat syistä, jotka johtuvat kysynnän vaihtelusta sekä tuotantoon, jakeluun ja myyntiin liittyvistä erilaisista kustannuksista. Kahden lähekkäin sijaitsevan kaupan on silti vaikea myydä samaa tuotteita täysin eri hinnoilla, koska asiakkaan on silloin helppo valita edullisempi kauppa.

Kysyntä ja tarjonta määräävät hinnan

Kysyntäkäyrä kertoo kuluttajien ostoaikeista; kuinka paljon he ovat halukkaita ostamaan tuotetta eri hinnoilla. Kysyntäkäyrä ohjaa tehtaiden tuotantoa ja hinnoittelua. Jos hinta on korkea, kysyntä voi jäädä niin pieneksi, että tuotanto on kannattamatonta. Kysyntää voidaan lisätä laskemalla hintaa, alentamalla tuotantokustannuksia tai parantamalla tuotteiden laatua ja ominaisuuksia.

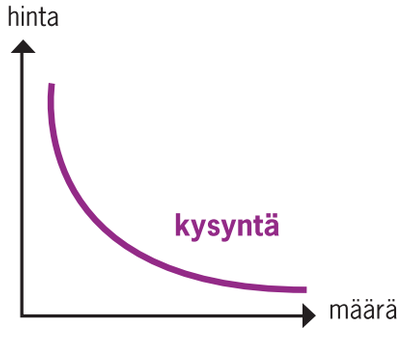

Tarjontakäyrä kuvaa yrittäjien halukkuutta myydä tuotetta tietyllä hinnalla. Mitä suuremman voiton yrittäjä saa tuotteesta, sitä enemmän sitä ollaan valmiita tuottamaan

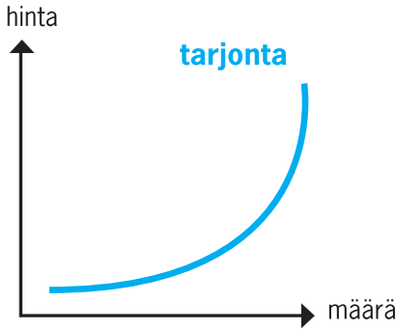

Kysyntä- ja tarjontakäyrien leikkauspiste kuvaa tasapainohintaa. Tasapaino syntyy, kun kysyntä ja tarjonta ovat yhtä suuret. Tasapainohinta on se hinta, jolla kuluttajat ovat valmiita ostamaan ja myyjät myymään. Siinä kysyntä ja tarjonta kohtaavat. Kysynnän lisääntyessä hinta ja tuotannon määrä nousevat, jolloin leikkauspiste siirtyy käyrällä ylöspäin

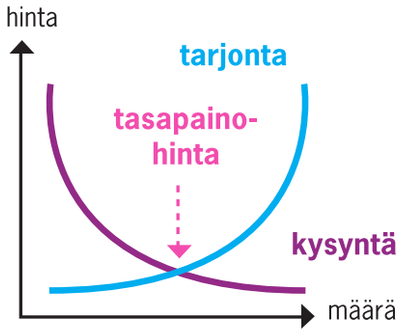

Markkinahinnat ohjaavat tuotantoa. Hinnat määrittelevät, mitä tuotetaan, kenelle ja miten. Hinnan lisäksi kysyntään ja tarjontaan vaikuttavat monet tekijät. Yleinen talouden tila, kotitalouksien tulojen kehitys ja luottamus tulevaisuuteen vaikuttavat erityisesti kestotavaroiden kuten autojen ostopäätöksiin. Taloutta seuraavat tutkimuslaitokset mittaavat säännöllisesti kuluttajien luottamusta pystyäkseen ennustamaan talouden tulevaa kehitystä.

Välttämättömyyshyödykkeitä kuten leipää, maitoa ja polttoaineita ostetaan melko tasaisesti hintojen heilahtelusta huolimatta. Sen sijaan autojen kysynnässä jo muutaman prosentin hintamuutos voi olla ratkaiseva. Joissakin tuotteissa kuten tietokoneissa, televisioissa ja matkapuhelimissa kova kilpailu ja tuotantokustannusten lasku ovat johtaneet selvään hintojen laskuun. Tekninen kehitys on tehnyt tuotteista entistä parempia ja monipuolisempia, mutta niiden reaalihinnat ovat laskeneet.

Kysyntään vaikuttavia tekijöitä:

- **Hinta** – hinnan korottaminen vähentää kysyntää
- **Kotitalouden käytettävissä olevat tulot** – tulojen kasvu lisää kysyntää
- **Kilpailijoiden hinnat** – kilpailijoita edullisempi hinta lisää kysyntää, jos laatu on sama
- **Kuluttajien mieltymykset** – hyvä mainoskampanja tai muotoilu voi lisätä tuotteen kysyntää
- **Tulevaisuuden odotukset** – jos kotitaloudet odottavat huonoja aikoja, kysyntä vähenee
- **Korkotaso** – jos rahan hinnan odotetaan pysyvän matalana, asuntojen kysyntä kasvaa

Tarjontaan vaikuttavia tekijöitä:

- **Kysyntätilanne** – kysynnän kasvu lisää tarjontaa
- **Markkinahinnat** – hintojen nousu lisää tarjontaa, jos kuluttajien ostovoima säilyy
- **Tuotantokustannukset** – tuotantokustannusten nousu vähentää tarjontaa, jos kuluttajien ostovoima heikkenee
- **Tuotantoteknologia** – uudet tuotantotavat lisäävät tarjontaa, jos kustannukset laskevat ja kysyntä kasvaa
- **Tuotannontekijöiden saatavuus** – työvoimapula nostaa työn hintaa ja vähentää tarjontaa

Jos hinnat laskevat valmistajien mielestä liikaa, ne voivat rajoittaa tuotantoa tarjonnan vähentämiseksi. Näin tapahtuu usein paperiteollisuudessa. Myös autotehtaat voivat helposti säädellä tuotantonsa määrää. Jos kysynnän lasku näyttää pysyvältä, joudutaan kokonaisia tuotantolaitoksia sulkemaan.

Markkinoilla on aina tilaa uusille tuotteille. Matkapuhelinmarkkinoilla kilpailun uskottiin vuonna 2010 olevan niin kovaa, että uusille tulijoille ei olisi tilaa. Applen Steve Jobs ja iPhone todistivat uskomuksen vääräksi. Apple pystyi muotoilullaan ja käytettävyydellään haastamaan Nokian ja muut perinteiset valmistajat. Applen markkinaosuus kasvoi samaan aikaan, kun Nokia menetti asemiaan älypuhelimissa.

Kilpailu parantaa laatua ja hillitsee hintoja

Jotta kilpailu olisi tervettä ja tehokasta, kaikkien yritysten pitää toimia samoilla pelisäännöillä. Uusien yritysten tulisi päästä markkinoille esteettömästi ilman toiminnan aloittamiseen liittyviä rajoitteita. Sen jälkeen menestyksen avaimet ovat yrityksen omissa käsissä. Se voi vapaasti päättää tuotantonsa ja myyntinsä järjestämisestä. Parhaiten menestyvät yritykset toimivat kustannustehokkaasti ja osaavat markkinoida tuotteensa oikein.

Kilpailu asiakkaista pitää hintojen nousun kurissa ja pakottaa yritykset panostamaan laadun parantamiseen. Yritys, joka keksii jotain uutta, saa hetkellisen kilpailuedun, ja voi kasvattaa markkinaosuuttaan, kunnes kilpailijat kehittävät jotain vastaavaa tai parempaa. Kun esimerkiksi tietokonevalmistaja Apple ilmoitti ryhtyvänsä valmistamaan matkapuhelimia, harva uskoi sen menestykseen, koska matkapuhelinmarkkinoilla vallitsi jo erittäin kova kilpailu.

Useimpien tuotteiden valmistus on hajautettu eri puolille maailmaa. Erimerkkiset kamerat, puhelimet, kodinkoneet, tietokoneet, lenkkitossut ja autot saatetaan koota samanlaisista osista. Tuotteen loppuhinta ja yrityksen saama voitto eivät määräydy enää sen ostamien osien perusteella, vaan se riippuu koko tuotantoketjun tehokkuudesta. Mitä älykkäämmin tuotanto on järjestetty, sitä paremmin yritys menestyy ja kasvaa. Silloin puhutaan suurtuotannon eduista.

Kilpailu ei ole täysin vapaata

Älykkyyttä tarvitaan myös markkinoinnissa. Mielikuvat myyvät. Esimerkiksi vaateliikkeet, ruokakaupat, pankit ja autoliikkeet käyttävät suuria summia mielikuvamarkkinointiin, koska kuluttajan on vaikea verrata tuotteiden ominaisuuksia keskenään.

Suomessa toimii kaksi suurta päivittäistavarakauppaa hallitsevaa kauppaketjua ja vain muutama polttoaineen jakeluketju. Vähäistä kilpailua on pidetty yhtenä syynä suomalaisen ruuan kalleuteen verrattuna muuhun Eurooppaan.

Kilpailu ei ole täysin vapaata, vaan on paljon aloja, joita viranomaiset valvovat ja vaativat yrittäjiltä **toimiluvan**. Pankin, apteekin, asianajotoimiston, hammaslääkärin vastaanoton tai autokoulun perustaminen edellyttävät toimilupaa, jonka myöntää yleensä alan valvonnasta vastaava viranomainen. Pankin toimilupaa haetaan Finanssivalvonnasta, apteekin toimiluvasta päättää Lääkelaitos. Toimiluvilla ja valvonnalla pyritään takaamaan kuluttajan suoja sekä palveluiden laadun että hinnoittelun osalta.

Jotkut yritykset voivat kokonsa puolesta ohjata hinnoittelua ja rajoittaa kilpailijoiden tuloa markkinoille. Jos näin tapahtuu, viranomaiset voivat rangaista yritystä **määräävän markkina-aseman** väärinkäytöstä. Kun yksi yritys hallitsee täysin koko markkinaa, puhutaan **monopolista**. Jos markkinoilla on muutama yritys, jotka ovat jakaneet markkinat keskenään, kyse on **oligopolista**.

Monopolit ovat kuluttajan kannalta usein ikäviä, koska ne voivat määrätä hinnat miltei halujensa mukaan. Luonnollisia monopoleja, kuten sähkön siirtohinnoittelua valvotaan, etteivät yhtiöt laskuta asiakkailtaan kohtuuttomia summia. Valtio voi ylläpitää tiettyjä lakiin perustuvia monopoleja, joita ovat esimerkiksi alkoholin vähittäismyynnistä vastaava Alko ja rahapelejä markkinoivat Veikkaus ja Raha-automaattiyhdistys RAY. Näillä aloilla vapaan kilpailun uskotaan aiheuttavan yhteiskunnalle enemmän haittaa kuin hyötyä.

Monopolien ohella puhutaan **monopolistisesta kilpailusta**. Sillä tarkoitetaan pyrkimystä tuottaa tavaroista tuotemerkkejä, jotka poikkeavat kilpailijoista lähinnä mielikuvatasolla. Voidaan sanoa, että joidenkin muoti- tai luksustuotteiden markkinat ovat monopolistiset, jos hinnoittelu perustuu pääasiassa tuotemerkkiuskollisuuteen.

Kilpailua edistetään

Yritykset tavoittelevat mahdollisimman suurta markkinaosuutta voittojensa maksimoimiseksi. EU:n kilpailulainsäädäntö pyrkii ylläpitämään tervettä kilpailua ja estämään määräävään markkina-asemaan liittyvät väärinkäytökset. Suomessa kilpailulainsäädännön toteutumista valvoo **kilpailuvirasto**. Kuluttajaviranomaiset valvovat puolestaan asiakkaan oikeuksia ja hyvien kauppatapojen noudattamista.

Kilpailun edistämistä pidetään tärkeänä, koska se hillitsee hintojen nostamista. Kilpailu pakottaa yritykset jatkuvaan tuotekehitykseen ja laadun parantamiseen. Ilman kilpailua asiakkaat saisivat kehnoja tuotteita ja huonoa palvelua. Reilu kilpailu pitää huolta siitä, että huonot ja epäterveet yritykset putoavat markkinoilta ja niiden tilalle tulee uusia yrittäjiä.

Yksi kilpailua vääristävä tekijä on **kartelli**. Kartellissa yritykset sopivat keskenään jonkun tuotteen hinnoittelusta, tuotantomääristä tai markkina-alueista. Kartellit ovat yleensä kiellettyjä, koska ne rajoittavat vapaata kilpailua. EU-komissio on tuominnut eri alojen yrityksiä sakkoihin kartellisopimuksista. Syytettyinä ovat olleet niin paperintuottajat ja autonlasivalmistajat kuin hissiyhtiöt ja tienrakentajat.

Kilpailuoikeuteen liittyviä rikkomuksia käsitellään tarvittaessa markkinaoikeudessa, mutta kilpailuvirastolla on oikeus määrätä yrityksille rangaistusmaksuja ilman oikeuden käsittelyäkin.

Maailman tunnetuin kartelli on ylikansallinen öljynviejämaiden järjestö **OPEC**, joka päättää säännöllisesti öljyn tuotantomääristä ja ohjaa sitä kautta öljyn maailmanmarkkinahintaa.

Ulkomaankaupalla tavoitellaan uusia markkinoita

Yritykset tarvitsevat ulkomaankauppaa, koska ne eivät ole **omavaraisia**. Tuotannossa tarvittavia osia tai raaka-aineita on pakko ostaa muualta. Varat ulkomaankauppaan saadaan, kun yritykset myyvät omia tuotteitaan tai palveluitaan maailmalle. Tasavertainen kansainvälinen kauppa on mahdollista vapaakaupan ansiosta.

Kun kukin maa erikoistuu tuottamaan ja viemään tuotteita, joissa niillä on etulyöntiasema muihin verrattuna, puhutaan **suhteellisesta edusta**. EU-alueella ulkomaankauppa on täysin vapaata, sillä kaupan esteet kuten tullit ja muut tavaraliikenteen maksut on poistettu kokonaan.

Vapaakaupan varhaisiin puolustajiin kuulunut englantilainen taloustieteilijä David Ricardo todisti jo 1800-luvun alussa, että ulkomaankauppa ei voi perustua pelkästään maan **absoluuttiseen etuun** eli kykyyn tuottaa jotain edullisemmin kuin muut. Ricardon mukaan suhteellisen edun voi saavuttaa tuottamalla jotain sekä edullisemmin että tehokkaammin kuin muut.

Se, mihin erikoistutaan, määräytyy hyvin pitkälle maantieteen ja luonnonvarojen mukaan. Öljyntuottajilla on absoluuttinen etu viedä maailmalle öljyä, koska se on niille edullista. Monet muut maat ovat hyödyntäneet suhteellista etuaan ja osaamistaan kehittämällä öljynjalostuksesta mittavaa vientiteollisuutta. Esimerkiksi Suomessa Neste Oil on merkittävä ja kansainvälisesti menestyvä öljy-yhtiö, vaikka maassa ei ole yhtään öljylähdettä.

Terva oli 1700-luvulla Suomen suurin vientituote ennen puutavaraa. Suomella oli vielä silloin sekä absoluuttinen että suhteellinen etu puolellaan. Metsäteollisuudessa suhteellinenkaan etu ei enää ole itsestään selvä. Puunjalostus Aasiassa ja Etelä-Amerikassa on tullut halvan raaka-aineen ja uusien tehokkaiden tuotantolaitosten ansiosta entistä kannattavammaksi. Suomi menettää suhteellisen etunsa, jos metsäteollisuus ei pysty parantamaan asemaansa kotimaassa kehittämällä uusia tuotteita tai tuotantotapoja.

Vienti ja tuonti

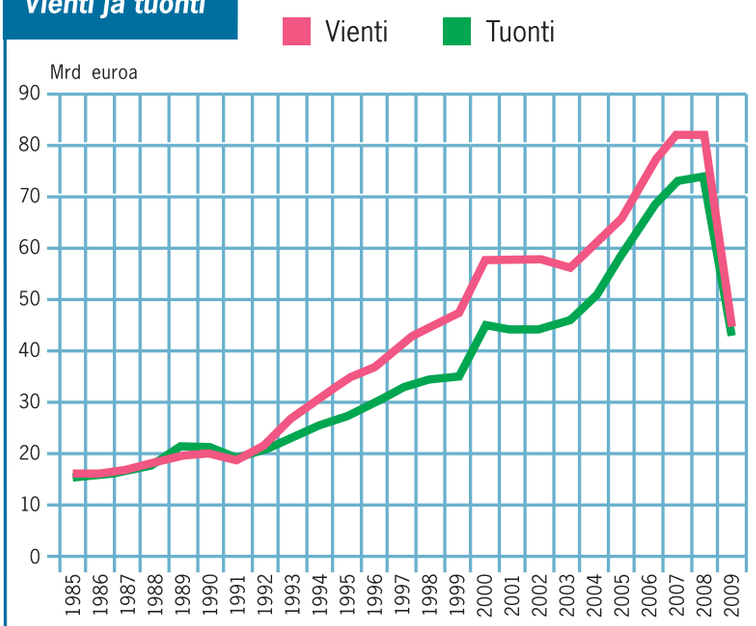

Tavaroiden ja palveluiden viennin kokonaisarvo vuonna 2008 oli 82 miljardia euroa. Maailmantalouden taantuma leikkasi Suomen viennistä vuonna 2009 pahimmillaan yli 40 prosenttia, mikä johti laajoihin lomautuksiin ja irtisanomisiin vientiteollisuudessa.

Lähde: Tilastokeskus

Suomen viennin rakenne on muuttunut voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Elektroniikka, sähkölaitteet ja konepajateollisuus ovat nousseet metsäteollisuuden edelle suurimmaksi vientialaksi. Venäjä on ollut pitkään tärkeä kauppakumppani suomalaisille yrityksille.

Suomen tärkeimmät kauppakumppanit 2009

	Tuonti %	Vienti %
Venäjä	16,1	8,9
Saksa	14,7	10,3
Ruotsi	9,8	9,8
Kiina	8,0	4,1
Yhdysvallat	3,4	7,8
Alankomaat	4,6	5,9
Britannia	3,3	5,2
Ranska	4,5	3,7
Italia	2,8	3,0
Norja	2,3	3,0

Lähde: Tilastokeskus

Yli puolet Suomen viennistä suuntautuu EU-maihin. Euromaiden osuus on 30 prosenttia.

Vapaakauppa edistää Suomen vientiä

Vientiteollisuuden osuus Suomen kokonaistuotannosta on ollut enimmillään lähes puolet. Suomalaisten tuotteiden ja palvelujen vienti ulkomaille on suurin yksittäinen talouskasvun ja hyvinvoinnin lähde. Suomen vienti on menestynyt vapaakaupan ansiosta. Suomalaiset yritykset ovat siirtäneet tuotantoa lähemmäs markkina-alueita, joissa kasvu on kovaa ja tuotantokustannukset kuten palkat selvästi Suomea matalammat.

Kaupan esteiden nopea purkaminen on erityisen vaikeaa maille, joiden vienti perustuu pääasiassa raaka-aineisiin. Esimerkiksi maataloustuotteiden kaupassa raaka-aineiden tullit ovat yleensä alhaisemmat kuin jalostettujen tuotteiden, mikä vaikeuttaa kehitysmaiden pyrkimyksiä kehittää tuotantoaan.

Täysin vapaassa kaupassa maataloustuotteiden tuotanto kannattaisi keskittää maihin, joissa kasvukausi on pitkä ja sadot runsaita sekä tuotantokustannukset alhaiset. Näillä ehdoilla suurin osa teollisuusmaiden elintarviketuotannosta siirtyisi vähemmän kehittyneisiin ja maantieteellisesti otollisemmilla seuduilla sijaitseviin kehitysmaihin. Näin ei kuitenkaan ole tapahtunut, sillä teollisuusmaiden perimät tuontimaksut ja maanviljelijöille maksettavat tuotantotuet ylläpitävät niiden elintarviketuotannon omavaraisuutta. Esimerkiksi Suomessa ruokahuollon jonkinasteinen omavaraisuus on osa turvallisuuspolitiikkaa ja maaseudun säilyttämistä elinvoimaisena.

Vapaakaupan ympäristövaikutuksista keskustellaan paljon. Vapaakaupan puolustajat sanovat, että globalisaatio ohjaa tuotantoa lähelle suuria kulutusmassoja, missä tuotanto ja kuljetukset voidaan järjestää tehokkaasti ympäristöä säästäen. Vastustajat syyttävät vapaakauppaa kulutuksen lisääntymisestä ja luonnonmukaisen tuotannon vähenemisestä, mikä kuormittaa entistä enemmän ympäristöä ja tuhoaa paikallisia kulttuureja.

Vapaakaupan vastustajat syyttävät vapaakauppaa ympäristön kuormittumisesta. Kuvassa korjataan kahvisatoa Ugandan ja Kenian rajalla. Tilan omistaja Moses Nandutu on liittynyt 6000 muun paikallisen viljelijän kanssa osuuskuntaan, joka myy kahvin suoraan brittiläiselle reilun kaupan yritykselle.

Viennistä saaduilla varoilla suomalaiset yritykset ovat pystyneet laajentamaan toimintaansa kotimaassa, mikä on tarjonnut uusia toiminta- ja kasvumahdollisuuksia vientiteollisuutta palveleville pienemmille yrityksille. Venäjä, Ruotsi ja Saksa ovat jo vuosikymmeniä olleet Suomen suurimmat kauppakumppanit, mutta Aasian talouden kasvun myötä Kiinan ja Intian merkitys on viime vuosina kasvanut. Kiina on noussut nopeasti Suomen suurimpien kauppakumppanien joukkoon sieltä tulevan tuonnin ansiosta.

Kiinasta tuodaan Suomeen paljon teollisuuden tarvitsemia komponentteja, joita käytetään esimerkiksi matkapuhelimien sekä suurempien koneiden ja laitteiden valmistukseen.

Suomen viennin rakenteen muutos 1960–2006

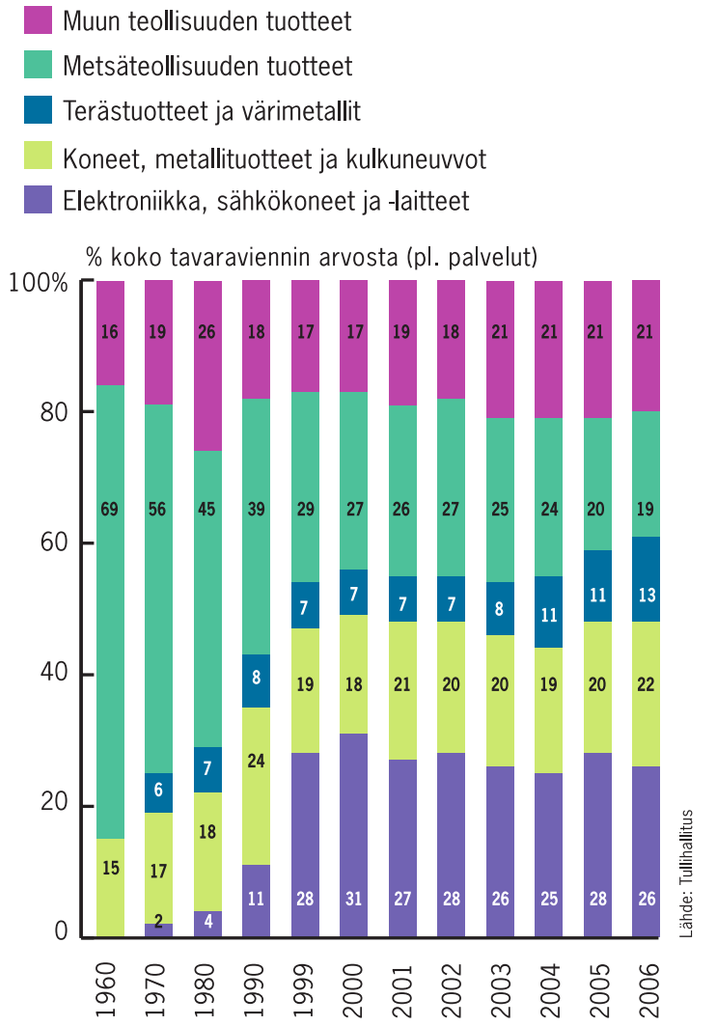

Anders Chydenius – suomalainen vapaakaupan esitaistelija

Anders Chydenius ja Adam Smith kehittelivät 1700-luvun lopulla toisistaan tietämättä vapaakauppa-ajattelua, joka on edelleen vallitseva suuntaus maailmankaupassa.

Vapaaseen kilpailuun perustuva markkinatalous ei ole uusi keksintö. Sitä voisi pitää osin jopa suomalaisen ajatustyön tuloksena, sillä kokkolalainen valtiopäivämies Anders Chydenius (1729–1803) puhui ja kirjoitti vapaan kilpailun puolesta jo 1700-luvulla. Jos hän olisi julkaissut kirjoituksiaan englanniksi, hänet saatettaisiin tuntea maailmalla skotti Adam Smithin veroisena kauppapoliittisen liberalismin kaukonäköisenä tulkkina. Smithin vuonna 1776 kirjoittama päätyö Kansojen varallisuus käsittelee monia edelleen ajankohtaisia markkinatalouden ja globalisaation peruskysymyksiä.

Sen lisäksi, että Anders Chydenius puolusti voimakkaasti taloudellista vapautta, hän vaati poliittisen päätöksenteon läpinäkyvyyttä ja asiakirjojen julkisuutta. Hänen vallankumouksellisena pidetty kantansa oli, että valtiopäivien muistiot ja pöytäkirjat pitäisi voida julkaista vapaasti. Chydenius piti avoimuutta, tasa-arvoa ja ihmisoikeuksien kunnioitusta demokratian ja yhteiskunnan hyvinvoinnin perustana. Hän oli keskeisessä roolissa, kun Ruotsissa säädettiin maailman ensimmäinen painovapauslaki 1776.

Chydeniuksen mukaan talouselämän pitää palvella ja edistää yksilön etuja. Hänellä oli kokemusta monista eri käytännön töistä, sillä hän raivasi soita, viljeli maata sekä toimi pappina ja lääkärinä ennen siirtymistään yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi.

Vuosien 1765–66 valtiopäivillä Tukholmassa Chydenius vaati Pohjanmaan kaupungeille oikeutta vapaaseen ulkomaankauppaan. Kokkola, Vaasa, Pori ja Oulu saivat purjehdusoikeudet, mikä edisti merkittävästi Pohjanmaan taloudellista kehitystä. Chydenius puolusti voimakkaasti palvelusväen oikeuksia ja vaati vapaiden työmarkkinoiden luomista.

Adam Smith kuvasi taloutta samaan tapaan kuin Anders Chydenius yksittäisten ihmisten vapaaehtoisuuteen perustuvien vaihtokauppojen ja sopimusten verkostona. Verkosto toimisi kaikkien eduksi sitä tehokkaammin, mitä vähemmän sille asetettaisiin rajoituksia. Vapaassa kilpailussa eli markkinataloudessa oman edun tavoittelu kannustaa tavaroiden ja palvelujen vaihtoon, mikä kasvattaa yleistä varallisuutta ja hyvinvointia. Adam Smith vertasi markkinoiden vapaata toimintaa näkymättömään käteen, joka ”ohjaa” ihmisten toimintaa yhteiseksi hyväksi.

Etelä-Korean talouskasvu käynnistyi aluksi oman teollisuuden suojaamisella kansainväliseltä kilpailulta. Nyt maan tuotteet kuten Samsung, Kia ja Hyundai tunnetaan hyvin myös Suomessa.

Protektionismi voi johtaa tehottomuuteen

Vapaakaupan kannatus kasvaa yleensä hyvinä aikoina, kun vienti vetää. Pienille viennistä eläville maille kuten Suomelle vapaakaupan nurja puoli näyttäytyy, kun kysyntä maailmalla heikkenee. Taantuma ja lama kääntävät poliitikkojen puheet usein vapaakaupan vastakohtaan: **protektionismiin**.

Protektionismilla maat pyrkivät suojaamaan omia markkinoitaan kansainväliseltä kilpailulta. Nuorissa ja kehittyvissä talouksissa protektionismiin on turvauduttu oman kotimaisen tuotannon aikaansaamiseksi. Kun oma vientiteollisuus on saatu kilpailukykyiseksi, rajat on avattu vapaalle tuonnille. Näin tapahtui esimerkiksi Aasian tiikeritalouksina tunnetuissa Etelä-Koreassa, Hong Kongissa, Singaporessa ja Taiwanissa.

Näissä maissa talouskasvu lähti aluksi liikkeelle oman teollisuuden suojaamisella kilpailulta. Protektionismin työkaluja ovat suojatullit ja tuontimaksut, joilla rajoitetaan tuontia. Pitkällä aikavälillä protektionismi ei yleensä ole menestyksekästä, koska tuontirajoitukset synnyttävät vastareaktioita muissa maissa, mikä johtaa ulkomaankaupan vähenemiseen ja ajaa vientiteollisuuden vaikeuksiin.

Pitkään jatkuessaan protektionismi synnyttää tehottomuutta, mikä nähtiin entisessä Neuvostoliitossa ja sen vaikutuspiirissä olleessa Itä-Euroopassa. Kun maat siirtyivät markkinatalouteen ja tulivat vapaakaupan piiriin, niiden teollisuudella ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia menestyä kansainvälisessä kilpailussa. Seurauksena oli konkursseja ja joukkotyöttömyyttä.

Vaihtotase kertoo kansakunnan velkaantumisesta

Kansantalouksien menestystä ja kestävyyttä mitataan erilaisilla mittareilla. Valtioiden velkaantuminen suhteessa kokonaistuotantoon on viime vuosina noussut keskeiseen asemaan, mutta perinteisempi mittari on **vaihtotase**, joka kuvaa kokonaisviennin ja -tuonnin erotusta.

Vaihtotase kertoo ulkomaankaupan tasapainosta, mutta myös kansakunnan velkaantumisesta. Jos vaihtotase on **alijäämäinen**, maahan tuodaan enemmän tavaroita ja palveluita kuin mitä viedään. Silloin ulkomaiset ostot joudutaan rahoittamaan ulkomaisella velalla.

Ulkomaankaupalla on aina ollut suuri merkitys Suomelle, mutta 1990-luvun alun laman jälkeen kokonaisvienti peräti nelinkertaistui. Siihen asti Suomi velkaantui ja kärsi vaihtotaseen alijäämästä.

Vaihtotase pitää sisällään **kauppataseen** ja **palvelutaseen**. Kauppatase kuvaa tavaroiden viennin ja tuonnin suhdetta ja palvelutase kertoo palvelujen ulkomaankaupasta. Suomen ulkomaankauppa oli **ylijäämäistä** eli vienti oli suurempaa kuin tuonti miltei koko 2000-luvun.

Maksutaseeseen kirjataan kaikki Suomen ja ulkomaiden väliset valuuttavirrat jotka liittyvät hyödykkeisiin, tulonsiirtojen ja pääoman liikkeisiin.

Maksutase

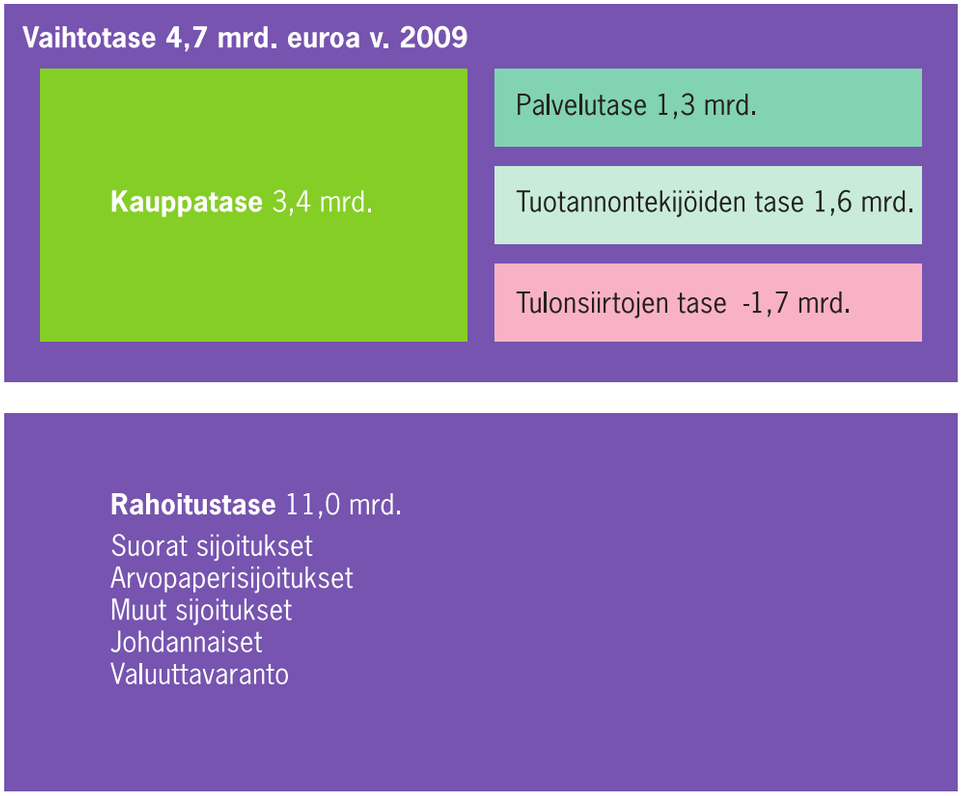

Maksutaseen suurimmat erät ovat kauppa- ja rahoitustase. Taseiden tasapaino vaihtelee kuukausittain. Esimerkiksi suuri ulkomainen laivatilaus Suomesta voi heilauttaa kauppataseen alijäämän ylijäämäksi. Vastaavasti kokonaisten yritysten ostaminen tai myyminen näkyvät rahoitustaseessa.

Vaihtotase

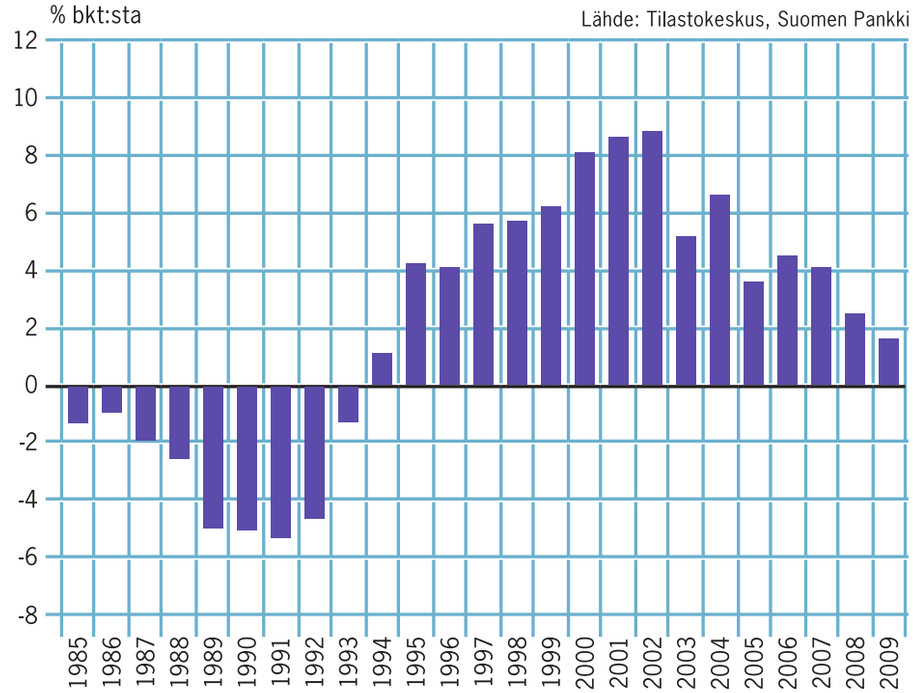

Vuoden 2009 vaihtotase oli 2,4 mrd. euroa ylijäämäinen. Se on noin 1,4 % BKT:stä. Vaihtotase on ollut vuositasolla ylijäämäinen vuodesta 1994 alkaen. Vuoden 2009 vaihtotaseen ylijäämän pienuus edelliseen vuoteen verrattuna johtuu suurelta osalta kauppataseen heikkenemisestä.

Tehtävät

1. **Miksi vapaa kilpailu on kuluttajalle hyväksi?**

2. **a) Mainitse esimerkkejä yrityksistä, joilla on Suomessa monopoli.**

b) Mihin näiden yritysten monopoli perustuu?

3. **Selitä omin sanoin:**

a) mitä tarkoittaa kartelli?

b) mitä haittaa siitä on kuluttajalle?

c) miten kartellien syntyä voidaan ehkäistä?

4. **Miten yrittäjä voi lisätä tuotteidensa kysyntää?**

5. **a) Miksi vapaakauppa on Suomelle tärkeää?**

b) Mitä on protektionismi?

6. **Mitä tarkoitetaan absoluuttisella ja suhteellisella edulla? Missä Suomella on suhteellinen etu?**

Syventävät tehtävät

1. **Alla on kuvattu kolme kuvitteellista yritystä.**

a) Mitä riskejä näiden yritysten liiketoimintaan liittyy?

b) Minkälaisia tuotto-odotuksia ja kasvumahdollisuuksia yritysten liiketoimintaan liittyy?

Yritys A on tehnyt sopimuksen suuren matkapuhelinvalmistajan kanssa, että se valmistaa kosketusnäyttöjä kahteen matkapuhelinvalmistajan puhelinmalliin. Sopimuksessa on kielletty toimittamasta kosketusnäyttöjä muille matkapuhelinvalmistajille.

Yritys B, Matin tavaratalo Ay, on 10 000 asukkaan kunnan ainoa täyden palvelun tavaratalo.

Yritys C, Lelutuonti Oy, tuo leluja Kiinasta ja toimittaa niitä vähittäismyyjille.

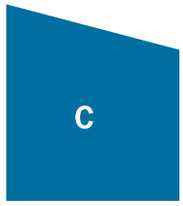

2. **Alla on neljän suomalaisen pörssiyrityksen tilinpäätöstietoja vuodelta 2009.**

	Liikevaihto, miljoonaa euroa	Liiketulos (netto), miljoonaa euroa	Omavaraisuus-aste (%)
Rautaruukki	1950,00	-262,00	59,8
Nokia	40984,00	2392,00	19,3
YIT	3452,36	70,26	11,1
Fiskars	662,90	83,90	51,9

a) Arvioi, mikä yllä olevista yrityksistä on kannattavin.

b) Mitä omavaraisuusasteella tarkoitetaan? Mistä arvioit yritysten välisten erojen johtuvan?

3. **Arvioi, mitkä tekijät vaikuttavat seuraavien hyödykkeiden**

a) kysyntään

b) tarjontaan

- taksipalvelu
- huvipuisto
- jauheliha
- älypuhelin
- tennispallot

4. **Tutki oheista kaaviota Suomen ulkomaankaupan taseista.**

a) Määrittele, mitä ovat vaihtotase, kauppatase ja palvelutase.

b) Miten Suomen ulkomaankauppa on kaavion perusteella kehittynyt?

c) Miten vaihtotaseessa tapahtuvat muutokset vaikuttavat Suomen kansantalouteen?

Ulkomaankaupan taseet

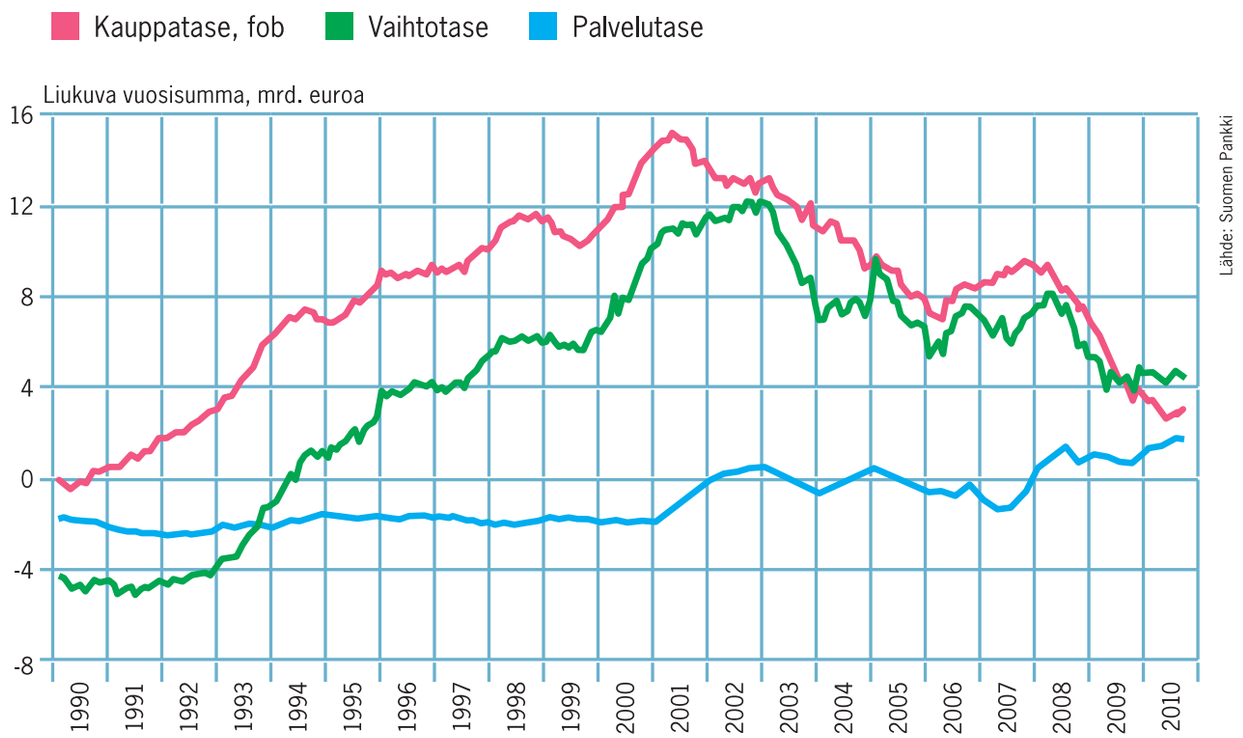

4004/T
4063/T
343
179
4660
-7
-5
-130
4151/T
374
891
-10
-10
三井化学
258
-9
4188/T

Pankit ja rahoitusmarkkinat ovat talouden verenkiertojärjestelmä. Säästöt siirtyvät lainoina investointeihin ja sitä kautta talouskasvuun. Rahoitusmarkkinoilla jaetaan myös riskejä. Pankkilainan sijasta rahoitusta voi hankkia myös arvopaperimarkkinoilta: myymällä osakkeita tai lainaamalla rahaa suoraan sijoittajilta joukkovelkakirjojen avulla. Keskuspankit toimivat pankkien pankkena ja huolehtivat siitä, että raha liikkuu.

7. Raha on talouden perusta

Vaihdon väline

Jos rahaa ei olisi keksitty, talous perustuisi vaihtokauppaan. Leipuri maksaisi parturille leivällä ja metsuri ostaisi sepältä kirveen polttopuilla. Millä eläkeläinen maksaisi sähköasentajalle tai opiskelija vaatekauppiaalle, jos rahaa ei olisi olemassa?

Raha on vaihdon väline, mutta myös arvon mitta ja arvon säilyttäjä. Vaihdon välineeksi rahaa sanotaan, koska sen voi vaihtaa johonkin tuotteeseen tai palveluun, eli se on yleisesti hyväksytty ja laillinen maksuväline. Raha toimii vaihdon välineenä parhaiten silloin, kun sen arvo on vakaa, siihen luotetaan ja sitä on helppo käyttää.

Rahalla voi verrata hintoja ja mitata arvoa. Palkkavertailut kertovat työn rahallisesta arvosta. Eurolla on helppo mitata ruokakorien, muiden tuotteiden ja palveluiden arvoa eri EU-maissa. Raha on sitä arvokkaampaa, mitä enemmän sillä voi ostaa. Yleinen hintojen nousu eli **inflaatio** alentaa rahan arvoa.

Arvon säilyttäjänä raha toimii parhaiten, kun hintataso pysyy vakaana. Silloin rahan ostovoima säilyy. Pienikin inflaatio heikentää rahan arvoa. Raha on turvallinen ja helposti käyttöön otettava eli likvidi sijoitus, mutta ei erityisen tuottoisa sijoituskohde. Rahalle maksetaan yleensä matalaa **korkoa**.

Korko on rahan hinta

Korko on lainaksi annettavasta rahasta maksettava korvaus. Tavallisessa pankkitalletuksessa asiakas lainaa rahaa pankille yleensä hyvin pienellä korolla. Korkeisiin talletuskorkotarjouksiin on syytä suhtautua varauksella. Se voi olla merkki vaikeuksista. Esimerkiksi islantilaiset pankit ja suomalainen Sofia Pankki mainostivat itseään kovilla korkotarjouksilla ennen ajautumistaan vararikkoon.

Korkoja on monenlaisia. Keskuspankit säätelevät rahan hintaa **ohjauskoroilla**, joiden vaikutus tuntuu **markkinakoroissa**. Suomessa yleisesti lainojen **viitekorkona** käytetty markkinakorko on **euribor**, jonka taso määräytyy markkinoilla pankkien välisessä kaupankäynnissä. Asuntolainoista ja kulutusluotoista perittävät korot sidotaan usein 12 kuukauden euriboriin, jonka päälle pankki lisää oman palkkionsa eli marginaalin. Marginaali vaihtelee prosentin kymmenyksistä muutamaan prosenttiin asiakkaan ja lainan käyttötarkoituksen mukaan.

Euroopan keskuspankin ohjauskorko ja 12 kk euribor

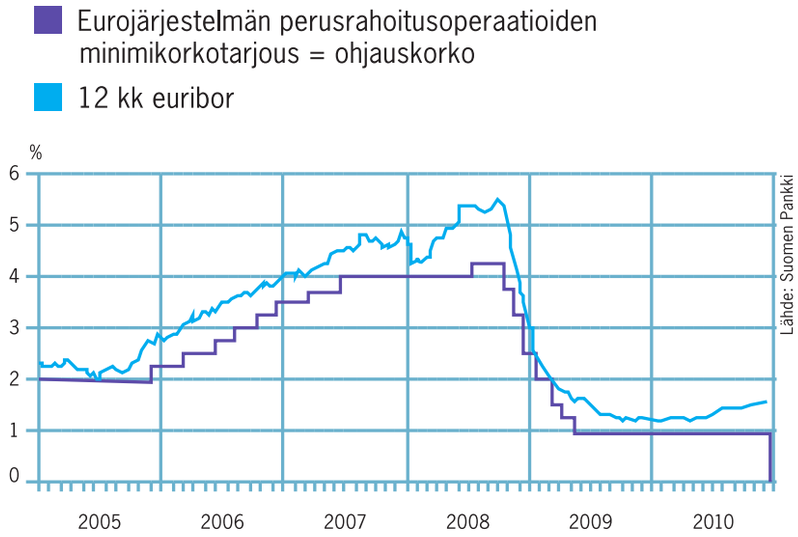

Euroopan keskuspankin ohjauskorko näkyy pankkilainojen koroissa, joista suurin osa on sidottu 12 kuukauden euribor-korkoon.

Suomen oma rahayksikkö, markka, syntyi 1860. Sen arvo oli sidottu keisarillisen Venäjän ruplaan. Vuonna 1863 Johan Vilhelm Snellman nimitettiin senaattiin valtiovaraintoimituskunnan päälliköksi, ja hänen tärkeimpänä saavutuksenaan oli markan arvon vakauttaminen. Kuvan setelit ja kolikot poistuivat käytöstä euron käyttöönoton myötä.

Seteli on uskon asia

Alun perin rahana käytettiin kultaa ja hopeaa. Jalometallien uskottiin antavan hyvän suojan omaisuudelle ja pitävän rahan arvon vakaana. Suurten summien siirtäminen metallirahana oli hankalaa, ja pankkiirit keksivät vaihtaa raskaat metallilaatat velkakirjoiksi. Velkakirjan haltijalle maksettiin siinä määritelty summa kultaa tai hopeaa.

Velkakirjoista syntyi seteliraha, jonka suosio räjähti kasvuun helpon käytettävyyden vuoksi. Setelin liikkeeseenlaskija, joka oli yksityinen pankki, lupasi lunastaa setelin takaisin sitä vastaavalla määrällä jalometallia. Aina pankit eivät pystyneet lunastamaan seteleitä, pankkeja kaatui ja luottamus setelirahaan horjui. Luottamuksen palauttamiseksi valtiot ryhtyivät takaamaan seteleiden arvon ja perustivat keskuspankkeja, joille annettiin yksinoikeus seteleiden liikkeeseen laskuun. Nykyinen seteliraha perustuu siihen, että kansa luottaa keskuspankkiin ja uskoo rahan arvon säilymiseen. Keskuspankit eivät enää lunasta seteleitään kullalla tai muullakaan jalometallilla. Setelistön määrä on kasvanut suuremmaksi kuin keskuspankkien kultavarannot.

Mitä lyhyemmän koron valitsee, sitä useammin sen taso vaihtelee. Esimerkiksi 6 kuukauden euriboriin sidotun lainan korko tarkistetaan kahdesti vuodessa. Lainan voi sitoa myös kiinteään viiden vuoden viitekorkoon, jolloin korko muuttuu vain viiden vuoden välein. Yleensä lyhyt korko on pitkää alhaisempi, koska pidemmällä aikavälillä inflaatio-odotukset nostavat rahan hintaa.

Pankit tarjoavat lainanottajille markkinakorkojen ohella omia hallinnollisia viitekorkojaan, joita kutsutaan **prime-koroiksi**. Prime-koron tasosta päättää pankin johtokunta. Prime-korot seuraavat tavallisesti euribor-korkoja pienellä viiveellä.

Pikavippiyhtiöt mainostavat lyhytaikaisia lainoja, joista peritään jopa useiden prosenttien viikko- tai kuukausikorkoa. Pikavippien vuosikorko voi nousta yli tuhanteen prosenttiin.

Bretton Woodsista euroon – tavoitteena kestävä valuuttajärjestelmä

Maailmassa on aika ajoin tavoiteltu yhtenäistä valuuttajärjestelmää, joista tunnetuin on kultakanta. Siinä valuuttojen arvot sidotaan kullan hintaan. Ensimmäinen kultakanta luotiin jo 1870-luvulla ja toinen yritys tehtiin maailmansotien välisenä aikana 1925-33. Viimeisin sopimus kansainvälisen valuuttajärjestelmä luomisesta solmittiin Bretton Woodsissa Yhdysvalloissa toisen maailmansodan jälkeen kesällä 1944.

Tavoitteena oli vakauttaa maailmantalous, joka oli maailmansodan jäljiltä raunioina. Yksi Bretton Woodsin pääarkkitehdeista oli John Maynard Keynes, joka ehdotti aluksi yhden kansainvälisen valuutan luomista. Siihen ei suostuttu, mutta sen sijaan syntyi kullan hintaan ja Yhdysvaltain dollariin perustunut järjestelmä. Muiden valuuttojen arvo määräytyi suhteessa dollariin, jonka arvo oli sidottu kullan hintaan. Bretton Woodsissa perustettiin Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankki World Bank.

Bretton Woods -järjestelmä kesti vuoteen 1971, jolloin presidentti Richard Nixon ilmoitti Yhdysvaltain luopuvan dollareiden lunastamisesta kullalla. Syynä oli dollareiden määrän voimakas kasvu Euroopassa ja muualla maailmassa. Yhdysvallat oli velkaantunut Vietnamin sodassa (1964–1975), eikä maailmalla luotettu maan keskuspankin kykyyn vaihtaa ulkomailla olevat dollarit kultaan. Kiinteiden kurssien aikakausi loppui, ja kansainvälisessä rahoitusjärjestelmässä siirryttiin pääosin vapaasti vaihdettavien eli kelluvien valuuttojen aikakauteen.

Euroopassa oli Euroopan talousyhteisön syntymästä 1957 lähtien pohdittu yhteisen valuutta-alueen perustamista talouden vakauttamiseksi. Kun Yhdysvallat irrotti dollarin kullasta, Euroopassa päätettiin oman valuuttajärjestelmän perustamisesta. Vuonna 1979 talousyhteisön jäsenmaat kiinnittivät valuuttansa arvot toisiinsa hyvin pienellä vaihteluvälillä.

Keskuspankit pystyivät vakauttamaan kursseja omalla valuuttakaupallaan, mutta vuonna 1992 järjestelmä petti markkinoiden paineessa. Italian liira ja Ison-Britannian punta irrottautuivat Euroopan valuuttajärjestelmästä. Sen sijaan, että se olisi romuttanut suunnitelman Euroopan talous- ja rahaliitosta, hanke sai lisää vauhtia.

Vietnamin sota johti Yhdysvaltain velkaantumiseen ja oli osasyy kehitykseen, jonka seurauksena kansainvälisessä rahoitusjärjestelmässä siirryttiin kelluviin valuuttoihin.

Yhteinen rahapolitiikka tähtää vakaaseen talouteen

Euroopan unionin synnyttänyt Maastrichtin-sopimus tuli voimaan 1993. Se sisälsi suunnitelman talous- ja rahaliiton **EMU**:n luomisesta. Tavoitteena oli päästä eroon valuuttojen arvon heilahtelusta ja luoda yhteinen rahapolitiikka. Sopimus johti pääomien vapaaseen liikkumiseen EU-alueella ja **Euroopan keskuspankin** (EKP) perustamiseen vuonna 1998.

Suomi liittyi Euroopan unioniin 1995 ja pääsi mukaan yhteisvaluutta euroon sen perustamisesta lähtien vuoden 1999 alussa. Erosetelit ja -kolikot laskettiin liikkeeseen vuoden 2002 alussa. Euro on ainoa laillinen maksuväline euroalueen maissa. Euroalueella asuu yli 300 miljoonaa asukasta ja euro on Yhdysvaltain dollarin ohella toinen maailman päävaluutoista.

Euroalueen rahapolitiikan tavoitteena on hintatason pitäminen vakaana eli alhainen inflaatio ja rahan arvon säilyttäminen. Jos yleinen hintataso uhkaa nousta enemmän kuin kaksi prosenttia vuodessa, Euroopan keskuspankki voi päättää nostaa laina- ja talletusrahan hintaa säätéleviä ohjauskorkoja. Ohjauskorko määrittelee hinnan, jolla pankit saavat lyhytaikaista luottoa keskuspankista. Jos keskuspankkirahan hinta nousee, myös pankkien asiakkailleen tarjoamien lainojen korot nousevat. Rahapolitiikka hillitsee näin kulutuskysyntää ja vähentää hintapaineita. Laskusuhdanteessa korkoja voidaan vastaavasti laskea, mikä piristää luottojen kysyntää ja kulutusta.

Rahapolitiikan tärkein päämäärä on **hintavakaus**, mutta hintavakauden vallitessa rahapolitiikalla voidaan tukea myös talouspolitiikan muita päämääriä kuten vakaata kasvua ja työllisyyttä. Rahapolitiikasta päätetään Euroopan keskuspankin neuvostossa, joka koostuu EKP:n kuudesta johtokunnan jäsenestä ja euroalueen kansallisten keskuspankkien, kuten Suomen Pankin, pääjohtajista.

Eurosta enemmän hyötyä kuin haittaa

Eurosta on ollut sen käyttöön ottaneille maille paljon hyötyä. Inflaatio ja korkotaso ovat pysyneet matalina, mikä on vakauttanut talouskehitystä. Euroalueella matkustavan ei tarvitse vaihtaa valuuttaa, mikä säästää kuluja. Hintojen vertailu ja kaupanteko ulkomailla on tullut helpommaksi. Yritysten ei tarvitse enää suojautua valuuttakurssien muutoksia vastaan, kun ne käyvät kauppaa toisten euroalueen maiden kanssa.

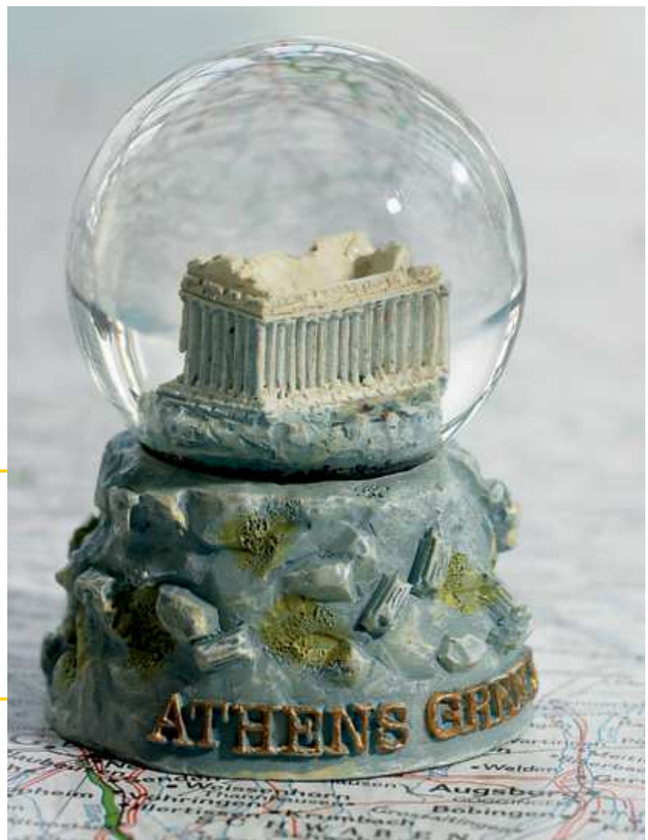

Kreikan velkakriisi heikensi keväällä 2010 euron arvoa. Syksyllä velkaongelmat levisivät Irlantiin. Julkisen velan kasvun ja suuren lainanottotarpeen pelättiin johtavan vakaviin talousongelmiin myös Portugalissa ja Espanjassa.

Mihin markkinoiden luottamusta tarvitaan?

Uutisissa puhutaan usein markkinavoimista. Markkinavoimat ovat suuria sijoittajia kuten eläkerahastoja ja vakuutusyhtiöitä, jotka sijoittavat kansalaisilta ja yrityksiltä keräämiään säästöjä erilaisiin sijoituskohteisiin kuten valtioiden lainapapereihin ja pörssiosakkeisiin. Myös öljyllä rikastuneiden Norjan ja muiden öljynviejämaiden sekä Kiinan omistamat valtiolliset rahastot ovat markkinavoimia, koska niillä on valtavasti sijoitettavaa varallisuutta.

Markkinavoimien liikkeet heiluttavat valuuttoja, korkoja ja pörssikursseja. Jos markkinat eivät luota jonkun maan taloudenpitoon, ne vaativat sille lainaamastaan rahasta muita korkeampaa tuottoa, jolloin kyseisen maan velanhoito vaikeutuu. Vastaavasti valuutta heikkenee, jos markkinat menettävät siihen luottamuksensa ja välttävät sen ostamista. Pörssiyhtiön osakkeen hinta voi romahtaa, jos markkinavoimat menettävät siihen uskonsa.

Luottamus on tärkeää vakaan talouskehityksen ylläpitämiseksi. Epävarmassa tilanteessa markkinavoimat siirtävät nopeasti varoja kohteesta toiseen, mikä aiheuttaa korkojen ja pörssikurssien voimakasta heiluntaa. Tällaisessa tilanteessa pankit vähentävät lainanantoaan ja yritykset investointejaan. Työttömyys saattaa kasvaa ja talous ajautua taantumaan.

Luottamusta lisäävät:
- vakaa julkinen talous
- tuotannon kasvu
- vahva kysyntä
- hyvä työllisyystilanne
- alhainen korkotaso
- vakaat hinnat
- ennustettava talouspolitiikka

Luottamusta heikentävät:
- valtion ja kuntien velkaantuminen
- tuotannon kasvun hidastuminen
- kysynnän heikkeneminen
- kasvava työttömyys
- korkea korkotaso
- kiihtyvä hintojen nousu
- epävakaa talouspolitiikka

Euroalueen suurin ongelma on, että yhteinen korkotaso ei sovi kaikille yhtä hyvin. Talous kasvaa eri puolilla Eurooppaa eri tahtiin ja hintojen nousuvauhti vaihtelee. Eurooppa ei ole samalla tavalla ihanteellinen valuutta-alue kuin Yhdysvallat. Korkopäätökset tehdään suurimpien euromaiden Saksan ja Ranskan ehdoilla. Lisäksi kaikki euromaat eivät ole hoitaneet talouttaan sovittujen sääntöjen mukaan. Esimerkiksi Kreikka, Espanja, Portugali, Italia ja Irlanti ovat velkaantuneet niin pahasti että se horjuttaa koko euroalueen vakautta.

Kun Kreikan velkakriisi kärjistyi keväällä 2010, EU ja Euroopan keskuspankki järjestivät Kreikalle hätärahoitusta ja sopivat uudesta talouden vakautuspaketista, jotta velkaongelmat eivät olisi levinneet muihin Etelä-Euroopan maihin. Suomen osuus Kreikalle myönnetyistä lainoista oli 1,6 miljardia euroa.

Euron hinta määräytyy valuuttamarkkinoilla

Euron ulkoisen arvon vaihtelu suhteessa Yhdysvaltain dollariin, Englannin puntaan tai Japanin jeniin vaikuttaa suoraan Suomen ulkomaankauppaan. Halpa euro edistää vientiä, kallis euro vähentää vientikysyntää. Yhteisen rahapolitiikan aikana Suomi ei voi enää vaikuttaa näihin muutoksiin omilla päätöksillään.

Valuutoilla käydään kauppaa kansainvälisillä valuuttamarkkinoilla. Euro on vapaasti vaihdettava valuutta eli se **kelluu**. Euron arvo siis

vaihtelee ja määräytyy päivittäin kansainvälisessä valuuttakaupassa. Kun valuutan kysyntä kasvaa, sen arvo nousee. Vastaavasti valuutan arvo heikkenee, jos markkinoilla on enemmän valuutan myyjiä kuin ostajia.

Kun euro vahvistuu suhteessa muihin valuuttoihin, euroilla maksetut ulkomaanmatkat ja ostokset euroalueen ulkopuolella halpenevat. Vastaavasti vientituotteet euromaista muualle maailmaan kallistuvat. Euron kurssin heikentyessä tilanne kääntyy. Vientihinnat laskevat ja tuonti kallistuu.

Suurin osa maailman päävaluutoista on vapaasti vaihdettavia. Esimerkiksi euron, Yhdysvaltain dollarin, Japanin jenin, Englannin punnan, Sveitsin frangin ja Australian dollarin arvo muuttuu päivittäin kysynnän ja tarjonnan mukaan. Yleensä valuuttakurssi heijastaa talouden tilaa. Voimakas talouskasvu vahvistaa valuuttaa eli se **revalvoituu**, kun korot nousevat ja maahan virtaa ulkomaista pääomaa. Laskukaudella käy päinvastoin ja valuutta **devalvoituu**, kun korot laskevat ja pääomaa alkaa virrata ulos maasta.

Valuuttakurssien voimakkaat heilahtelut eivät ole eduksi kenellekään, paitsi valuuttakeinottelijoille. Siitä syystä keskuspankit turvautuvat joskus valuuttainterventioihin eli ne ostavat tai myyvät valuuttoja tasoittaakseen suuria ja äkillisiä kurssimuutoksia.

Jos valuutan arvo romahtaa, se vaikeuttaa maan kykyä hoitaa ulkomaisia maksuja, velkoja ja sijoituksia. Keskuspankki voi silloin myydä valuuttavarannostaan ulkomaanvaluuttaa ja ostaa omaa valuuttaansa sen arvon tukemiseksi. Keskuspankin tai hallituksen päätöksellä tapahtuvaa valuuttakurssin vahvistamista sanotaan revalvaatioksi.

Valuutan yliarvostustilanteessa keskuspankki voi myydä oman maansa valuuttaa tai alentaa ohjauskorkoja alentaakseen oman valuuttansa arvoa. Valuutan ulkoisen arvon alentaminen eli devalvaatio laskee vientituotteiden hintaa suhteessa kilpailijamaihin ja parantaa siten vientiteollisuuden kilpailukykyä. Toisaalta devalvaatio nostaa tuontihintoja ja aiheuttaa inflaatiopaineita.

Kelluvan valuuttakurssin vastakohta on **kiinteä valuuttakurssi**. Kiinteän kurssin järjestelmässä valuutan arvo on sidottu jonkin toisen valuutan tai useamman valuutan muodostaman yhdistelmän eli valuuttakorin arvoon. Monissa euron käyttöönottoon tähtäävissä Itä-Euroopan maissa kansallinen valuutta on sidottu euron arvoon. Näissä maissa oman valuutan ulkoista arvoa voi muuttaa vain keskuspankin, hallituksen tai parlamentin hallinnollisella päätöksellä. Vastaavalla tavalla Kiina päättää oman valuuttansa yuanin ulkoisesta arvosta. Yuanin arvo on sidottu Yhdysvaltain dollariin.

Suomen Pankki on yksi EKP:n omistajista

Suomen Pankilla on **Euroopan keskuspankkijärjestelmässä** (EKPJ) sekä isännän että rengin rooli. Suomen Pankin pääjohtaja istuu Euroopan keskuspankin neuvostossa tekemässä tärkeimpiä päätöksiä ja pankin virkamiehet osallistuvat asioiden valmisteluun komiteatasolla.

Suomella on EKP:ssä taloudellista painoarvoaan enemmän päätösvaltaa, koska jokaisella neuvoston jäsenellä on yksi ääni. Neuvostossa kukin jäsen toimii itsenäisesti, ja EKP:n perustamissopimuksessa keskuspankkijärjestelmä on määritelty poliittisesta päätöksenteosta riippumattomaksi. Neuvoston jäsenet eivät saa ottaa toimintaohjeita poliitikoilta tai muilta ulkopuolisilta tahoilta. Päätöksentekohetkellä heidän pitäisi toimia koko euroalueen eduksi.

EKP:n renkinä Suomen Pankin voi nähdä silloin, kun se toteuttaa EKP:n päätöksiä kan-

sallisella tasolla. Päätökset voivat liittyä esimerkiksi korkopäätösten toimeenpanoon, sijoitustoimintaan, maksuliikenteeseen tai setelien liikkeeseenlaskuun. EKP:llä on yksinoikeus laskea liikkeeseen rahaa euroalueella (setelinanto-oikeus), mutta kansalliset keskuspankit toteuttavat liikkeeseenlaskun EKP:n antamin valtuuksin.

Suomen Pankki on edelleen Suomen keskuspankki ja kansallinen rahaviranomainen. Toiminnallaan se edistää hintavakautta sekä pitää yllä korkeatasoista rahapolitiikkaan ja talouteen liittyvää tutkimusta, mikä tukee ja vahvistaa pankin panosta eurojärjestelmän päätöksenteossa. Suomen Pankki osallistuu aktiivisesti kotimaiseen talouspoliittiseen keskusteluun julkaisemalla talousennusteita ja osallistumalla ennusteiden laatimiseen yhdessä EKP:n ja muiden euromaiden keskuspankkien kanssa.

Pankkien, vakuutusyhtiöiden ja arvopaperimarkkinoiden valvonnasta vastaava Finanssivalvonta toimii Suomen Pankin yhteydessä, mutta on päätöksenteossaan itsenäinen.

Suomen Pankki on yksi EKP:n omistajista. EKP:n pääoman maksavat kaikki jäsenmaiden keskuspankit suhteessa kansantalouden kokoon ja väkilukuun. Suomen osuus 5,8 miljardin euron pääomasta on vajaat 1,5 prosenttia. Monet EKP:n kulut jaetaan samassa suhteessa kansallisten keskuspankkien kesken. Frankfurtin Eurotowerin ulkopuolella sijaitsee tunnettu sininen euro-symboli.

Tehtävät

1. **Mitä tarkoittaa, kun sanotaan että raha on**
   a) vaihdon väline
   b) arvon mitta
   c) arvon säilyttäjä?

2. **Selitä omin sanoin, mikä on korko ja miksi se vaihtelee.**

3. **Pohdi, mitä hyötyä ja haittaa euron käyttöönotosta on ollut Suomelle.**

4. **Mitä rahapolitiikka on ja mihin sillä pyritään?**

5. **Mihin Suomen Pankkia tarvitaan?**

8. Pankit ja pörssi rahoitusjärjestelmän ytimessä

Rahamarkkinoilla ostetaan ja myydään rahaa

Pankkien tehtävä on välittää rahaa. Ne ottavat vastaan talletuksia niiltä, joilla on säästöjä ja lainaavat niille, jotka tarvitsevat rahaa esimerkiksi asuntokauppaan tai yritystoiminnan laajentamiseen.

Pankit ostavat ja myyvät rahaa tukkukaupassa isoina erinä. Rahan tukkukauppaa käydään **rahamarkkinoilla**. Lisäksi pankeilla on laajaa sijoitustoimintaa. Ne sijoittavat omia ja asiakkaidensa varoja arvopaperimarkkinoille ja muihin kohteisiin saadakseen voittoa. Pankit ovat liikeyrityksiä, joiden tavoite on ostaa rahaa ja muita sijoitustuotteita halvalla ja myydä niitä kalliimmalla eteenpäin.

Pankit tekevät rahaa **korkokatteella**. Talletettajille maksetaan rahasta vähemmän kuin lainanottajilta peritään korkoa. Korkokatteen lisäksi sijoitustoiminta, rahastosäästäminen, yksilöllinen varallisuuden hoito ja yrityskauppojen rahoittaminen tuovat pankeille suuria tuloja. Myös päivittäisten raha-asioiden hoidosta pankit perivät palvelumaksuja.

Pankkeja on paljon ja palvelujen hinnat vaihtelevat. Yhdessä EU-maassa toimiluvan saanut pankki saa käynnistää toiminnan missä tahansa EU-alueella. Suomen pankeista yli puolet on jo ulkomaalaisomistuksessa. Nordean kotipaikka on Ruotsi ja Sampo Pankin omistaa tanskalainen Danske Bank. Lisäksi monet ulkomaiset pankit kuten espanjalainen Santander ovat rantautuneet Suomeen.

Espanjalainen Fernando Alonso syrjäytti Kimi Räikkösen Ferrarin F1-tallista espanjalaisen Santander-pankin rahoilla.

Maksujenvälitys ja sijoitustoiminta tapahtuu yhä enemmän verkkopalvelujen kautta. Pankit säästävät kuluissa suuria summia, kun asiakkaat siirtyvät konttoreista tietokoneen ääreen. Pankkien välinen kilpailu on muuttanut muotoaan. Kauppaketjut ja vakuutusyhtiöt ovat alkaneet perustaa omia pankkeja. S-Pankki ja Tapiola Pankki ovat muuttaneet suomalaista pankkikilpailua.

Pankkitoiminta on luvanvaraista. Toimiluvalla pyritään varmistamaan pankkien luotettavuus ja vakavaraisuus, etteivät asiakkaat menettäisi rahojaan. Toimilupansa perusteella pankeilla on mahdollisuus ottaa vastaan yleisön talletuksia ja samalla niillä on velvollisuus huolehtia omasta vakavaraisuudestaan sekä asiakkaidensa talletussuojasta. Pankkien rahoittama Talletussuojarahasto takaa, että tallettajat saavat rahansa pankista tiettyyn rajaan asti siinäkin tapauksessa, että pankki ajautuisi konkurssiin. Suomessa pankkikohtainen talletussuoja nostettiin finanssikriisin jälkeen 100 000 euroon.

Pankkeja valvotaan ja niitä vaaditaan pitämään osa omista varoistaan turvallisissa kohteissa tulevien riskien varalta. Näin ne pystyvät selviytymään paremmin luotto- ja muista tappiosta, kun huonot ajat koittavat.

Suurin osa pankkien asiakkaista on tavallisia kotitalouksia, joilla on pankissa palkkatili ja asuntolaina. Oma asunto on yleensä perheen suurin hankinta.

Asunto- tai muuta lainaa otettaessa tärkeimmät muistettavat seikat ovat oma maksukyky, lainan suuruus ja rahan hinta. Laina on liian iso, jos lyhytkin katkos omissa tuloissa tai koron nousu johtaa maksuvaikeuksiin. Yksikin lisäprosentti 100 000 euron asuntolainan korossa tietää sadan euron nousua kuukausierään, jos lainaaika on noin 20 vuotta.

Rahoitusmarkkinat välittävät säästöjä

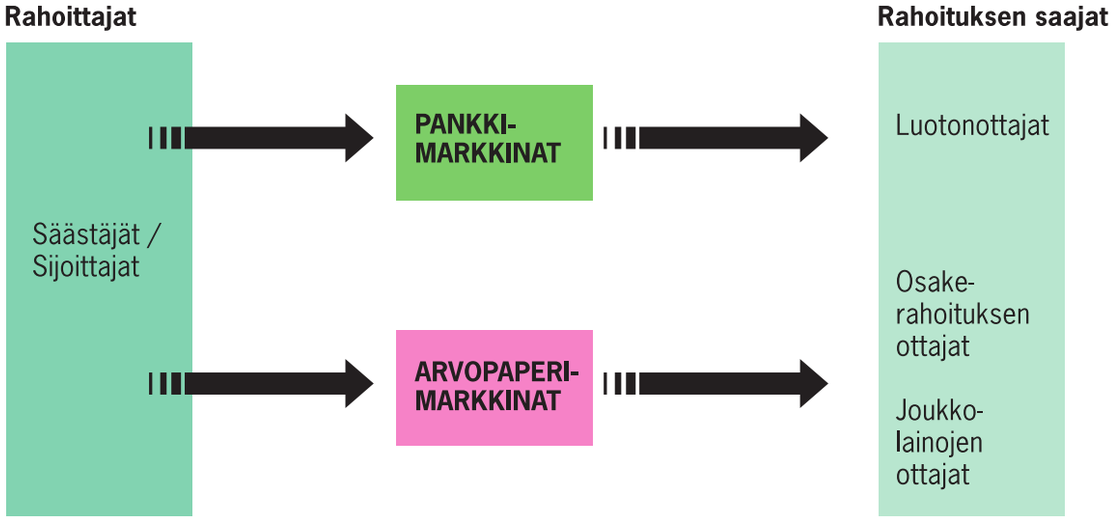

Joukkovelkakirjoilla hankitaan pitkäaikaista rahoitusta

Kun yritykset, pankit, vakuutusyhtiöt ja julkisyhteisöt (kuten valtio ja kunnat) tarvitsevat lyhytaikaista rahoitusta, ne laskevat liikkeelle muutaman kuukauden tai enintään vuoden mittaisia sijoitustodistuksia ja velkasitoumuksia. Sijoittajat ostavat niitä saadakseen vähäriskistä tuottoa. Kauppaa käydään rahan tukkukaupassa rahamarkkinoilla. Samalla riskit jakautuvat laajalle sijoittajien kesken. Yksittäiset kotitaloudetkin voivat osallistua rahamarkkinoille ostamalla rahasto-osuuksia. Lyhyen koron rahastot sijoittavat rahamarkkinoille ja pitkän koron rahastot pidempiaikaisiin lainapapereihin.

Pidempiaikaista rahoitusta hankitaan rahoitusmarkkinoiden toiselta osa-alueelta, **arvopaperimarkkinoilta**, johon kuuluvat joukkovelkakirja- ja osakemarkkinat. Joukkovelkakirjalainat ovat pitkäaikaisia velkasitoumuksia, joissa niiden liikkeeseenlaskija lupaa maksaa pääoman takaisin korkoineen tietyn laina-ajan kuluessa. Luotetuimpia joukkovelkakirjoja ovat **valtion obligaatiot**, joilla valtiot lainaavat rahaa kotimaisilta ja kansainvälisiltä rahoitusmarkkinoilta. Valtiot pystyvät yleensä lainaamaan rahaa markkinoilta yrityksiä halvemmalla. Pahasti velkaantuneet maat kuten Kreikka tai Irlanti ja aiempina vuosina Argentiina ja Meksiko ovat kuitenkin joutuneet maksamaan lainoistaan selvästi muita korkeampaa korkoa.

Joukkovelkakirjalainat tarjoavat valtioille ja yrityksille vaihtoehtoisen rahoituslähteen pankkien ja pörssien rinnalla. Vastaavalla tavalla velkakirjamarkkinat ovat sijoittajille vaihtoehtoinen sijoituskohde. Joukkovelkakirjalainan hinta määräytyy markkinoilla kysynnän ja tarjonnan mukaan. Siihen vaikuttaa keskeisesti **luottoluokitus**, jonka perusteella sijoittaja voi arvioida lainaan sisältyvää riskiä eli mahdollisuutta että yritys ajautuu konkurssiin eikä pysty maksamaan lainaa takaisin. Luottoluokituksen antaa toimintaan erikostunut ja luvan saanut yritys kuten Moody's tai Standard & Poor's. Huonoimman luokituksen saaneita lainoja sanotaan **roskalainoiksi**. Niille maksetaan kovaa korkoa isolla riskillä.

Tyypillinen joukkovelkakirja on valtion obligaatio, joilla valtio lainaa rahaa sijoittajilta. Laina-aika voi vaihdella parista vuodesta aina 30 vuoteen.

Suomessa joukkovelkakirjamarkkinat ovat kasvaneet euron myötä. Kun rahoitusmarkkinoiden kotimarkkinaksi on tullut koko euroalue, valuuttariski on menettänyt merkityksensä. Suomi on joukkovelkakirjoissa kuitenkin kaukana jäljessä Yhdysvaltoja, missä esimerkiksi kotitalouksien asuntolainat on arvopaperistettu: niistä on siis tehty arvopapereita, joilla voi käydä kauppaa pörssissä. Amerikkalaisten asuntoluottojen laina-aika on yleensä 30 vuotta, kun Suomessa on totuttu maksamaan asuntovelat lyhyemmässä ajassa.

Muualla Euroopassa asuntorahoitus on järjestetty pääasiassa erityisten kiinteistöluottopankkien kautta. Ne eivät rahoita toimintaansa ottamalla vastaan yleisön talletuksia, vaan keräävät antolainaukseen tarvittavat varansa laskemalla liikkeelle pitkäaikaisia joukkovelkakirjoja.

Osakemarkkinat kertovat talouden tilasta

Rahamarkkinoilla määräytyvät **markkinakorot** toimivat kansantalouden kuumemittarina. Lyhyet korot nousevat kansantalouden kasvun kiihtyessä ja laskevat, kun talouden tila jäähtyy. Osakemarkkinat puolestaan ennakoivat **reaalitalouden** muutoksia; toisin sanoen pörssikurssit nousevat jo ennen kuin talouskasvu näkyy yritysten tuloksissa ja tilastoissa.

Osakemarkkinat tarjoavat yrityksille mahdollisuuden hankkia rahoitusta ja saada yhtiölle markkinahinta. Osakkeiden säännelty ja valvottu markkinapaikka on pörssi, johon riittävän iso ja tulevaisuudennäkymiltään houkutteleva yhtiö voi listautua järjestämällä osakeannin. Osakeannissa yhtiö myy uusia osakkeita laajentaakseen omistuspohjaansa ja kerää uutta pääomaa laajentaakseen tuotantoaan tai rahoittaakseen tulevia yritysostoja.

Miksi kurssit vaihtelevat?

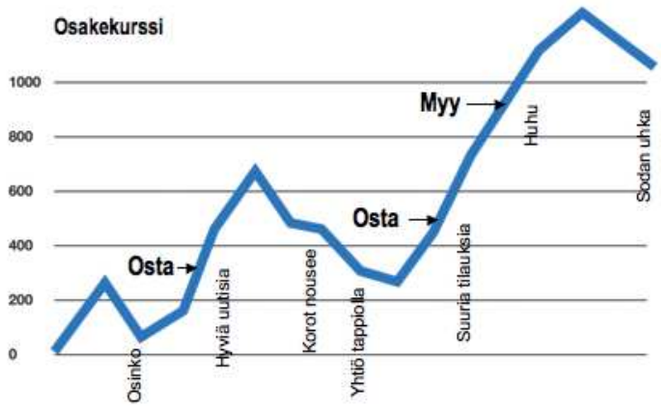

© Pörssisäätiö

Pörssilistaus mahdollistaa osakkeiden käyttämisen henkilökunnan palkitsemisessa. Palkan lisäksi työntekijöille, yleensä johtohenkilöille, voidaan tarjota **osakeoptioita**. Optio on mahdollisuus ostaa osakkeita tietyllä ennalta määrätyllä hinnalla jonkin tulevan ajanjakson kuluessa. Jos osakkeen hinta nousee, optiot tuottavat voittoa. Jos kurssi laskee, optiot raukeavat arvottomina.

Yritysjohdon saamat palkkiot voivat nousta tavallisen palkansaajan silmissä kohtuuttoman suuriksi. Valtioenemmistöisen energiayhtiö Fortumin optio-ohjelma tuotti muutamassa vuodessa toimitusjohtaja Mikael Liliukselle ja muille johtajille yhteensä kymmenien miljoonien eurojen voitot. Optioita arvosteltiin siitä, että arvonnousu ei perustunut johtajien tekemään työhön, vaan yleiseen öljyn- ja sähkönhinnan nousuun.

Tehtävät

1. **Perustele väite: pankki on voittoa tavoitteleva liikeyritys.**
2. **Selitä, mitä eroa on seuraavilla koroilla:**
   a) euribor
   b) prime
   c) kiinteä korko
3. **Mitä syitä yrityksillä on listautua pörssiin?**
4. **Laadi käsitekartta euron vaikutuksista Suomessa ja muualla euroalueella.**

9. Säästäminen ja sijoittaminen

Sijoittamiseen liittyy aina riski

Sijoittaa voi monella tavalla. Useimmille suomalaisille suurin sijoitus on oma koti, joka on pitkäaikainen ja melko vähäriskinen sijoitus. Yhä useammat perheet ovat myös perineet omaisuutta, jota pidetään sijoitusvarallisuutena. Tällaista omaisuutta ovat esimerkiksi sijoitusasunnot ja metsäpalstat. Yleisin tapa säästää on perinteinen pankkitalletus. Se ei tuota hyvin, mutta rahat ovat turvassa ja nopeasti nostettavissa.

Ilman riskiä ei ole tuottoa. Suurimman riskin ottaja tavoittelee yleensä myös kovinta tuottoa. Arvopaperimarkkinoilla sijoittajat jakavat riskejä. Valtion obligaatiot tai pankkitalletukset ovat vähäriskisiä ja pienituottoisia sijoituksia. Riskin ja tuoton ohella sijoittajan täytyy ajatella aikaa. Mitä pidempi sijoitusaika, sitä enemmän tuottoa kertyy. Osakesijoitusten arvo taas voi heilahdella rajusti lyhyelläkin aikavälillä.

Ajatus säästämisestä tuntuu aluksi vaikealta, kun vaihtoehtoja on paljon ja rahaa vähän. Oman asunnon hankkiminen on yksi tapa säästää. Oma koti tulee pidemmän päälle halvemmaksi kuin vuokra-asuminen. Jos asuntolainan mitoittaa oikein, rahaa voi jäädä myös suoraan säästämiseen, kun siirtää sivuun pieniä summia kuukausittain. Korkoa korolle -ilmiö kasvattaa tuottoa, kun korko lisätään joka vuosi säästettyyn pääomaan ja uusi korko lasketaan aina suuremmalle pääomalle. Tuhannen euron kertatalletus kasvaa kymmenessä vuodessa 1500 euroon, jos korko on neljä prosenttia.

Kotitalouksien rahoitusvarat

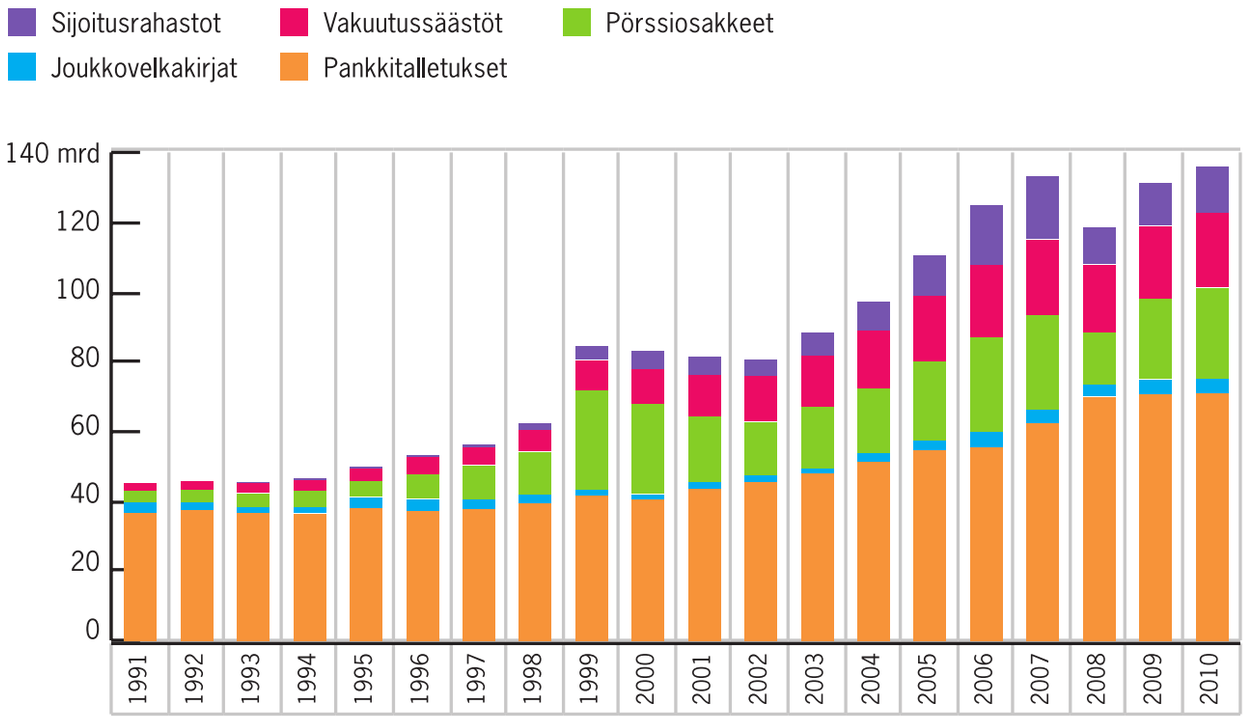

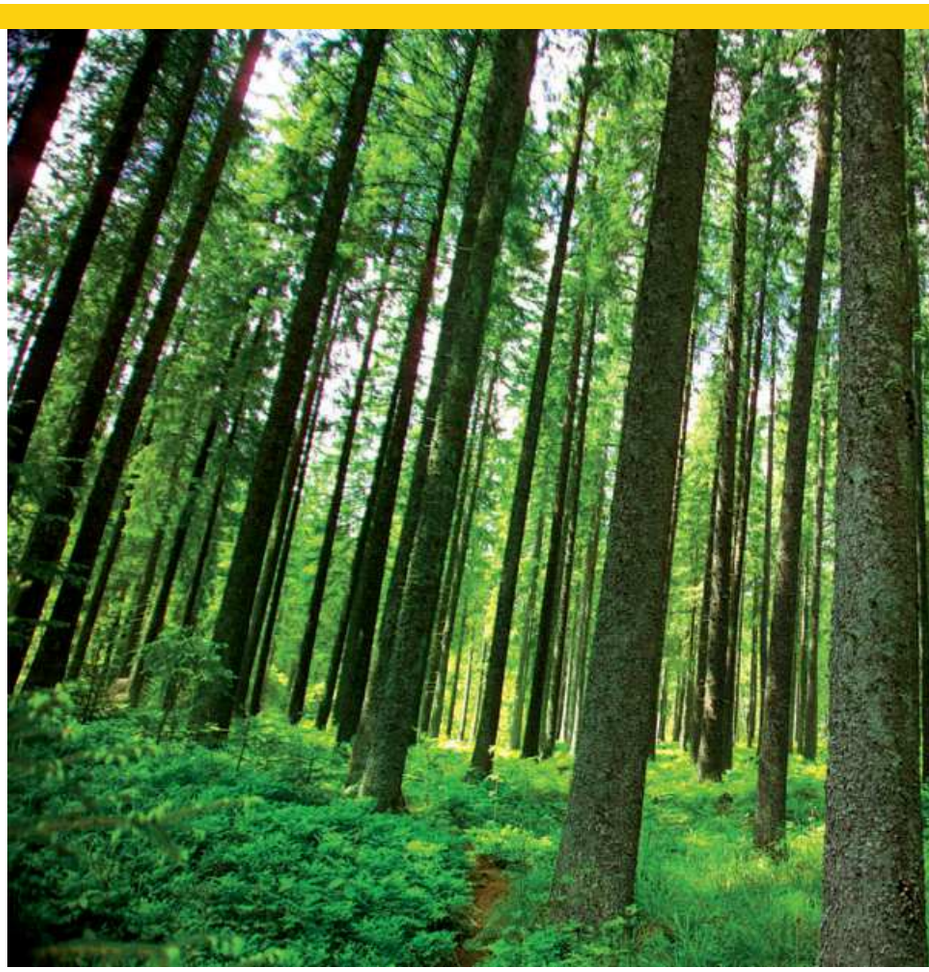

Säästäminen ja sijoittaminen tähtäävät yleensä pitkälle tulevaisuuteen, ellei säästä jotain tiettyä hankintaa kuten moottoripyörää tai matkaa varten. Pitkäaikaissäästämiseen on tullut uusia verotuettuja vaihtoehtoja. Eläkevakuutusten lisäksi pankit tarjoavat niin sanottuja ps-tilejä, joille voi säästää sijoittamalla talletuksiin, rahastoihin tai suoraan osakkeisiin. Pitkäaikaissäästämisellä varaudutaan työelämän jälkeiseen aikaan, koska eläke ei välttämättä tulevaisuudessa enää yksin riitä totutun elintason ylläpitämiseen.

Suomalaisten suurin varallisuus on kiinni metsässä ja asunnoissa. Kultaan sijoitetaan eniten, kun talouden epävarmuus kasvaa.

Rahastosäästämisen suosio kasvaa

Rahastosäästäminen on yksi vaihtoehto, kun haluaa varautua tulevaan. Rahastot keräävät säästäjien rahat yhteen ja sijoittavat ne asiantuntijoidensa päätöksillä valittuihin kohteisiin. Rahastot jaetaan karkeasti korko-, osake- ja yhdistelmärahastoihin. Lyhyen koron rahastot sijoittavat alle vuoden pituisiin korkopapereihin, pitkän koron rahastoissa aikajänne on useita vuosia. Yhdistelmärahastot sijoittavat sekä korkotuotteisiin että osakkeisiin. Muihin sijoituskohteisiin sijoittavia rahastoja sanotaan erikoissijoitusrahastoiksi.

Lyhyen koron rahastoja on verrattu pankkitalletuksiin, koska ne ovat yleensä olleet hyvin vähäriskisiä. Finanssikriisi kuitenkin osoitti, että korkosijoituksetkin voivat tuottaa tappiota, kun levottomuus markkinoilla kasvaa riittävästi. Kaikkein suurimmat riskit sisältyvät monimutkaisiin osake-, valuutta- ja raaka-ainejohdannaisiin sijoittaviin erikoissijoitusrahastoihin. Niissä tuotot voivat olla suuria, mutta yhtä lailla sijoittaja voi menettää kerralla kaikki säästönsä.

Rahastosäästäminen sopii niille, joita suora osakesijoittaminen ei kiinnosta tai aika ei riitä markkinoiden seuraamiseen. Rahastosäästämisen voi aloittaa muutaman kymmenen euron kuukausisummalla, millä voi varautua eläkepäiviin ja täydentää työ- ja vanhuuseläkkeen tarjoamia tuloja.

Rahastosäästämisen suosio on Suomessa kasvanut, vaikka rahastosäästöjen määrässä suomalaiset ovat selvästi muita euromaita jäljessä. Sijoitusrahastoja hallinnoivat rahastoyhtiöt ovat pankkien ja sijoituspalveluyritysten perustamia. Ne perivät asiakkailtaan palkkion varojen sijoittamisesta. Edullisimpia ovat niin sanotut indeksirahastot, jotka sijoittavat tietyn ennalta määrätyn kaavan mukaan ilman varsinaisen salkunhoitajan työpanosta. Rahastojen perimät palkkiot alentavat aina säästöjen lopullista tuottoa, joten rahaston laatimaan esitteeseen ja palkkioiden määrään pitää tutustua huolella.

Pörssisijoittaminen vaatii kärsivällisyyttä

Pörssissä yhtiöt hinnoitellaan joka päivä. Osakkeiden arvo perustuu pitkällä aikavälillä niiden kykyyn tuottaa voittoa ja jakaa osinkoa omistajille. Lyhyellä aikavälillä osakkeiden hinnat heiluvat markkinatunnelmien mukana. Voitto-odotusten vuoksi osakemarkkinat ennakoivat talouden käänteitä ainakin puoli vuotta etukäteen. Osinkotuottojen lisäksi sijoittajat odottavat osakkeilta arvonnousua, joka perustuu yhtiön tuloskasvuun tai muuten hyviin liiketoiminnan kehitysnäkymiin.

Erityisesti tietotekniikkaosakkeiden hinnat vaihtelevat perinteistä raskasta teollisuutta enemmän, koska IT-yhtiöiden myynti ja tulevaisuudennäkymät muuttuvat nopeasti. IT-osakkeiden tuotto-odotus perustuu enemmän liiketoiminnan kasvun mukanaan tuomaan arvonnousuun kuin osinkotuottoon.

Vähintään kymmenen vuoden aikavälillä tarkasteltuna osakkeet ovat tuottaneet keskimäärin noin viisi prosenttia paremmin kuin esimerkiksi talletukset tai valtion velkakirjat. Väliin tosin mahtuu pitkiäkin jaksoja, jolloin osakesijoittaminen ei ole ollut yhtä kannattavaa.

Osakkeet tuottavat parhaiten pitkällä aikavälillä

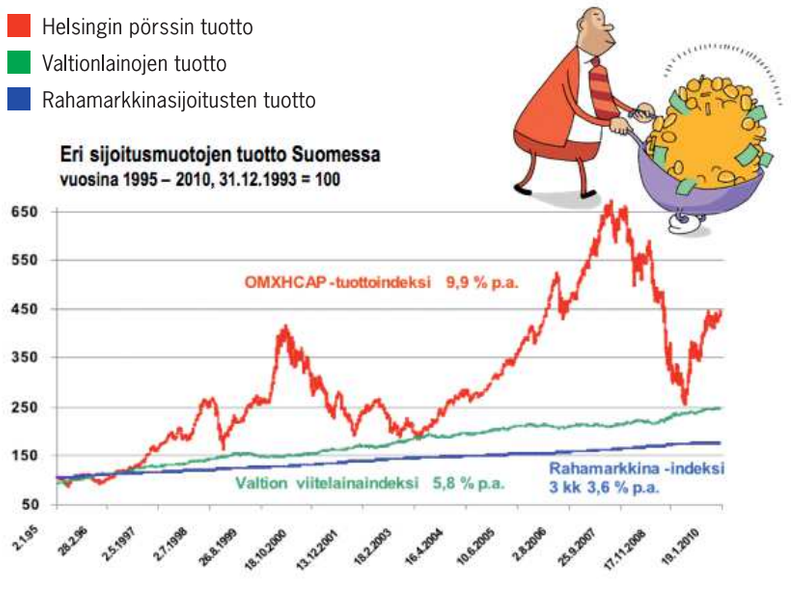

Osakekurssien kehitystä mitataan pörssi-indekseillä. Maailman vanhin ja tunnetuin pörssi-indeksi on New Yorkin pörssin käyttämä Dow Jones Industrial Average, joka luotiin vuonna 1896. Tällä hetkellä se kuvaa New Yorkin pörssin 30 suurimman yhtiön osakkeen arvonkehitystä. Dow Jonesin ohella seuratuimpia pörssi-indeksejä ovat pääasiassa teknologiaosakkeista koostuva Nasdaq, Lontoon FTSE, Frankfurtin DAX ja Tokion Nikkei. Helsingissä yleistä pörssikehitystä seurataan OMX Helsinki -indeksillä.

© Pörssisäätiö

Simo Sijoittaja seuraa markkinoita

Simo Sijoittaja on ostanut osakkeita ja säästää muutaman kympin kuukaudessa sijoitusrahastoon. Hän on vielä nuori, mutta hän on päättänyt aloittaa säästämisen ajoissa. Väestö ikääntyy, eikä eläkevaroja riitä tulevaisuudessa kaikille niin paljon kuin nykyisille eläkeläisille.

Simo seuraa tarkasti osakkeiden liikkeitä verkkolehtien pörssipalstoilla. Simo tarkistaa omien sijoitustensa arvon ja tarkkailee osakkeiden yleistä arvon kehitystä kuvaavien pörssi-indeksien liikkeitä sekä kaupankäynnin volyymia eli pörssivaihtoa. Mitä enemmän osakkeet vaihtavat omistajaa, sitä aidompaa on hinnanmuodostus.

Suomessa osakemarkkinoiden kehitys määräytyy hyvin pitkälle yhden osakkeen, Nokian, perusteella. Nokian osuus on tavallisesti enemmän kuin puolet koko päivän osakevaihdosta, sillä Nokian osakkeen kansainvälinen kauppa on keskittynyt Helsinkiin. Nokiaa on myös Simon salkussa.

Simo on valinnut muutaman osakekohtaisen tunnusluvun, joita hän erityisesti seuraa, jotta osaisi päättää milloin kannattaa ostaa ja myydä. Tavoitteena on ostaa halvalla ja myydä kalliilla. Myyntivoitosta joutuu maksamaan veroa, joten Simo ei tee kauppaa kovin nopeassa tahdissa. Rahastosäästöihin hän ei aio koskea ennen kuin vasta muutaman kymmenen vuoden kuluttua.

Simon mielestä hyvä tunnusluku on **osakekohtainen tulos (EPS)**, joka kuvaa paljonko yhtiö tuottaa tulosta yhtä osaketta kohti. Osakkeen arvostuksesta kertoo **P/E-luku**, jossa osakekurssi jaetaan osakekohtaisella tuloksella. P/E-luvusta saa käsityksen kuinka ar vokas yhtiö on suhteessa sen tuloksentekokykyyn. P/E-lukua sanotaan myös voittokertoimeksi, sillä luku kertoo, monessako vuodessa yhtiön markkina-arvo kertyisi sen voitoista, jos tulos pysyisi koko ajan samana. P/E muuttuu kuitenkin koko ajan osakkeen arvon ja tuloksen mukaan. Simo laskee sen yhtiön tulosennusteesta. Hän ei mielellään osta korkean P/E-luvun yhtiöitä, koska se voi tarkoittaa osakkeen yliarvostusta ja korkeampaa riskitasoa.

Simolle toinen tärkeä tieto on osinkotuotto eli osakekohtaisen osingon määrä suhteessa osakekurssiin. Taloudellisesti vakaat ja hitaasti kasvavat teollisuusyritykset maksavat yleensä parempia osinkoja kuin nuoret kasvuyhtiöt, jotka sijoittavat voittovaransa usein liiketoiminnan laajentamiseen ja tuotekehitykseen. Kasvuosakkeissa tuotto-odotukset perustuvat osingon sijasta osakkeen arvioituun arvonnousuun.

Pörssi reagoi herkästi huhuihin, analyytikoiden arvioihin ja muuhun markkinatietoon. Sijoittajat seuraavat tarkasti pörssimaailman uutisia ja internetin keskustelupalstoja, joiden perusteella tehdyt sijoituspäätökset eivät välttämättä aina heijasta reaalitalouden kehitystä.

Yleinen rahoitusteoria olettaa, että markkinat toimivat tehokkaasti saman informaation varassa, mutta käytäntö on osoittanut, että sijoittajien joukkokäyttäytyminen voi synnyttää pörssikuplia ja -romahduksia siitä riippumatta, mitä todellista tietoa talouden ja yritysten perustekijöistä on saatavilla. Huumat ja hysteriat sotivat tehokkaiden markkinoiden teoriaa vastaan, ja käyttäytymistieteet on viime vuosina otettu entistä enemmän mukaan tutkimuksiin, joissa yritetään hahmottaa markkinoiden psykologiaa.

Nokian osakkeen arvo on merkittävässä roolissa Suomen osakemarkkinoiden kehityksessä. Sijoittajat seuraavat Nokian tilannetta tarkasti ja markkinat reagoivat uutisiin välittömästi. Kun yritys ilmoitti vuonna 2010 uuden toimitusjohtajan, ohjelmistoyhtiö Microsoftilta siirtyneen Stephen Elopin, nimityksestä, yhtiön osakekurssi nousi useita prosentteja.

Tehtävät

1. **Mitä tarkoitetaan, kun sanotaan, että tuotto ja riski kulkevat käsi kädessä?**

2. **Pohdi mitä riskejä ja tuotto-odotuksia liittyy seuraaviin sijoituskohteisiin:**

a) asunto-osake
b) metsäpalsta
c) pörssiyhtiön osake
d) pankkitalletus
e) kehitteillä olevaan teknologiaan sijoittava rahasto

3. **Määrittele käsitteet:**

a) joukkovelkakirjalaina
b) optio
c) pörssi-indeksi

Syventävät tehtävät

1. Tarkastele seuraavia eri yritysten pörssikursseja kuvaavia kaavioita.

a) Kuinka paljon 100 Stora Enson ja 100 Koneen osaketta maksoivat vuodenvaihteessa 2005–2006? Mikä niiden hinta oli vuodenvaihteessa 2009–2010?

b) Mitä osingolla tarkoitetaan?

c) Laske, kuinka paljon osinkoa on kertynyt vuonna 2005 hankituille 100 Stora Enson ja 100 Koneen osakkeelle vuosina 2006–2010.

d) Tutki internetistä (esimerkiksi www.taloussanomat.fi), mikä sijoitusten arvo olisi tällä hetkellä.

Koneen ja Stora Enson kurssikehitys

Osingot/Stora Enso

	Osinko, €	Osinko, %
2010	0.20	3.5
2009	0.00	-
2009	0.20	4.4
2008	0.45	5.7
2007	0.45	3.3
2006	0.45	3.4

Osingot/Kone

	Osinko, €	Osinko, %
2010	1.30	4.1
2009	0.65	3.9
2008	1.30	2.7
2007	1.00	2.3
2006	1.00	2.8

Lähde: Kauppalehti

2. **Tutki alla olevia kaavioita, joissa kuvataan 12kk:n euribor-koron ja asuntojen hintojen kehitystä.**

a) Milloin asuntojen hinnat ovat laskeneet?
b) Milloin asuntojen hinnat ovat nousseet nopeimmin?
c) Mitä arvioit toisaalta hintojen laskun, toisaalta hintojen nousun syyksi?

12kk:n euribor-koron kehitys

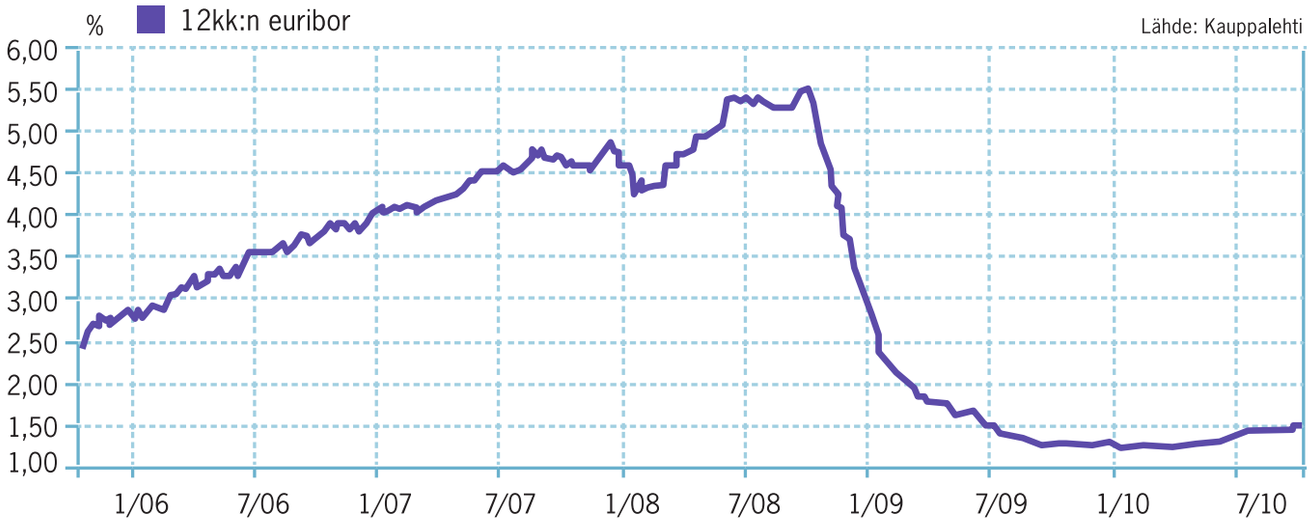

Asuntojen hintojen kehitys

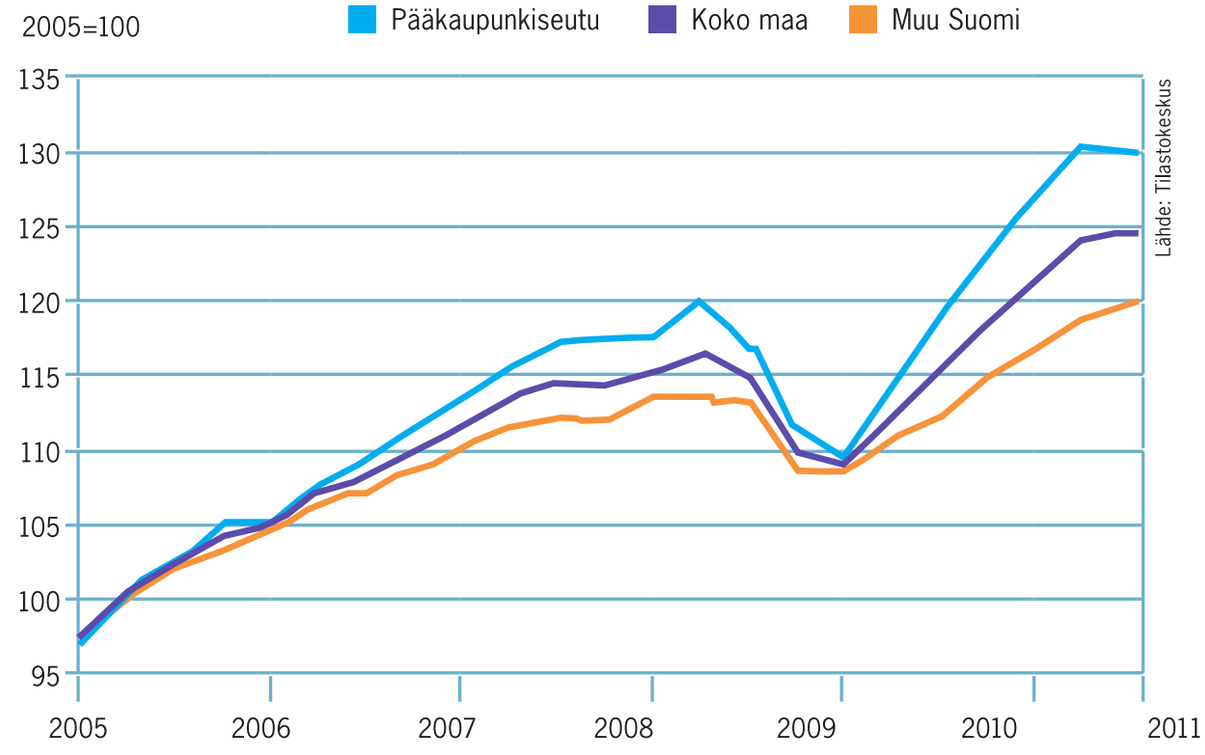

Suomi on hyvinvointivaltio; valtio ja kunnat tarjoavat kansalaisille palveluja ja suoria tulonsiirtoja enemmän kuin sellaisissa maissa, joissa sosiaaliturva rahoitetaan pääasiassa kotitalouksien eli perheiden omin rahavaroin. Jotta kunnat voisivat tuottaa palveluita ja valtio maksaa tulonsiirtoja, yritystoiminnasta ja kotitalouksien työstä syntyviä tuloja verotetaan. Työllisyyden ja hyvinvointipalveluiden tason säilyttäminen edellyttää, että talous kasvaa, jolloin verotettavaa tuloa syntyy.

10. Mihin tarvitaan julkista taloutta?

Julkinen talous tuottaa peruspalveluita

Suomen talous koostuu yksityisestä ja julkisesta taloudesta. Yksityisen talouden muodostavat kotitaloudet ja yritykset. **Julkinen talous** koostuu valtion, kuntien, kuntayhtymien ja julkisten sosiaaliturvarahastojen, kuten **Kansaneläkelaitoksen** (Kela) talouksista.

Talouden julkisella puolella tuotetaan palveluita ja maksetaan tulonsiirtoja, kuten opintotukia ja lapsilisiä, suoraan kotitalouksien tileille. Toisaalta valtio ja kunnat myös kuluttavat. Ne ostavat kotitalouksien työvoimaa käyttöönsä ja maksavat vastineeksi palkkoja. Kunnat hankkivat yrityksiltä koneita ja laitteita ja käyttävät yritysten tarjoamia palveluita. Vuonna 2010 kuntien palveluksessa oli noin 420 000 henkilöä.

Julkinen talous tuottaa yritysten ja kotitalouksien elämän kannalta tärkeitä perusasioita: kouluja, sairaaloita, teitä ja rautateitä ja tietoliikenneyhteyksiä. Näitä kutsutaan **infrastruktuuriksi**. Julkisen talouden kautta valtio pyrkii toteuttamaan yhteisesti sovittuja talouspoliittisia tavoitteita. Julkisilla varoilla voidaan esimerkiksi lamakaudella luoda työpaikkoja.

Haja-asutusseuduilla palveluiden käyttäjiä on niin vähän, että jos palveluiden tuotanto jätettäisiin vain yksityisiin käsiin, tarjontaa ei juuri olisi. Julkisen rahankäytön puolustajat ovatkin sitä mieltä, että julkisen puolen on syytä ottaa hoitaakseen tehtäviä, jotka muuten eivät yhteiskunnassa toteutuisi. Julkisen talouden kriitikot ovat vastaavasti sitä mieltä, että suurempi osa palveluista voitaisiin jättää yksityisten yritysten hoidettavaksi, jolloin veroja voitaisiin laskea.

Valtion, kuntien ja sosiaaliturvarahastojen välillä on työnjako: kunnat tuottavat pääasiassa palveluita, kuten hoitavat ihmisiä terveyskeskuksissa ja lapsia päiväkodeissa, kouluttavat nuoria peruskouluissa ja lukioissa ja asuttavat asunnottomia. Ihmisten viimesijainen turva eli toimeentulotuki maksetaan myös kuntien rahoista. Valtio jakaa kunnille valtionosuuksia lakisääteisten palveluiden hoitamiseen.

Valtio itse vastaa esimerkiksi poliisista ja armeijasta ja korkeakouluista sekä teiden rakennuksesta. Valtio maksaa Kansaneläkelaitoksen kautta pääosan hyvinvointivaltion toteutumisen kannalta tärkeistä tulonsiirroista. Sosiaaliturvarahastot huolehtivat muun muassa eläkkeiden ja sairaspäivärahojen maksusta.

Valtion tulot ja menot

Valtion vuosittaiset tulot ja menot näkyvät valtion talousarviosta eli **budjetista**. Kun valtion tulot ovat suuremmat kuin menot, budjetti on **ylijäämäinen**. Valtion budjetti on **alijäämäinen**, kun valtion tulot ovat pienemmät kuin menot. Jos tulot ovat yhtä suuret kuin menot, budjetti on tasapainossa.

Suomessa valtion tuloista ja menoista päättää eduskunta – hallituksen esityksestä. Valtiovarainministeriö valmistelee budjettiesityksen hallitukselle. Siksi käytännössä suurinta valtaa budjetin teossa käyttää kuitenkin valtiovarainministeriö ja maan hallitus.

Pääosa eli noin 80 prosenttia valtion tuloista kerätään veroina. Eduskunta päättää myös verolaeista, joiden perusteella yrityksiä ja kotitalouksia verotetaan. Suurin osuus valtion tuloista kertyy tulo- ja yritysveroista, joita peritään kotitalouksilta suoraan palkasta tai yrityksiltä niiden voitoista. Toiseksi suurin verotuotto saadaan osana tuotteen hintaa maksettavasta arvonlisäverosta (ALV).

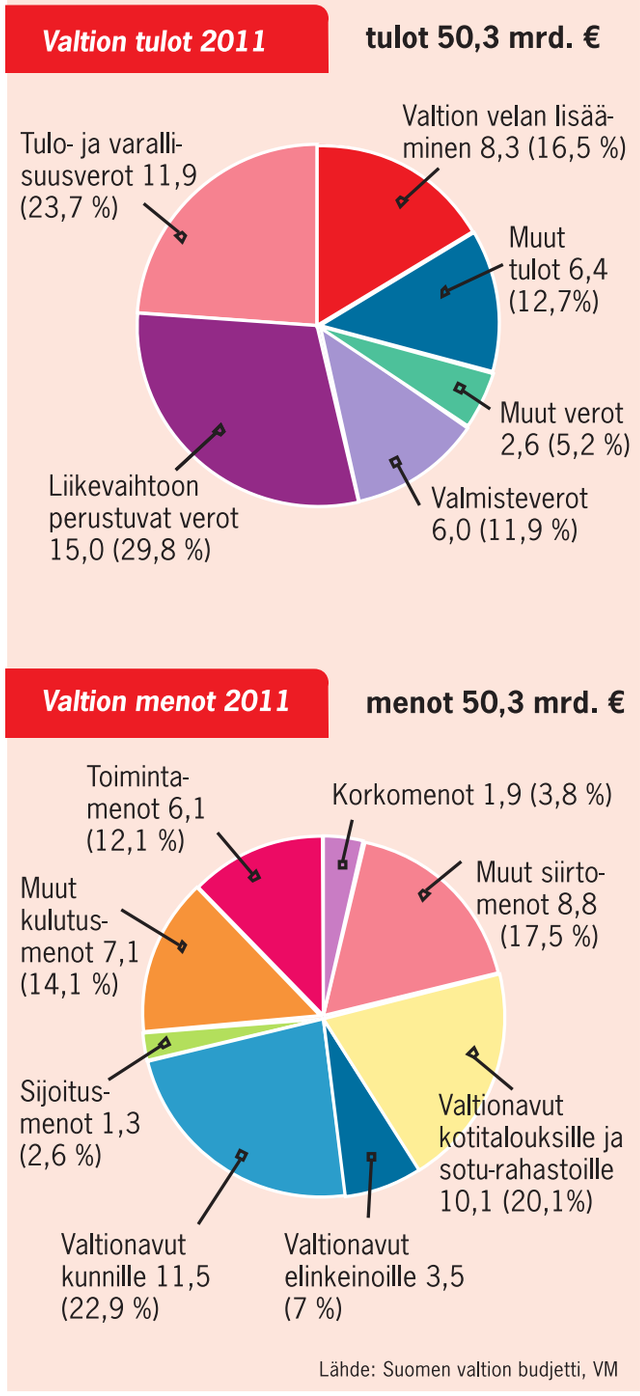

Valtio saa myös varoja, kun se perii maksuja palveluistaan: vaikkapa ajokortin lunastamisesta on maksettava poliisille. Valtio omistaa myös osuuksia suomalaisissa yrityksissä. Kun valtion kokonaan tai osittain omistamat yritykset, kuten Finnair, jakavat voitostaan osinkoa, valtio saa sitä suhteessa omistamiensa osakkeiden määrään. Valtio sijoittaa myös rahojaan ja saa niistä korkotuottoja.

Valtiovarainministeriö ja maan hallitus käyttävät suurinta valtaa budjetin teossa, vaikka sen hyväksymisestä vastaa eduskunta.

Koska talouden käänteet eivät noudata budjettivuotta, jo hyväksyttyyn budjettiin pitää voida tehdä myöhemmin muutoksia eli **lisäbudjetteja**. Kun talous kasvaa, valtion tulot lisääntyvät. Tällöin valtio voi suunnata lisää rahaa esimerkiksi velkojen maksuun. Kun maassa on lama, tulot vastaavasti vähentyvät. Tällöin valtio voi tehdä lisäbudjetteja, joilla se suuntaa rahaa esimerkiksi nuorisotyöttömyyden hoitoon.

Valtion menoista suurin osa kuluu **siirtomenoihin**. Kunnille siirretään valtionosuuksiksi kutsuttua rahaa, jota kunnat käyttävät palveluidensa tuottamiseen. Tavallisille ihmisille siirtomenoista maksetaan tulonsiirtoja sekä tulopalkkioita yrityksille. Kehitysapu ulkomaille kuuluu myös siirtomenoihin. Seuraavaksi eniten menee **kulutusmenoihin**, joista maksetaan mm. valtion työntekijöiden palkat ja rakennusten kunnossapito. Menoihin kuuluvat myös valtion veloistaan maksamat korot sekä investointikustannukset rautateiden rakentamiseen ja lentokenttiin.

Nopeasti kasvavilla kunnilla on taloudellisia vaikeuksia. Niiden on rakennettava nopeassa tahdissa päiväkoteja ja kouluja, mistä koitui kunnalle paljon kuluja. Kunnan tulevaisuuden kannalta lasten määrä on kuitenkin hyvä asia ja monet kunnat maksavat lapsiperheille kuntalisää.

Sosiaaliturvarahastot ja niiden tulot ja menot

Julkiseen talouteen kuuluvat sosiaaliturvarahastot ovat yhtä kuin **Kansaneläkelaitos (Kela)**, työttömyysturvarahastot ja työeläkelaitokset. Ne hoitavat eläkkeiden ja sairaspäivärahan maksun ja hoitavat myös työttömyyspäivärahoja. Näissä kaikissa on kyse laissa säädetyistä sosiaalivakuutuksista. Kelan lisäksi osaa eläkkeistä hoitavat yksityiset vakuutuslaitokset, kuten Ilmarinen. Nekin luetaan julkisen talouden osaksi, koska ne hoitavat lakisääteisten työeläkkeiden maksua.

Sosiaaliturvarahastojen varat koostuvat sosiaali- ja eläkevakuutusmaksuista, joita peritään suoraan työnantajilta ja työntekijöiltä. Työntekijän maksut peritään suoraan palkasta. Lisäksi sosiaaliturvarahastot saavat tuloja esimerkiksi suorina tulonsiirtoina valtiolta, jotta ne pystyvät esimerkiksi eläkkeet maksamaan niiden saajille. Koska sosiaaliturvarahastot hallinnoivat suuria rahavaroja, niiden kannattaa myös sijoittaa niitä esimerkiksi kiinteistöihin, osakkeisiin ja yrityslainoihin. Näillä sijoituksilla tavoitellaan pankkitalletuksia parempaa tuottoa.

Kuntatalous

Kunnat saavat tulonsa samankaltaisista lähteistä kuin valtio. Suurimman osan eli noin puolet tuloistaan kunnat saavat veroista. Kunnilla on verotusoikeus: ne perivät asukkailtaan **kunnallisveroa**, jonka prosentti on kaikille kunnan asukkaille sama. Kunnallisveroprosentin suuruudesta

päättää kunnan valtuusto. Vuonna 2010 alhaisin veroprosentti oli Saltvikin16,25 %. Korkeimmin verottavissa kunnissa kunnallisveroprosentti oli 21. Heikkoon taloudelliseen tilanteeseen ajautuneiden kuntien on ollut pakko nostaa veroprosenttiaan selvitäkseen lakisääteisten palveluiden aiheuttamista menoista.

Kunnat saavat tuloja myös **kiinteistöverosta**, jota peritään kiinteistöjen, kuten omakotitalojen ja kesämökkien omistajilta. Lisäksi ne saavat yritysten voitoista perittävää **yhteisöveroa**, joka tosin kiertää valtion kassan kautta. Valtio tasaa yhteisöveron tuottoja jakamalla siitä osan myös heikommin toimeentuleville kunnille. Lisäksi kunnat keräävät palveluidensa käyttäjiltä erilaisia maksuja ja saavat sijoituksistaan pääomatuloja. Esimerkiksi kunnan vuokratalojen asukkaat maksavat vuokraa kunnalle.

Merkittävän osan monen kunnan toimeentulosta muodostavat **valtionosuudet**, joita valtio jakaa tulonsiirtona kunnille vastineena niiden järjestämistä palveluista. Valtionosuudet eivät kuitenkaan riitä kattamaan kaikkia palveluista aiheutuneita menoja. Valtionosuuden suuruuteen vaikuttaa kunnan ikärakenne, työttömyysprosentti ja väkiluku. Mitä paremmin kunnan itse keräämät verot riittävät, sitä vähemmän se saa valtionosuuksia. Kunnat, joilla on heikko verokertymä, saavat enemmän valtionosuuksia eli niitä tasataan kuntien kesken. Kunnilla on vapaus käyttää valtionosuudet miten haluavat, kunhan lakisääteiset palvelut toteutuvat.

Kuntien velvollisuus on tarjota palveluita, jotka eduskunta on lailla säätänyt kuntien tehtäväksi. Niiden pitää tarjota päivähoitoa, koulutusta ja terveydenhoitoa sekä huolehtia sosiaalitoimesta. Jos rahat eivät riitä, kunta joutuu ottamaan velkaa ja säästämään monin eri tavoin.

Kuntien tulot 2010 **tulot 39,3 mrd. €**

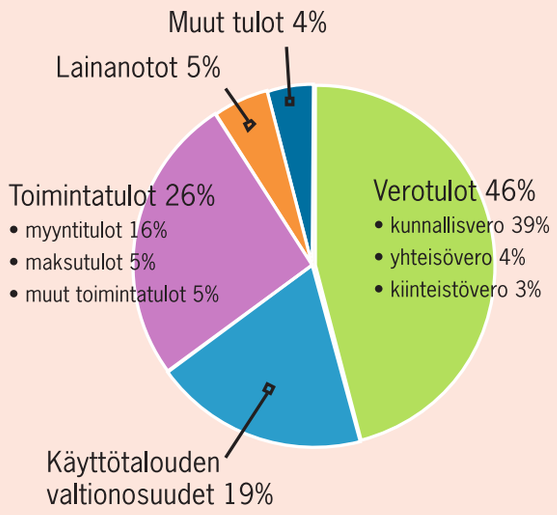

Kuntien menot 2010 **menot 39,1 mrd. €**

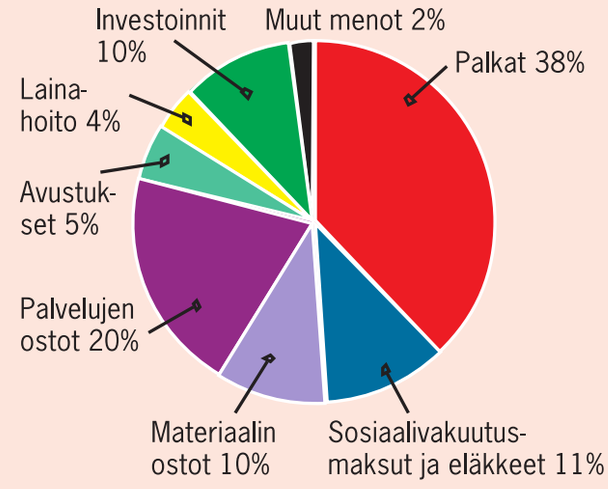

Lähde: Peruspalvelubudjetti/Kuntaliitto

Kunnat voivat siis vaikuttaa omiin menoihinsa varsin vähän, koska suurin osa niiden tuloista kuluu valtion määräämien lakisääteisten palveluiden järjestämiseen. Jos rahaa jää yli, kunta voi rahoittaa tuloillaan myös muita palveluita, kuten urheiluhallien rakentamista.

Miten saada rahat riittämään kunnissa?

Valtio on lisännyt kuntien tehtäviä samaan aikaan kun se on vähentänyt niille antamaansa tukea. Monen kunnan rahat eivät riitä. Varsinkin pienten ja vähäväkisten kuntien talous on kriisissä. Kun ikääntynyttä väestöä on yhä enemmän, hoivapalvelujen tarve kasvaa. Suuren tehdaslaitoksen lakkauttaminen pienen kunnan alueella voi romuttaa kunnan talouden, sillä verotulot putoavat ihmisten jäädessä työttömäksi. Työttömyyden pitkittyessä moni joutuu hakemaan toimeentulotukea välttämättömiin menoihinsa, jolloin kunnan menot kasvavat entisestään.

Siksi kunnat paikkaavat talouteensa syntyvää aukkoa ottamalla velkaa. Käytännössä moni kunta heikentää ennemmin lakisääteisten palveluiden tasoa kuin luopuu vapaaehtoisista palveluistaan tai nostaa kunnallisveroaan, joka ennestään on jo korkea.

Lama-aikoina myös suuret kunnat joutuvat pienten lailla vaikeuksiin. Ne nostavat kunnallisveroaan ja säästävät menoissa lomauttamalla henkilöstöään, jolloin palveluiden taso heikkenee. Kunnilla on paineita nostaa palveluiden käyttäjiltä perittäviä maksuja, esimerkiksi terveyskeskus- ja päivähoitomaksuja.

Monissa kunnissa on pyritty tehostamaan palveluiden tuotantoa **ulkoistamalla** sitä mahdollisimman paljon. Tällöin palvelu annetaan yksityisen yrityksen hoidettavaksi ja kunta maksaa yritykselle palvelun järjestämisestä. Esimerkiksi kouluruokaa tarjoavat yritykset kilpailutetaan ja niistä valitaan yleensä halvin. Kustannuksia saadaan näin alas. Aina ulkoistaminen ei ole johtanut hyviin tuloksiin.

Kuntien tulopohjaa on pyritty korjaamaan yhdistämällä kuntia eli **kuntaliitoksilla**. Niiden tarkoitus on karsia päällekkäisyyksiä kuntien hallinnossa, jolloin rahaa arvellaan säästyvän. Samaan on pyritty järjestämällä palveluita

Kuntaliitokset 2011–2013

Kuntien valtuustojen hyväksymät yhdistymispäätökset

Kuntaliitos v. 2011	asukkaita yhdistymisen jälkeen
1. Kuopio (92 600 as.) – Karttula (3 500 as.)	96 100
2. Kangasala (28 500 as.) – Kuhmalahti (1 050 as.)	29 550
3. Kylmäkoski (2 600 as.) – Akaa (14 200 as.)	16 800
4. Artjärvi (1 500 as.) – Orimattila (14 900 as.)	16 400
5. Lapinlahti (7 500 as.) – Varpaisjärvi (3 000 as.)	10 500
6. Vöyri-Maksamaa (4 500 as.) – Oravainen (2 200 as.)	6 700
Kuntaliitos v. 2013	
1. Lohja (39 000 as.) – Karjalohja (1 500 as.)	40 800
2. Oulu (139 100 as.) – Haukipudas (18 700 as.) – Kiiminki (13 000 as.) – Oulunsalo (9 600 as.) – Yli-Ii (2 200 as.)	182 600

Lähde: Kuntaliitto

Suurin kuntayhtymistä on Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri, jossa on mukana 28 kunnan erikoissairaanhoito. HUS keräsi jäsenkunniltaan antamaansa hoitoa vastaan vuonna 2008 1,5 miljardia euroa, joista 95 miljoonaa oli HUSin jäsenkuntien ulkopuolisten kuntien maksamia maksuja hoitoa vastaan. Tällä summalla HUSissa hoidettiin samana vuonna 469 250 henkilöä yhteensä 570 200 hoitojakson aikana.

yhdessä toisten kuntien kanssa **kuntayhtymissä** sairaan- ja terveydenhoidon sekä koulutuksen alueella. Kuntien sisällä yksiköiden kokoa on myös kasvatettu rahan säästämiseksi. Yhden suuren lukion ylläpito maksaa vähemmän kuin kolmen pienen.

Kunnat ovat yhtiöittäneet vesi- ja energialaitoksiaan osakeyhtiöiksi saadakseen niiden toimintaa tehostetuksi. Silloin ne osakeyhtiöinä vastaavat omista veloistaan, mutta maksavat edelleen osuudet voitoistaan omistajalle eli kunnalle. Rahapulassa kunnat ovat myös myyneet omistamiaan sähkö- ja vesilaitoksia.

Julkisen talouden ongelmavyyhti: menot kasvavat tuloja nopeammin

Nykyisellä tulojen ja menojen rakenteella julkisen talouden menot kasvavat koko ajan nopeammin kuin tulot. Tätä ilmiötä kutsutaan **kestävyysvajeeksi**. Voidakseen rahoittaa menot valtion on pakko lainata rahaa.

Valtion on maksettava velkansa pois ennemmin tai myöhemmin. Sillä välin sen on maksettava lainaamastaan rahasta korkoa. Vuonna 2010 valtionvelan korot olivat 2,1 miljardia euroa, mikä vastaa noin 4,2 prosenttia valtion menoista yhteensä. Puheet menoleikkauksista eli säästöistä hellittäisivät hieman, jos nämä korkomenot eivät rasittaisi valtion taloutta. Valtion velan takaisinmaksun pitkittyessä nuoret ja tulevat sukupolvet joutuvat maksumiehiksi.

Väestön ikääntyminen aiheuttaa ongelmia ja lisäkustannuksia julkiselle taloudelle. Suuret ikäluokat lakkaavat olemasta palkansaajia ja siirtyvät eläkkeelle. Eläkekulut kasvavat. Vanheneva väestö tarvitsee lisää palveluja. Heille on turvattava ihmisarvoinen vanhuus kotioloissa, hoitokodeissa ja palveluasunnoissa. Vanhemmat ihmiset myös sairastavat viimeisinä vuosinaan enemmän kuin työtä tekevä väestö, joten terveydenhoitokulut kasvavat. Suomen talouden **huoltosuhde** heikkenee: yhtä työelämässä mukana olevaa työntekijää kohden on yhä useampi elätettävä työvoiman *(15–64 v)* ulkopuolella.

Verotusta tullaan velanhoitokulujen ja huoltosuhteen heikkenemisen vuoksi kiristämään merkittävästi. Samasta syystä eläkeikää tullaan nostamaan, jos nykyinen tuki- ja palvelutaso halutaan säilyttää lasten, nuorten ja vanhusten osalta. Vaihtoehtona on palveluiden ja tukien leikkaaminen.

Lisäksi finanssikriisin myötä kasvanut työttömyys ja sen aiheuttamat kulut rasittavat valtion ja kuntien taloutta. Työtön ei maksa paljoa veroja ja samaan aikaan hänelle on maksettava julkisista varoista työttömyyskorvausta. Valtion tulot siis vähenevät työttömyyden kasvaessa ja samaan aikaan lisääntyvät kulut. Työttömiksi jääneet olisikin saatava pikatahtia takaisin työelämään. Tämä onnistuu vain, jos talous kasvaa ja uusia työpaikkoja syntyy kasvun myötä.

Valtionvelan kehitys ja ennuste

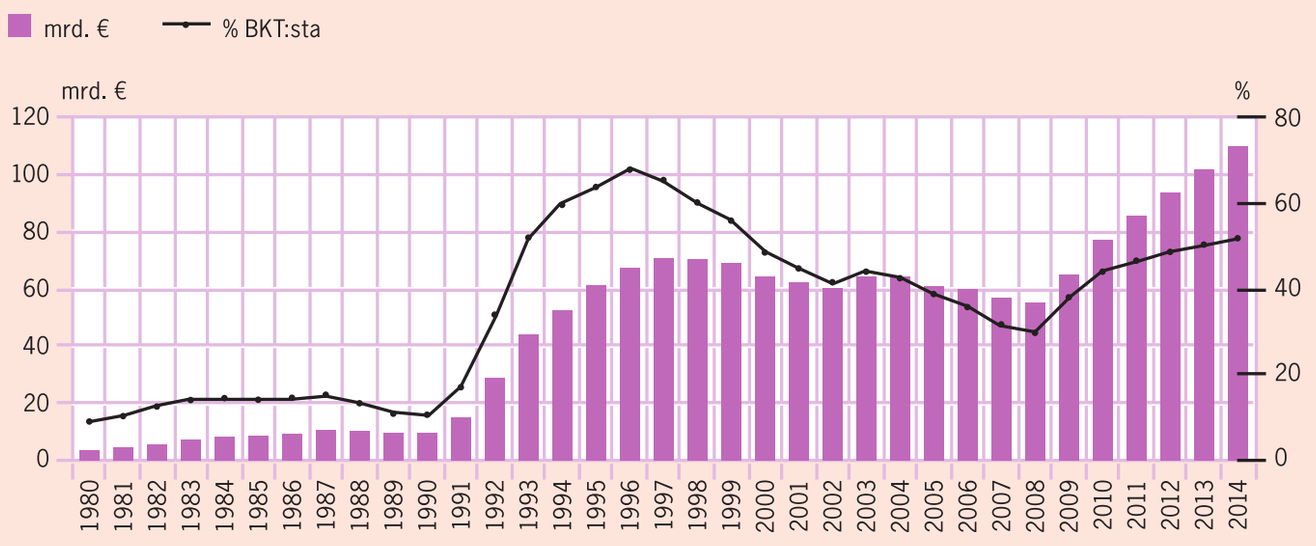

Lähde: VM

Vanhukset ja lapset kuuluvat työvoiman ulkopuolella olevaan väestöön. Julkisen talouden näkökulmasta molemmat ovat kulueriä, joiden tarvitsemien palvelujen rahoittaminen on yhä vaikeampaa. Tulevaisuudessa nämäkin lapset joutuvat omalta osaltaan vastaamaan kasvavan valtionvelan takaisinmaksusta, elleivät maan hallitus ja eduskunta löydä julkisen talouden ongelmavyyhteen kestäviä ratkaisuja.

Tehtävät

1. a) **Määrittele julkinen talous.**
b) **Miksi se on olemassa?**

2. a) **Mistä valtio saa tulonsa?**
b) **Mihin rahat menevät?**
c) **Olet valtion virkamies, jonka tehtävänä on etsiä valtion menoihin säästöjä. Listaa kolme asiaa, joista säästäisit ensimmäisenä. Perustele valintasi.**

3. a) **Miksi niin moni kunta on taloudellisissa vaikeuksissa? Listaa eri syitä.**
b) **Miksi kuitenkin joillakin kunnilla menee paremmin kuin toisilla?**

4. **Miten kuntien talouden ongelmia on yritetty ratkaista?**

5. **Etsi kirjasta ja listaa julkisen talouden ongelmia. Pohdi jokaisen kohdalla, miten niitä voitaisiin yrittää ratkaista.**

11. Verotus Suomessa

Mihin veroja tarvitaan?

Ilmaisia yhteiskunnan tarjoamia julkisia palveluita ei ole. Ne rahoitetaan verottamalla yrityksiä ja kotitalouksia ja keräämällä niiltä erilaisia maksuja, jotta valtio ja kunnat voivat hoitaa niille määrätyt tehtävät. Veroilla maksetaan poliisi, maanpuolustus ja muita tehtäviä, joita ilman yhteiskunta ei pysyisi kasassa. Kulttuuria, urheilua, opetusta ja joukkoliikennettä tuetaan verorahoin. Verotuksella voidaan myös kaventaa kansalaisten tuloeroja, jos niin halutaan.

Suomessa on haluttu verovaroin tuottaa hyvinvointia palveluin ja tulonsiirroin. Siksi meillä verot ovat korkeammat kuin vaikkapa Yhdysvalloissa, jossa esimerkiksi lasten yliopistokoulutus ja sairausvakuutukset maksetaan itse. Suomessa on ajateltu, että yhteiskuntarauha säilyy paremmin, jos heikoimmista huolehditaan. Tällöin tasa-arvo kasvaa, kun vähävaraistenkin perheiden lapset pääsevät hyviin kouluihin ja päiväkoteihin. Valtion ja kuntien tehtävät laajentuivat merkittävästi sotien ja hyvinvointivaltion rakentamisen myötä, jolloin myös uusia veroja ja maksuja on otettu jatkuvasti käyttöön menojen kattamiseksi.

Verotuloista tuetaan myös suomalaista olympiaurheilua. Kuvassa Silja Lehtinen, Maria Klemetz ja Livia Varesmaa ylittävät maalilinjan Pekingin olympialaisissa 2008.

Suomessa valtio ja kunnat keräävät noin puolet yritysten ja kotitalouksien tuloista veroina ja maksuina. Meillä julkisen talouden koko on suuri.

Mitä vaaditaan hyvältä verojärjestelmältä?

Kansalaisten mielestä verot ovat useimmiten vastenmielisiä. Suurin osa suomalaisista maksaa kuitenkin veronsa kuuliaisesti. Jos verojaan ei maksa ja jää siitä kiinni, joutuu maksamaan veron kovennettuna. Harva suomalainen haluaa sitä paitsi luopua hyvinvointiyhteiskunnan eduista.

Kansalaisen näkökulmasta verojärjestelmä on hyvä, kun se on selkeä. Harva pitää esimerkiksi yllätyksenä tulevista **jäännösveroista** eli ”mätkyistä”. Olennaista onkin, että kansalaisen näkökulmasta järjestelmä on yksinkertainen ja ymmärrettävä.

Suomalaiset haluavat verotukseltaan myös oikeudenmukaisuutta, jolloin sen tulisi ottaa huomioon henkilön maksukyky kohtuullisella tavalla. Mielipiteet siitä, mikä on kohtuullinen taso eriävät ja siksi veroilla tehdään myös politiikkaa. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin todeta, että verojärjestelmä on hyvä, kun se on siedettävä mahdollisimman monen näkökulmasta. Harva henkilö on verotukseensa täysin tyytyväinen.

Valtion ja kuntien näkökulmasta verotus toimii hyvin silloin, kun se tuottaa valtiolle ja kunnille riittävästi tuloja. Verojärjestelmän tulisi myös olla yksinkertainen ja selkeä, sillä sekavuus tuottaa byrokratiaa, mikä lisää verojen perimisen kuluja. Lisäksi veroja tarvitaan valtion näkökulmasta myös talouspolitiikan välineeksi. Valtio voi esimerkiksi lisätä kysyntää laskemalla veroja laskusuhdanteessa.

Julkiset menot EU-maissa, % BKT:sta 2008

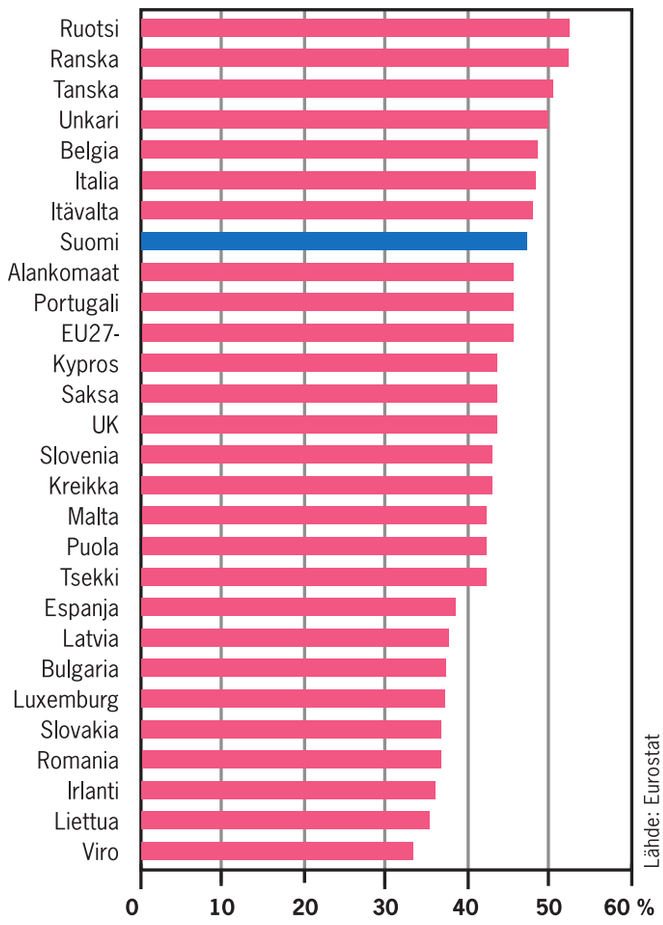

Veroja on monenlaisia

Koska valtion ja kuntien menot ovat kasvaneet, myös erilaisia veroja on kehitelty paljon. Verot voidaan jakaa **välillisiin** ja **välittömiin** veroihin. Välittömät verot peritään suoraan tulosta tai varallisuudesta. Välilliset verot peritään osana tuotteen hintaa.

Verot ovat joko **suhteellisia** tai **progressiivisia**. Suhteellisissa veroissa veroprosentti on sama riippumatta tulojen määrästä. Suhteellisista veroista käytetään tästä syystä myös nimitystä **tasavero**. Progressiivisissa veroissa veroprosentti nousee verotettavan tulon tai varallisuuden noustessa: jos ansaitset enemmän, maksat myös suuremman veroprosentin mukaan veroa. Näin voidaan tasata ihmisten välistä tulonjakoa.

Välittömät verot peritään suoraan tulosta

Nyky-Suomessa suurin verotuksen osa on suoraan palkasta tai yrityksen tulosta perittävä tulovero. Valtiolle maksettava tulovero on progressiivinen vero, sillä tuloveroprosentin suuruuteen vaikuttaa se, kuinka suuret tulot ovat. **Kunnallisveron** prosentti on kaikille kuntalaisille sama, jolloin kyse on suhteellisesta verosta. Kunta saa itse päättää, mikä tämä prosentti on. Nämä verot ovat välittömiä veroja, sillä ne peritään suoraan palkasta. Samoin on laita seurakunnalle maksettavan kirkollisveron.

Yli 20 000 euron arvoisesta perinnöstä on maksettava välittömänä verona **perintöveroa** valtiolle. Perintöveron suuruuteen vaikuttaa perityn summan suuruus sekä sukulaisuussuhde perittävään. Jos vanhempien antaman lahjan arvo ylittää 4 000 euroa, siitä on maksettava **lahjavero**.

Tuloveroprosentit eri palkkatasoilla vuonna 2010

Vuositulot euroa	Tulot/kk euroa	Vero-prosentti	Margi-naali-veropro-sentti
1 000	80	5,80%	5,80%
10 000	800	10,80%	17,90%
20 000	1600	19,80%	33,40%
30 000	2400	26,20%	43,80%
40 000	3200	30,80%	48,80%
50 000	4000	34,40%	48,80%
60 000	4800	36,80%	48,80%
70 000	5600	38,50%	48,80%
80 000	6400	40,70%	56,80%
90 000	7200	42,40%	55,60%
100 000	8000	43,70%	54,60%

Lähde: Tilastokeskus

Palkansaajan veroaste eli tuloveroprosentti kuvaa maksettavien tuloverojen osuutta palkasta. Marginaaliveroprosentti kuvaa lisätulosta menevää veron osuutta eri palkkatasoilla.

Tuloveron jakautuminen kahdessa palkkatasossa vuonna 2010

Alle keskipalkkainen, palkka 1600 €/kk (20 000 €/v)

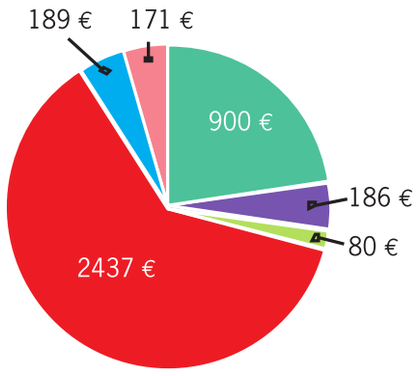

Yli keskipalkkainen, palkka 6 000 €/kk (75 000 €/v)

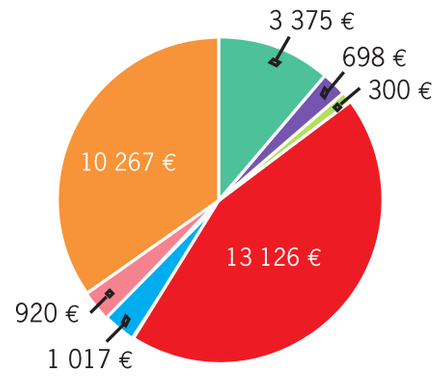

	Alle keskipalkkainen	Yli keskipalkkainen
TyEL-maksu	900 €	3 375 €
sairausvakuutuksen päivärahamaksu	186 €	698 €
työttömyysvakuutusmaksu	80 €	300 €
kunnallisvero	2 437 €	13 126 €
sairausvakuutuksen sairaanhoitomaksu	189 €	1 017 €
kirkollisvero	171 €	920 €
valtion tulovero	0 €	10 267 €
verot yhteensä	**3 962 €/vuosi**	**29 701 €/vuosi**

Lähde: Veronmaksajat.fi

Verotuksen uudistamisen yhteydessä tulevaisuudessa kiristetään makeisten, virvoitusjuomien, alkoholin ja tupakan verotusta. Bensaan puolestaan lisätään etanolia ja verotuksessa tullaan suosimaan biopolttoaineita.

Välittömiin veroihin kuuluu osingoista ja muista sijoitusvoitoista valtiolle maksettava **pääomavero**. Sen mukaan kansalainen, joka saa rahoillaan tai omistuksillaan sijoituksistaan voittoa, maksaa voitostaan tietyn määrän veroa. Samaan sarjaan kuuluu myös osakeyhtiöiden ja osuuskuntien voitoistaan valtiolle maksama **yhteisövero**. Nämä ovat molemmat suhteellisia veroja, sillä veroprosentti on kaikille sama. Henkilöyritysten omistajat maksavat yritystuloistaan veroa henkilökohtaisesti ansio- ja pääomatulona, eivät siis yhteisöveroprosentin mukaan.

Myös kunnille maksettava **kiinteistövero** on välitöntä veroa. Kunnat perivät sitä kaikista muista kiinteistöistä paitsi maatalouskiinteistöistä. Jos talo on asuntokäytössä, maksettava vero on alhaisempi kuin jos se on käytössä liiketilana.

Kelan ja työeläkelaitosten perimät maksut eivät ole veroja, vaikka ne peritään välittömien verojen tapaan suoraan palkasta. Niitä kutsutaan veroluonteisiksi maksuiksi.

Välilliset verot maksetaan tuotteen ja palvelun hinnassa

Välillisten eli osana tuotteen hintaa perittävien verojen merkitys on kasvanut. Niistä saadaan yhä enemmän verotuottoa. Tärkein välillisistä veroista on valtiolle maksettava **arvonlisävero** eli **ALV**. Hyödykkeiden verottomiin hintoihin lisättiin vuonna 2010 pääsääntöisesti 23% veroa. Arvonlisävero voi muiden verojen tavoin muuttua vuosittain. Tavaran tai palvelun arvonlisäveron voi tarkistaa kuitista.

Joidenkin hyödykkeiden, kuten kirjojen ja lääkkeiden osalta arvonlisävero on alhaisempi. Kaikista hyödykkeistä ja palveluista ei makseta lainkaan arvonlisäveroa. Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi julkiset sosiaali- ja terveyspalvelut, vuokrat ja koulutus.

Arvonlisävero on suhteellinen ja välillinen vero. Arvonlisäverotuksen laajeneminen rasittaa siksi enemmän pienituloisia: he käyttävät ostoksia tehdessään arvonlisäveroihin suuremman osan tuloistaan kuin varakkaat.

Muita välillisiä veroja ovat erilaiset **valmisteverot**, joita sisältyy esimerkiksi alkoholin ja tupakan hintoihin. Näitä tuotteita verotetaan muita tuotteita huomattavasti raskaammin, koska ne aiheuttavat ihmisille ja yhteiskunnalle haittoja. Siksi niitä kutsutaan myös haittaveroiksi. Verojen yksi tehtävä onkin ohjailla kulutusta haluttuun suuntaan.

Välillisiin veroihin kuuluvat myös valtiolle maksettavat energia- ja ympäristöverot, joita perustellaan ympäristön saastuttamisen ehkäisyllä ja energiankulutuksen hillitsemisellä. Samaan välillisten verojen joukkoon kuuluu myös **varainsiirtovero**, jota maksetaan asunnon ja kiinteistön oston yhteydessä valtiolle.

Uuden auton hankkija saa varustautua maksamaan ensin arvonlisäveroa osana auton hintaa ja tämän lisäksi vielä erikseen ajoneuvoveroa. Enemmän saastuttavan auton omistajat maksavat suurempaa veroa autostaan. Lisäksi myös polttoainetta verotetaan.

Palkansaajan verovuosi

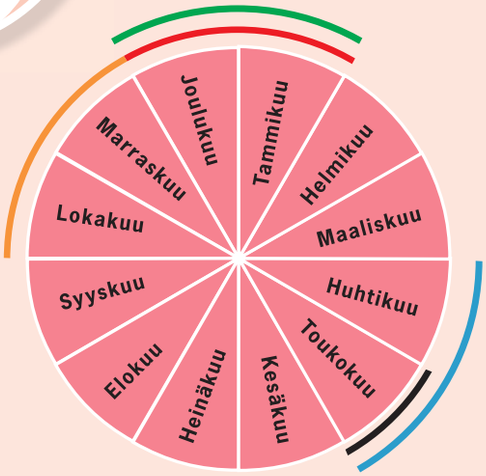

- Verokortti – joulu-tammikuussa
- Veroilmoitus – huhti-toukokuussa
- Vähennykset + muutosehdotukset palautettava nettiveroilmoituksen kautta tai allekirjoitettuna verottajalle toukokuussa
- Verotuspäätös (aiemmin verolippu) – loka-marraskuussa
- Jäännösvero erääntyy maksuun tai tilille tulee veronpalautusta – joulu-tammikuussa

tammi-helmikuu: Vuoden lopulla jokaisen työikäisen postilaatikkoon tipahtaa veroviranomaisen lähettämä **verokortti**. Verokortista ilmenee verottajan näkemys henkilön seuraavana vuonna verotettavaksi tulevista tuloista. Tämä summa on arvio, joka perustuu aiempien vuosien tuloihin ja vähennyksiin. Arvioitujen tulojen perusteella verottaja on laskenut **perusprosentin**, jonka perusteella tuloja verotetaan. Korttiin on myös laskettu **lisäveroprosentti**. Se otetaan käyttöön, jos tulot ovatkin verottajan arvioimaa summaa suuremmat vaikkapa palkankorotuksen tai ylitöiden ansiosta.

Tammikuun loppuun mennessä palkansaajan on toimitettava verokorttinsa päätyönantajalleen. Työnantaja pidättää verot verokortin prosenttien mukaan suoraan palkasta. Mikäli korttia ei toimita työnantajalle, työnantajan on pidätettävä palkasta veroa 60 prosenttia.

Sivutuloja varten verottaja on lähettänyt erillisen verokortin, joka annetaan sivutöiden työnantajalle. Lisäksi monet opiskelijat, joiden on vaikea ennustaa vuoden tulojaan etukäteen, saavat verottajalta portaikkoverokortin, jossa veroprosentti muuttuu porrastetusti tulojen kasvaessa. Sekin pitää aina toimittaa työnantajalle, kun menee uuteen työpaikkaan.

huhti-toukokuu: Huhti-toukokuussa postiluukusta putoaa toinen verottajan kirje. Sen sisällä on verottajan laskelma, jossa on eritelty kaikki veronmaksajan tulot ja vähennykset edelliseltä vuodelta ja niiden perusteella jo pidätetyt verot. Laskelman lopusta käy ilmi, tuleeko veronmaksajan maksaa vielä lisää veroa vai palauttaako verottaja liikaa perittyjä veroja. Tämän laskelman nimi on **esitäytetty veroilmoitus**.

Veronmaksajan tulisi tarkistaa veroilmoitus ja tehdä siihen tarvittaessa korjauksia. Korjattu veroilmoitus on palautettava allekirjoitettuna verottajalle siinä ilmoitettuun määräpäivään mennessä tai täytettävä se verkossa. Jos muutoksia ei ole, mitään ei tarvitse tehdä.

Tavallisin muutos on lisätä veroilmoitukseen siitä puuttuvat **vähennykset** eli sellaiset menot, jotka vähentävät maksettavan veron määrää. Yleensä kaikkia vähennyksiä ei ole valmiina ilmoituksessa. Esimerkiksi kylpyhuoneremontin teettäjä voi ilmoittaa remontista maksamansa palkat kotitalousvähennyksenä ja näin hänen

Kuvan tytöt ovat kesätöissä Helsingin kaupungin puisto-osastolla. Heti jos kesätyöansiot ylittävät 2200 euroa vuodessa, pääsee maksamaan kunnallisveroa. Valtion tuloverossa alaraja on korkeampi.

Verottaja ei aina osaa arvioida verovelvollisen tuloja oikein. Jos verottaja on arvioinut tulot aivan liian suuriksi ja mahdolliset vähennykset liian pieniksi, on syytä pyytää verottajalta uusi verokortti. Uutta korttia voi pyytää missä tahansa vaiheessa verovuotta. Sen saa, kun ilmoittaa verottajalle työnantajan maksamien palkkatulojen ja jo tehtyjen ennakonpidätysten määrän. Jos ei hae uutta verokorttia, jossa pidätysprosentti olisi laskettu oikein, maksaa koko vuoden liian paljon ennakkoveroa. Liikaa maksetun osan saa takaisin vasta vuoden lopussa veronpalautuksena. Tämä on ilmaisen lainan antamista valtiolle. Jos taas verotettavat tulot on arvioitu liian pieniksi, kannattaa pyytää työnantajaa pidättämään palkasta ennakkoveroa suuremman prosentin mukaan. Uutta korttia ei silloin tarvita.

maksettavakseen lasketun veron määrä alenee. Jos verottaja hyväksyy ehdotetut vähennykset, saa myöhemmin veronpalautusta.

Jos ilmoituksesta puuttuu tuloja, vaikkapa asunnon vuokratuottoja, ne on myös ilmoitettava. Jos tuloja ei ilmoita, joutuu maksamaan korotettua veroa, kun verottaja saa tietää tuloista.

joulukuu: Viimeistään joulukuussa verottaja lähettää veronmaksajalle maksukuitin lisää maksettavista veroista eli jäännösveroista, jos kansalaista on verotettu liian vähän. Jos taas verovelvolliselta on peritty liikaa veroa, hän saa ilmoituksen siitä milloin **veronpalautus** maksetaan tilille ja paljonko palautusta tulee.

Pitäisikö veroja korottaa?

Kansainvälisesti katsoen korkeilla veroilla tuotetaan Suomeen hyvinvointia julkisen talouden kautta. Myös muualla Pohjoismaissa kannetaan korkeita veroja tasokkaiden palveluiden ylläpitämiseksi. Hyvinvointivaltiosta ollaan ylpeitä.

Verotus on silti kuuma peruna. Siitä päättäminen kuuluu poliitikkojen ja virkamiesten tehtäviin. Perinteisesti vasemmistopuolueet ovat puolustaneet julkisia palveluita hanakasti ja sitä kautta pitäneet kiinni korkeammasta verotasosta. Oikeistopuolueet ja niiden yrittäjäsiivet puolestaan ovat olleet madaltamassa veroja. Kyse on ideologisista eroista.

Vasemmistossa koetaan, että yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus toteutuu parhaiten tuloja tasoittamalla verotuksen avulla. Kaikilla tulisi olla tulotasoon katsomatta oikeus päästä osalliseksi laadukkaista palveluista. Tämä kasvattaa hyvinvointia, mikä puolestaan tekee monien mielestä Suomesta pitkällä tähtäimellä paremman maan asua ja ehkäisee levottomuuksia.

Oikeistossa taas ollaan huolissaan siitä, että korkea verotus ehkäisee taloudellista toimeliaisuutta. Kun toimeliaisuus vähenee, vähenevät oikeiston mukaan myös verotulot. Työn tekemisen pitäisi olla aina kannustavaa. Ihmisten

yritteliäisyyttä ei saisi sammuttaa verottamalla työntekoa liikaa, koska se vähentää kiinnostusta ponnisteluun.

Jos lisätyön tekeminen johtaa tulojen laskuun tai pysymiseen ennallaan, on kyse **kannustinloukusta**. Tällainen voi syntyä, jos syntynyttä lisätuloa verotetaan tiukasti ja samaan aikaan kotitalouden saamat sosiaalituet, kuten päivähoitomaksut tai opintotuet laskevat. Näitä loukkuja on Suomessa pyritty purkamaan.

Suomessa verotuksen painopistettä on näistä syistä siirretty kulutuksen verottamiseen välillisin veroin. Arvonlisäveron kautta kannettua veropottia on kasvatettu tietoisesti. Tälläkin on toki haittapuolensa. Kaupat siirtävät nousevan arvonlisäveron hintoihin, mikä voi leikata kulutusta ja sitä kautta vähentää kaupankäyntiä.

Pitäisikö veroja laskea?

Suomen valtion talouden kannalta jo ennestään korkeat verot ovat suuri haaste. **Veroaste** tarkoittaa vuoden aikana veroina ja veroluontoisina maksuina kerättyä summaa suhteessa samana ajanjaksona tuotetun bruttokansantuotteen arvoon. Suomessa liikutaan yli 40%:n veroasteessa, mikä on kansainvälisesti katsoen korkea. Sitä on vaikea kiristää entisestään.

Tuloverotus eräissä maissa

Tuloveroprosentit kolmella esimerkkipalkkatasolla vuonna 2010, yksinäinen palkansaaja

Maa	24 400 €	37 400 €*	122 000 €
Alankomaat	24,5 %	31,3 %	44,5 %
Australia	15,0 %	20,7 %	33,0 %
Belgia	32,0 %	40,6 %	53,5 %
Britannia	20,9 %	23,8 %	36,2 %
Espanja	21,6 %	25,4 %	36,5 %
Italia	28,0 %	34,8 %	47,1 %
Itävalta	26,0 %	32,5 %	43,7 %
Japani	18,5 %	20,0 %	29,6 %
Kanada	19,7 %	24,4%	36,9 %
Norja	19,7 %	25,2%	38,1 %
Ranska	26,4 %	28,4%	40,7 %
Ruotsi	22,8 %	25,8 %	46,9 %
Saksa	32,6 %	37,9 %	44,0 %
Suomi	22,3 %	29,8 %	45,7 %
Sveitsi	11,6 %	14,5 %	26,9 %
Tanska	32,5 %	35,4 %	47,4 %
Viro	22,1 %	22,7 %	23,5 %
Yhdysvallat	19,4 %	23,8 %	32,5 %

* esimerkkipalkka vastaa Suomessa keskituloista palkansaajaa vuonna 2010.
Lähde: Veronmaksajat

Mielenosoittajat vaativat Brandenburgin portin luona Berliinissä vuonna 2010 niin sanottua Robin Hood -veroa, jonka tarkoitus olisi vähentää köyhyyttä.

Mikäli verotusta kiristetään, suomalaisille yrityksille aiheutuu ongelmia, kun ne yrittävät menestyä kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. Verojen nosto suurentaa **verokiilaa**, jolla tarkoitetaan työnantajan maksamien työvoimakustannusten (palkka + sosiaalikulut) ja työntekijälle verojen maksun jälkeen käteen jäävän palkan erotusta. Yritysten näkökulmasta työvoimakustannusten nousu on merkittävä ihmisten työllistämisen este. Tuotantoa tehostetaan teettämällä sama työ vähemmillä työntekijöillä.

Verojen laskemisen puolestapuhujat ovat sitä mieltä, että veroja laskemalla saadaan valtiolle lisää tuottoja, kun ihmiset tekevät enemmän töitä ja kuluttavat enemmän. Mikäli veroja lasketaan liikaa, seurauksena on aukko valtion ja kuntien budjetissa. Sitä taas paikataan ottamalla lisää velkaa, mistä tulee lisää kuluja.

Jos yrityksiä verotetaan suoraan entistä kovemmin, kustannukset siirtyvät tuotteiden hintoihin ja yritysten kansainvälinen kilpailukyky heikkenee. Jos yritykset eivät pärjää kilpailussa, eivät ne voi työllistää entistä määrää työntekijöitä. Ne saattavat myös harkita siirtymistä matalamman verotuksen maihin. Korkea verotus houkuttaa myös joitakin yrittäjiä tarjoamaan palveluitaan ilman kuittia, mikä lisää harmaata taloutta, jolloin verot ja sosiaaliturvamaksut jäävät perimättä.

Osa suomalaisista kokee verojen alentamisen suosivan suurituloisia enemmän kuin pienituloisia. Verotuksen nouseva progressio on kannustanut suurituloisia palkansaajia, kuten juristeja ja lääkäreitä nostamaan valtaosan tuloistaan oman yrityksen kautta pääomatulona. Näin he ovat saaneet veroprosenttinsa laskemaan huomattavasti alemmas kuin heidän palkkatulojensa tuloveroprosentti olisi. Yritysverotuksen uudistaminen herättää monenlaisia tunteita, koska erilaisten yrittäjien tilanteet poikkeavat niin suuresti toisistaan.

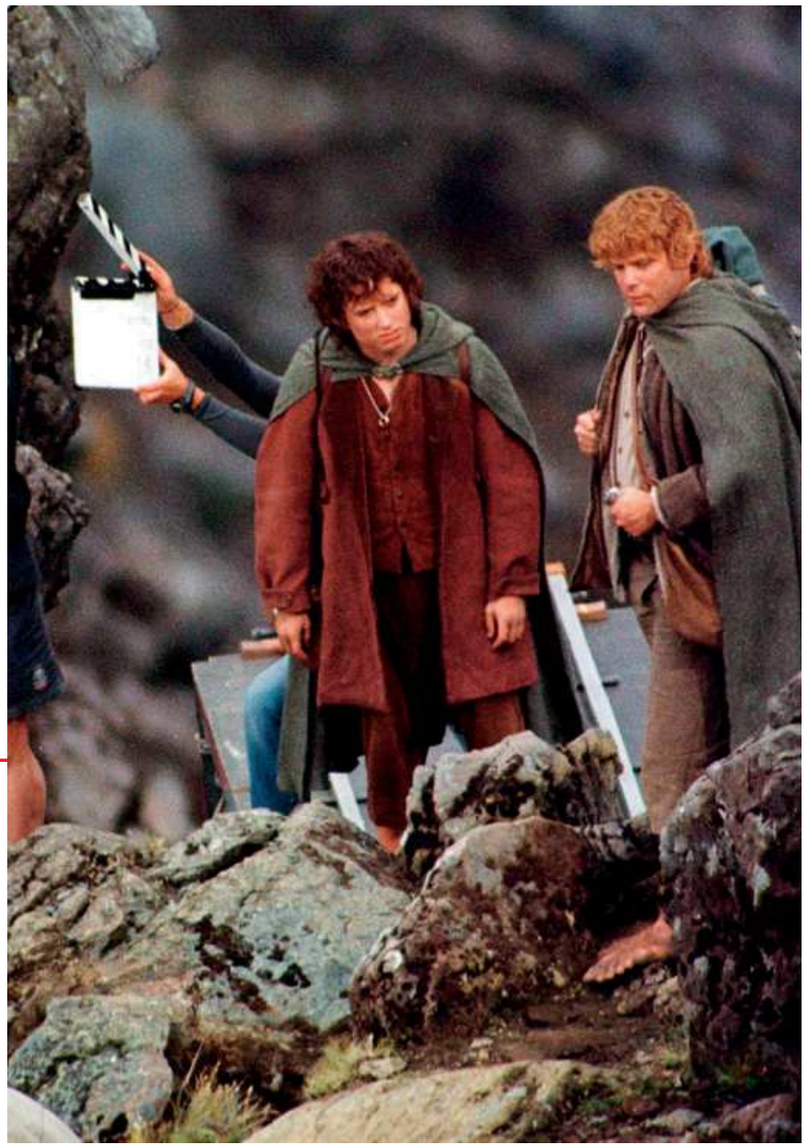

Valtio saa tilapäisen hyödyn kilpaillessaan veroilla toisten maiden kanssa. Esimerkiksi Lord of the Rings -elokuva kuvattiin Uudessa Seelannissa alhaisempien tuotantokustannuksien vuoksi. Uusi-Seelanti laski 1990-luvulla verojaan merkittävästi ja yritti sitä kautta houkutella maahan lisää yrityksiä ja piristää yleistä taloudellista toimeliaisuutta. Keino tepsi muutaman vuoden ajan, jonka jälkeen tilanne tasaantui ja hyöty jäi lyhytaikaiseksi. Samaan aikaan maan julkisia palveluita ja niiden tasoa oli leikattu rajusti.

© Tarmo Koivisto

Tehtävät

1. **Miksi veroja maksetaan ja kerätään?**
2. **Millainen on hyvä verojärjestelmä?**
3. **Jaottele verot**
   a) välillisiin veroihin
   b) välittömiin veroihin.

   Merkitse jokaisen veron perään, maksetaanko ne valtiolle (V) vai kunnalle (K). Jaottele verot vielä sen mukaan, mitkä niistä ovat
   c) suhteellisia
   d) progressiivisia veroja.
4. **Millä seikoilla voidaan perustella**
   a) korkeita veroja?
   b) verojen madaltamista?
5. **Mitä vaikutusta voisi olla sillä, että**
   a) yritysten verotusta kiristetään?
   b) arvonlisäveroprosenttia nostetaan?
   c) palkansaajan tuloveroa höllennetään?

Syventävät tehtävät

1. Julkisen talouden verotulot 1990–2009

a) Miten Suomen julkisen sektorin verotulojen määrä on kehittynyt vuosina 1990–2009?

b) Mitä muutoksia verotulojen jakaumassa kuntien, sosiaaliturvarahastojen ja valtion välillä havaitset?

c) Mitä hyötyjä on korkeista veroista, entä haittoja?

Verotulot 1990-2009

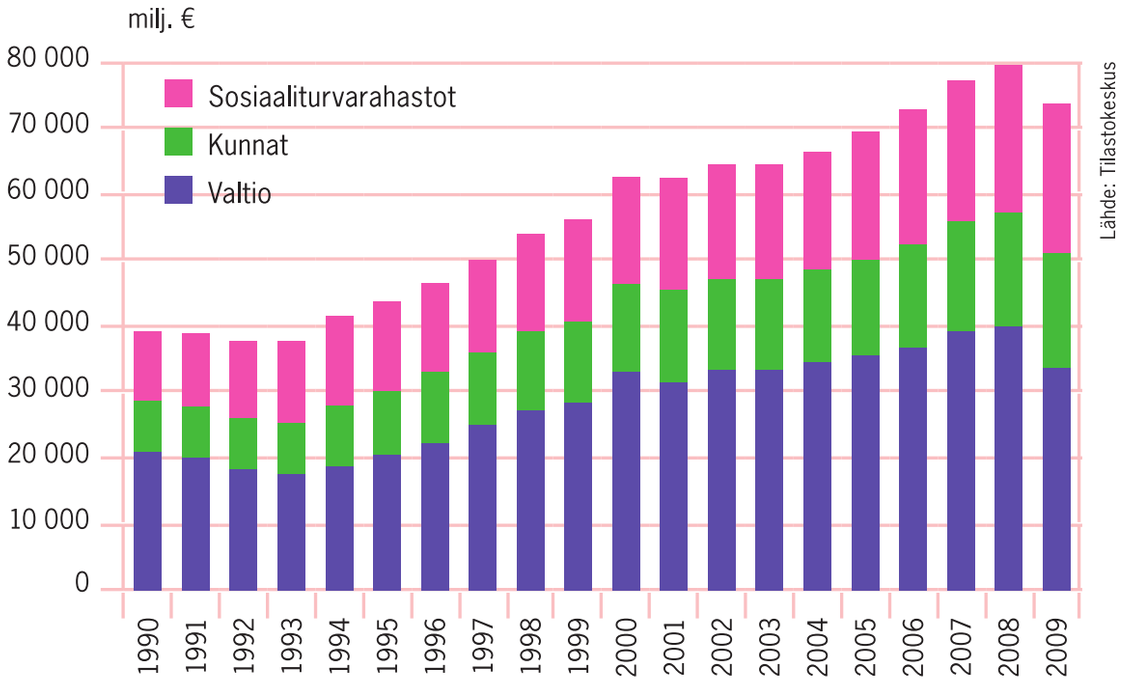

Lähde: Tilastokeskus

2. Pääomaverotus ja progressiivinen verotus

a) Vertaa Kataisen ja Backmanin näkemystä verotuksen uudistamisesta
b) Mitä hyötyä ja haittaa on progressiivisesta verotuksesta
c) Pohdi, miksi pääomaveroja aiotaan kiristää?

I

Jyrki Katainen verotuksesta Verkkouutisissa 4.12.2009:

”- Tiukkoina talousvuosina suomalaiset ovat olleet valmiita hyväksymään tiukkojakin ratkaisuja, kunhan ne koetaan reiluiksi ja oikeudenmukaisiksi. Kun me joudumme joka tapauksessa nostamaan välillisiä veroja, niin on ihan oikein, että nostamme myös pääomatulojen veroja, jotta tällainen oikeudenmukaisuuden tunne vahvistuisi.

Palkkaveroihin Katainen ei sen sijaan ole valmis koskemaan. Hän muistuttaa, että jo nyt on jouduttu tekemään erityisjärjestelyjä, jotta ulkomaisia huippuasiantuntijoita saadaan Suomeen töihin. He maksavat palkastaan vähemmän veroja kuin suomalaiset huippuasiantuntijat.

- Ei ole oikea signaali korottaa suomalaisten huippuasiantuntijoiden veroja ja tehdä heistä syyllisiä, jotka joutuvat maksamaan sotakorvauksia tästä kriisistä. Heidän verojaan kiristämällä ei rahaa ole paljon saatavissa, emmekä halua heitä ajaa pois maasta.”

II

SDP:n Jouni Backman verotuksesta (Lähde SDP:n sivut 31.1.2010):

”Pääomakeinottelijoiden ja porvarihallituksen virheet maksatetaan pieni- ja keskituloisilla sekä työelämän ulkopuolelle jäävillä. Niitä, joilla on jo paljon, kannustetaan antamalla lisää. Muita ”kannustetaan” kiristämällä verotusta ja leikkaamalla etuuksia. Viis oikeudenmukaisuudesta, ahneus vallitkoon.

- Viimeksi **Björn Wahlroosin** suulla vaadittiin, että pääomia pitäisi verottaa nykyistäkin vähemmän. Kiristystä on kuulemma luvassa niin kulutusveroihin kuin työtahtiinkin, Backman toteaa.

Hänen mielestään veropoliittisesta populismista varoittelevat hallitusherrat syyllistyvät siihen itse.

- Valtiovarainministeri **Kataisen** esitys palkkaverotuksen jäädyttämisestä on vastuuton savolainen lupaus. Vastuu jää kunnille ja niiden veronmaksajille. Aivan kuten jäi viime vaalien alla luvatusta matalapalkkaisten naisten palkankorotuksestakin, Backman muistuttaa.

Hänen mukaansa Katainen hämää puhumalla vain palkkojen valtionverotuksesta jättäen kertomatta, että hän pakottaa kunnat nostamaan samaa palkkaverotusta. Lopputuloksena palkkaverotus kiristyy erityisesti pieni- ja keskituloisilla.”

Leipää
ostetaan
euroilla,
ei prosenteilla!
PAM
LAKKO
OIKEUDENMUKAISUUDEN
PUOLESTA

Talouskasvua mitataan vertaamalla kansantaloudessa tuotettujen tavaroiden ja palvelujen määrää edelliseen vuoteen. Kokonaistuotanto ei kerro kaikkea elintasosta, sillä hyvinvointi ei jakaudu tasaisesti. Talouskasvu vaihtelee suhdanteiden mukaan: nousu- ja laskukaudet seuraavat toisiaan. Inflaatio ja työttömyys ovat talouden häiriötekijöitä, joita talouspolitiikalla pyritään ehkäisemään. Onnistunut talouspolitiikka takaa, että työtä on tarjolla, palkat nousevat ja hintojen nousu on maltillista. Yhteiskunnalla riittää silloin rahaa tulonsiirtoihin ja yhteisten palvelujen kuten koulujen ja terveydenhuollon ylläpitämiseen.

12. Hyvinvoinnin mittaaminen ja jakautuminen

Bruttokansantuote kertoo talouden kehityksestä

Kun jonkin maan taloudellista kehitystä ja hyvinvointia halutaan tarkastella, otetaan yleensä ensimmäisenä esiin kokonaistuotanto eli bruttokansantuote (BKT). Bruttokansantuote kertoo maan rajojen sisällä yhden vuoden aikana tuotettujen tavaroiden ja palveluiden määrän. Se ilmaistaan rahassa, yleensä joko euroina tai dollareina. Mitä enemmän tavaroita ja palveluja ja sitä kautta tuloja syntyy, sitä enemmän jää jaettavaa ja valtiolle verotettavaa.

Summassa on mukana kaikkien markkinoilla myytäviksi ja ostettaviksi tarkoitettujen tavaroiden ja palveluiden tuotanto. Mukana ovat myös julkisen talouden puolella tuotetut palvelut, vaikka kansalaiset eivät maksa niiden käyttämisestä rahaa. Ne lasketaan mukaan palveluiden tuotantokustannusten mukaan: esimerkiksi lukiopalvelun osalta mukana ovat muun muassa opettajien palkat, kiinteistöjen ylläpitokustannukset, uusien kopiokoneiden hankinnat ja kouluruoka.

Harmaa talous on sitä, että palveluita ja tuotteita valmistetaan salaa verottajalta. Jos firma maksaa palkat pimeänä eikä maksa sosiaalivakuutusmaksua osana palkkaa, se voi tarjota tuotteen tai palvelun ostajalle halvemmalla. Tämä vääristää kilpailua. Työntekijän eläke ei kerry ja verottaja jää ilman työntekijän maksamia veroja. Silti harmaa talous lasketaan mukaan bruttokansantuotteeseen. Harmaa talous lasketaan arviona, sillä tietoa sen tarkasta määrästä ei ole. Kiinnijääneet tapaukset kullakin tuotannon alalla antavat suuntaa harmaan talouden laajuudesta.

Sen sijaan suoranaista rikollista tuotantoa, esimerkiksi huumekauppaa tai paritusta, ei lasketa mukaan bruttokansantuotteeseen. Näin on sovittu kansainvälisissä sopimuksissa.

Kannattaako pimeä työ?

Pimeä työ on osa harmaata taloutta. Sen laajuutta voidaan vain arvailla, koska kysymys on laittomasta toiminnasta erilaisten verojen ja maksujen kiertämiseksi. Pimeätä työtä arvellaan teetätettävän eniten palvelualoilla kuten ravintola-alalla ja rakentamisessa. Pimeätä työtä ei ole talkootyön tekeminen tai naapurin satunnainen auttaminen vaikkapa lumitöiden teossa. Mutta säännöllinen palkkatyö ilman työsopimusta ja siihen liittyviä velvoitteita on. Myös nuorille ja ulkomaalaisille työntekijöille voidaan ehdottaa työn tekemistä pimeästi, jolloin molemmat näyttävät hyötyvän tilanteesta: nuori saa palkan suoraan käteen ilman veroja ja työnantaja säästyy monilta sivukuluilta.

Pimeään työhön liittyy kuitenkin monia riskejä. Työntekijän palkansaanti on epävarmaa, jos kirjallista työsopimusta ei ole tehty. Jos työpaikalla sattuu tapaturma, työntekijä voi jäädä oman onnensa nojaan eikä voi pitää palkallista sairauslomaa. Työntekijää ei ehkä ole vakuutettu tapaturman varalta. Pimeä työ ei kerrytä eläkettä eikä ikä- tai palvelulisiä eikä siitä voi pyytää työtodistusta.

Pimeän työn teettämisessä on myös vaaransa: tuleeko työ ajallaan ja kunnolla tehdyksi vai häviääkö työntekijä ennen työn valmis-tumista? Kansantalouden näkökulmasta pimeä työ on haitallista, koska miljoonien eurojen verokertymä jää valtiolta saamatta. Kun jotkut kiertävät veroja, toiset maksavat heidänkin puolestaan. Siksi pimeän työn tekemistä ja teettämistä pyritään karsimaan ja valvomaan. Työnantaja, joka jää kiinni pimeän työn teettämisestä, joutuu maksamaan kiertämänsä kulut ja verot moninkertaisesti.

Bruttokansantuotteeseen lasketaan vain arvonlisäyksiä. Mitä välituotteita ja raaka-aineita vähennetään Marimekon myymän T-paidan hinnasta bruttokansantuotetta laskettaessa?

Jokaisessa kansantaloudessa on paljon laillista toimintaa, jota ei lasketa bruttokansantuotteeseen mukaan: opiskelua, lastenhoitoa, vessan pesua tai ruoan laittoa. Jos kotitalous sen sijaan ostaa yksityiseltä yritykseltä asunnon siivouspalvelun, se lasketaan mukaan osana yrityksen tuottamien palveluiden määrää.

Bruttokansantuotteen laskennassa lasketaan vain arvonlisäyksiä. Tällä tarkoitetaan sitä, että talouden eri osa-alueilla tuotettujen tavaroiden ja palveluiden hinnasta vähennetään valmistuksessa käytetyt välituotteet. Esimerkiksi juustohampurilaisen myyntihinnasta vähennetään valmistukseen käytettyjen raaka-aineiden kuten viljan ja lihan sekä välituotteiden, muun muassa juuston, hinnat. Mikäli kaikki lopputuotteen eri tuotantovaiheissa käytetyt raaka-aineet ja puolivalmisteet laskettaisiin mukaan, bruttokansantuotteeseen laskettaisiin mukaan samat erät monta kertaa.

Kokonaistarjonnan ja -kysynnän tase

Bruttokansantuote eli maan sisällä tuotettu tavaroiden ja palveluiden määrä on osa Suomen markkinoiden tarjontaa. Kun bruttokansantuotteen päälle lisätään Suomeen ulkomailta tuodut tavarat ja palvelut eli **tuonti,** saadaan tulokseksi **kokonaistarjonta**. Kokonaistarjonnasta näkee, kuinka paljon suomalaisille on tuotettu käyttöön tavaroita ja palveluita.

Suomeen ei kannattaisi tuoda tai tuottaa täällä ylipäänsä mitään, jos tarjonnalle ei olisi myös asiakkaita eli kysyntää. Taseen toisen puolen muodostaakin **kokonaiskysyntä**. Kokonaiskysyntä kertoo kysynnän määrän sekä sen, mihin kokonaistarjonta on käytetty. Suomen bruttokansantuotteen tavaroita ja palveluita kysytään myös ulkomailla – **vienti** on siis osa kokonaiskysyntää.

Toinen osa kokonaiskysyntää muodostuu yritysten ja kotitalouksien sekä julkisen puolen investoinneista eli yksityisestä ja julkisesta **investointikysynnästä**. Yritysten investointeja ovat esimerkiksi konehankinnat ja toimitilat, kotitalouksien investointeja ovat asunnot. Julkisia investointeja ovat esimerkiksi lentokentät ja koulut. Investoinneilla panostetaan tulevaisuuden tuotantoon. Niillä ei tyydytetä välittömiä tarpeita, vaan parannetaan tuotantomahdollisuuksia tulevaisuudessa.

Tavaroiden ja palveluiden kuluttaminen Suomessa eli **kulutusmenot** ovat kokonaiskysynnän kolmas osa. Yksityiset kulutusmenot muodostuvat kotitalouksien kysynnästä eli siihen sisältyvät esimerkiksi niiden menot kodinkoneisiin, ulkomaanmatkoihin, elokuvalippuihin ja ruokaan. Julkinen kulutus koostuu valtion ja kuntien juoksevista menoista, kun ne tuottavat meille palveluita ja maksavat tulonsiirtoja, vaikka kotitaloudet lopulta käyttävätkin nämä palvelut. Kotimainen kysyntä muodostuu kaikista muista kokonaiskysynnän osista paitsi viennistä. Kotimainen kysyntä on kansantalouden kova ydin.

Suomen huoltotase 2008

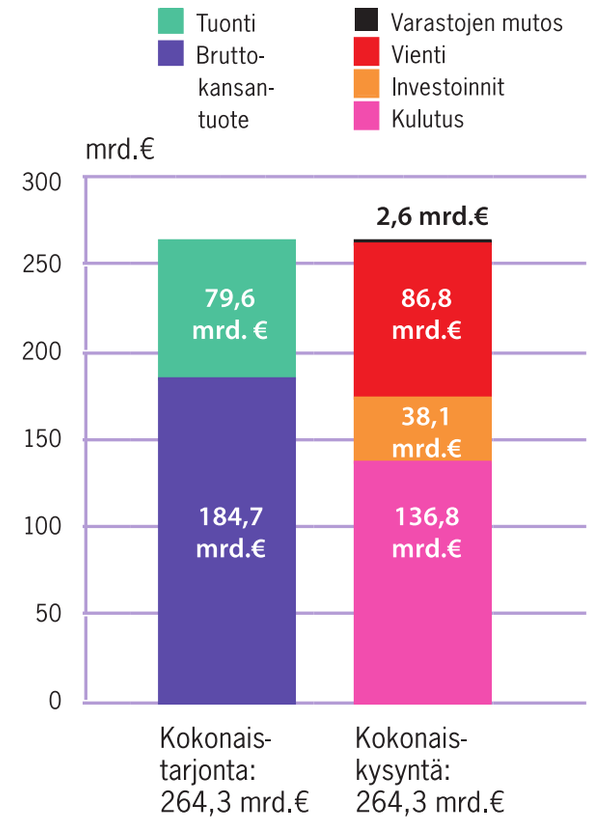

Lähde: Tilastokeskus

Tätä tasetta kutsutaan myös nimityksellä **huoltotase**. Nimitys ei itsessään kerro mitään, ja parempi nimi kuvaamaan tätä laskelmaa on kokonaiskysynnän ja kokonaistarjonnan tase. Tämä käsite ei sekään juuri sanomalehtien sivuilla esiinny. Sitä käytetään kuitenkin talouspoliittisten päätöksenteon tukena monien muiden tilastojen ohella. Esimerkiksi kansainvälisen talouden vaikeuksista kertoo vientikysynnän romahtaminen, taloudellisen kasvun hidastumisesta kotimaassa puolestaan kotimaisen kysynnän hiipuminen. Kumpikin näistä horjuttaa Suomen talouden tasapainoa.

Talouskasvu ja hyvinvoinnin mittaaminen

Talouskasvua mitattaessa ei voida tuijottaa vain bruttokansantuotteen kasvua, sillä se ilmaistaan rahassa. Jos hyödykkeiden hinnat nousevat, bruttokansantuote kasvaa näennäisesti. Tosiasiallisesti se ei ole kasvanut yhtään, jos edelleen tuotetaan sama määrä hyödykkeitä. Jotta voitaisiin nähdä onko talous tosiasiallisesti kasvanut, pitää katsoa, onko tuotettujen hyödykkeiden määrä kasvanut. Tätä tosiasiallista määrällistä kasvua kutsutaan **reaalikasvuksi**.

Talouskasvu on sidoksissa ihmisten elintasoon. Kun tuotannon määrä kasvaa, voidaan tuotannosta syntyvillä aiempaa suuremmilla tuloilla ostaa enemmän tavaroita ja palveluita. Perinteisesti eri maiden elintasoja onkin vertailtu vertaamalla niiden bruttokansantuotteita keskenään.

Bruttokansantuote ei kuitenkaan kerro juuri vielä mitään elintasosta, sillä eri maissa on eri määrä ihmisiä. Jotta saataisiin selville, kuinka vauras talous on ihmismääräänsä nähden, on BKT jaettava maan asukasluvulla. Näin saadaan tulokseksi **bruttokansantuote henkilöä kohden**. Tämä luku ilmaistaan yleensä dollareissa.

Mitä korkeampi luku on, sitä vauraammasta maasta on periaatteessa kyse. Käytännössä asia ei ole näin yksinkertainen. Kun lukema muutetaan dollareiksi, syntyy ensimmäinen vääristymä: jos maan valuutta heikkenee dollariin nähden, se pienentää bruttokansantuotelukemaa näennäisesti.

Koska puhtaalla ympäristöllä ei ole hintaa, BKT ei huomioi saastumista. Vaikka tuotannon määrä kasvaa, ihmisten hyvinvointi voi saastumisen myötä heiketä. Siksi on ehdotettu vihreän BKT:n laskemista. Kuvassa on Ämmässuon kaatopaikka Espoossa joulun jälkeen.

Bruttokansantuotteeseen ei lasketa kotona tehtyä työtä. Siksi bruttokansantuote henkilöä kohden -lukuja katsottaessa kehitysmaiden elintaso näyttää todellista heikommalta. Niissä suuri osa työstä tehdään kotona. Joissakin maissa harmaan talouden osuus on myös suurempi kuin toisissa. Kehitysmaissa arviolta 50–70% tehdystä työstä tehdään harmaan talouden puolella. Jos sen määrä on arvioitu pahasti alakanttiin bruttokansantuotetta laskettaessa, lukema pienenee ja elintaso näyttää heikommalta kuin se onkaan.

Bruttokansantuotteessa ei mitenkään huomioida taloudelliseen tuotantoon tarvittavien koneiden ja laitteiden kulumista. Jossakin maassa saatetaan laiminlyödä uusintainvestoinnit, mikä heikentää taloudellisen kasvun mahdollisuuksia tulevaisuudessa. Lisäksi toiset maat ovat jo ennalta vauraampia kuin toiset eli niiden **kansallisvarallisuus** on suurempi. Köyhemmän maan talouden tulee kasvaa pitkään huomattavasti enemmän, jotta sen koneiden ja rakennusten taso sekä ihmisten elintaso saavuttaisi ennalta rikkaamman maan.

Suuri heikkous bruttokansantuotteessa elintasomittauksen pohjana on siinä, ettei se kerro mitään maan hintatasosta. Olennaista henkeä kohti lasketun BKT:n kohdalla on, kuinka paljon tuolla laskennallisella summalla voi kussakin maassa ostaa. Norjalaisten BKT henkeä kohden on maailman korkeimpia, mutta niin on maan hintatasokin. Oikeista kulutusmahdollisuuksista kertovat vasta **ostovoimakorjatut** luvut.

BKT on outo mittari siitäkin syystä, että se ei erottele hyvää ja huonoa tuotantoa, eikä kerro kansakunnan onnellisuudesta mitään. Yhdysvaltojen bruttokansantuotetta kasvattaa esimerkiksi vankilapalveluiden tuotanto, vaikka se ei lisää elintasoa vaan kertoo korkeasta rikollisuudesta. Hirmumyrskyn tuhoaman New Orleansin kaupungin korjaukseen tarvittava tuotanto ei sekään nosta suoraan kenenkään elintasoa, ainoastaan palauttaa sitä ennalleen. Samoin sotilaallinen varustautuminen, esimerkiksi Irakin ja Afganistanin sotatoimet, kasvattaa Yhdysvaltojen bruttokansantuotetta.

Vaikka kaikki edellä mainitut asiat saataisiin jotenkin huomioitua, BKT henkilöä kohden ei edelleenkään kerro mitään siitä, kuinka tulot jakautuvat maan sisällä, mihin niitä käytetään ja ketkä niitä pääsevät käyttämään. Kaiken kaikkiaan, BKT on siis puutteellinen elintason ja elämänlaadun mittari.

Hintataso Euroopan maissa vuonna 2009

	Ruoka	Alkoholittomat juomat	Alkoholijuomat	Tupakka
Tanska	134	193	135	117
Sveitsi	144	112	113	104
Norja	153	168	234	219
Suomi	118	132	170	110
Irlanti	128	146	167	217
Ruotsi	104	110	138	130
Saksa	111	106	91	119
Islanti	105	103	168	115
EU 27	100	100	100	100
Espanja	96	97	84	73
Kreikka	100	115	105	72
Iso-Britannia	96	102	117	166
Viro	79	99	106	58
Latvia	83	114	118	62
Serbia	69	80	90	30
Albania	70	96	92	33
Makedonia	52	63	69	30

Lähde: Tilastokeskus

BKT henkeä kohden vaihtelee eri maissa, mutta niin vaihtelee hintatasokin. Elintason kannalta kansalaiselle tärkeintä kuitenkin on, miten paljon hän voi saamillaan tuloilla ostaa.

Muut elintason mittarit

Bruttokansantuotteeseen perustuvat elintasovertailun puutteet on tiedostettu. Jotta jonkin maan elintasosta saataisiin totuudenmukaisempi kuva, tulee rinnalla käyttää myös muita mittareita. Yksi tunnetuimmista on YK:n **inhimillisen kehityksen indeksi**, **HDI** (Human Development Index), jossa BKT-lukujen lisäksi huomioidaan maan kansalaisten koulutustaso ja eliniän pituus.

Vielä uudempi ja laajempi mittari on **GPI** (Genuine Progress Indicator). GPI ottaa mukaan tulonjaon tasa-arvoisuuden ja talouskasvun kestävyyden, joka kertoo yhteiskunnan mahdollisuuksista pitää yllä vastaavaa elintasoa tulevaisuudessa. Siinä painotetaan yksityistä kulutusta, joka kertoo tavallisen ihmisen mahdollisuuksista kuluttaa. Siinä huomioidaan myös rikollisuuden ja ympäristön pilaantumisen vaikutukset elintasoon. Lisäksi siinä otetaan huomioon kotona tehdyn työn arvo.

Suomen osalta GPI:n ja BKT:n vertailu paljastaa, että vaikka BKT on muutamien vuosien notkahduksia lukuun ottamatta kasvanut 1960-luvulta lähtien, GPI:llä mitattuna suomalaisten hyvinvointi ei ole juuri lisääntynyt.

Esimerkiksi Intia on maailman nopeimmin kasvavia suuria talouksia. Maassa on kuitenkin valtavat elintasoerot eivätkä köyhät Mumbain (ent. Bombay) ympärillä olevien hökkelislummien ihmiset pääse juuri nauttimaan kasvun hedelmistä. BKT ei siis kerro paljonkaan maan todellisesta elintasosta.

HDI ja BKT

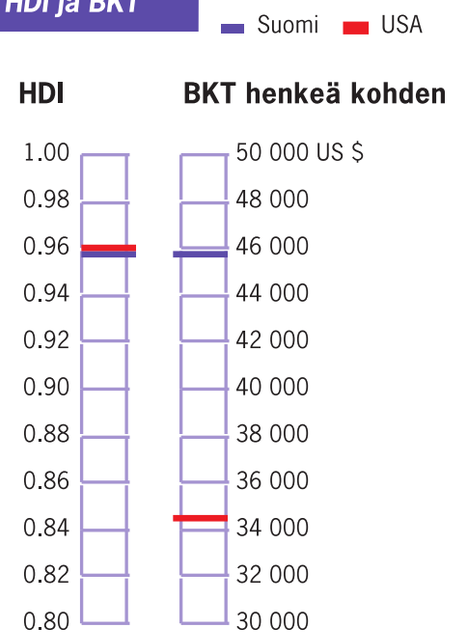

Lähde: Indicator table H of the Human Development Report 2009

Suomen BKT ja GPI-indikaattorin kehitys 1960-2007 (reaalisin hinnoin asukasta kohti)

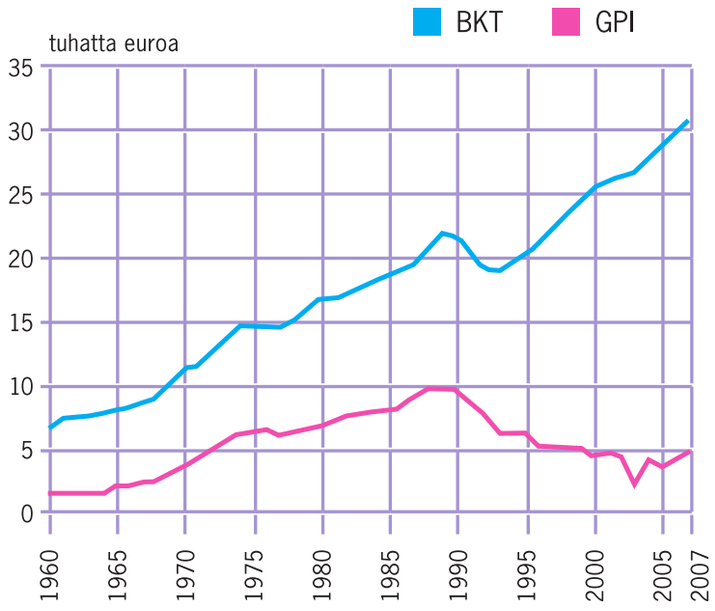

Lähde: Tilastokeskus

Kansantalouden käytettävissä olevat tulot

Kansantalouden lähes kaikki tulot muodostuvat tuotannosta. Näitä tuloja kutsutaan tuotannontekijätuloiksi. Taloudellisen tuotannon arvoa voidaan laskea myös laskemalla yhteen kaikkien tuotantoon osallistuneiden tulot. Lasketaan siis yhteen koko maan palkkatulot, sijoittajien saamat korko- ja osinkotulot, yritysten voitot, julkisyhteisöille maksetut välilliset verot sekä yritysten sosiaalivakuutusmaksut. Tällöin saadaan tulokseksi **bruttokansantulo**, joka koostuu näistä tuotannontekijäkorvauksista.

Suomen bruttokansantulo on hieman pienempi kuin bruttokansantuote, koska siihen lasketaan mukaan myös ulkomaille maksetut ja sieltä saadut tuotannontekijäkorvaukset. Suomalaiset siis maksavat ulkomaille enemmän palkkoja ja osinko- ja korkotuloja kuin saavat sieltä. Bruttokansantulo on Suomen kansantalouden vuositulojen mittari.

Jotta saataisiin selville kansantaloutemme käytettävissä oleva tulo, pitää siihen vielä lisätä Suomeen ulkomailta maksetut tulonsiirrot, kuten Euroopan unionin maatalous- ja aluetuet. Tästä pitää vähentää Suomesta ulkomaille maksetut tulonsiirrot, kuten EU:n jäsenmaksut ja kehitysapu. Koska maksamme enemmän tulonsiirtoja ulos kuin saamme tänne, käytettävissä oleva tulo on aina hieman pienempi kuin itse kansantulo.

Tulonjako suomalaisten kesken

Tuotannossa syntyvät tulot eivät mene kaikki palkansaajille korvauksena tehdystä työstä, vaan yritysten omistajat saavat itselleen myös liikevoittoa ja pääomiaan sijoittaneet pääomatuloja. **Funktionaalinen tulonjako** kertoo siitä, miten tulot jakautuvat pääoman ja työn välillä. Työn osuus muodostuu palkoista ja työnantajien maksamista sosiaaliturvamaksuista. Pääoman osuus puolestaan koostuu omaisuuttaan sijoittaneiden tuloista ja yrittäjätuloista.

Tulot jakautuvat epätasaisesti myös kotitalouksien välillä. Kotitaloudet saavat tulonsa tuotannontekijätuloista eli palkoista, yrittäjätuloista ja omaisuustuloista. Lisäksi ne voivat saada tulonsiirtoja, kuten eläkettä. Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot saadaan, kun näistä tuloista vähennetään verot ja työttömyys- ja eläkevakuutusmaksut. Koko kotitalouksien joukko saa lähes yhtä paljon tulonsiirtoja kuin se maksaa veroja. Kotitalouksien tuotannontekijätulot kertovat siis likimain kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen summan Suomessa. Tämä oli vuonna 2008 noin 94,7 miljardia euroa.

Funktionaalinen tulonjako

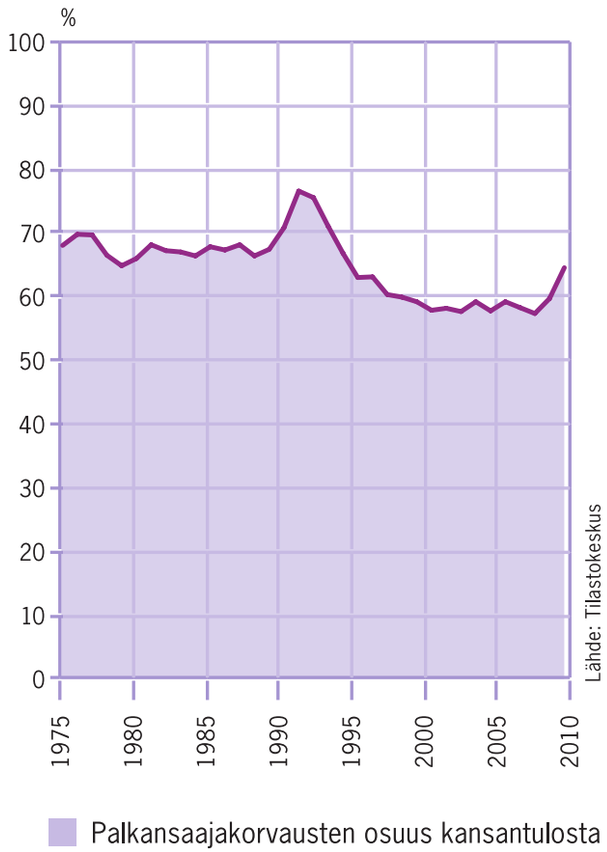

Aina 1980-luvulle asti kaksi kolmasosaa kansantulosta oli Suomessa palkansaajakorvauksia. Laman aikana palkansaajakorvausten osuus kasvoi jopa 75 prosenttiin. Tämä johtui siitä, että niin moni yritys meni konkurssiin laman aikana ja vielä useamman yrityksen liikevoitto supistui eivätkä ihmiset muutenkaan uskaltaneet sijoittaa rahojaan aikaisempaan tapaan. Palkansaajakorvaukset eivät supistuneet yhtä paljon ja siksi niiden osuus kansantulosta kasvoi.

Laman jälkeen kansantulo kasvoi kokonaisuudessaan. Yrityksillä pyyhki yleisesti ottaen hyvin aina vuoteen 2009 asti ja niiden liikevoitot kasvoivat kansantulon kasvuvauhtia nopeammin. Ne maksoivat optioita ja ylimääräistä varallisuuttaan yrityksien osakkeisiin sijoittaneet henkilöt vaurastuivat pääomatulojen kautta. Tämä seurauksena työn osuus kansantulosta putosi alle 60 prosenttiin. Tämä aiheutti napinaa, sillä monen mielestä olisi oikeudenmukaisempaa, että työnosuus eli palkat pysyisivät kehityksessä mukana. Funktionaalinen tulonjako ei kerro kuitenkaan suoraan, miten tulot maassamme jakautuvat työn ja pääoman kesken, sillä verotuksella ja tulonsiirroilla eroja voidaan tasoittaa.

Gini-kerroin on mittari, joka kertoo tulonjaosta kotitalouksien välillä. Jos yksi kotitalous saa kaikki maan tulot, on kertoimen arvo 1. Jos taas tulot jakautuvat prikulleen tasan kaikkien kotitalouksien kesken, on kerroin 0. Mitä suurempi kerroin on, sitä suuremmat ovat siis tuloerot. Jotta erot saataisiin paremmin esiin, lukema kerrotaan yleensä sadalla eli se esitetään prosentteina.

Gini-kerroin -tilasto osoittaa, että kansainvälisesti vertaillen Suomessa tulot jakautuvat kotitalouksien välillä melko tasaisesti. 1980-luvulta 1990-luvun puoliväliin kerroin pysyi lähellä 0,2 eli 20 prosenttia. Tämän jälkeen kerroin on kasvanut aina 26 prosenttiin. Se kertoo tuloerojen kasvusta Suomessa. Vauraat kotitaloudet ovat vauraampia kuin ennen ja heikommin toimeen tulevat eivät ole pysyneet kyydissä mukana.

Tulo- ja varallisuuserot ovat kasvaneet koko 2000-luvun ajan. JOT Automationin entinen toimitusjohtaja, pääomatuloilla miljoonaomaisuuden hankkinut Jorma Terentjeff esittelee kuvassa laskettelukeskuksen kehityssuunnitelmaa. Osalla kotitalouksista taas ei ole mitään mahdollisuuksia lasketteluun tai muihinkaan maksullisiin vapaa-ajan harrastuksiin.

Käytettävissä olevat tulot 1966-2009 Gini-kertoimella mitattuna

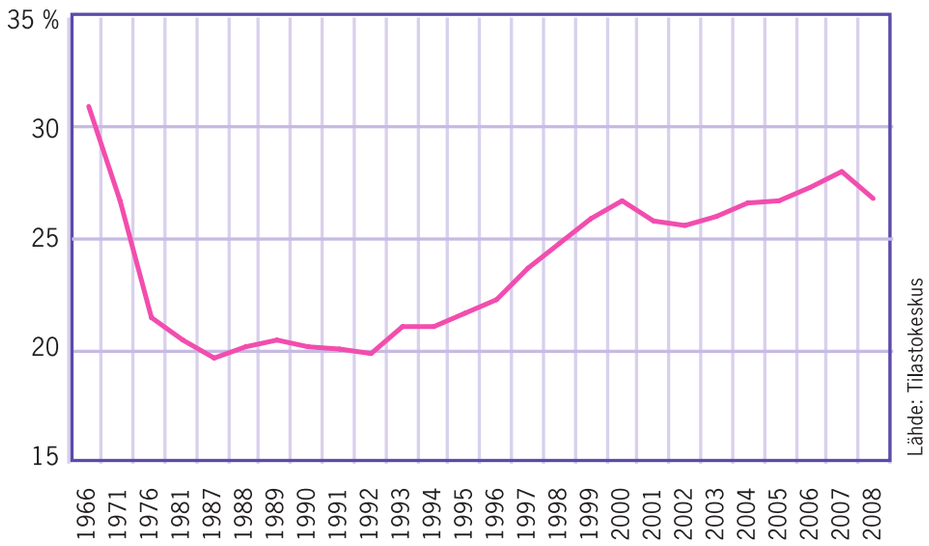

Lähde: Tilastokeskus

Gini-kerroin kuvaa tulonjakoa kotitalouksien välillä. Jos yksi kotitalous saa kaikki maan tulot, on kertoimen arvo 1 eli sata prosenttia. Mitä suurempi kerroin eli prosenttiluku on, sitä suuremmat ovat tuloerot.

Miksei palkkatasa-arvo toteudu?

Suomen perustuslaki kieltää kaiken yksilöön kohdistuvan syrjinnän työhönotossa ja palkkauksessa. Vaikka suomalaiset naiset ovat aktiivisesti mukana työelämässä ja Suomea pidetään tasa-arvon mallimaana, palkkatasa-arvo miesten ja naisten välillä ei ole toteutunut. Vuonna 2009 naisten palkat olivat Suomessa keskimäärin 81 % miesten palkoista. Miesten keskipalkka oli 3240 euroa ja naisten 2640 euroa kuukaudessa heinäkuussa 2009. Suomen tilanne ei ole suinkaan ainutlaatuinen: saksalainen nainen hankki keskimäärin 71 % miesten palkoista.

Lähtökohtana on, että miehelle ja naiselle maksetaan samasta työstä samaa palkkaa. Suomessa työtehtävät ovat kuitenkin varsin selvästi jakautuneet mies- ja naisvaltaisiin aloihin. Naisvaltaiset hoiva- ja opetusalat ovat heikosti palkattuja. Sen sijaan tekniikkaan ja rahaan liittyvissä miesvaltaisissa työtehtävissä palkkataso on korkeampi.

Naisten ja miesten välisten palkkaerojen syitä ei ole helppoa kuvata yksiselitteisesti. Naisten koulutustaso on nykyisin miehiä parempi, mutta akateeminen koulutus yliopistossa ei takaa hyvää palkkaa. Naisia on liike-elämän johtotehtävissä ja erilaisissa johtokunnissa selvästi miehiä vähemmän. Esimerkiksi Venäjällä naisia on suhteessa enemmän yritysjohtajina kuin Suomessa.

Yhtenä syynä palkkaeroihin on esitetty sitä, että miehet tekevät jatkuvasti hieman pidempää työpäivää ja -viikkoa kuin naiset ja ovat urasuuntautuneempia. Miesvaltaiset alat ovat myös herkempiä lakkoilemaan paremman palkan puolesta kuin naisvaltaiset alat. Myös nuorten naisten mahdolliset äitiys- ja vanhempainvapaat voivat hidastaa työelämässä etenemistä. Sanotaan, että naisten urakehitys pysähtyy ”lasikattoon”; naiset kyllä näkevät sen läpi ylöspäin, mutteivät pääse etenemään urallaan miesten tavoin.

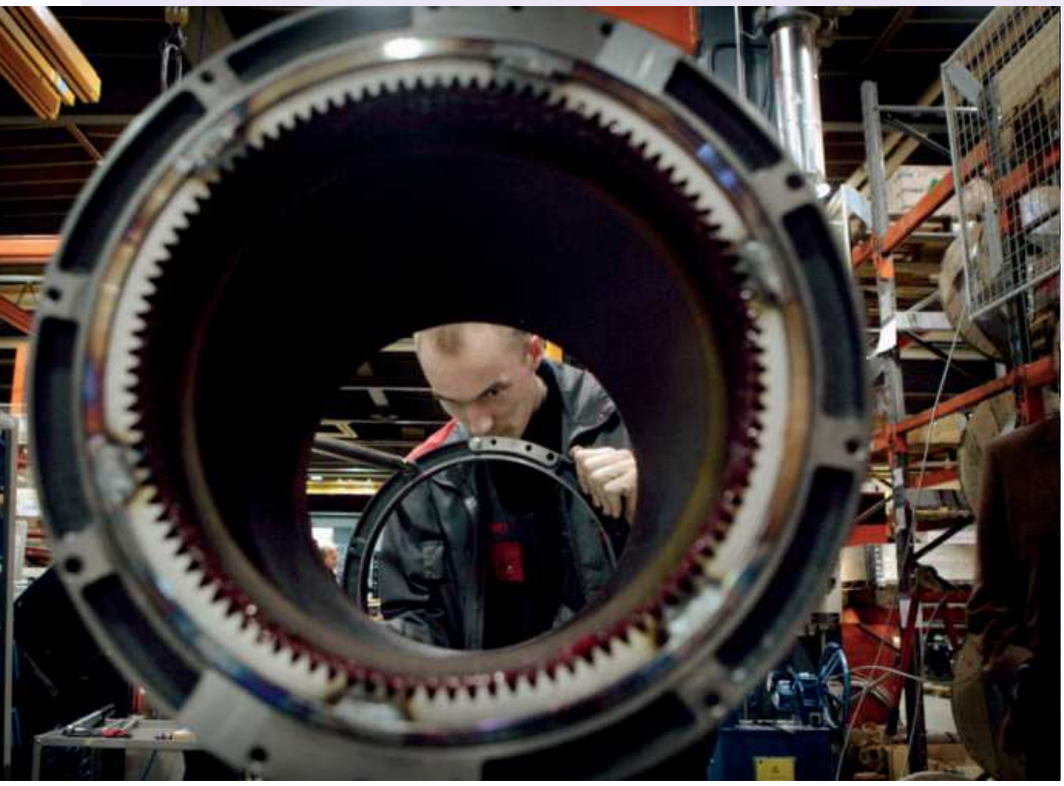

Työmarkkinat ovat Suomesssa edelleen jakautuneet vahvasti sukupuolen perusteella. Miesvaltaisten alojen palkkataso on keskimäärin korkeampi kuin esimerkiksi hoiva- ja palvelualojen, vaikka koulutuksen pituus on sama.

Gini-kerrointa yleisemmin lehtien palstoilla esiintyvät tuloeroja kuvattaessa tulokymmenykset eli **desiilit.** Kaikki Suomen kotitaloudet järjestetään järjestykseen tulojen mukaan. Tämän jälkeen ne jaetaan kymmeneen yhtä suureen osaan. Suomessa kaikkein suurituloisimpien kotitalouksien desiili saa käyttöönsä alle 20 prosenttia kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista, kun taas heikoin kymmenys joutuu tyytymään noin viiteen prosenttiin. Kotitalouksien tuloeroja voidaan selittää eri ammateista saatavien palkkojen eroilla, työttömyydellä, yksinhuoltajuudella, sukupuolella, iällä ja maantieteellisellä sijainnilla. Euroopassa tämä ero on vielä suurempi.

Maan hyvinvointia tarkastellessa ei pidä jäädä tuijottamaan vain kokonaistuotannon määrää, vaan tämän lisäksi pitää tarkastella myös sitä, miten tulot jakautuvat maan sisällä ja katsoa myös mitä muut hyvinvoinnin mittarit maan tilanteesta kertovat. Toimiva talous tai pelkkä raha harvoin tekee kenestäkään onnellista. Se saattaa edesauttaa onnellisuutta, mutta ei takaa sitä.

Tulokymmenysten tulo-osuudet vuosina 1966–2008

	Tulokymmenys									
Vuosi	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1966	3,2	4,8	5,9	6,9	8,0	9,3	10,7	12,4	15,1	23,8
1971	3,7	5,4	6,5	7,5	8,5	9,5	10,7	12,2	14,4	21,4
1976	4,5	6,2	7,2	8,1	9,1	10,0	11,0	12,1	13,6	18,4
1981	4,3	6,3	7,4	8,4	9,3	10,1	11,0	12,1	13,6	17,5
1987	4,8	6,5	7,5	8,3	9,2	10,0	10,9	11,9	13,4	17,6
1988	4,8	6,5	7,4	8,3	9,1	9,8	10,8	11,8	13,4	18,0
1989	4,8	6,4	7,4	8,2	9,0	9,9	10,8	11,9	13,4	18,3
1990	4,9	6,5	7,4	8,2	9,0	9,9	10,8	11,8	13,4	18,1
1991	4,8	6,5	7,5	8,3	9,1	9,8	10,7	11,8	13,4	18,1
1992	4,9	6,7	7,5	8,3	9,0	9,8	10,7	11,7	13,2	18,2
1993	4,9	6,5	7,4	8,1	8,8	9,6	10,5	11,7	13,3	19,2
1994	4,9	6,5	7,3	8,1	8,8	9,6	10,5	11,6	13,4	19,1
1995	4,8	6,4	7,3	8,0	8,8	9,6	10,5	11,7	13,4	19,6
1996	4,7	6,3	7,2	8,0	8,8	9,6	10,5	11,7	13,5	19,8
1997	4,5	6,1	7,0	7,8	8,6	9,4	10,5	11,7	13,6	20,8
1998	4,4	5,9	6,8	7,7	8,6	9,4	10,5	11,7	13,5	21,5
1999	4,3	5,8	6,7	7,6	8,4	9,3	10,3	11,5	13,3	22,7
2000	4,3	5,6	6,6	7,5	8,3	9,2	10,3	11,5	13,4	23,3
2001	4,2	5,8	6,7	7,6	8,5	9,4	10,4	11,7	13,5	22,2
2002	4,2	5,7	6,7	7,7	8,5	9,4	10,4	11,7	13,5	22,0
2003	4,2	5,7	6,7	7,6	8,5	9,4	10,4	11,6	13,6	22,3
2004	4,1	5,6	6,6	7,5	8,4	9,3	10,4	11,6	13,6	22,8
2005	4,1	5,6	6,6	7,5	8,4	9,3	10,3	11,7	13,5	22,9
2006	4,0	5,5	6,5	7,5	8,3	9,3	10,3	11,6	13,6	23,3
2007	3,9	5,4	6,5	7,4	8,3	9,2	10,2	11,6	13,6	23,9
2008	3,9	5,6	6,6	7,6	8,5	9,4	10,4	11,6	13,6	22,8

I (pienituloisin 10 %) **X (suurituloisin 10 %)**

Tehtävät

1. **Määrittele BKT. Mitä siihen kuuluu ja mitä ei kuulu?**
2. **Puolusta ja kritisoi väitettä ”BKT henkeä kohden kertoo maan elintasosta”.**
3. **Miksi ja millä tavoin HDI ja GPI ovat parempia elintason mittareita kuin BKT?**
4. **Miksi toiset kotitaloudet ovat vauraampia kuin toiset? Listaa syitä.**
5. **Mitä tarkoitetaan käsitteillä**
   a) desiili
   b) funktionaalinen tulonjako
   c) Gini-kerroin?
6. **Tarkastele tilastoja kirjan sivuilla 126-129. Mihin suuntaan tulonjako Suomessa on niiden perusteella kehittynyt?**

13. Taloudessa suhdanteet vaihtelevat

Suhdannevaihtelut noudattavat yleensä samaa kaavaa

Suomen kokonaistuotanto eli bruttokansantuote on kasvanut lähes yhtäjaksoisesti siitä asti, kun tilastoja on käytetty eli vuodesta 1860. Suomen väestö on lisääntynyt tänä aikana keskimäärin noin prosentin vuodessa, mutta tavara- ja palvelutuotannon määrä kolme prosenttia. Tuotanto kasvaa väestöä nopeammin, koska kulutamme koko ajan enemmän.

Kulutuksen kasvu ei ole tasaista, vaan matkaan mahtuu notkahduksia, jolloin edelliseen vuoteen verrattu tuotannon määrä on supistunut. Muutokset talouden kasvunopeudessa ovat **suhdannevaihteluita**. Vaikka ne noudattavat usein samaa kaavaa, niiden käännepisteitä on mahdoton ennustaa.

Nousu- ja laskukaudet vaihtelevat, ja niistä tulee osa ajankuvaa. 1980-luvun lopusta moni muistaa äkkirikastuneet jupit. Oliver Stonen elokuva Wall Street – rahan ja vallan katu kertoo 1980-luvun häikäilemättömästä bisneskeinottelusta. Rikkaan bisnesguru Gordon Gekkon motto on: "Ahneus on hyvästä". Stone ohjasi elokuvaan vuonna 2010 jatko-osan, joka kertoo koko maailman talousjärjestelmää horjuttaneesta pankkikriisistä.

BKT:n volyymikasvu

Suomen bruttokansantuotteen määrä laski voimakkaasti 1990-luvun alussa. Sitä seurasi yli kymmenen vuoden kasvujakso, joka päättyi finanssikriisiin vuosina 2008-2009.

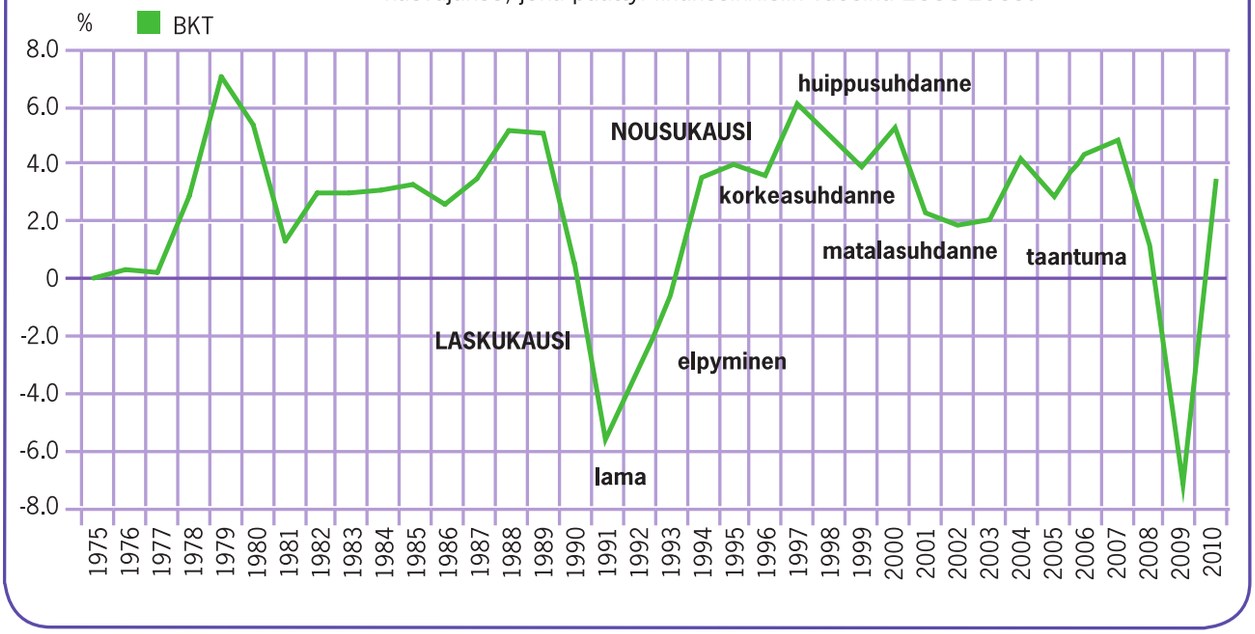

Lähde: Tilastokeskus

Hitaan kasvun vaihetta sanotaan **matalasuhdanteeksi**. Kokonaistuotannon määrä kasvaa silloin hyvin hitaasti, mutta ei supistu.

Matalasuhdanteesta talous voi elpyä nopeampaan kasvuun tai vajota **laskusuhdanteeseen** ja **taantumaan**, jolloin tuotannon määrä alkaa laskea. Laskusuhdanteen syvintä vaihetta kutsutaan **lamaksi**. Laskukausi voi päätyä lamaan, jos kotitalouksien luottamus omaan talouteen alkaa horjua ja pessimismi valtaa alaa. Esimerkiksi naapurin joutuminen työttömäksi voi vähentää toisten kulutushaluja ja lisätä huolta tulevaisuudesta.

Kun talous taas elpyy, seuraa yleensä **nousukausi** ja **korkeasuhdanne**, jonka lakipiste on **huippusuhdanne**.

Talouden laskukaudet alkavat tyypillisesti pitkän nousukauden jälkeen, jolloin kasvu on kiihtynyt ja talous on saavuttanut huippusuhdanteen. Vienti vetää silloin hyvin, tehtaat käyvät täysillä ja työvoimasta alkaa olla pulaa. Palkat nousevat, kuluttajien luottamus on korkealla ja pankkilainat käyvät hyvin kaupaksi. Ihmiset vaihtavat kotia, ostavat kodinkoneita, autoja ja ulkomaanmatkoja. Pörssikurssit ja asuntojen hinnat nousevat. Huippusuhdanteen yhteydessä puhutaan talouden **ylikuumenemisesta**, jos se johtaa voimakkaaseen hintatason nousuun eli inflaation kiihtymiseen.

Keskuspankit hillitsevät inflaatiota säätelemällä **ohjauskorkoa** eli rahan hintaa. Kun korot nousevat, talouskasvu hidastuu. Joskus kasvun hidastuminen voi olla liian nopeaa, jolloin talous ajautuu taantumaan tai jopa lamaan.

Bruttokansantuotteen kehitystä voidaan kuvata joko suhteellisella kaaviolla, jolloin kuvataan BKT:n muutosta edelliseen vuoteen verrattuna tai absoluuttisella kaaviolla, jolloin kuvataan BKT:n kokonaissumman kehitystä. Kumpi kertoo mielestäsi paremmin talouden kehityksestä?

BKT:n arvon kehitys markkinahintaan 1990-2009

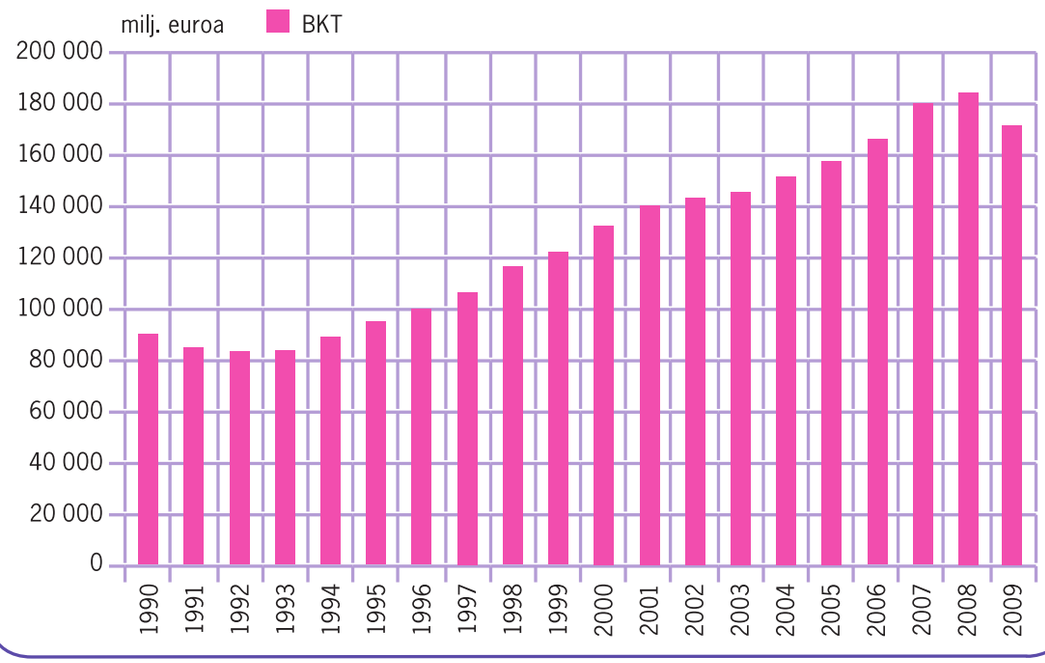

Lähde: Tilastokeskus

Talous on sisäisesti tasapainossa, kun työttömyyttä on vähän ja hintojen nousu maltillista eli inflaatio on noin kaksi prosenttia. Tasapaino voi järkkyä esimerkiksi liian suurten palkankorotusten tai suurten veromuutosten seurauksena.

Talouden suhdannekiertoa noususta laskukausiin voidaan selittää monilla tekijöillä kuten kulutuskysynnän ja investointien muutoksilla, mutta myös vuodenajat vaikuttavat talouteen. Silloin puhutaan kokonaiskysynnän **kausivaihtelusta**. Esimerkiksi rakentaminen vähenee talvella ja kiihtyy kesää kohti mentäessä. Rakennusmiesten työttömyys lisääntyy talvikuukausina ja vähenee keväällä. Vastaavasti kaupat tekevät parhaan tuloksensa ennen joulua ja myynti on pientä tammikuussa. Kesälomakaudella taas virvoitusjuomat ja jäätelö tekevät kauppansa paremmin kuin talvella.

Kansainväliset suhdannevaihtelut voivat johtua jopa säästä. Jos kuivuus, hirmumyrskyt tai maanjäristykset nostavat raaka-aineiden hintaa, se voi vähentää kulutusta ja heikentää talouskasvua. Tätä kutsutaan *satunnaisvaihteluksi*.

Mikä erottaa laman ja taantuman?

Kun talouden ylikuumeneminen johtaa varallisuusarvojen kuten asuntojen ja osakkeiden hontojen epäterveeseen nousuun, puhutaan asunto- ja pörssikuplista. Kuplien puhkeamista seuraa talouskasvun hidastuminen, taantuma tai pahimmillaan lama.

Lama on pitkittynyt vakava taantuma. Tarkkoja lukuarvoja laman ja taantuman erottamiselle ei ole, mutta taantumassa talouskasvu on hyvin hidasta ja bruttokansantuote voi myös supistua jonkin aikaa. Samaan aikaan työttömien määrä alkaa kasvaa.

Taloushistorian tunnetuin lama koettiin 1930-luvulla. Sitä edelsi ensimmäistä maailmansotaa seurannut voimakas talouskasvu. Yhdysvalloissa kasvu kärjistyi keinotteluksi 1920-luvun lopulla ja huipentui New Yorkin suureen pörssiromahdukseen lokakuussa 1929. Pörssikuplan puhkeamisesta alkoi maailmanlaajuinen lama.

Lama-aikana tuotanto vähenee ja työttömyys kasvaa voimakkaasti. Konkurssien määrä lisääntyy, asuntojen ja osakkeiden arvot laskevat jyrkästi. Usein talous saadaan nousemaan lamasta vasta valtion tukitoimien avulla.

Yhdysvalloissa 1930-luvun laman aikana elinkeinoelämää ja kotitalouksia tuettiin mittavalla julkisia investointeja ja sosiaalipolitiikan uudistuksia sisältäneellä New Deal -ohjelmalla, joka toteutettiin presidentti Franklin D. Roosevelin aloitteesta vuosina 1933–37.

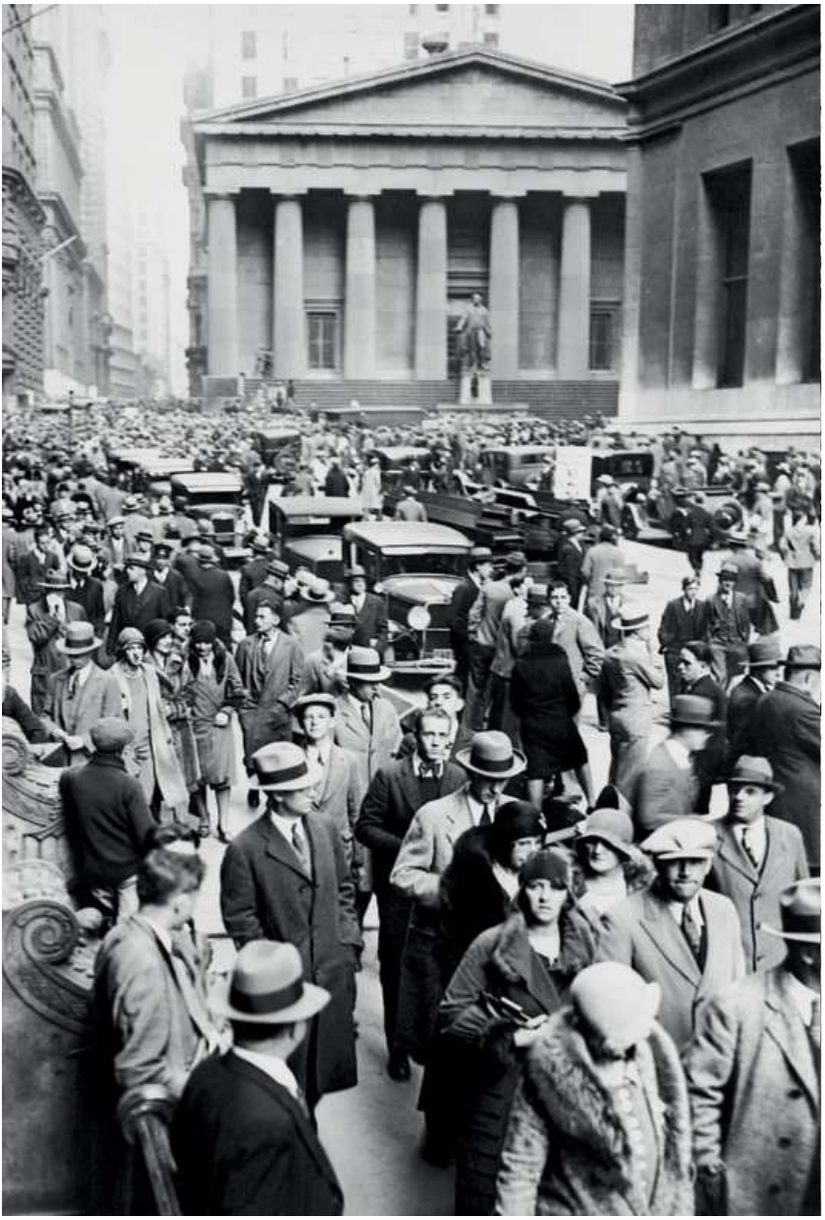

New Yorkin pörssiromahdus 1929 ajoi ihmiset nostamaan säästöjään pankeista. Monet menettivät romahduksessa ja sitä seuranneessa lamassa lähes koko omaisuutensa.

Talouskasvu pysähtyy kriiseihin

Pahimmat laskukaudet liittyvät poikkeuksellisiin aikoihin. Vakavia talouskehitykseen liittyviä häiriöitä kutsutaan yleisesti **kriiseiksi**.

Ensimmäinen paha talouskriisi nähtiin suurten nälkävuosien aikana 1860-luvulla, jolloin 270 000 suomalaista kuoli ravinnon puutteeseen ja tauteihin. Seuraava raju tuotannon lasku koettiin Suomen sisällissodan aikana vuonna 1918. Maailmantaloudessa pahin talouskriisi ennen viimeisintä finanssikriisiä oli 1930-luvun pula-aika. Suomessa tuotanto supistui silloin neljä prosenttia. Toisen maailmansodan aikana tuotanto laski vain vähän, koska suurin osa kansakunnan voimavaroista keskitettiin sotatarviketuotantoon.

Maailmansodan jälkeen Suomen talous kasvoi lähes tauotta aina 1990-luvulle asti. Vain öljykriisin aikaan 1970-luvulla tuotanto pysähtyi, kun energian hinta nousi voimakkaasti. 1990-luvun alussa talous romahti ja tuotanto supistui kymmenen prosenttia vuoden 1989 tasoon verrattuna.

Vuosina 2007–2008 Yhdysvalloissa sai alkunsa finanssikriisi, joka iski maailmantalouteen ja Suomeen. Vuonna 2009 tuotannon määrä putosi Suomessa peräti 7,8 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. BKT:n arvo on voimakkaista laskujaksoista huolimatta kasvanut melko tasaisesti.

Suuren maailmanlaajuisen laman aikana 1930-luvun alussa myös Suomessa kärsittiin puutteesta. Poikkeuksellisina aikoina on jouduttu turvautumaan elintarvikkeiden säännöstelyyn, ja kansalaisten mieliin on koetettu vaikuttaa muun muassa tämänkaltaisin ilmoituksin. 1930-luvun laman jälkeen Suomen tuotanto laski yhtä voimakkaasti seuraavan kerran vasta vuonna 2008.

Kuplat kuuluvat talouteen

Taloudessa on viime vuosikymmeninä syntynyt kriisejä noin kymmenen vuoden välein. Kriisit ja talouskuplat tunnetaan vuosisatojen takaa. Yksi ensimmäisiä äkkirikastumiseen liittyviä kuplia oli Alankomaissa 1600-luvulla syntynyt tulppaanimania. Sen aikana tulppaanisipulien hinnat kohosivat pilviin. Hintojen nousu alkoi monivärisistä tulppaanien jalostamisesta, mikä nosti sipulien kysyntää ja johti niiden hamstraamiseen. Ihmiset uskoivat hintojen nousun jatkuvan loputtomiin ja jotkut jopa vaihtoivat asuntonsa kukkasipuleihin.

Tulppaanimania puhkesi kuten muutkin kuplat. Hinnat laskivat, kun myyjät ilmestyivät markkinoille, eikä ostajia löytynyt. Edessä oli paniikki ja hintojen romahdus.

Vuosituhannen vaihteessa maailman pörsseissä koettiin kansainvälinen IT-kupla, jonka seurauksena informaatio- ja viestintätekniikkaa kehittävien yhtiöiden osakkeiden arvo irtaantui todellisuudesta. Arvonnousu perustui internetin ja matkapuhelimien mukanaan tuomiin epätodellisiin odotuksiin yhtiöiden tulevaisuudesta.

Väärinkäytökset, huumat ja huijaukset yleistyvät talouden käännepisteissä. Rikastumisen himo ja köyhtymisen pelko saavat ihmiset käyttäytymään epärationaalisesti ja hyväuskoisesti.

1600-luvun tulppaanimania kertoo ihmisten havitelleen ennenkin äkkirikastumista kyseenalaisin keinoin.

Suomen talouskasvu on riippuvainen viennistä

Talouden ulkoiseen tasapainoon vaikuttaa ulkomaankauppa, eli se kuinka paljon maa vie valmistamiaan tuotteita ja palveluita sekä kuinka paljon se tuo ulkomailta. Jos tuonti on paljon vientiä suurempaa, syntyy **vaihtotaseen alijäämä**, jonka seurauksena maa velkaantuu. Tuontia ei silloin pystytä maksamaan omalla työllä, vaan lainaamalla rahaa ulkomailta. Suomen kansantalous kasvaa tai kutistuu ulkomaankaupan menestyksen mukana.

Vientiteollisuus on Suomen tärkein työllistäjä ja tulonlähde. Kun suomalaisten tuotteiden kysyntä maailmalla kasvaa tai vähenee, se vaikuttaa suoraan suomalaisten vientiyritysten menestykseen ja mahdollisuuksiin työllistää suomalaisia. Vientitulot ohjautuvat palkkojen kautta kotimaiseen kulutukseen, ja kun yritykset tekevät voittoa, ne investoivat, mikä lisää kotimaista kokonaiskysyntää.

Viennin osuus Suomen bruttokansantuotteesta on muihin maihin verrattuna korkea, parhaimmillaan se on ollut jopa 40 prosenttia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa suurin osa tuotannosta myydään kotimaahan ja vientiin menee vain noin kymmenesosa. Yhdysvaltain talouskasvu onkin lähinnä amerikkalaisen kuluttajan omissa käsissä, kun Suomi on enemmän muun maailman armoilla.

Yritykset ja kotitaloudet pitävät joka tapauksessa talouden rattaat liikkeessä. Jos kulutus vähenee, koko talouskasvu hidastuu. Talouskasvu taas on välttämätöntä, jos ihmiset haluavat säilyttää työpaikkansa ja pitää yllä nykyistä elintasoa.

Finanssikriisi ja maailmantalouden taantuma

Koska Suomi on pieni, vientisidonnainen vapaakauppaan perustuva talous, sen kehitys on vahvasti sidoksissa maailmantalouteen. Euroalueen jäsenyys suojaa äkillisiltä valuuttakurssi- ja korkoheilahteluilta, mutta Suomi on yhä altis ulkopuolelta tuleville yllätyksille.

Kesällä 2007 osakemarkkinat laskivat jyrkästi, kun amerikkalainen investointipankki Bear Stearns ja ranskalainen BNP Paribas sulkivat osakerahastojaan suurten tappioiden vuoksi. Ne olivat sijoittaneet varojaan asunto- ja kulutusluottoja sisältäneisiin arvopapereihin, joiden hinta romahti.

Arvopaperit tunnettiin markkinoilla nimellä subprime-luotot. Niitä oli myönnetty vähävaraisille amerikkalaisille perheille. Lainojen kysyntä oli kovaa ja asuntojen hinnat nousivat. Kuviteltiin, että subprime-lainoista sai pienellä riskillä hyvän tuoton. Investointipankit niputtivat niitä yhteen toisten lainojen kanssa ja myivät muille sijoittajille. Kun asuntojen hinnat kääntyivät laskuun, lainoista tulikin iso riski niihin sijoittaneille.

Riskien hajauttamiseen kehitetyistä lainatuotteista tuli myrkkyä, jota kukaan ei halunnut ostaa. Tappiot ja niiden pelko levisivät koko pankkijärjestelmään. Epäluottamus vaikutti pankkien väliseen luotonantoon niin, etteivät ne halunneet enää lainata toisilleen rahaa. Rahoitusmarkkinoita uhkasi romahtaminen.

Maailmanlaajuinen finanssikriisi iski täydellä voimalla myös Suomen talouteen. Aluksi sen vaikutuksia aliarvioitiin, koska suomalaiset pankit olivat hyvässä kunnossa. Kriisi levisi kuiten-

Yhdysvaltain asuntolainamarkkinoilta vuonna 2007 alkanut pankkien luottotappiokierre herätti levottomuutta kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla. Kun kulutuskysyntä ja investoinnit pysähtyivät yhtä aikaa, koko maailmantalous ajautui taantumaan. Kuvan perhe on menettänyt kotinsa vuonna 2009, koska he eivät pystyneet maksamaan kallista asuntolainaansa.

kin rahoituslaitoksista muualle talouteen, ja ensimmäistä kertaa historiassa koko maailma koki taantuman samanaikaisesti.

Rahoitusmarkkinat saatiin hallitusten ja keskuspankkien avulla toimimaan, mutta kriisin vaikutukset levisivät talouteen. Pankkien luotonantokyky heikkeni. Kotitaloudet ja yritykset vähensivät velkaantumista ja lykkäsivät investointeja. Kokonaiskysyntä supistui.

Talouskasvu hidastui ensin Yhdysvalloissa, sitten muualla maailmassa. Suomessa kriisi iski täydellä voimalla vientiteollisuuteen, jonka tilaukset pysähtyivät äkisti vuoden 2008 lopulla. Teollisuustuotannon ja kulutuksen jyrkkä lasku johtivat talouskasvun hetkelliseen romahtamiseen.

Valtiot eri puolilla maailmaa lisäsivät lainanottoa tukeakseen talouskasvua ja jarruttaakseen työttömyyden kasvua. Elvytyspaketeilla tuettiin julkista kulutusta ja investointeja, mikä nosti talouden uudelleen kasvuun vuoden 2010 aikana.

Sykyllä 2007 brittiläinen Northern Rock -pankki joutui turvautumaan hätärahoitukseen, kun se ei enää saanut lainaa markkinoilta. Tuhannet huolestuneet asiakkaat jonottivat nostamaan säästöjään pankista.

Velkakriisi

Oli kyse sitten lamasta tai taantumasta, yksi talouden perustekijä on aina uhattuna: julkisen talouden tasapaino. Huonoina vuosina valtio ja kunnat velkaantuvat voimakkaasti, mutteivät yleensä säästä riittävästi hyvinä aikoina. Työttömyyden kasvaessa verotulot vähenevät ja sosiaalimenot kasvavat. Erotus paikataan yleensä velalla. Tasapainoon pääseminen edellyttää myöhemmin verojen nostoa ja menojen leikkaamista.

Jos velkaantumisen annetaan jatkua, maa saattaa ajautua suhdannehäiriötä pahempaan tilanteeseen, **velkakriisiin**. Ylivelkaantunut maa joutuu talouspolitiikassaan noudattamaan muiden tahtoa. Juuri kun maailmantalous alkoi toipua rahoitusmarkkinoiden kriisistä ja taantumasta, Kreikka ja heti sen jälkeen Irlanti joutuivat valokeilaan valtavaksi paisuneen julkisen velkansa vuoksi. Velkakriisi aiheutti epävarmuutta ja horjutti uudelleen Eurooppaa ja maailman arvopaperimarkkinoita. Kreikan ongelmat kärjistyivät vuosia jatkuneen velkaantumisen ja taloustilastojen vääristelyn seurauksena. EU ja IMF antoivat Kreikalle lainaa ja alistivat samalla sen talouden valvontaansa.

Miksi pankkien konkurssit pyritään estämään?

Bear Stearns -pankin ajautuminen kassakriisiin keväällä 2008 ja perinteikkään investointipankin Lehman Brothersin konkurssi puoli vuotta myöhemmin johtivat lähes täydelliseen paniikkiin. Yhdysvaltain valtio otti haltuunsa maan suurimmat asuntorahoittajat Freddy Macin ja Fanny Maen. Lisäksi keskuspankki pelasti maailman suurimman vakuutusyhtiön American International Groupin (AIG) vararikolta.

Yhdysvaltain ja Euroopan suurimmat pankit ja vakuutusyhtiöt oli pakko pelastaa vararikolta valtion tuella, koska niiden kaatuminen olisi synnyttänyt dominoilmiön, joka olisi halvaannuttanut koko maailman rahoitusjärjestelmän. Suurilla finanssiyhtiöillä on vastuita ja vastapuolia ympäri maailmaa niin paljon, että konkurssien todellisia vaikutuksia olisi mahdoton ennustaa. Pelkona olivat rahamarkkinoiden ja luotonannon täydellinen pysähtyminen, luottolama ja maailmantalouden syöksyminen lamaan.

Islannissa koko pankkijärjestelmä ajautui valtion haltuun. Yksi syy oli finanssikriisi. Toinen oli se, että islantilaispankit olivat ottaneet rajuja riskejä, joista ne eivät kriisin tullen selvinneet. Suomessakin islantilaisen Kaupthing-pankin asiakkaat pelkäsivät menettävänsä säästönsä. Talletukset myytiin lopulta toisille suomalaisille pankeille ilman, että asiakkaat kärsivät. Valtiot kautta maailman nostivat pankkitalletuksille määrätyn suojan ylärajaa.

Islannin osakemarkkinat ja 90 prosenttia pankkisektorista romahtivat syys-lokakuussa 2008. Koko yhteiskunta joutui korviaan myöten velkoihin, joiden maksumiehinä ovat yhä kaikki islantilaiset. Romahduksen syynä oli pitkään jatkunut velkaantuminen ja pankkien holtiton toiminta. Kuplan puhjettua omaisuuksien arvot haihtuivat taivaan tuuliin. Kruunun kurssi puolittui, palkkoja leikattiin, keskuspankin ohjauskorko nousi jopa 13 prosenttiin ja inflaatio kohosi pilviin. Sodoma-baarin miestenvessassa Reykjavikissa ex-pankinjohtajien kuvat muistuttavat kriisin syyllisistä.

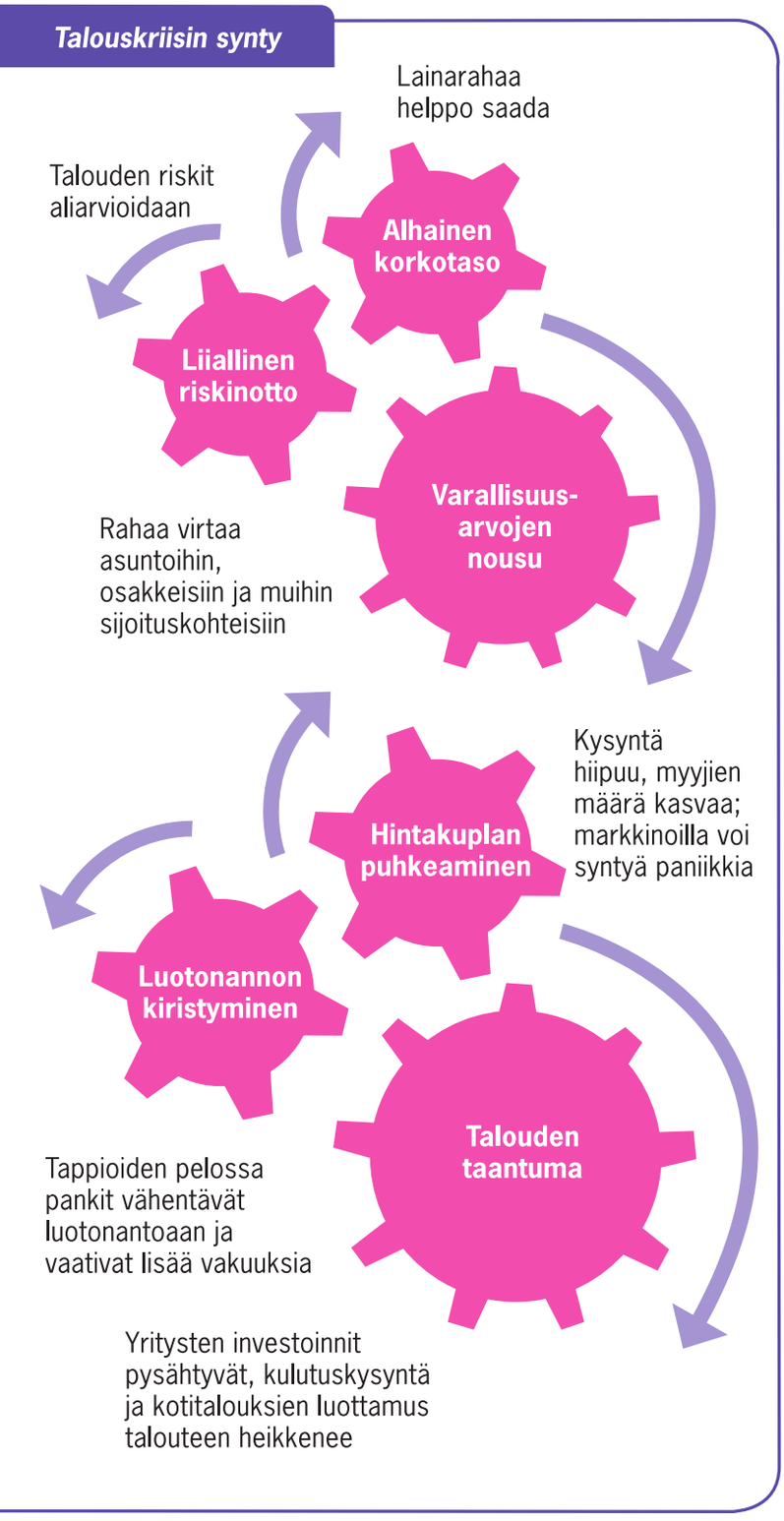

Suomen 1990-luvun lama ja pankkikriisi

Suomen talous oli 1980-luvun lopulla samankaltaisessa suhdannevaiheessa kuin Islanti ennen syksyä 2008 tai Irlanti kaksi vuotta sen jälkeen. Yritykset ja kotitaloudet kasvattivat varallisuuttaan velkantumalla ja ottamalla matalakorkoisia valuuttalainoja. Velkaantuminen kanavoitui kulutuksen ohella asuntoihin, kiinteistöihin ja pörssiin.

Suomi oli vapauttanut rahamarkkinat ja tavoitteena oli pitää Suomen markan arvo vakaana. Markan arvon ylläpitämiseksi korkoja piti nostaa, mikä heikensi vientiä ja lisäsi velanottoa ulkomailta. Synkentyneet näkymät pakottivat Suomen alentamaan markan ulkoista arvoa. Markka devalvoitiin syksyllä 1991 ja päästettiin vuotta myöhemmin kellumaan, jolloin sen arvon annettiin määräytyä vapaasti kansainvälisillä valuuttamarkkinoilla.

Halpoja valuuttalainoja ottaneille yrityksille ja kotitalouksille devalvaatio ja kellutus merkitsivät katastrofia, sillä markoissa mitattu velkojen määrä nousi kymmeniä prosentteja. Lama kaatoi tuhansia yrityksiä ja vei mukanaan puoli miljoonaa työpaikkaa. Asuntojen hinnat romahtivat.

Konkurssiaalto johti pankkikriisiin. Sen keskiössä oli Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki, SKOP, joka oli rakentanut kasvunsa voimakkaan luotonannon kasvun ja valuuttalainojen varaan. Pankin luottotappiot kasvoivat, eikä se selviytynyt omista veloistaan. SKOP otettiin lopulta Suomen Pankin haltuun. Valtion hallintaan siirtyneistä säästöpankeista muodostettiin Suomen Säästöpankki, joka pilkottiin ja myytiin kilpailijoille. Pankkikriisin seurauksena Suomesta katosivat Postipankki, Suomen Työväen Säästöpankki (STS), Suomen Yhdyspankki (SYP) ja Kansallis-Osake-Pankki (KOP).

Pankkikriisi ja talouden lama kestivät kolme vuotta. Suomen bruttokansantuote romahti 10 prosenttia vuosina 1991–93. Työttömyys nousi pahimmillaan 17 prosenttiin, mikä tarkoitti sitä että Suomessa oli puoli miljoonaa työtöntä.

SKOP oli 1990-luvun alun pankkikriisin suurin ruumis. Pankin kyltti nostettiin paikaltaan Helsingin Aleksanterinkadulla 17.9.1993.

Tehtävät

1. **Miksi talous ei kasva tasaisesti?**
2. **Miten viennin kasvu vaikuttaa Suomen talouteen?**
3. **Miksi talouskriisejä on vaikea välttää?**
4. **Mihin suhdannevaiheeseen sijoitat seuraavat ilmiöt:**
   a) inflaatio kiihtyy
   b) konkurssit lisääntyvät
   c) korot nousevat
   d) vienti hidastuu
   e) asuntojen hinnat kääntyvät nousuun
   f) yritykset palkkaavat uusia työntekijöitä
   g) tuonti kasvaa

14. Työttömyys ja inflaatio talouden häiriöinä

Työttömyys on kansantalouden ongelma

Laskusuhdanteissa työttömyys kääntyy kasvuun, kun kysyntä vähenee ja yritykset joutuvat supistamaan tuotantoaan. Taantuman alkuvaiheessa yritykset turvautuvat aluksi **lomautuksiin**, joilla työntekijöitä siirretään palkattomalle vapaalle ilman työsuhteen purkamista. **Irtisanomisiin** joudutaan yleensä vasta kun taantuma pitkittyy tai yritys on muuten ajautunut tuotannollisiin ja taloudellisiin vaikeuksiin.

Työttömyys on suuri kansantaloudellinen ongelma. Se merkitsee yhteiskunnan voimavarojen haaskausta, kun työkykyisen ihmisen työpanos jää kokonaan käyttämättä. Työttömyys on samalla suuri kansantaloudellinen kustannus, koska yritykset ja työssäkäyvät veronmaksajat maksavat työttömyysturvan valtion verojen ja tulonsiirtojen kautta.

Työttömyys lisää kansantalouden kustannuksia. Työttömyyskorvaus ei välttämättä riitä toimeentuloon, jolloin on haettava muitakin yhteiskunnan tukia. Kuva on Helsingin Kampin toimipisteen toimeentuloluukulta.

Työttömyyden eri lajit

Työttömyys johtuu monista eri syistä ja sitä voidaan myös luokitella eri tavoin.

Pitkäaikaistyöttömäksi katsotaan työtön työnhakija, jonka työttömyys on kestänyt yhtäjaksoisesti yli vuoden. Pitkäaikaistyöttömäksi ajautuvat erityisesti ikääntyneet ja alemman koulutustason saaneet henkilöt, joiden osaamiselle ei ole työmarkkinoilla kysyntää. Pitkäaikaistyöttömiä uhkaa ammattitaidon ruostuminen ja ajautuminen lopullisesti syrjään työmarkkinoilta. Pitkäaikaistyöttömyyttä torjutaan työvoimapolitiikalla, esimerkiksi koulutuksella, työharjoittelulla ja tukityöllistämisellä. Valtio tukee myös työn perässä muuttamista.

Nuorisotyöttömyys on 15–24 -vuotiaiden työttömyyttä. Nuorisotyöttömyys liittyy yleensä opintojen jälkeiseen vaiheeseen, jolloin siirrytään koulusta työmarkkinoille. Jos nuori ei näytä pääsevän lainkaan työelämän alkuun, ongelma on vakava. Silloin on vaarassa syrjäytyä työelämästä kokonaan. Erityisesti korkean työttömyyden oloissa nuorten työttömien asema vaikeutuu. Ilman työkokemusta on hankalaa kilpailla paikoista kokeneempien työnhakijoiden kanssa. Joidenkin työnantajien näkökulmasta kokemattoman nuoren perehdyttäminen työhön vie liikaa aikaa.

Kitkatyöttömyyttä syntyy, kun työnhakija vaihtaa työpaikkaa ja on ennen uuden työn aloittamista lyhyen jakson työttömänä. Kitkatyöttömyys on yleistä silloin, kun maan sisäinen muuttoliike on voimakasta ja työnhakijoita siirtyy paljon paikkakunnalta toiselle. Kitkatyöttömyyttä on aina 1-2 prosenttia työttömyydestä.

Rakenteellisella työttömyydellä tarkoitetaan työttömyyttä, joka ei vähene, vaikka samaan aikaan työvoimasta olisi pulaa. Rakennetyöttömyyden syinä pidetään elinkeinorakenteen muutosta ja sitä, että työttömiksi jäävien ammattitaito ei enää vastaa työelämän vaatimuksia.

Joissain tapauksissa on mahdollista, että työpaikan vastaanottaminen ei ole hyvän sosiaaliturvan ansiosta kannattavaa. Esimerkiksi pikkulapsiperheissä pohditaan, kannattaako töihin paluu vanhempainvapaan jälkeen, jos palkka on kovin pieni. Päivähoitomaksujen jälkeen käteen voi nimittäin jäädä vähemmän rahaa kuin mitä eri tukimuodot tuottavat. Tällöin puhutaan **tuloloukusta**.

Taloustilanteen mukaan vaihtelevaa työttömyyttä kutsutaan **suhdannetyöttömyydeksi**. Laskukaudella suhdannetyöttömyys kasvaa ja talouskasvun kiihtyessä vähenee, kun työvoiman kysyntä vilkastuu. Työttömyys vaihtelee myös vuodenaikojen mukaan. Silloin puhutaan **kausityöttömyydestä**. Kausityöttömyyden merkitys on vähentynyt niistä ajoista, jolloin maa- ja metsätalous olivat suuria työllistäjiä. Nyt kausityöttömyys liittyy lähinnä rakentamiseen, matkailuun ja koulujen päättymiseen. Talvella rakennusmiehiä on työttömänä enemmän kuin kesällä. Työvoimaa on kesäaikaan hyvin tarjolla, kun opiskelijat hakeutuvat kesätöihin ja opintonsa päättäneet hakevat vakituista työtä.

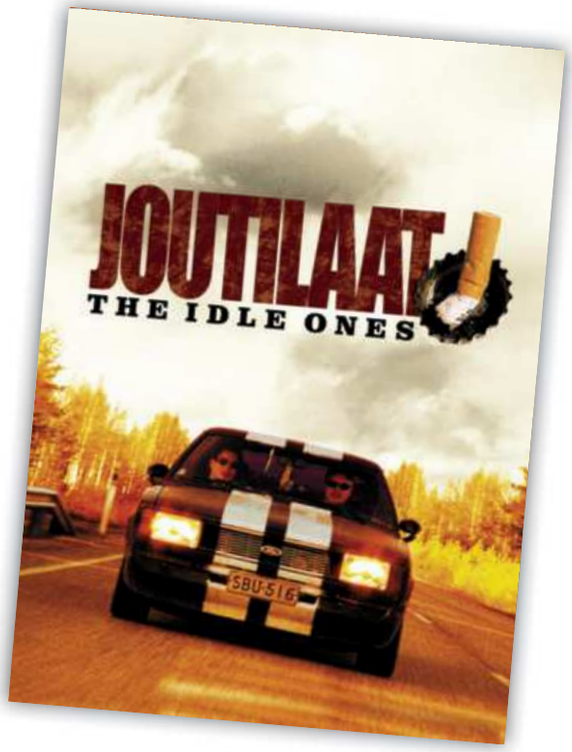

Joutilaat on Susanne Helken ja Virpi Suutarin dokumenttielokuva Kainuussa asuvista työttömistä nuorista miehistä, joiden kotiseudulla sopivia työpaikkoja ei kerta kaikkiaan ole. Niinpä aikaa kulutetaan Corollalla ajellen.

Työttömyyteen liittyvät käsitteet:

Työvoima: 15–74 -vuotiaat työkykyiset henkilöt. Työvoimaan ei lasketa kotiäitejä, opiskelijoita, asevelvollisuutta suorittavia ja eläkeläisiä.

Työtön: työikäinen henkilö, joka haluaisi ja pystyisi tekemään työtä, mutta ei saa sitä.

Työllinen: työtä tekevä 15–64 -vuotias.

Työikäinen väestö: 15–64 -vuotiaat.

Työttömyysaste: työttömien osuus työvoimasta.

Työllisyysaste: työllisten osuus työikäisistä.

Työttömyysaste

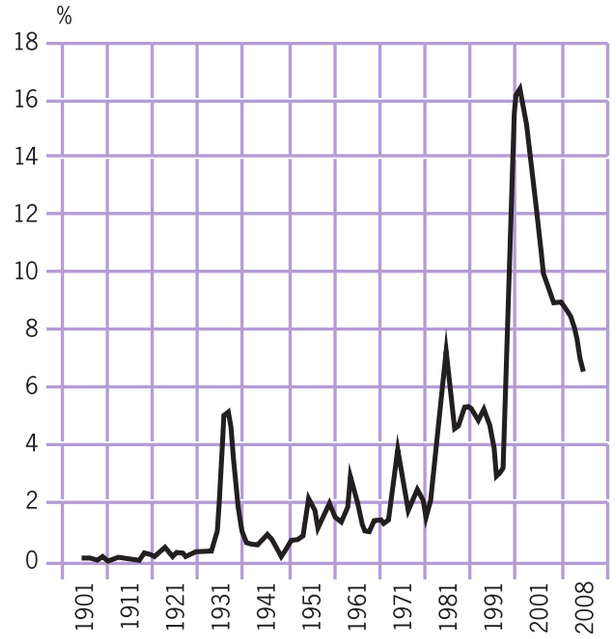

Suomessa työttömyysaste nousi ensimmäisen kerran voimakkaasti 1930-luvun yleismaailmallisen laman aikana. 1970-luvulla öljyn hinnan nousu aiheutti kansainvälisen taloustaantuman ja 1990-luvun lama synnytti todellisen suurtyöttömyyden.

Työttömyyteen vaikutetaan talouspolitiikalla

Työllisyyden kohentaminen on yksi talouspolitiikan keskeisiä tavoitteita. Työllisyyskehitykseen vaikuttavat vuodenaikojen vaihtelun lisäksi monet tekijät kuten tavaroiden ja palveluiden kysyntä, työvoiman hinta, ja työvoiman rakenne.

Ammattitaitoisesta työvoimasta on joillain aloilla pulaa samaan aikaan, kun osa työvoimasta on työttömänä. Tätä ongelmaa yritetään ratkaista kouluttamalla kokeneitakin ihmisiä uusille aloille. Uudelleenkoulutus olisi yksi ratkaisu erityisesti rakennetyöttömyyden vähentämiseen. Lisäksi verotuksen, tulonsiirtojen ja työttömyysturvan vaikutusta rakennetyöttömyyteen on koetettu selvittää.

Työtä vailla oleviin työttömiin voidaan laskea mukaan myös erilaisilla tukitoimilla työllistetyt ja työttömyyseläkeläiset. Silloin puhutaan laajasta työttömyydestä. Laajan työttömyyden käsitettä käytetään, kun arvioidaan työttömyydestä kansantaloudelle aiheutuvia kokonaiskustannuksia.

Työvoiman kysyntä ja tarjonta

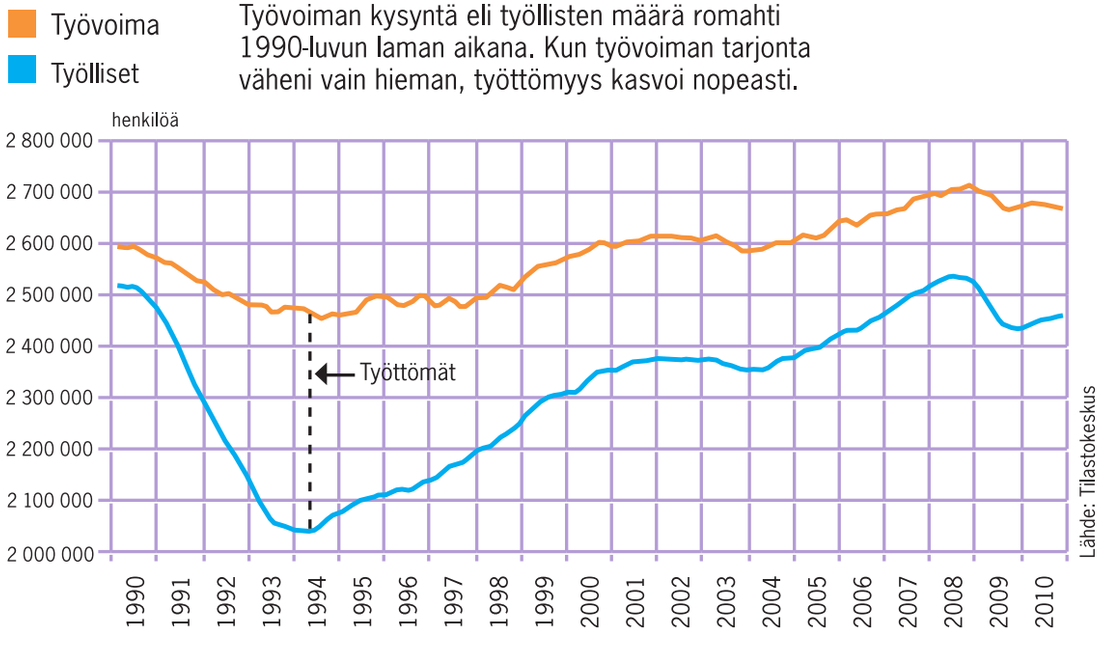

Työvoiman kysyntä eli työllisten määrä romahti 1990-luvun laman aikana. Kun työvoiman tarjonta väheni vain hieman, työttömyys kasvoi nopeasti.

Miksi hinnat nousevat?

Työttömyys liittyy toiseen talouden perusilmiöön eli hintatasoon ja sen vaihteluun. Kun kaikilla on töitä, kysyntä kasvaa ja hinnat nousevat. Vastaavasti suurtyöttömyyden aikana hinnat pysyvät yleensä paikallaan tai jopa laskevat. Yleisen hintatason noususta käytetään termiä inflaatio, hintatason lasku tunnetaan deflaationa.

Jos rahan ostovoima säilyy ja korkotaso pysyy matalana, talouden pyörät pyörivät tehokkaasti ja työvoimalla on kysyntää. Alhaisen inflaation ja matalan korkotason vallitessa yritykset ovat halukkaita investoimaan ja laajentamaan tuotantoaan. Asuntokauppa käy, kotitaloudet tekevät hankintoja ja käyttävät rahaa matkailuun.

Palkankorotuspaineet, raaka-aineiden kuten öljyn ja muiden polttoaineiden hintojen nousu tai verotuksen kiristyminen lisäävät tuotantokustannuksia. Kustannusten nousu aiheuttaa hinnankorotuspaineita eli **kustannusinflaatiota**.

Hinnat nousevat myös, jos ostajia on enemmän kuin myyjiä. Kun tavaroiden ja palveluiden kysyntä ylittää niiden tarjonnan, voi syntyä **kysyntäinflaatiota**.

Vapaa kilpailu yleensä hillitsee hintojen nousua. Suomen EU-jäsenyyden myötä kilpailutilanne muuttui ratkaisevasti: pääoma, työvoima, tavarat ja palvelut liikkuvat vapaasti rajojen yli. Esimerkiksi ruoan hinta laski Suomessa heti ulkomaisen kilpailun vapauduttua. Silti ruoka on yhä kalliimpaa kuin muualla Euroopassa, mikä johtuu muun muassa pitkistä kuljetuksista, kylmästä ilmastosta ja siitä, että todellista kilpailua on edelleen vähän.

Inflaatio lisää eriarvoisuutta

Jos inflaatio kiihtyy tai sen odotetaan kiihtyvän, taloudellinen toimeliaisuus vähenee. Yritykset miettivät investointiensa kannattavuutta uudestaan, jos raaka-aineiden ja muiden tuotantovälineiden hinnat nousevat. Inflaatio aiheuttaa sekä hinta- että palkkapaineita, kun yritykset ja työntekijät yrittävät ottaa inflaation jo ennalta huomioon tavaroiden ja oman työnsä hinnoittelussa. Suomalaisten yritysten hintakilpailukyky heikkenee ja vienti tyrehtyy, jos hinnat nousevat kotimaassa enemmän kuin kilpailijamaissa.

Inflaatio puree pahiten kaikista vähäosaisimpiin kuten opiskelijoihin, työttömiin ja eläkeläisiin. He ovat riippuvaisia sosiaalietuuksista, jotka eivät yleensä nouse inflaation tahdissa. Mitä nopeammin hinnat nousevat, sitä enemmän laskee näiden ryhmien elintaso. Ostovoima heikkenee, kun inflaatio kiihtyy. Asuntosäästäminen ei kannata, kun asuntojen hinnat karkaavat käsistä.

Inflaatiosta hyötyvät ne, joilla on paljon velkaa ja esimerkiksi asunto-omaisuutta. Hintojen ja palkkojen nousu kasvattaa varallisuuden arvoa. Samalla inflaatio pienentää velan määrää suhteessa tuloihin ja omaisuuteen.

© European Central Bank, Frankfurt am Main, Germany

Euroopan keskuspankin tehtävänä on pitää huolta siitä, että euron arvo säilyy vakaana. EKP:n verkkosivuilla (www.ecb.int) voi tutustua kuvan inflaatiohirviön toimintaan ja EKP:n keinoihin pitää tämä rahan arvoa nakertava häiriötekijä kurissa.

Inflaation mittaaminen

Inflaatiota mitataan **kuluttajahintaindeksillä**, joka kuvaa sitä, miten kotitalouksien ostamien tavaroiden ja palveluiden hinnat muuttuvat. Indeksissä seurataan noin 500 jokapäiväisen tuotteen ja palvelun hintakehitystä. Kuukausittaisella inflaatioluvulla kuvataan hintojen muutosta vastaavaan vuodentakaiseen ajankohtaan, jolloin saadaan tieto siitä, kuinka paljon hinnat ovat nousseet vuodessa.

Elinkustannusindeksi on kuluttajahintaindeksistä laskettu pitkä aikasarja, joka kehittyy samalla tavalla kuin kuluttajahintaindeksi. Asuntojen ja kiinteistöjen vuokrat on sidottu yleensä elinkustannusindeksiin. Eläkkeet ja monet sosiaalietuudet on puolestaan sidottu kuluttajahintaindeksiin.

Euroopan unionin jäsenvaltiot laskevat kansallisen indeksin lisäksi **yhdenmukaistettua kuluttajahintaindeksiä** (YKHI), jota käytetään EU-maiden välisessä inflaatiovertailussa. Yhdenmukaistettu indeksi kehittyy hieman eri tahtiin kuin kansallinen kuluttajahintaindeksi, koska siihen ei lasketa mukaan esimerkiksi korkomenoja eikä kaikkia omistusasumisen liittyviä kustannuksia.

Euroopan keskuspankki seuraa tarkasti EU-maiden inflaatio-odotuksia, koska ne saattavat ryhtyä toteuttamaan itseään. Jos ihmiset uskovat inflaation kiihtyvän, he muuttavat käytöstään ja saattavat lisätä säästämisen sijasta kulutusta. Se puolestaan kiihdyttää inflaatiota, jolloin odotukset alkavat toteutua. Tästä syystä rahapolitiikalla yritetään taltuttaa hintapaineita hyvin varhaisessa vaiheessa.

Inflaation hillitsemiseksi valtio voi myös nostaa veroja tai vähentää julkisia menoja. Finanssipolitiikka soveltuu kuitenkin huonosti inflaation hillintään, koska menoleikkaukset ja veronkorotukset ovat poliittisesti vaikeita toteuttaa. Niiden oikea ajoittaminen on myös vaikeaa.

Kuluttajahintaindeksin ja yhdenmukaistetun kuluttajahintaindeksin vuosimuutokset 2001-2009

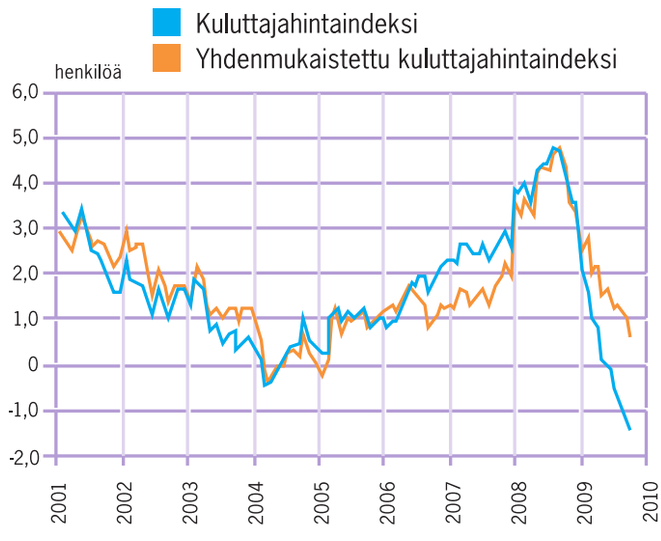

Lähde: Tilastokeskus

Hintojen muutos on suhteellista. Monet kokevat, että esimerkiksi kahvikupillisen nauttiminen tulee kalliimmaksi kuin ennen. Entisajan peruskahvia ei voi verrata nykypäivän latteen, cappuccinoon ja espressoon.

Olisiko hintojen lasku hyvä asia?

Kuluttajat juoksevat erilaisten alennusmyyntien perässä. Halvat hinnat houkuttavat, mutta mitä tapahtuisi, jos hinnat laskisivat jatkuvasti? Taloustieteilijöiden mielestä deflaatio on inflaatiota paljon pahempi talouden uhka.

Kun maailmantalous ajautuu taantumaan, hallitukset pelkäävät **luottolamaa**. Luottolama syntyy, jos pankit lopettavat lainanannon. Sitä torjutaan tavallisesti valtioiden myöntämällä pankkituella ja matalalla korkotasolla. Luottolama on pahasta, koska se katkaisee yritysten investointimahdollisuudet, leikkaa kotitalouksien kulutusta ja lisää deflaation vaaraa.

Vakava talouden taantuma tai lama voi johtaa deflaatiokierteeseen, jos rahoitusjärjestelmän toiminta häiriintyy ja yleinen hintataso alkaa laskea. Yritysten investointihalukkuus heikkenee, koska hintojen lasku vaikeuttaa niiden mahdollisuuksia tuottaa tavaroita tai palveluita kannattavasti. Säästäminen kannattaa, sillä deflaatiossa rahan ostovoima paranee. Kotitaloudet alkavat hintojen alenemisen toivossa viivyttää isoja hankintojaan kuten auton tai asunnon ostamista. Silloin liikkeessä olevan rahan määrä vähenee ja kokonaiskysyntä laskee.

Deflaatio on inflaatiota kavalampi vieras siinä suhteessa, että sen taltuttaminen voi viedä vuosia. Esimerkiksi Japani ajautui syvään taantumaan ja lamaan 1990-luvun kiinteistö- ja talouskuplan puhjettua. Japanin talouskasvu pysähtyi yli vuosikymmeneksi. Pankkituki, korkojen pudottaminen nollaan ja valtion elvytyspaketit eivät saaneet talouskasvua käyntiin, koska ihmiset säästivät kuluttamisen sijasta. Japanin korkea säästämisaste johtuu myös väestön ikärakenteesta. Siellä eläkeläisten osuus väestöstä on selvästi korkeampi kuin Suomessa.

Tehtävät

1. **a) Mistä työttömyys johtuu?**
b) Miksi työttömyys on kansantalouden kannalta haitallista?

2. **Kuvaile työttömyyden kehitystä ja syitä Suomessa luvussa esitetyn kuvan perusteella.**

3. **Mistä johtuu, että Suomessa on samaan aikaan työttömyyttä ja työvoimapula?**

4. **a) Selitä, mitä tarkoittaa, kun uutisissa sanotaan inflaation olleen lokakuussa 1,8 %?**
b) Mistä inflaatio johtuu? Erittele!

5. **Miten inflaatio vaikuttaa seuraavien ihmisten elämään:**
a) vuokralla asuva opiskelija
b) asunnonostoa suunnitteleva nuoripari
c) pankkiin säästävä eläkeläinen
d) asunnon isolla velalla ostanut lapsiperhe

6. **Miksi deflaatiosta on vaikea päästä irti?**

15. Keynesiläinen uskoo valtioon, monetaristi rahaan

Finanssipolitiikka säätelee kokonaiskysyntää

Finanssipolitiikalla päätetään valtion tuloista ja menoista sekä vaikutetaan myös kuntien talouteen. Talouskasvun kiihtyessä keskuspankki nostaa korkotasoa. Silloin hallitus voi nostaa veroja ja leikata julkisia menoja. Näillä toimilla vähennetään liiallista kysyntää, hillitään investointeja, lisätään säästämishalukkuutta ja pidetään hintapaineet kurissa. Nousukaudella valtio voi lyhentää laskusuhdanteessa ottamiaan velkoja.

Finanssipolitiikka on muutakin. Sillä pystytään myös ohjaamaan kansalaisten kulutuskäyttäytymistä. Esimerkiksi tupakka- ja alkoholiveroin voidaan vaikuttaa näiden tuotteiden kotimaiseen kysyntään. Vastaavasti muilla haittaveroilla kuten polttoaineverolla ja ajoneuvojen käyttömaksuilla yritetään saada ihmiset tekemään ympäristön kannalta parempia valintoja.

Valtiot voivat kiristää finanssipolitiikkaa noususuhdanteessa ja lisätä julkisia menoja laskukaudella. Valtio voi rahoittaa elvytystä ottamalla velkaa. Kun veroja kevennetään ja julkisia menoja lisätään, ihmisille jää enemmän rahaa kuluttamiseen, mikä auttaa yrityksiä selviämään vaikeiden aikojen yli. Tällaista talouspolitiikkaa kutsutaan **keynesiläisyydeksi** englantilaisen taloustieteilijän John Maynard Keynesin mukaan.

Talous on sikäli erikoinen tieteenala, että siinä on myönnetty Nobel-palkinto täysin vastakkaisista teorioista. Vuoden 2008 taloustieteen Nobel-voittaja Paul Krugman edustaa uuskeynesiläistä ajattelua. Hänen mielestään hallituksen on kasvatettava runsaasti julkisia menoja, jos talous uhkaa ajautua taantumaan. Velkaantuminen ei Krugmania pelota. Tärkeämpää on suhdanteiden tasaaminen.

Vuonna 1976 Nobelilla palkittu taloustieteilijä Milton Friedman (1912–2006) taas olisi antanut markkinavoimien hoitaa suhdanneongelmat ilman valtion väliintuloa. Hänet tunnettiin **monetaristina**. Monetaristien mukaan rahan määrän lisääminen velalla tai keskuspankin rahoituksella johtaa väistämättä inflaatioon. Inflaation hillintä ja vapaa kilpailu ovat monetaristien keskeisiä tavoitteita. Tärkein väline koko talouden ohjaamisessa on rahan hinta eli korko, jonka tasoa keskuspankki voi ohjata.

Monetaristit pitävät valtion puuttumista markkinoiden toimintaan jopa vaarallisena, koska tukitoimet vääristävät kilpailua ja synnyttävät tehottomuutta. Monetaristit pelkäävät, että julkisten investointien kautta kansantalouteen tuleva rahan määrän kasvu johtaa hallitsemattomaan hintojen nousuun ilman, että sillä saadaan kestävää talouskasvua aikaan.

Monetaristien pelot näyttivät toteutuvan 1970-luvulla, kun inflaatio ja taantuma kurittivat maailmantaloutta yhtä aikaa. Inflaation ja taantuman yhdistelmä tunnetaan nimelllä **stagflaatio**. Sen ilmestyminen talouteen suisti keynesiläiset sivuraiteelle ja nosti monetaristit johtopaikalle talousoppien välisessä kilvoittelussa.

Vakaat hinnat ovat hyväksi taloudelle

Suomessa hallitus päättää finanssipolitiikasta, mutta vastuu **rahapolitiikasta** on Euroopan keskuspankilla (EKP). Suomen Pankin pääjoh-

Pula-ajan parantaja

Keynesiläisyys syntyi englantilaisen taloustieteilijän John Maynard Keynesin ajattelusta 1930-luvun pulavuosina. Hänen teoksensa Työllisyys, raha ja korko (1936) nosti juuri valtion finanssipolitiikan keskeiseksi lamalääkkeeksi ja työllisyyden parantajaksi.

Keynesin mukaan julkinen kysyntä tukee talouskasvua, jos kokonaiskysyntä on yksityisen kulutuksen ja investointien vähyyden vuoksi laskenut. Käytännössä keynesiläinen finanssipolitiikka ohjaa elvytysvaroja lyhytkestoisiin, mutta vaikutuksiltaan tehokkaisiin investointeihin kuten teiden, rautateiden, siltojen, voimalaitosten tai muiden vastaavien kohteiden rakentamiseen.

Keynes uskoi vahvasti niin sanotun kerroinvaikutuksen voimaan. Käytännössä se tarkoittaa, että yksi julkiseen hankkeeseen sijoitettu euro tulee moninkertaisena takaisin, koska julkisten investointien työllistävä vaikutus lisää kulutusta ja kartuttaa valtion verotuloja.

Keynes halusi ohjata taloutta nopeasti vaikuttavilla toimenpiteillä. Hänen mielestään pitkän aikavälin vaikutuksia oli turha pohtia, koska ”pitkällä aikavälillä olemme kaikki kuolleita”.

Taloustieteilijät John Maynard Keynes (oik.) ja Harry Dexter White olivat keskeisessä roolissa, kun IMF ja Maailmanpankki perustettiin Bretton Woodsissa 1944.

taja on ohjauskoroista päättävän EKP:n neuvoston jäsen. Neuvosto tekee kaikki päätöksensä itsenäisesti ilman poliittisia kytkentöjä. Ainoana ohjenuorana EKP:llä on koko euroalueen hintavakaus ja inflaation pitäminen kahden prosentin tuntumassa, koska sen uskotaan parhaiten takaavan talouskasvun ja työllisyyden.

Finanssikriisin keskellä lokakuussa 2008 maailman suurimmat keskuspankit toimivat ensimmäistä kertaa yhdessä, kun ne päättivät alentaa ohjauskorkoja yhtäaikaa. Pyrkimyksenä oli keventää rahapolitiikkaa ja tukea hallitusten pyrkimyksiä maailmanlaajuisen taantuman torjunnassa.

Zimbabwessa hinnat nousivat 2000-luvulla kymmeniä tuhansia prosentteja vuodessa. Pahimmillaan hinnat kaksinkertaistuivat viikossa. Syynä olivat presidentti Mugaben epäonnistuneet talousuudistukset ja hallituksen turvautuminen ***setelirahoitukseen***. Setelirahoitus tarkoittaa uuden rahan painamista valtion kulujen kattamiseen, jolloin rahan määrä kasvaa nopeasti ja inflaatio kiihtyy. Saksassa koettiin vastaava ilmiö 1920-luvulla.

Korkea inflaatio on talouden kannalta haitallinen ilmiö. Mitä nopeammin hinnat nousevat, sitä vakavammasta ongelmasta on kyse. **Hyperinflaatiossa** hinnat nousevat jopa satoja tuhansia prosentteja vuodessa. Suomessa inflaatio on nakertanut rahan arvoa tasaisesti vuosikymmenestä toiseen, mutta hintojen nousuvauhti on hidastunut. Vielä 1970-luvulla inflaatio hätyytteli pahimmillaan 20 prosenttia, seuraavalla vuosikymmenellä päästiin jo alle 10 prosentin ja 1990-luvulla hintojen nousuvauhti putosi alle viiteen prosenttiin vuodessa.

Tulopolitiikalla on ylläpidetty ostovoimaa

Tasainen talouskasvu ja alhainen inflaatio takaavat parhiten työllisyyden, mutta siihen voidaan yrittää vaikuttaa myös **tulopolitiikalla**. Tulopoliittisissa neuvotteluissa sovitaan keskitetysti kaikkia aloja koskevista palkoista ja yleisistä työehdoista. Neuvotteluissa on ollut perinteisesti kolme osapuolta: työnantajien keskusjärjestö, työntekijöiden keskusjärjestö ja maan hallitus, jotka ovat tehneet palkoista ja työehdoista **kolmikantasopimuksia**.

Valtio on aika ajoin tuonut tulopoliittiseen neuvottelupöytään veroihin ja tulonsiirtoihin kuten työttömyyskorvauksiin liittyviä asioita. **Tulopoliittisilla kokonaisratkaisuilla** (TUPO) on tavoiteltu tasaista palkka- ja hintakehitystä, jotta työntekijöiden ostovoimaa pidettäisiin yllä ja turvattaisiin työllisyys.

Työnantajien mielestä hallituksen tukema keskusjärjestöjen johdolla toteutettu tulopolitiikka on aikansa elänyt. Keskitetyistä tulosopimuksista on jo siirrytty liittokohtaisiin ratkaisuihin, joissa yksittäiset ammattiliitot ja työnantajajärjestöt sopivat keskenään palkoista ja työsuhteen ehdoista. Työnantajat suosivat myös työehtojen yrityskohtaista eli paikallista sopimista.

Työehtosopimuksissa (TES) keskeisin neuvottelukohde on palkka, joka koostuu kiinteästä nimellispalkasta ja siihen lisättävistä luontoiseduista, joita voivat olla auto-, ateria- ja matkapuhelinetu. Lisäksi sovitaan muista työehdoista kuten lomista sekä loma- ja ylityökorvauksista. Työnantaja voi aina maksaa TES:n ylittävää palkkaa, mutta ei koskaan alle sen määrittämän minimitason.

Sopimusjärjestelmä takaa sen, että yksittäisen työnantajan ei tarvitse käydä työehtosopimusneuvotteluja jokaisen työntekijän kanssa erikseen. Virallisessa työsuhteessa noudatetaan aina alan työehtosopimusta, joka puolestaan perustuu keskusjärjestöjen tekemään yleissopimukseen. Suurin työntekijöiden keskusjärjes-

Joidenkin ammattiryhmien lakot koskettavat kansantaloutta voimakkaammin kuin toisten. Ahtaajien lakko pysäytti maaliskuussa 2010 Suomen satamat ja suuren osan ulkomaankaupasta. Kuvassa Kotkan Mussalon sataman ahtaajat vastustavat sitä, että työnantaja on pyrkinyt jatkamaan töitä muiden kuin ahtaajien voimin.

tö on **Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK**, johon kuuluu yli miljoona suomalaista palkansaajaa. Työnantajapuolen merkittävin keskusjärjestö on **Elinkeinoelämän keskusliitto EK**.

Lakot painostuskeinona

Yleistä palkkakehitystä mitataan ansiotasoindeksillä, joka kertoo, kuinka monta prosenttia nimellisansiot vuosittain nousevat. Se ei kuitenkaan kuvaa ostovoiman kehitystä. Nimellispalkkojen noususta pitää vähentää hintojen nousun ja tuloverojen vaikutus. Jos inflaatio kiihtyy ja verotus kiristyy, reaaliansiot saattavat jopa laskea.

Jos palkankorotuksista ei päästä sopuun tai työehtoneuvottelut ajautuvat muusta syystä umpikujaan, työntekijät voivat turvautua **lakkoon**. Lakko on laillinen painostuskeino, ellei se riko voimassa olevan työehtosopimuksen määräyksiä.

Jos neuvottelut eivät tuota tulosta ja lakko alkaa, se merkitsee taloudellisia menetyksiä sekä työnantajalle että työntekijöille. Lakon ajalta ei makseta palkkaa, mutta ammattiliittojen jäsenet saavat liitoltaan lakkoavustusta, joka korvaa osan lakkoajan palkanmenetyksestä. Työnantajalle lakko tuo tappiota myynnin vähenemisenä ja asiakkuuksien menettämisenä.

Työnantajat voivat tilanteen kärjistyessä julistaa myös **työsulun**, jolloin työntekijät eivät pääse töihin eikä heille makseta palkkaa.

Yhteiskunnan toiminnan kannalta tärkeiden ammattiryhmien kuten palomiesten, poliisin ja terveydenhuollon ammattilaisten lakko-oikeutta on rajoitettu. Heillä on velvollisuus tehdä lakonkin aikana tarvittaessa hätätyötä. Terveys- ja sosiaalialan ammattilaisia edustavan Tehyn jäsenet harkitsivat vuonna 2007 jopa joukkoirtisanoutumisia, jotta sairaanhoitajia ei olisi voitu määrätä hätätyöhön ja lakon painostusvaikutus olisi näin suurempi.

1940-luku
sotakorvaukset ja jälleenrakennus

Suomi maksoi Neuvostoliitolle mittavat sotakorvaukset hävittyään jatkosodan 1945. Sotakorvaukset toivat tilauksia valtion omistamille metalliyrityksille, joista jalostui vuosien saatossa menestyviä kansainvälisiä pörssiyhtiöitä kuten Metso, Outokumpu ja Rautaruukki.

1950-luku
metsä- ja metalliteollisuuden kasvu

Suomen talouden kansainvälistyminen ja avautuminen länteen rakentuivat ennen kaikkea menestyvän metsä- ja metalliteollisuuden varaan.

1960-luku
tulopolitiikan synty

Ensimmäinen keskitetty tulopoliittinen kokonaisratkaisu solmittiin pääministeri Keijo Liinamaan johdolla 1968. Sopimuksella pyrittiin takaamaan tasainen ostovoiman kasvu eri palkansaajaryhmien välillä ja säilyttämään sopu työmarkkinoilla.

1970-luku
inflaatio-devalvaatiokierre

Palkka- ja muiden tuotantokustannusten nousu heikensi suomalaisten vientiyritysten kilpailukykyä ja johti vaatimuksiin markan devalvoimisesta. Markan ulkoisen arvon alentaminen johti puolestaan kustannusten uuteen nousuun ja inflaatio-devalvaatio -kierteeseen.

Sotakorvausjunaa lastataan Helsingin Katajanokalla. Sotakorvaukset vaikuttivat osaltaan metalliteollisuuden kasvuun Suomessa. Nyt valtion omistamia metallialan yrityksiä on myyty ja monet niistä ovat listautuneet pörssiin.

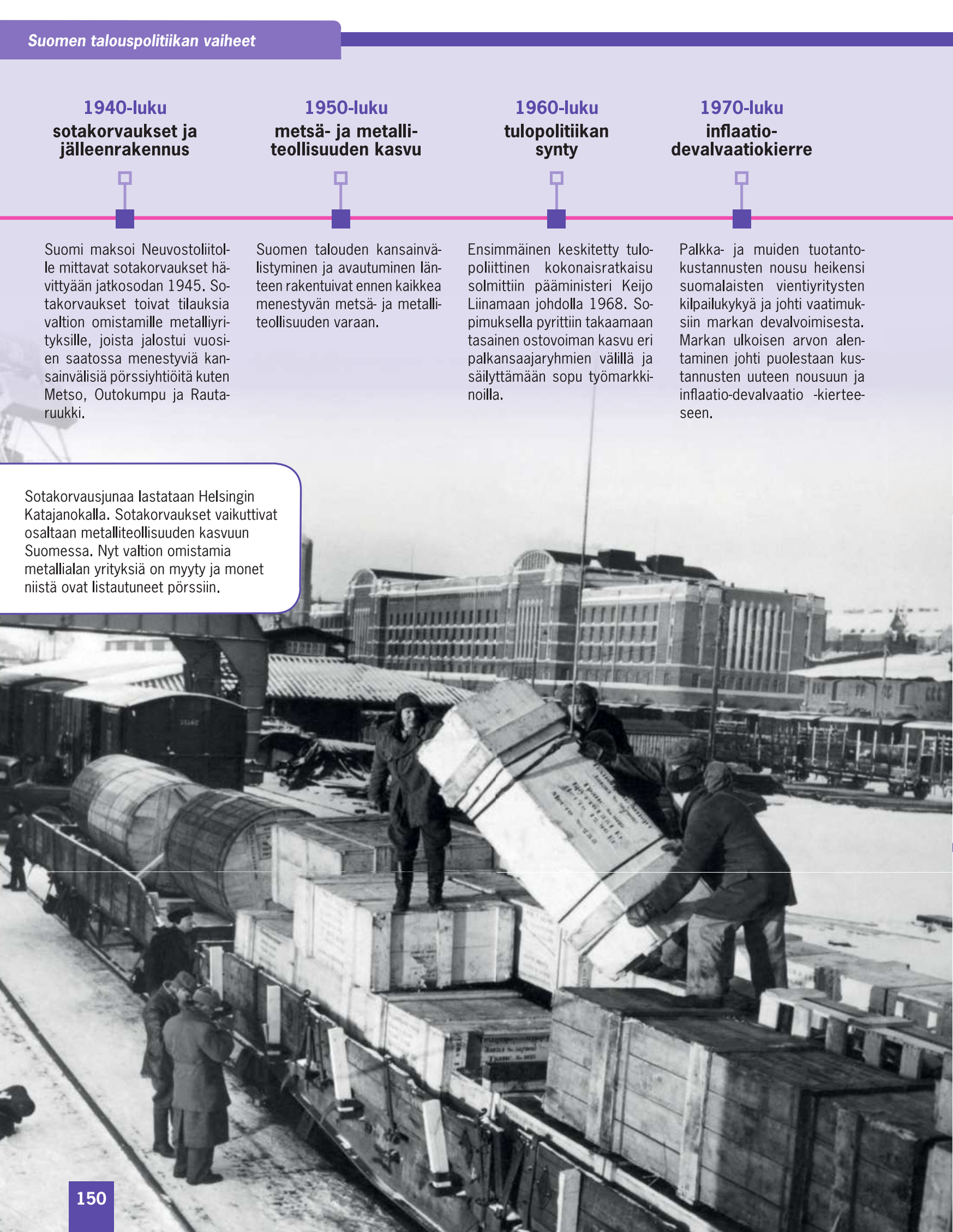

1980-luku
pääomamarkkinoiden vapautuminen

Suomen rahamarkkinat vapautettiin 1980-luvulla. Yhtenä päämääränä oli rahan arvon vakauttaminen ja jatkuvista devalvaatioista irtaantuminen. Valuuttalainojen vyöry Suomeen synnytti varallisuuskuplan, jonka puhkeaminen johti pankkikriisiin ja talouden lamaan.

1990-luku
pankkikriisi ja lama

Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki SKOP yritti nousta suurten liikepankkien rinnalle Suomessa. Se haki kovaa kasvua lisäämällä voimakkaasti luotonantoa ja välittämällä matalakorkoisia valuuttalainoja. Devalvaatio ja markan kelluttaminen johtivat mittaviin luottotappioihin ja pankin vararikkoon. Lamaa syvensivät samaan aikaan tapahtunut Neuvostoliiton hajoaminen ja idänkaupan pysähtyminen.

2000-luku
kasvu ja globaali talouskriisi

Pörssikuplan puhkeaminen 2000-luvun alussa ja vuosikymmenen lopulla markkinoita murjonut rahoitus- ja velkakriisi muistuttavat talouden nopeista käänteistä. Pankkien valvontaa kiristettiin, etteivät veronmaksajat joutuisi enää yksinään pankkien tekemien virheiden maksajiksi. EU-maat päättivät myös julkisen talouden valvonnan tehostamisesta jäsenmaiden velkakriisien ehkäisemiseksi.

Maailman johtavien talouksien päämiehet kokoontuivat Lontoossa vuonna 2009 päättämään toimenpiteistä, joilla toisen maailmansodan jälkeen toistaiseksi pahimmasta taloudellisesta kriisistä selvittäisiin. Päätöksissä korostuivat kasvun ja työllisyyden tukeminen sekä taloudellisen valvonnan tehostaminen.

Tehtävät

1. Määrittele seuraavat käsitteet omin sanoin

a) finanssipolitiikka

b) rahapolitiikka

2. Millä keinoilla hallitus voi

a) vauhdittaa talouskasvua?

b) hillitä talouden ylikuumenemista?

3. Mitä keskuspankki tekee, kun inflaatio on kiihtymässä ja talous nousussa? Perustele, miksi.

4. Miten suomalaisen asuntovelallisen elämään vaikuttaa, jos EKP päättää:

a) nostaa ohjauskorkoa?

b) laskea ohjauskorkoa?

5. Miten keynesiläisyys eroaa monetarismista?

Syventävät tehtävät

1. Alla on graafi Suomen kokonaistuotannon kehityksestä pääelinkeinoittain vuosina 1990-2010.

a) Miten kokonaistuotanto on graafin perusteella kehittynyt?

b) Mitä bruttokansantuote mittaa? Miksei se silti ole kelpo elintason mittari?

Kokonaistuotanto pääelinkeinoittain

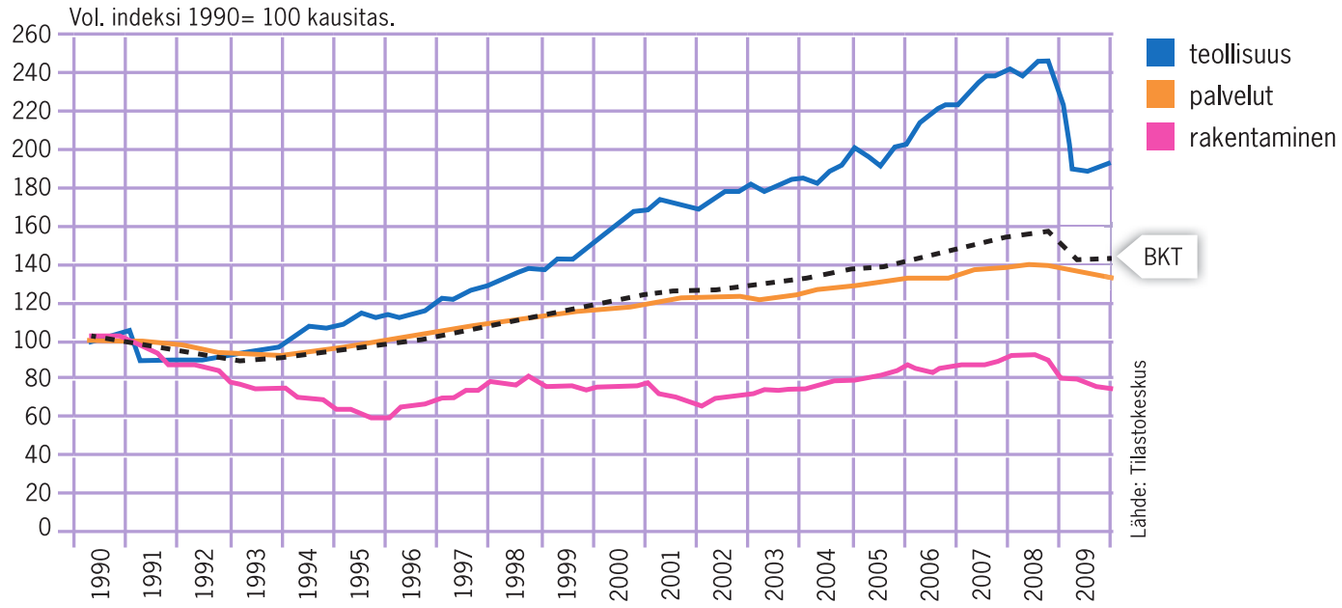

2. Käsitetehtävä. Lue alla oleva teksti ja vastaa kysymyksiin.

a) Selitä, mitä tekstissä alleviivatut käsitteet tarkoittavat.
b) Miksi deflaatiota pidetään vakavana uhkana Euroopan taloudelle?
c) Millaisia rahapoliittisia keinoja finanssikriisin jälkeisen taantuman taltuttamiseksi on käytetty Yhdysvalloissa ja Euroopan maissa? Miksi?
d) Selvitä, millaisia ovat finanssipolitiikan elvyttävät keinot taantumassa.

Seuraavat kappaleet sisältyivät Helsingin Sanomien artikkeliin ”Deflaation uhka kummittelee” (HS 30.8.2010)

Deflaatio on nyt ilmiselvä vaara koko maailmantaloudelle, jos se alkaa jossain tärkeässä maassa. Tosin rahoitusmarkkinoiden reaktiot ovat hieman ristiriitaisia. Yhtäältä markkinoilla pelätään valtioiden velkaantumista ja toisaalta kysynnän supistumista”, sanoo Aaltoyliopiston kansantaloustieteen professori Pertti Haaparanta.

Alkuvuonna Yhdysvaltojen kokonaistuotanto kasvoi lupaavasti 3,7 prosentin vuosivauhtia. Toisella vuosineljänneksellä maan kokonaistuotannon vuotuinen kasvuvauhti oli enää 1,6 prosenttia.

Lisäksi uusien asuntojen myynti Yhdysvalloissa on lähes ennätyksellisen vähäistä ja työttömyysaste on kohonnut liki kymmeneen prosenttiin. Euroopan kannalta ratkaisevaa on, mihin suuntaan ja millä vauhdilla Yhdysvaltojen talous kehittyy.

”Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toimitusjohtajan Sixten Korkmanin mielestä heikon talouskasvun taittuminen uudeksi taantumaksi olisi hyvin vakava isku Euroopalle. ”Keskuspankkien korot ovat jo nollatasolla, eikä millään maalla Euroopassa ole enää elvytysvaraa. Uusi taantuma voisi tarkoittaa katastrofaalista tilannetta, jossa pelätty deflaatio voisi olla mahdollinen”, Korkman sanoo.

Yhdysvalloissa keskuspankki Federal Reserve on elvyttänyt pitämällä ohjauskoron nollatasolla ja ostamalla markkinoilta suuria määriä arvopapereita huolehtiakseen markkinoiden likviditeetistä. Likviditeetti tarkoittaa maksuvalmiutta eli yrityksen kykyä selviytyä maksuista lyhyellä aikavälillä.

Tulevaisuutta emme voi tietää, mutta voimme hahmotella todennäköisiä kehityskulkuja peilaamalla niitä historialliseen kehitykseen. Talouden suuri rakennemuutos käynnistyi 1950-luvulla, kun maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta kehittyi palveluyhteiskunta. Tämän vuosituhannen Suomi on tietoyhteiskunta, jossa iso osa ammateista liittyy tiedon tuottamiseen ja jalostamiseen. Millaisia taloudellisia vaikutuksia väestön ikääntyminen tulevaisuudessa aiheuttaa? Kulkeeko Suomi tulevaisuudessakin teknologisen kehityksen eturintamassa?

16. Mistä leipä tulevaisuudessa?

Elinkeinorakenne muutoksessa

Monen 1990-luvulla syntyneen on vaikea kuvitella köyhyyttä, jonka vielä heidän isovanhempansa joutuivat nuoruudessaan kokemaan. Vaikka Suomen teollistuminen käynnistyi jo 1850-luvulla, on Suomi kehittynyt vasta kolmen viimeisimmän sukupolven aikana varsin köyhästä **alkutuotantoyhteiskunnasta** länsimaiseksi hyvinvointiyhteiskunnaksi.

Ensimmäinen suuri talouden murros Suomessa tapahtui 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun metsäteollisuus otti ensimmäisiä askeleitaan 1850-luvulta alkaen. Seuraavalla vuosikymmenellä talouden rakenteita uudistettiin ja siirryttiin taloudelliseen liberalismiin, jonka seurauksena metsien omistajat saivat vapaasti myydä puuta metsistä nousevan teollisuuden tarpeisiin.

Euroopan nopea teollistuminen hyödytti myös Suomea, jonka rooliksi tuli tuottaa metsäteollisuuden tuotteita, kuten sahatavaraa, paperia ja esimerkiksi puisia lankarullia kasvaville Euroopan laajuisille markkinoille. Ulkomaankauppa vaurastuttikin sekä tehtaiden omistajia että metsänomistajia. Metsäteollisuuden vanavedessä monet muutkin teollisuudenalat, kuten metalliteollisuus ja kemianteollisuus saivat alkunsa 1800-luvun aikana. Vielä ennen toista maailmansotaa teollisuus työllisti alle kolmasosan suomalaisista, yli puolet sai elantonsa edelleen maa- ja metsätaloudesta.

Toinen suuri talouden rakennemuutos ajoittuu toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Sotakorvausten maksaminen Neuvostoliitolle teollisuuden tuotteina pakotti Suomen kehittämään raskasta teollisuuttaan. Metalliteollisuuden yritykset toimittivat Neuvostoliittoon muun muassa laivoja ja teollisuuskoneistoja, joita Neuvostoliitto osti myös sotakorvausten maksun jälkeen. Kauppa Neuvostoliiton kanssa vauhditti kin Suomen teollisuuden kasvua.

Metsäteollisuuden päämarkkina-alue oli kuitenkin Länsi-Euroopassa, jossa oli kysyntää suomalaiselle paperille. Vienti länteen kasvoi erityisesti Suomen solmimien kauppasopimusten seurauksena. Vuonna 1961 Suomi pääsi kauppasopimukseen Euroopan vapaakauppajärjestön (EFTA) ja 1973 Euroopan talousalueen (EEC) kanssa.

Teollisuuden nopea kehitys johti myös yhteiskunnan nopeaan murrokseen. Maaseudun pientilat eivät kyenneet tarjoamaan elantoa kasvavalle väestölle, ja edessä oli muutto kaupunkeihin. Kaupungeissa teollisten ammattien ohelle palvelujen määrä kasvoi voimakkaasti. Maalta kaupunkiin muuttaneet ihmiset perustivat kampaamoja, kauppoja ja korjaamoita tai kouluttautuivat siivoojiksi, opettajiksi tai sairaanhoitajiksi.

Palveluammateissa toimivien ihmisten määrä kasvoi niin nopeasti, että Suomi siirtyi suoraan alkutuotantoyhteiskunnasta **palveluyhteiskunnaksi**. Palveluyhteiskunnassa palveluammatit ovat suurin työllistävä tuotannonala. Joskus palveluyhteiskuntaa nimitetään myös **jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi**.

Kolmas suuri rakennemuutos tapahtui 1990-luvulla, jolloin sähkö- ja elektroniikkateollisuudesta kasvoi suurin teollisuudenala. Aiemmin Suomen teollisuusyritykset olivat hankkineet ison osan tietotaidostaan ulkomailta, mutta nyt pääosa teollisuuden tuotekehityksestä tapahtui suomalaisin voimin. Suomessa koulutetut insinöörit ja muut osaajat onnistuivat kehittelemään tuotteita, joille avautui maailmanlaajuiset markkinat. Suomen nopea talouskasvu 1990- ja 2000-luvuilla onkin ollut seurausta pääosin tästä kotimaisesta tietotaidosta, jonka avulla on onnistuttu luomaan kasvavaa vaurautta.

Työlliset toimialan mukaan 1960–2020

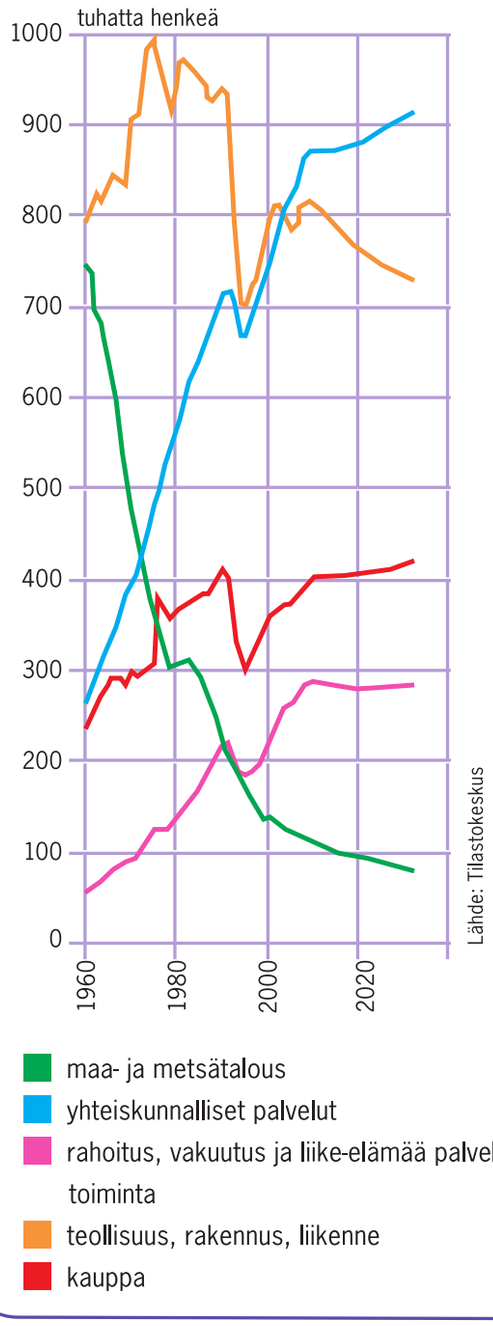

Rakennemuutos jatkuu 2000-luvulla

Jo viime vuosisadalla käynnistynyt teollisuuden rakennemuutos on jatkunut 2000-luvulla. Metsäteollisuuden merkitys on vähentynyt, kun metsäteollisuusyritykset ovat siirtäneet tuotantoaan sinne, missä niiden markkinat sijaitsevat ja missä puu kasvaa nopeasti hyödynnettäväksi. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana metsäteollisuuden osuus bruttokansantuotteesta puolittui.

Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden ohella myös metalli- ja koneteollisuuden merkitys on kasvanut 2000-luvulla. Metalli- ja koneteollisuuden yritykset valmistavat muun muassa risteilijöitä, laivojen ja voimaloiden moottoreita, paperikoneita, hissejä sekä metsäkoneita. Suomalaiset yritykset, kuten Kone, Metso ja Wärtsilä ovat kasvattaneet jatkuvasti toimintaansa ympäri maailmaa.

Myös elektroniikkateollisuus on jatkuvien haasteiden edessä. Viime vuosina on siirrytty varsinaisten laitteiden kehittämisestä laitteilla hallittavien palvelujen kehittämiseen. Kuluttajat ympäri maailmaa haluavat matkapuhelimensa toimivan pienenä toimistona, jonka kautta maksetaan laskuja, päivitetään kuulumiset sosiaalisessa mediassa, kuunnellaan musiikkia ja katsotaan ehkä televisiotakin. Monet ekonomistit ennustavat, että juuri matkapuhelimen kautta hallittavat palvelut kasvavat tulevaisuudessa eniten.

Tietotekniikan ja automaation vallatessa alaa moni on ajautunut miettimään, kuinka paljon varsinaista ihmistyötä tulevaisuudessa tarvitaan. Myös tuotannon siirtäminen halvempien työvoimakustannusten on johtanut samaan tulokseen: mekaanisesti suoritettava työ on vähentynyt Suomessa ja vähenee luultavasti tulevaisuudessakin. Sekä automatisaatio että työn siirtyminen pois Suomesta ovat kuitenkin välttämättömiä toimenpiteitä, jotta kansainvälisessä kilpailussa voidaan menestyä.

Suomalaista osaamista tarvitaan maailmalla. Suomalaisen arkkitehdin Pekka Salmisen suunnittelema oopperatalo on rakenteilla Wuxin kaupunkiin Kiinaan. Projektipäällikkö Zhou Jian esittelee vuonna 2010 projektin piirustuksia.

Osaamista vaativa työ on sen sijaan lisääntynyt. Koska suomalainen koulutusjärjestelmä tuottaa osaavia työntekijöitä, ovat suomalaiset yritykset pitäneet tuotekehitysyksikkönsä pääosin Suomessa. Yritysten kannattaa pitää toimintojaan Suomessa niin kauan, kun suomalainen osaaminen on parempaa kuin intialainen, kiinalainen tai vaikkapa virolainen; vaikka suomalaiselle insinöörille joutuisikin maksamaan enemmän palkkaa kuin kiinalaiselle.

Suomen tulevaisuus linkittyy olennaisesti Euroopan unionin tulevaisuuteen. Mahdollinen laajentuminen luo lisää markkina-alueita suomalaisille tuotteille, mutta toisaalta lisää tuen tarvetta köyhemmille alueille. EU:n laajuiset kriisit, kuten kevään 2010 Kreikan talouskriisi, vaikuttavat myös Suomeen osana euroaluetta.

Väestö keskittyy kasvukeskuksiin

Toisen maailmansodan jälkeen uusi teollisuus ja palvelut ovat keskittyneet ennen kaikkea Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin, mikä on lisännyt maan sisäistä muuttoliikettä. Muuttoa Pohjois- ja Itä-Suomesta etelän keskuksiin on hidastanut vain alueellisten kasvukeskusten, kuten Rovaniemen, Oulun, Jyväskylän ja Kuopion kehittyminen. Ne ovat onnistuneet pysäyttämään osan oman maakunnan muuttoliikkeestä etelään.

Muutto maalta kaupunkeihin oli kiivaimmillaan 1960- ja 70-luvuilla. Noin 300 000 suomalaista muutti lisäksi Ruotsiin paremman elintason toivossa, sillä Ruotsi oli 1960-luvulla teollistumisessa paljon Suomea edellä. Suurimpana houkuttimena toimivat silloin kovasti kasvaneet Volvon ja Saabin autotehtaat.

Suomen sisäinen muuttoliike on ollut tärkein väestönmuutosten aiheuttaja. Vilkkaimmillaan muuttoliike oli 1990-luvun laman jälkeen seuranneessa talouden nousuvaiheessa, kun ihmiset muuttivat uusien työpaikkojen perässä. Laskusuhdanteessa muuttoliike vähenee, kun työpaikkoja ei synny.

Kaupungistuminen on lisännyt talouden tehokkuutta ja hyvinvointia. Maailman rikkaissa maissa kaupunkiväestön osuus on noin kolminkertainen köyhimpiin maihin verrattuna. Suurin osa kehittyneiden maiden tuotannosta syntyy hyvin pienellä alueella. Japanissa kolme keskeistä tuotantoaluetta peittävät vain viisi prosenttia Japanin pinta-alasta, mutta näissä kasvukeskuksissa syntyy 40 prosenttia tuotannosta. Ranskassa miltei kolmannes maan kokonaistuotannosta tehdään Pariisin alueella. Suomessa Helsinki ja pääkaupunkiseutu vastaavat yli kolmasosasta koko maan tuotantoa.

Kaupungit pystyvät tuottamaan palveluita ja hyödykkeitä maaseutua tehokkaammin. Yritykset ja palvelut ovat kasvukeskuksissa lähellä toisiaan, samoin asiakkaat. Tuotannon keskittäminen harvoihin yksiköihin useiden sijasta säästää pääomaa ja alentaa tuotannossa muodostuvia kustannuksia. Usein yhden toimialan yritykset sijoittuvat samalle alueelle saavuttaakseen yhdessä esimerkiksi kuljetuksiin, hankintoihin, markkinointiin tai muihin palveluihin liittyviä mittakaavaetuja. Luonnonvaroista riippuvaisille aloille kuten kaivostoiminnalle ja metsäteollisuudelle tuotannon keskittämisellä ei saavuteta yhtä suuria etuja, koska raaka-aineen hankinta on niin keskeinen osa tuotantoketjua.

Elinkeino- ja aluepolitiikka

Kasvukeskusten menestys luo vaurautta ja hyvinvointia, mutta menestyksellä on kääntöpuolensa. Väestön keskittyminen pienelle alueelle synnyttää ympäristöongelmia ja sosiaalisia ongelmia, kun rikollisuus kasvaa ja perheyhteisöt hajoavat. Suomessa **elinkeino- ja aluepolitiikan** yhtenä tavoitteena on säilyttää koko maa asuttuna, ettei koko väestö siirtyisi etelän kasvukeskuksiin. Valtio toteuttaa aluepolitiikkaa sijoittamalla julkisia laitoksia myös pääkaupunkiseudun ulkopuolelle.

Keskusten vetovoima on silti vahva, sillä kun on paljon asukkaita, on myös kysyntää palveluille. Kansainvälisesti vertailtuna Suomen kaupungistumisaste on edelleen aika alhainen ja kaupunkikeskukset suhteellisen pieniä. Onkin odotettavissa, että tulevina vuosina muuttoliike jatkuu samansuuntaisena, eli työvoimaa siirtyy maaseutukunnista kaupunkeihin ja pienistä kaupungeista suurempiin kasvukeskuksiin.

Kuopio on yksi oman alueensa vetovoimaisista keskuksista. Kaupunki saa vuosittain muuttovoittoa erityisesti 15-24 -vuotiaista nuorista. Kuopioon muutetaan eniten oman maakunnan alueelta pienemmiltä paikkakunnilta. Muuttajia menetetään lähinnä Etelä- ja Länsi-Suomen suuriin kaupunkeihin.

Maaseutu joutuu kohtaamaan myös tulevaisuudessa negatiivisen kehityksen kehän: kun väestö vähenee ja ikääntyy, palveluiden kysyntä pienenee. Kysynnän pienentyessä palveluita karsitaan. Ja kun palveluita joudutaan karsimaan, elinehdot alueella kapenevat entisestään ja yhä useampi pohtii muuttoa keskuksiin.

Ne maaseutukunnat, jotka pystyvät turvaamaan palveluiden kysynnän esimerkiksi turismin avulla, pystyvät säilyttämään palvelunsa entisellään tai jopa kasvattamaan niitä. Myös esimerkiksi kaivostoiminta tarjoaa elinkeinoja monille seuduilla, joilta löytyy riittävästi mineraaleja toiminnan käynnistämiseksi.

Kaupunkialueiden ja muiden kuntien kokonaisnettomuutto 1997–2009

Vuosi	Koko maa	Kaupunki-alueet	Muut kunnat
1997	3 710	13 366	-9 656
1998	3 375	14 184	-10 809
1999	2 778	12 750	-9 972
2000	2 584	12 638	-10 054
2001	5 802	15 433	-9 631
2002	5 222	10 893	-5 671
2003	5 755	9 749	-3 994
2004	6 677	9 092	-2 415
2005	8 986	11 815	-2 829
2006	10 344	13 864	-3 520
2007	13 586	15 889	-2 303
2008	15 457	18 711	-3 254
2009	14 548	16 713	-2 165

Lähde: Tilastokeskus

Jatkuuko Suomen menestystarina?

Globalisaation seurauksena maailma näyttää huomattavasti aiempaa epävarmemmalta paikalta. Suuret ympäristöriskit ovat globaaleja, eivätkä yksittäiset valtiot voi niihin juuri puuttua. Myös talouden ilmiöiden kansainvälistyminen on lisännyt epävarmuutta: kovin harva työntekijä voi olla varma siitä, että hyväkään työsuoritus riittää siihen, että työ pysyy muuttumattomana vuodesta toiseen tai että työpaikka ylipäänsä säilyy Suomessa.

Pienenä kansantaloutena maailman pohjoisella laidalla Suomi joutuu ottamaan elämisen reunaehdot pitkälti ulkoa päin. Parissa vuosikymmenessä aiemmin puolisuljettu kansantalous on avannut ovensa maailmalle ja kuulunut globalisaation menestyjiin. Tulevaisuudessa kuitenkin tarvitaan entistä enemmän sopeutumis- ja muuntautumiskykyä, jotta talouden nopeisiin muutoksiin voidaan reagoida.

Suomen edellytykset menestyä tulevaisuudessakin ovat hyvät. Suomalaiset yritykset ovat onnistuneet luomaan kansainväliset verkostot, jotka ovat globaalissa taloudessa elossapysymisen edellytys. Suorittavan työn siirtyessä ulkomaille on kehitettävä omaa osaamista, jotta tutkimus- ja tuotekehitystyö pysyy edelleen Suomessa.

Suomessa toimiva tutkimus- ja tuotekehitys tuottaa valtavan määrän ideoita yritysten hyväksikäytettäväksi. Suomea pidetäänkin yhtenä maailman **innovatiivisimmista** kansoista. Puutetta ideoista ei siis ole ollut, ennemminkin puutetta on ollut riskien ottajista, jotka ryhtyisivät työstämään ideoista valmiita tuotteita. Avainasemassa tulevaisuuden menestyksessä ovat yritykset, jotka jalostavat kehitetyt ideat menestyviksi tuotteiksi. Yrittäjyys on kiinnostanut heikosti varsinkin korkeasti koulutettuja, joilla olisi riittävää osaamista oman tuoteidean kehittelyyn. Tulevaisuudessa avainasemassa onkin se, miten suomalaiset suhtautuvat yrittäjyyteen ja siihen kuuluvaan riskinottoon.

Miksi kilpailukyky on tärkeää?

Uutisvirtaa ovat 2000-luvulla hallinneet toisaalta uutiset tuotannon siirtymisestä halvemman työvoiman maihin, mutta toisaalta myös uutiset siitä, kuinka Suomi on menestynyt hyvin erilaisissa kansainvälisissä vertailuissa, joissa on tutkittu maan kykyä huolehtia asukkaidensa hyvinvoinnista. Hyvinvoinnin tuottamisessa olennaista on **kilpailukyky**, sillä hyvä kilpailukyky tarkoittaa hyviä edellytyksiä taloudelliselle toiminnalle.

Kilpailukyvyn kannalta olennaisia seikkoja ovat vakaat yhteiskunnalliset olot, markkina-alueiden läheisyys, verotus sekä työvoiman saatavuus, hinta ja laatu. Suomen kilpailukyky on ollut vahva ennen kaikkea työvoiman korkean osaamisen sekä yhteiskunnallisen vakauden seurauksena. Sen sijaan maantieteellinen sijainti kaukana suurista markkina-alueista heikentää Suomen kilpailukykyä. Myös veroja maksetaan Suomessa enemmän kuin monissa muissa teollisuusmaissa. Toisaalta iso osa verotuksesta suunnataan koulutukseen ja terveydenhuoltoon, minkä seurauksena yrityksille riittää osaavaa työvoimaa.

Kilpailukyvyn ylläpitäminen tulevaisuudessa on Suomelle erittäin tärkeä haaste. Pienen kansan tulee osata suunnata pienet resurssinsa oikeille aloille. On suunniteltava tarkasti, mille aloille nuoria osaajia koulutetaan ja minkälaista yritystoimintaa tuetaan. Kilpailukyvyn vahvistaminen lähtee liikkeelle jo koululaitoksesta: koulutuksen on annettava riittävä pohja tulevaisuudessa tarvittavien taitojen hallinnalle. Koska emme voi tietää, mitä nämä taidot ovat, on Suomessa linjaksi valittu laajan yleissivistyksen antava peruskoulutus.

Suomen sijoitus IMD:n kilpailukykyvertailussa

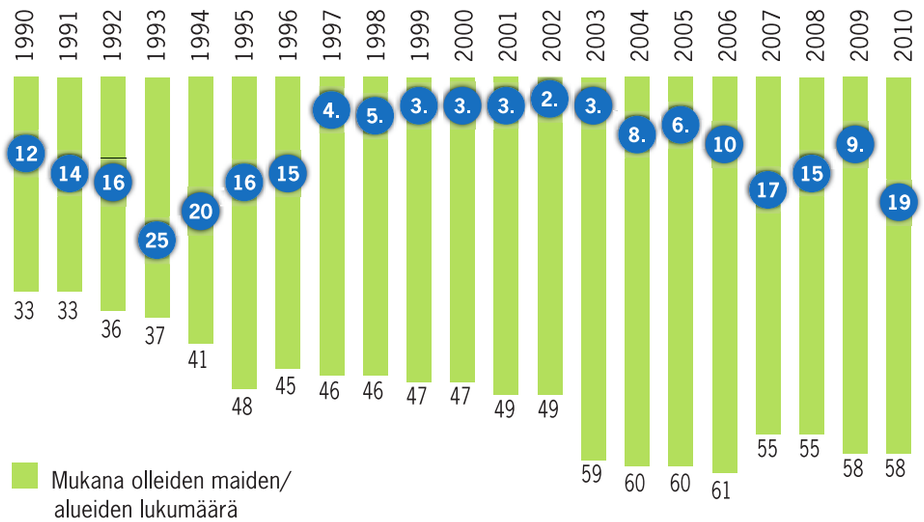

Newsweekin tutkimuksessa 2010 Suomi rankattiin parhaaksi maaksi maailmassa:

Suomen sijoitukset osa-alueittain
Koulutus 1.
Terveys 17.
Elämänlaatu 4.
Talouden dynaamisuus 8.
Poliittinen ympäristö 5.

Suomen pahimmat uhkaajat:
2. Sveitsi
3. Ruotsi
4. Australia
5. Luxemburg

Tehtävät

1. **Ajoita ja selitä kolme keskeistä talouden rakennemuutosta Suomessa vuosina 1850-2000.**

2. **Mitä suuria muutoksia talouselämässä on tapahtunut 2000-luvulla?**

3. **Millä keinoin Suomi voi tulevaisuudessakin menestyä kansainvälisessä kilpailussa?**

4. **Arvioi seuraavia väitteitä:**

   a) Metsäteollisuuden ei kannata investoida enää Suomeen.

   b) Suomalainen osaaminen riittää pitämään työn Suomessa.

   c) Talous toimii tehokkaammin, kun asutus keskittyy kaupunkeihin.

   d) Suomen olisi kiellettävä yrityksiltä työpaikkojen siirtäminen ulkomaille.

17. Tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia

Väestö ikääntyy

Muuttoliikkeen ohella Suomen väestörakenteessa on tapahtunut ja tapahtumassa toinen suuri muutos: väestön ikääntyminen. Työmarkkinoilta poistuu jo enemmän ihmisiä kuin sinne tulee, eli työvoiman määrä vähenee. Eläkeläisten määrä on yli nelinkertaistunut vuodesta 1950. Jo nyt on paljon kuntia, joissa eläkeläisiä on enemmän kuin ansiotyössä käyviä.

Työllisten ja työelämästä sivussa olevan väestön suhdetta kuvaa niin sanottu **huoltosuhde**. Huoltosuhde kertoo kuinka monta ei-työllistä yksi työssäkäyvä joutuu elättämään. Huoltosuhde vaihtelee alueittain. Maaseudun pahimmissa muuttotappiokunnissa suhdeluku on yli kaksi, eli jokaista työssäkävijää kohti löytyy vähintään kaksi ei-työllistä. Kasvukeskuksissa luku on yleensä alle yhden.

Väestön ikääntyminen heikentää entisestään huoltosuhdetta, kun eläkeläisten määrä kasvaa. Talouskasvun ylläpitäminen käy työvoiman supistuessa entistä vaikeammaksi. Tuotannon ja kasvun ylläpitämiseksi tarjolla on lähinnä kolme vaihtoehtoa: tuottavuuden lisääminen tekemällä työtä entistä paremmin ja tehokkaammin, pidentämällä työssäoloaikaa tai houkuttelemalla maahan uutta työvoimaa ulkomailta. Työssäoloaikaa yritetään venyttää molemmista päistä. Keskimääräistä eläkkeellesiirtymisikää on jo onnistuttu nostamaan 58 vuodesta lähemmäs 60 vuotta. Toisaalta nuoria kannustetaan opiskelemaan aiempaa nopeammin.

Palvelujen kasvulla on suuri työllistävä vaikutus, mutta tuottavuuden nostaminen esimerkiksi automaatiota lisäämällä ei palveluammateissa ole kovin helppoa. Kampaajaa tai urheiluhierojaa ei voi korvata koneilla, vaikka muuten itsepalvelukulttuuri on Suomessa jo hyvin pitkälle kehittynyttä.

Eläkkeellä olevalla isoisällä on nyt aikaa opettaa kalastusta lapsenlapselleen noin 3 000 asukkaan Reisjärven kunnassa Pohjois-Pohjanmaalla. Monien pienten kuntien asukkaista eläkeläisiä on jo enemmän kuin ansiotyötä tekeviä.

Elinaikakerroin leikkaa eläkkeesi

Vuoden 2010 alusta tuli voimaan uusi tapa laskea tulevaisuudessa eläköityvien eläkkeen suuruus. Uudistuksella valmistaudutaan eläkemenojen kasvuun suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle. Uudistus hyväksyttiin ilman suurta yhteiskunnallista keskustelua, vaikka se leikkaa tulevina vuosikymmeninä eläkkeelle jäävien eläkkeitä huomattavasti.

Uudistuksen keskeisin osa on elinaikakerroin, joka koskettaa kaikkia vuoden 1947 jälkeen syntyneitä. Elinaikakerroin perustuu laskelmille odotettavasta eliniästä ja sen seurauksena eläkettä pienennetään sitä enemmän, mitä vanhemmaksi ihmisen oletetaan elävän. Vuonna 1947 syntyneen oletettu elinikä on 84,4 vuotta, kun taas vuonna 1990 syntyneen odotetaan elävän yli 90-vuotiaaksi. Näin ollen elinaikakertoimen avulla pienennetään oletettavasti pidempään elävän kuukausittaista eläkettä.

Tutkijat ovat huomauttaneet, että elinaikakerroin kohtelee eri ikäistä väestöä hyvin eriarvoisesti. Suurten ikäluokkien eläkkeeseen elinaikakerroin ei juurikaan vaikuta. Sen sijaan nyt alle kolmikymppisen keskituloisen pariskunnan tulevaisuudessa nauttima eläke tippuu jopa 500 euroa kuussa uudistuksen seurauksena.

Elinaaikakertoimia eri-ikäisillä työntekijöillä

Syntymävuosi	Elinaikakerroin
1947	1,00000
1960	0,91606
1970	0,87106
1980	0,83508
1990	0,80621

Vuonna 1990 syntyneen kuukausittainen eläke on vain noin 80% vuonna 1947 syntyneen eläkkeestä. Omaa eläkettä voi suurentaa työskentelemällä pidempään kuin lakisääteiseen eläkeikään saakka.

Hidastuuko talouskasvu?

Tulevina vuosina yhä pienemmän joukon on vastattava eläkkeiden, terveydenhuollon ja muiden julkisin varoin maksettujen palvelujen aiheuttamista kustannuksista. Toisaalta iso osa eläkeläisistä on paljon varakkaampia kuin aiemmin. On todennäköistä, että he tulevat käyttämään paljon myös yksityisiä palveluja.

Tulevat eläkeläiset matkustelevat kotimaassa ja ulkomailla, käyttävät maksullisia kuntosali- ja kylpyläpalveluja sekä osallistuvat ohjattuun harrastustoimintaan. Julkisin varoin tuetun toiminnan rinnalle syntyneekin tulevaisuudessa yksityisyritysten tarjoamaa harrastetoimintaa aktiivieläkeläisille. Kysyntää syntyy myös hoivapalveluille, joista iso osa on tulevaisuudessa yksityistä.

Kansantalous ei kuitenkaan kasva pelkästään palveluiden avulla. Työelämään syntyvää aukkoa paikkaamaan on entistä vähemmän ihmisiä. Jotta tehdyn työn määrä ei tulevaisuudessa pienenisi, on työuria pidennettävä sekä alkuettä loppupäästä. Nuoret on saatava työelämään mahdollisimman nopeasti koulutuksen jälkeen ja toisaalta työelämää on kehitettävä niin, että työntekijät viihtyvät työssään aiempaa pidem-

pään. Keskimäärin Suomessa siirrytään tänä päivänä eläkkeelle varhemmin kuin monessa muussa maassa.

Pitkien työurien ohella tärkeää on myös korkea työllisyys. Kun suuri osa väestöstä on työvoiman ulkopuolella, on huolehdittava siitä, että työikäisen väestön työllisyys on korkea. Koulutuksen avulla on varmistettava, että kaikki suomalaiset saavat sellaisen ammatillisen osaamisen, joka riittää pitämään suomalaisen työn laadun korkeana.

Myös eläkerahastojen tuotto vaikuttaa kykyyn maksaa suurten ikäluokkien eläkkeet. Osa suurten ikäluokkien työuran aikana maksamista eläkemaksuista on rahastoitu eläkerahastoihin. Eläkerahastot ovat sijoittaneet varoja pörssiosakkeisiin, joukkovelkakirjoihin ja muihin sijoituksiin, jotta pääoma tuottaisi mahdollisimman paljon tuottoa. Syksyn 2008 finanssikriisin seurauksena eläkerahastojen omaisuus putosikin jyrkästi, mutta vuosina 2009–2010 osakekurssien käännyttyä nousuun omaisuuden arvo on jälleen kasvanut. Yhteensä julkisilla eläkevakuuttajilla oli sijoituksia keväällä 2010 yli 200 miljardia euroa, toisin sanoen noin 40 000 euroa jokaista suomalaista kohti.

Vaikka talous on kääntynyt finanssikriisin jälkeen jälleen kasvuun, on Suomen kansantaloudessa useita kasvua hidastavia tekijöitä. Valtio ja kunnat ovat velkaantuneet voimakkaasti, kun ne elvyttivät finanssikriisin jälkeen yskineen talouden takaisin kasvu-uralle. Velka on maksettava takaisin, ja korkomenot kasvavat sitä mukaa, kun korkotaso palaa kriisin jälkeen normaalitasolle 2-5 prosenttiin. Väestön ikääntyminen hidastaa osaltaan talouskasvua, kun huoltosuhde käy epäedulliseksi. Suomella onkin todennäköisesti edessään aiempaa hitaamman talouskasvun aikakausi.

Syntyykö pulaa työntekijöistä vai työpaikoista?

Suomi on ollut lähes koko historiansa ajan maa, joka on joutunut kamppailemaan työttömyysongelman kanssa. Työttömyys on aiheutunut muuta Eurooppaa myöhäisemmästä talouden rakennemuutoksesta sekä pääosin Suomen ulkopuolella käynnistyneistä talouskriiseistä, joille Suomi ei ole voinut mitään, mutta jotka ovat koetelleet viennistä riippuvaista maata. Maaseudun työttömyys on purkautunut siirtolaisuutena Yhdysvaltoihin ja myöhemmin Ruotsiin sekä muuttoliikkeenä kasvukeskuksiin. 1990-luvun lama ja 2000-luvun finanssikriisi koskettivat myös kaupunkien työväestöä, joka joutui kokemaan eri mittaista työttömyyttä.

Työllisyys ei ehtinyt laman ja finanssikriisin välisen pitkän kasvukaudenkaan aikana palautua sille tasolle, jossa se oli 1980-luvun lopulla. Laman perinnöksi jäikin pitkäaikaistyöttömyytenä tunnettu ongelma: kerran työttömäksi jäänyt ei onnistunutkaan työttömyyden pitkityttyä löytämään uutta työtä.

Koko 2000-luvun ensimmäinen vuosikymmen pelättiin, että Suomessa syntyy vakava työvoimapula, kun suuri osa työvoimasta siirtyy eläkkeelle. Finanssikriisi on kuitenkin lykännyt pelkoa ainakin tuonnemmaksi. Ongelmaksi onkin noussut jälleen tuttu työttömyys. Ennen kaikkea nuorisotyöttömyydestä näyttää tulleen suuri ongelma jopa kasvukeskuksissa, jonne virtaa väestöä maakunnista kouluttautumaan ja hakemaan työtä.

Työntekijän kannalta niukkuus työvoimasta olisi kannatettava tilanne. Se pakottaisi kehittämään työelämää siten, että työssä viihdyttäisiin aiempaa paremmin ja pidempään. Myös palkkataso kohoaisi, kun yritykset joutuisivat kilpailemaan pätevästä työvoimasta.

Vaikka maassa on työttömyyttä, kaikkiin töihin ei löydy tekijöitä. Myös työperäistä maahanmuuttoa tarvitaan paikkaamaan työvoimapulaa, jota on useilla aloilla erityisesti pääkaupunkiseudulla.

Kansantalouden kannalta on kuitenkin tärkeää, että työvoimaa on saatavilla riittävästi. Yritykset ovat tyytyväisiä, kun yhtä työpaikkaa kohti on useita kyvykkäitä hakijoita, joista voidaan valita pätevin ja sopivin. Onkin tärkeää, että Suomessa huolehditaan riittävästä työvoiman tarjonnasta kouluttamalla ihmiset mahdollisimman järkevästi niille aloille, joissa työtä tulevaisuudessa riittää.

Todennäköisesti Suomessa tulevaisuudessakin on samanaikaisesti sekä työttömyyttä että työvoimapulaa. Monet uudet alat kehittyvät niin nopeasti, ettei niille saada koulutettua riittävän nopeasti työvoimaa. Toisaalta tuotanto monilla vanhoilla aloilla muuttuu globalisaation seurauksena kannattamattomaksi Suomessa, mikä aiheuttaa työttömyyttä. Tärkeää olisikin tulevaisuudessa pystyä ennakoimaan ja reagoimaan nopeasti taloudessa tapahtuviin muutoksiin, jotta Suomi pysyisi edelleen ajan hermolla uusien alojen kehityksessä.

Teollisuusmaiden talouskasvu perustui pitkään luonnonvarojen käytön lisäämiseen. Saastuminen, uusiutumattomien luonnonvarojen ehtyminen ja ilmaston lämpeneminen ovat pakottaneet suuntaamaan taloudellista toimintaa aloille, jotka eivät vaaranna kestävää kehitystä.

Onko talouden kasvu kestävällä pohjalla?

Rajat tulevat nopeasti vastaan, kun talouskasvu perustuu kulutuksen kasvuun. Se aiheuttaa ilmansaasteita, jätevuoria ja kuluttaa loppuun uusiutumattomia luonnonvaroja. Talouskasvuun pyrittäessä onkin ensiarvoisen tärkeää, että pyritään **kestävään kehitykseen**. Kestävään kehitykseen pohjautuva talouskasvu ei käytä uusiutumattomia luonnonvaroja nopeampaa kuin niitä korvaavia vaihtoehtoja kehitetään, eikä tuota saasteita enempää kuin ympäristö pystyy niitä käsittelemään. Myöskään uusiutuvia luonnonvaroja ei voi käyttää nopeampaa kuin ne uusiutuvat.

Euroopan unioni on sitoutunut suuriin päästövähennyksiin vuoteen 2020 saakka. EU-maiden allekirjoittaman sopimuksen mukaan tuohon vuoteen mennessä EU:n alueella tuotetusta energiasta 20 prosenttia tuotetaan uusiutuvilla energianlähteillä. Käytännössä esimerkiksi vesivoimavarat jakautuvat epätasaisesti EU:n sisällä, jolloin eri maille on asetettu eri suuruisia tavoitteita. Suomen tulee tuottaa käyttämästään energiasta 38 prosenttia uusiutuvilla energianlähteillä. Lisäksi kasvihuonekaasujen päästöjä vähennetään EU:n alueella 20 prosenttia ja energiatehokkuutta lisätään 20 prosenttia vuoden 1990 tasoon verrattuna.

Yrityksistä huolimatta pitkälle tulevaisuuteen ulottuvaa, kaikkia maailman maita sitovaa ilmastosopimusta ei ole saatu aikaan. Valtiot eivät ole olleet myöskään halukkaita rajoittamaan ydinvoiman käyttöä energianlähteenä. Yksittäiset valtiot ovat joutuneet miettimään, miten ne tuottaisivat teollisuuden ja kotitalouksien tarvitseman energian. Varsinkin teollisuus haluaa, että energiaa on saatavilla riittävästi edulliseen hintaan, jotta sen kilpailukyky kansainvälisillä markkinoilla pysyisi vahvana.

Suomi päätti keväällä 2010 rakentaa kaksi uutta ydinvoimalaa. Samalla päätettiin uusiutuvan energian tuesta, jonka avulla rakennetaan vuoteen 2020 mennessä jopa satoja uusia tuulivoimaloita sekä tehostetaan puun käyttöä energiantuotannossa. Näin Suomi pyrkii omavaraisempaan energiantuotantoon ja varmistamaan teollisuuden energian saannin.

Kestävän talouden luominen lähtee kuitenkin jokaisesta kuluttajasta itsestään. Kertakäyttöisen kuluttamisen sijaan voi hankkia uusiutuvia luonnonvaroja hyödyntäviä tuotteita. Kestovaipat, ekologiset vaatteet ja monet muut vähemmän ympäristöä kuluttavat tuotteet ovat jo nostaneet suosiotaan.

Ydinvoima jakaa mielipiteitä. Sen avulla pyritään edistämään talouskasvua ja hyvinvointia, mutta muun muassa ratkaisun turvallisuus ja ydinjätteen kohtalo askarruttavat monia. Eduskuntatalon portailla osoitettiin mieltä uusia ydinvoimalahankkeita vastaan vuonna 2010.

Kasvun kritiikki

Tällä vuosituhannella on voimistunut myös ajatus siitä, ettei talouden välttämättä tarvitse kasvaa, vaan talous on käännettävä hallitusti laskuun, jotta tulevaisuudessa uhkaava ekologinen kriisi voitaisiin välttää. Talouslaskua kannattavan, niin sanotun degrowth-teorian mukaan, ihmisen henkinen elintaso ei enää jälkiteollisissa yhteiskunnissa kasva, vaikka aineellista elintasoa lisättäisiinkin. Sen sijaan kehitysmaissa ja kehittyvissä talouksissa talouskasvua edelleen tarvitaan, koska niiden asukkailla on selkeitä puutteita perustarpeissa.

Degrowth-teorian kannattajien mukaan bruttokansantuotteen käyttö on hylättävä arvioitaessa kansalaisten hyvinvointia ja tilalle otettava muita kansalaisten onnellisuutta mittaavia mittareita. Niukempi aineellinen elintaso voi tarkoittaa lisää vapaa-aikaa, löysempää työtahtia ja lisää mahdollisuuksia panostaa perheeseen ja sosiaaliseen elämään.

Suomella on vahvuutensa

Tulevaisuus näyttää, pystyykö Suomi uudistumaan niin nopeasti, että pysymme kehityksen etulinjassa. Ainakin edellytykset siihen ovat hyvät. Suomalainen koululaitos tuottaa hyvät perusvalmiudet omaavia nuoria jatkokoulutukseen, joka on korkeatasoista. Hyvän koulutuksen hankkinut suomalainen pärjää missä päin maailmaa hyvänsä.

Suomalaisilla on osaamista juuri niillä aloilla, joiden ennakoidaan kasvavan tulevaisuudessakin. Informaatioteknologia tuottaa älykkäitä laitteita sekä laitteiden avulla käytettäviä palveluja. Ilmaston lämpeneminen sekä muut globaalit ympäristöuhat luovat tulevaisuudessa kysyntää myös suomalaiselle laadukkaalle ympäristöteknologian osaamiselle.

Suomella on edelleen käytössään luonnonvaroja, joita hyödyntämällä talous kasvaa. Uusiutumattomien luonnonvarojen ohella metsät pysyvät tärkeänä talouskasvun lähteenä. Metsäteollisuus tuottaa edelleen Suomessa korkealaatuista paperia maailmanmarkkinoille. Myös metsistä saatava puuhake on tärkeässä osassa, kun pyritään lisäämään uusiutuvan energian osuutta.

Myös Suomen puhdas luonto on merkittävä vahvuus. Suomen puhtaiden vesistöjen ja erämaiden äärelle tullaan kaukaa. Turismi tarjoaa mahdollisuuksia erityisesti väestökadosta kärsiville Lapin ja Itä-Suomen seuduille. Lapin matkailukeskuksissa on jo aika ajoin pulaa pätevästä työvoimasta. Koskemattomat erämaat ja vesistöt ovat lähes elinehto matkailulle, sillä eurooppalaiset turistit eivät halua tulla Suomeen katsomaan avohakkuita tai jätevesien pilaamia vesistöjä.

Pienen Suomen on tulevaisuudessa hyödynnettävä myös maantieteellinen sijaintinsa, joka antaa mahdollisuuden pohjoisiin olosuhteisiin soveltuvien tuotteiden kehittelyyn. Myös naapurimaa Venäjän markkinoita on hyödynnettävä aiempaa paremmin. Suomen maanteitä pitkin virtaa valtavat määrät tavaraliikennettä Venäjälle. Pietarissa asuu yhtä paljon ihmisiä kuin koko Suomessa. Venäjän markkinat tarjoavat suuria mahdollisuuksia suomalaisille yrityksille.

Historia on osoittanut, että suomalaiset ovat poikkeuksellisen sitkeää kansaa. Olemme aina joutuneet ottamaan elämisen ehtomme ulkoa päin. Milloin diktaattorit ovat päättäneet vallata Suomen, milloin kansainväliset talouskriisit ovat riepotelleet maatamme. Hyvän koulutuksen, periksiantamattomuuden, innovatiivisuuden ja uutteruuden ansiosta suomalaiset ovat kuitenkin aina pärjänneet.

Kuutamohiihto Pallas-Yllästunturin kansallispuistossa Muoniossa on elämys. Puhtaan luonnon arvoa ei voi mitata rahassa, mutta monet ovat valmiita maksamaan kokeakseen sen. Onko yksi Suomen tulevaisuuden valttikorteista koskemattomissa erämaissa?

Tehtävät

1. **Minkälaisia vaikutuksia väestön ikääntymisellä on Suomen talouteen?**

2. **Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, kasvaako talous Suomessa myös tulevaisuudessa?**

3. **Mitkä tekijät puoltavat, että**

a) Suomessa syntyy tulevaisuudessa pulaa työntekijöistä?

b) Työttömyydestä tulee tulevaisuudessa vakava ongelma?

4. **a) Pohdi, millä keinoin talous voisi kasvaa siten, että kestävä kehitys toteutuisi.**

b) Pohdi, pitääkö talouden ylipäänsä kasvaa, vai voitaisiinko hyväksyä talouden kääntyminen laskuun.

5. **Arvioi väitettä: suomalainen pärjää aina.**

Syventävät tehtävät

1. Alla on kuusi Suomen talouden tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia käsittelevää näkemystä.

a) Mitä tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia kirjoittajat tuovat esille?

b) Arvioi, missä määrin uskot näiden näkemysten toteutuvan tulevaisuudessa.

A. **Matti Pohjola** (kansantaloustieteen professori) HS 18.1.2010

Palvelujen tuotanto keskittyy suuriin yksiköihin kuten sähkön tuotanto sata vuotta sitten. Siirtoverkkona toimii internet. Google on maailman ensimmäinen ”tietolaitos”. Tietoyhteiskunnan uusi tuotantotapa on vasta syntymässä.

B. **Markku Kuisma** (pohjoismaisen historian professori) HS 19.1.2010

Suomalaisten kannattaisi oppia myös 1800-luvun menestyskonseptistaan, taidostaan toimia Venäjän valtavilla markkinoilla.

Maailman nousevista talouksista juuri Venäjä on vierellämme, ja siksi selän kääntäminen siihen suuntaan nykytyylisesti on typerää oman oksan sahaamista.

C. **Jaakko Kiander** (Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja) HS 20.10.2010

Työvoimapulan uhkaa ehdittiin murehtia noin vuosikymmenen ajan ennen nykyistä kriisiä. Samoin tehtiin myös 1970-luvun alussa ja 1980-luvun lopussa.

Joka kerralla työvoimapulan uhka on kuitenkin väistynyt äkkiä talouskriisin takia ja tilalle on tullut työttömyys. Työvoimapula onkin Suomessa ollut enimmäkseen imaginaarinen (=kuvitteellinen) uhka, kun taas työttömyys on ollut paljon useammin todellinen ja pitkäaikainen ongelma.

D. **Carl-Johan Granvik** (Nordean maajohtaja) HS 21.1.2010

Uhkana positiiviselle kehitykselle näen kykymme sopeutua uuteen maailmanmenoon. Liikkeellä on liian paljon saavutettujen etujen puolustamista. On turhaa puolustaa sellaista, joka on kuolleeksi tuomittu. Tässä on suuri haaste meille jokaiselle, mutta ennen kaikkea poliitikoille, ammattiyhdistysliikkeelle ja yritysjohdolle.

E. **Pekka Sutela** (Suomen pankin rahapolitiikka- ja tutkimusosaston johtava neuvonantaja) HS 22.1.2010

Venäjän tulevan kasvun pitää perustua investoinneille, muuten maalle käy huonosti. Koneet, laitteet, rakennukset, tiet, kaukolämpöputket - melkein mikä tahansa - ovat siinä kunnossa. Jos huonosti käy ja konepajammekin siirtyvät kaukomaille, emme pysty hyötymään Venäjän mahdollisesta investointiaallostakaan.

F. **Jorma Ollila** (Nokian ja Shellin hallitusten puheenjohtaja) HS 23.1.2010

Monikansalliset yritykset hajauttavat toimintojaan. Niiden välitön tavoite on tehokas tuotanto, mutta pidemmällä aikavälillä verkostoista tulee keskeisiä tiedonvaihdon ja oppimisen välineitä.

Niiden ulkopuolelle jättäytyminen saattaa muodostua kohtalokkaaksi. Vaikka osa verkkojen jäsenistä onkin paikallisia, kaikkien on ajateltava globaalisti. Kansallisesti vastuullinen toimintatapa onkin luonteeltaan monikansallista.

2. Tarkastele oheista presidentti Tarja Halosen kommenttia sekä sivun 161 kaaviota Suomen kilpailukyvyn kehityksestä.

a) Mitkä tekijät ovat mahdollistaneet Suomen korkean sijoituksen kilpailukykyvertailuissa?

b) Pohdi, mitkä tekijät voivat tulevaisuudessa uhata Suomen kilpailukykyä.

Vaikka globalisaatio todennäköisesti merkitsee edelleenkin kovaa kansainvälistä kilpailua, se tuonee myös mahdollisuuksia maamme elinkeinoelämälle. Tähän asti globalisaatio on merkinnyt aineellisen hyvinvoinnin osalta voittopuolisesti kasvua. Meillä on edelleenkin erinomainen pohja menestymiselle. Tämä pohjoismainen hyvinvointiyhteiskuntamallimme näyttää sopineen globalisaatioon. Demokratia yhdistettynä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen luo yhtäältä yhteiskunnallista vakautta. Toisaalta sosiaalinen turvallisuus ja vahva panostus opetukseen ja tutkimukseen mahdollistavat sekä ihmisille että yrityksille nopean ja joustavan liikkumisen kilpailutilanteen mukaan. Ei siis ihme, että Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat säännönmukaisesti kärkisijoille taloudellisessa kilpailukyvyssä.

Tasavallan presidentti
Tarja Halonen 29.8.2006

3. Tulkitse alla olevaa kaaviota

a) Miten eri ikäryhmien väliset väestösuhteet ovat kehittyneet vuosina 1900–2010 ja miten niiden arvioidaan kehittyvän vuosina 2010–2060?

b) Arvioi, miten väestösuhteiden muutos vaikuttaa talouteen vuosina 2010–2060.

c) Miten väestön ikääntymisen aiheuttamia ongelmia voitaisiin torjua kansantaloudessa?

Lapsia ja eläkeläisiä 100 työikäistä kohti

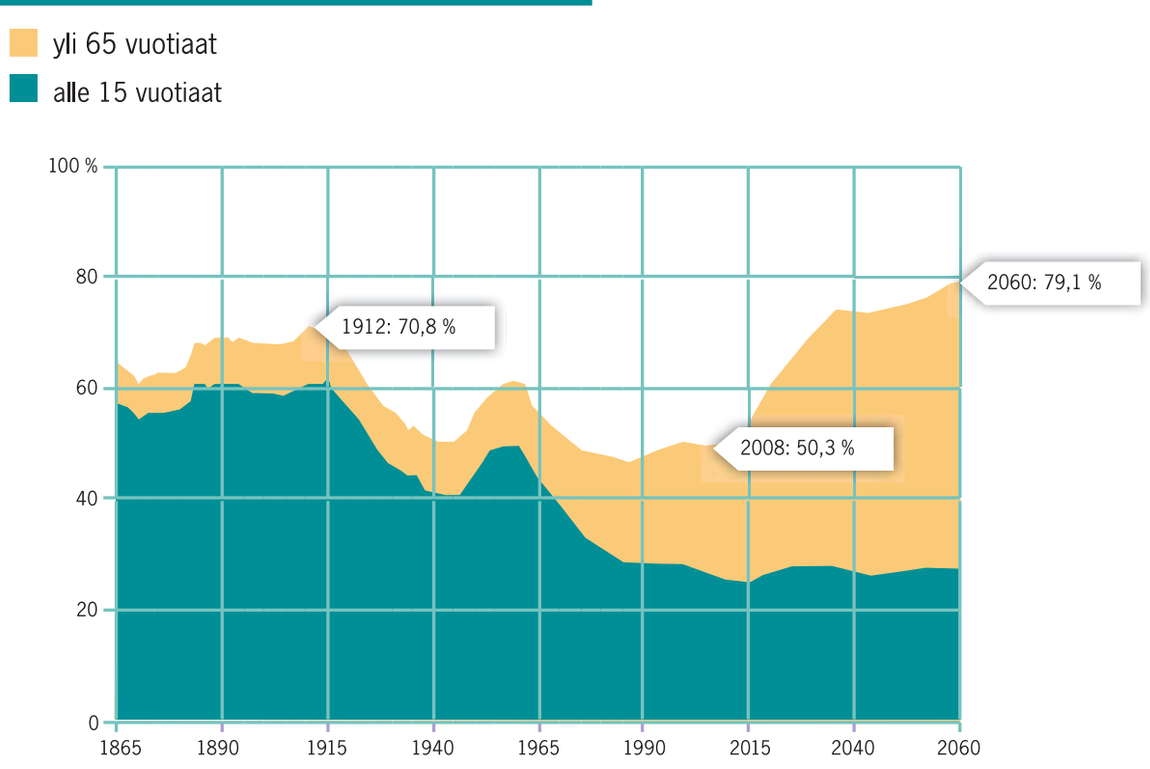

Käsitehakemisto

absoluuttinen etu
absoluuttinen etu syntyy, jos hyödykkeen tuotanto vaatii kilpailijoita vähemmän resursseja

alijäämä
alijäämä syntyy, kun tuonti on vientiä suurempi tai menot ovat tuloja suuremmat

alijäämäinen (budjetti)
budjetti on alijäämäinen silloin, kun menot ovat suuremmat kuin tulot. Kattaakseen vajeen valtio joutuu ottamaan velkaa.

alkutuotantoyhteiskunta
yhteiskunta, jossa suurin osatyöllisistä työskentelee maa- ja metsätaloudesta

arvonlisävero
maksetaan tavaran tai palvelun hankinnan yhteydessä osana tuotteen hintaa. Yrittäjä tilittää sen edelleen valtiolle. Välillinen vero.

arvopaperimarkkinat
arvopapereilla kuten pörssiosakkeilla ja valtion velkakirjoilla käytävä kauppa

avoin yhtiö
yhtiömuoto, jossa kaikki yhtiömiehet vastaavat henkilökohtaisesti yhtiön veloista ja muista velvoitteista

bisnesenkeli
yksityinen riskisijoittaja

BRIC-maat
Brasilia, Venäjä, Intia ja Kiina

bruttokansantulo
yhden maan kaikkien tuotantoon osallistuneiden kotitalouksien, yritysten ja julkisen sektorin (valtion ja kuntien) kotimaasta ja ulkomailta saamat tuotannontekijätulot. Niitä ne saavat korvaukseksi siitä, että antavat tuotannontekijänsä (raaka-aineet, reaalipääoman tai työvoimansa) käyttöön. Likimain yhtä suuri kuin BKT.

bruttokansantuote
kansantaloudessa tiettynä aikana, yleensä vuoden aikana, tuotettujen hyödykkeiden arvo

bruttokansantuote henkilöä kohden
kansantalouden henkilöä kohti tuottamien tavaroiden ja palvelujen arvo

brändi
yrityksen tai tuotteen nimeen liittyvä mielleyhtymä

budjetti
tulo- ja menoarvio, talouden suunnittelun apuvälinen kotitalouden talouden, kunnan tai valtion tasolla

desiilit
tulokymmenykset: jakauma kotitalouksia jaetaan kymmeneen yhtä monta kotitaloutta sisältävään ”viipaleeseen” tulojen perusteella. Tulonjakoa tutkittaessa verrataan yleensä ylintä ja alinta desiiliä keskenään.

devalvoituminen
valuutan ulkoisen arvon lasku, jolloin vientihinnat laskevat ja tuonti kallistuu

Elinkeinoelämän keskusliitto EK
työnantajien yhteistyöjärjestö, joka edustaa jäseniään elinkeino- ja työmarkkinapoliittisissa asioissa sekä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa

elinkeinolupa
jotkut elinkeinot kuten lääkkeiden valmistus tai kaivostoiminnan aloittaminen edellyttävät Suomessa elinkeinolupaa

elinkeinovapaus
oikeus harjoittaa vapaasti mitä tahansa laillista elinkeinoa

elinkustannusindeksi
kuvaa Suomessa asuvien kotitalouksien elinkustannusten muutosta, nykyisin käytetään kuluttajahintaindeksiä

EMU
Euroopan talous- ja rahaliitto

euribor
euroalueen rahamarkkinoiden viitekorko

Euroopan hiili- ja teräsyhteisö
Ranskan, Saksan Liittotasavallan, Italian, Belgian, Alankomaiden ja Luxemburgin 1951 perustama yhteisö, jonka tehtävänä oli kontrolloida jäsenmaiden hiili- ja teräsvarojen käyttöä

Euroopan keskuspankki
Euroalueen rahapolitiikasta päättävä keskuspankki, jonka neuvostossa ovat edustettuina kaikkien euromaiden keskuspankkien pääjohtajat

Euroopan keskuspankkijärjestelmä
järjestelmä, johon kuuluvat kaikki Euroopan unionin keskuspankit

finanssipolitiikka
valtion tulo- ja menoarvion kautta tapahtuva talouden ohjaus

Finnvera
valtion rahoituslaitos, joka tarjoaa yrityksille lainoja ja takauksia

franchise-yritys
pääyhtiön tuotemerkillä ja toimintamallilla toimiva yritysketjun osa; esimerkiksi McDonald’s ja R-Kioski

fuusio
kahden tai useamman yrityksen sulautuminen yhteen

G20
19 maailman rikkaimman talouden ja EU:n yhteistyöjärjestö

Gini-kerroin
mittari, jonka avulla kuvataan tulonjaon tasaisuutta tai epätasaisuutta

globalisaatio
maapalloistuminen, maailmanlaajuistuminen; maapallon talouden, kulttuurin, tieteen, politiikan, tiedonvälityksen ym. ilmiöiden yhtenäistyminen ja muuttuminen maailmanlaajuisiksi

GPI
Genuine Progress Indicator eli ”aidon kehityksen indikaattori” ottaa huomioon yksityisen kulutuksen tason sekä tulojen jakautumisen maan sisällä. Näitä täydennetään ottamalla huomioon mm. koulutus, talouskasvun kestävyys, ympäristövaikutukset ja rikollisuus maassa.

harmaa talous
kirjanpidon ja verotuksen ulkopuolelle jäävä taloudellinen toiminta

hintavakaus
tavoite pitää hintojen nousu hyvin maltillisena

huippusuhdanne
taloussuhdanne, jossa työvoimasta ja tuotantokapasiteetista alkaa olla pulaa

huoltosuhde
taloudellinen: työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrä jaettuna työllisten määrällä; väestöllinen: lasten ja vanhusväestön suhde työikäiseen väestöön

huoltotase
kansantalouden tarjonnan ja kysynnän tase, josta näkyy kokonaistuotannon ja tuonnin määrä sekä kokonaisinvestoinnit ja viennin määrä

hyperinflaatio
hallitsematon hintojen nousu

hyödyke
yleisnimitys tavaroille ja palveluille

IMF
International Monetary Fund, Kansainvälinen valuuttarahasto

inflaatio
yleinen hintatason nousu

infrastruktuuri
yhteiskunnan perusrakenne. Siihen kuuluvat mm. sähkö-, vesi- ja viemäriverkot, tiet, satamat, rautatiet, tietoliikenneverkot, lentokentät, sairaalat, koulut, asunnot.

inhimillisen kehityksen indeksi (HDI)
(Human Development Index) on YK:n ylläpitämä mittari, jonka avulla voidaan verrata eri maiden talouksia ja elämän laatua eliniänodotteen, lukutaidon, koulutustason sekä ostovoimakorjatun, henkeä kohden suhteutetun kansantulon osalta.

innovatiivisuus
kyky tuottaa uusia innovaatioita

investointi
tuotantoon tai tuotekehitykseen tehty taloudellinen panostus, jonka odotetaan lisäävän myyntiä tai tehostavan toimintaa

investointihyödyke
hyödyke, jonka avulla laajennetaan tai parannetaan tuotantoa

investointikysyntä
kysyntä, joka kohdistuu pitkävaikutteisiin menoihin kuten koneisiin ja laitteisiin

irtisanominen
työnantajan päätös työsuhteen lopettamisesta, perustellaan tavallisesti taloudellisilla syillä

julkinen talous
valtion, kuntien (ja kuntayhtymien) sekä sosiaalivakuutusrahastojen talous. Sisältää niiden ylläpitämien yksiköiden mm. koulujen ja terveyskeskusten talouden. Käytetään myös nimitystä julkinen sektori.

jälkiteollinen yhteiskunta
ks. palveluyhteiskunta

jäännösvero
jos ennakkoon perityt verot eivät riitä kattamaan tulojen ja varallisuuden perusteella maksettavaa vuoden verosummaa, maksetaan puuttuva osa jäännösverona verohallinnon lähettämien tilisiirtolomakkeiden mukaan

kannattavuus
kannattavuus kuvaa kuinka paljon myyntituloista jää voittoa tai tappiota kulujen jälkeen

kannustinloukku
tilanne, jossa työtä ei kannata ottaa vastaan, kun samaan aikaan yhteiskunnalta saadut tulonsiirrot vähentyvät – työnteko ei ole taloudellisesti kannattavaa

kansallisvarallisuus
kansallisvarallisuuteen lasketaan rakennukset, kiinteistöt, maa- ja metsäomaisuus, koneet ja laitteet, kuljetusvälineet, ohjelmistot ja valmiiden tuotteiden varastot

Kansaneläkelaitos
hoitaa monien sosiaaliturvan toteutumisen kannalta tärkeiden tulonsiirtojen maksua (eläkkeet, opintotuki, äitiyspäiväraha, asumislisä jne.)

kartelli
yritysten keskenään tekemä hintasopimus, jotka on kielletty

kaupparekisteri
virallinen ja julkinen rekisteri, johon merkitään keskeiset yrityksiä koskevat tiedot kuten nimi, toimiala ja vastuuhenkilöt

kauppatase
tavaraviennin ja -tuonnin rahavirrat

kausityöttömyys
työpaikkojen määrän vaihtelu eri aloilla vuodenaikojen mukaan, esimerkiksi rakennusala työllistää kesäkaudella enemmän kuin talvella

kausivaihtelu
vuodenajat vaikuttavat myyntiin, esimerkiksi kesällä myydään enemmän virvoitusjuomia ja makkaraa kuin talvella

kehittyvät taloudet
maat, jotka ovat teollistumisensa alkuvaiheessa, mutta joiden kokonaistuotannon arvioidaan kasvavan nopeasti

kelluva valuutta
valuutta, jonka arvo määräytyy vapaasti valuuttakaupassa

kertakulutushyödyke
hyödyke, joka voidaan kuluttaa vain yhden kerran, esimerkiksi elokuvalippu

kestokulutushyödyke
hyödyke, joka ei kulu nopeasti, esimerkiksi auto tai televisio

kestävyysvaje
julkisen talouden kestävyysvajeella tarkoitetaan sitä, että nykyisten tulojen ja menojen rakenteella menot kasvavat tuloja nopeammin; vajetta paikataan velanotolla

kestävä kehitys
kehitys, joka tyydyttää nykyisen yhteiskunnan tarpeet tekemättä myönnytyksiä tulevien sukupolvien kustannuksella

keynesiläisyys
taloustieteilijä John Maynard Keynesin (1883–1946) mukaan nimetty talousoppi, joka korostaa kokonaiskysynnän merkitystä suhdannevaihteluissa

kiina-ilmiö
suorittavan työn siirtyminen Suomesta Kiinaan

kiinteistövero
kiinteistön arvoon perustuva vero, joka maksetaan vuosittain kunnalle, jossa kiinteistö sijaitsee. Ei koske kuitenkaan maatalous- ja metsämaiksi luokiteltuja alueita

kiinteä valuuttakurssi
hallinnollisesti päätetty valuutan arvo, joka on sidottu esimerkiksi kullan hintaan tai johonkin toiseen valuuttaan kuten euroon tai dollariin

kilpailu
markkinatilanne, jossa samaa tuotetta myy useampi yritys ja sitä kysyy useampi ostaja

kilpailuvirasto
valvoo, että kilpailulakeja noudatetaan

kitkatyöttömyys
lyhytkestoinen viive ennen työpaikan löytymistä esimerkiksi kotipaikan vaihdoksen tai opiskelun päättymisen jälkeen

kokonaiskysyntä
kaikkien kulutusmenojen, investointien ja viennin summa

kokonaistarjonta
kotimainen tarjonta yhdistettynä tuontiin

kokonaistuotanto
bruttokansantuote

ko|mikantasopimus
tulonjakoa ja työehtoja koskeva sopimus, jossa on työntekijöiden ja työnantajien keskusjärjestöjen lisäksi mukana myös maan hallitus

kommandiittiyhtiö
henkilöyhtiö, jossa vastuunalainen yhtiömies vastaa yhtiön veloista ja velvoitteista omaisuudellaan ja äänetön yhtiömies vain yhtiöön sijoittamillaan varoilla

konkurssi
yrityksen toiminta voi päättyä tuomioistuimen päätöksellä, jos sen velat ovat varoja suuremmat

konserni
jättimäinen yritysrypäs, joka usein syntyy fuusion tai yrityskaupan seurauksena

korkeasuhdanne
voimakkaan talouskasvun jakso

korko
lainarahan hinta

korkokate
pankkien myöntämien lainojen koron ja talletuskoron välinen erotus

kotitalous
eli ruokakunta, talouden perusyksikkö joka useimmiten muodostuu perheestä

kriisit
taloudelliset poikkeusolot

kuluttajahintaindeksi
kuvaa Suomessa asuvien kotitalouksien Suomesta ostamien tavaroiden ja palveluiden hintakehitystä

kulutusmenot
koostuvat valtion työntekijöiden palkoista, sen rakennusten ja kiinteistöjen ylläpidosta sekä valtion tarvitsemien kulutustavaroiden hankkimisesta

kulutusmenot
menot, jotka käytetään tavaroiden ja palvelujen välittömään kuluttamiseen eikä uuteen tuotantoon

kunnallisvero
peritään verotuksen yhteydessä tuloista. Se menee sille kunnalle, jossa asuu. Kunta päättää veroprosentin, joka on kaikille sama. Ansiotulovähennys tuo kunnallisveroon kuitenkin lievän progression.

kuntaliitos
tarkoittaa kahden tai useamman kunnan liittymistä yhteen siten, että ne muodostavat jatkossa yhden kunnan

kuntayhtymä
tiettyjen kuntien päätöksellään perustama oikeushenkilö, jonka tehtäväksi kunnat ovat antaneet jonkin palvelun järjestämisen, esimerkiksi koulutuskuntayhtymä

kustannusinflaatio
tuotantokustannusten kuten raaka-aineiden, verojen tai työvoimakustannusten noususta johtuva hintojen nousu

kysyntä
määrä, jonka kuluttajat ovat valmiita ostamaan annetulla hinnalla

Käsitehakemisto

kysyntäinflaatio
tuotteiden kovasta kysynnästä tai rajallisesta tarjonnasta johtuva hintojen nousupaine

lahjavero
maksetaan 4000 euroa tai sitä suuremmasta lahjasta tai ennakkoperinnöstä

lakko
työntekijöiden päätös jäädä pois työstä ja painostaa näin työnantajaa sopimaan esimerkiksi uusista työehdoista

lama
pitkäaikainen talouskasvun voimakas supistuminen

laskusuhdanne
talouskasvun kääntyminen laskuun

liikeidea
ajatus jonkin tuotteen tai palvelun varaan rakentuvasta yritystoiminnasta

liiketoimintasuunnitelma
suunnitelma, jossa kerrotaan, mitä yritys aikoo myydä, millaista voittoa se tavoittelee ja paljonko toiminnan aloittamiseen tarvitaan rahaa

liiketulos
yrityksen voitto tai tappio kulujen jälkeen

liikevaihto
yrityksen myynnin arvo

lisäbudjetti
koko vuoden budjettiin myöhemmin samana vuonna tehtävä täydennys. Useimmiten tehdään siksi, että jonkin tehtävän suorittamiseen tarvitaan lisää rahoitusta.

lomautus
työnantajan määräämä väliaikainen työnteon ja palkanmaksun keskeyttäminen

luottolama
tarkoittaa tilannetta, jossa pankit ryhtyvät rajoittamaan luotonantoa, mikä puolestaan vähentää investointeja ja kulutusta

luottoluokitus
valtioiden ja yritysten liikkeelle laskemille arvopapereille annettava riskiluokitus

Maailmanpankki
kansainvälinen rahoituslaitos, joka auttaa erityisesti köyhiä maita

maksuhäiriömerkintä
maksujen ja velkojen maksamatta jättämisestä seurannut merkintä luottotiedoissa

maksutase
ulkomaankaupan hyödykkeiden, tulonsiirtojen ja pääoman liikkeisiin liittyvät valuuttavirrat

markkinakorko
pankkien välisillä rahamarkkinoilla määräytyvä korko

markkinatalous
kilpailuun, vapaaseen yrittäjyyteen ja yksityisomistukseen perustuva talousjärjestelmä, kapitalismi

markkinavoima
toimijat, jotka omalla toiminnallaan vaikuttavat markkinoiden kehitykseen, erityisesti pääomaansa sijoittavat sijoittajat

matalasuhdanne
hidas talouskasvu

monetaristi
uskoo, että rahan määrä on keskeisin talouden ohjauksen ja inflaation hallinnan väline

monopoli
yritys, jolla ei ole kilpailijoita

monopolistinen kilpailu
tuotemerkin vahvuuteen ja markkinointiin perustuva kilpailutilanne

määräävä markkina-asema
määräävässä markkina-asemassa oleva yritys voi muista piittaamatta päättää omasta hinnoittelustaan

netto-omaisuus
saadaan selville kun lasketaan rahoitus- ja kiinteä omaisuus ja vähennetään siitä velat

niukkuus
tilanne, jossa tarpeita on enemmän kuin mahdollisuuksia tyydyttää niitä

nousukausi
talouskasvun kiihtyminen

nuorisotyöttömyys
koskee alle 20-vuotiaita tai alle 24-vuotiaita

OECD
(Organisation for Economic Cooperation and Development) Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö

ohjauskorko
keskuspankin määrittämä korko, jolla pankit saavat lyhytaikaista luottoa keskuspankista

oligopoli
markkinoilla on vain muutama samaa tuotetta tai palvelua tarjoava yritys

oma pääoma
yritykseen sijoitetut varat, joita ei tarvitse maksaa takaisin

omavarainen
täysin omavarainen maa voisi selviytyä ilman tuontituotteita ja tuottaa kaikki hyödykkeet itse

omavaraisuusaste
oman pääoman osuus koko pääomasta

osakekohtainen tulos
pörssiyhtiön tulos jaettuna osakkeiden määrällä

osakeoptio
oikeus ostaa tai myydä osake ennalta määrättyyn hintaan

osakeyhtiö (julkinen)
yhtiö, jonka osakkeet ovat julkisen kaupankäynnin kohteena esimerkiksi arvopaperipörssissä

osakeyhtiö (yksityinen)
yhtiö, jonka osakkeet eivät ole julkisen kaupankäynnin kohteena

osinko
yhtiön osakkeenomistajille maksettava osuus yhtiön voitosta

P/E-luku
osakkeen hinta suhteessa voittoon, voittokerroin, montako vuotta yhtiöltä kestäisi saavuttaa markkina-arvo vuotuisilla voitoilla

palkkatulo
työstä saadut tulot, jotka muodostavat yli puolet kotitalouksien tulovirrasta.

palvelutase
palveluiden vientiin ja tuontiin liittyvät rahavirrat

palveluyhteiskunta
yhteiskunta, jossa suurin työllisistä työskentelee palveluelinkeinoissa

perintövero
maksetaan peritystä omaisuudesta, jonka arvo on 20 000 euroa tai enemmän, määräytyy perityn omaisuuden määrän ja sukulaisuussuhteen perusteella

pitkäaikaistyötön
tarkoittaa yli vuoden kestävää työttömyyttä

prime-korko
pankin johtokunnan päättämä viitekorko

progressiivinen vero
vero, jossa veroprosentti kasvaa verotettavan tulon kasvaessa, esimerkiksi valtion tulovero

protektionismi
kotimaisen tuotannon suojaaminen ulkomaiselta kilpailulta esimerkiksi tullimaksuilla

pääoma
raha, jota sijoitetaan taloudelliseen toimintaan

pääomatulot
tulot jotka muodostuvat esim. vuokratuloista ja talletuksien koroista sekä osinkotuloina osakkeista

pääomavero
maksetaan pääomatuloista, esimerkiksi osinkotuloista, osakkeiden myyntivoitoista tai asuntojen vuokratulosta

pörssisijoittaminen
osakesijoittaminen

rahamarkkinat
pankkien väliset rahan tukkumarkkinat, joilla rahan hinta eli korkotaso määräytyy

rahapolitiikka
keskuspankin tapa vaikuttaa talouteen korkotason kautta

rahastosäästäminen
varallisuuden kartuttaminen säästämällä sijoitusrahastoihin

rahoitus
tapa hankkia yritykselle pääomaa esimerkiksi lainaamalla tai myymällä yhtiön osakkeita

rakenteellinen työttömyys
syntyy, kun työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa ja työmarkkinoilla voi olla samaan aikaan sekä työvoimapulaa että työttömyyttä

reaalikasvu
inflaatiosta puhdistettu talouden kasvuvauhti

reaaliomaisuus
reaaliomaisuus muodostuu esim. asunnosta, kesämökistä ja maaomaisuudesta

reaalitalous
talouden perustekijöiden kuten talouskasvun ja työllisyyden muodostama kokonaisuus

revalvoituminen
valuutan ulkoisen arvon nousu, jolloin vientihinnat nousevat ja tuonti halpenee

riskisijoittaja
rahoittaja, joka sijoittaa alkuvaiheen yrityksiin ja toivoo liikeideasta menestystä

riskit
liiketoimintaan liittyvät epävarmuustekijät

roskalaina
laina, jonka luottoluokitus on hyvin heikko ja jonka takaisinmaksuun liittyy suuri riski

setelirahoitus
valtion menojen tai velkojen kattaminen keskuspankin suoralla rahoituksella

siirtomenot
ovat valtion maksamia tulonsiirtoja. Ne ovat avustuksia kotitalouksille, kuntien valtionosuuksia, maataloustukia, yritysten tukipalkkioita ja kehitysmaille maksettavaa kehitysapua

stagflaatio
taantuman (stagnaatio) ja hintojen nousun (inflaatio) ilmeneminen samaan aikaan

suhdannetyöttömyys
seuraa talouskehitystä siten, että nousukaudella työllisyys paranee ja laskukaudella työttömien määrä kasvaa

suhdannevaihtelut
talouskasvun nousut ja laskut

suhteellinen etu
suhteellinen etu voi liittyä esimerkiksi kilpailijoita parempaan laatuun tai osaamiseen

suhteellinen vero
vero, joka on kaikille suhteellisesti yhtä suuri - veroprosentti on kaikille sama. Käytetään myös nimitystä proportionaalinen tasavero

Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK
palkansaajien etuja ajava Suomen vanhin ammattijärjestö (perustettu 1907), jossa on yli miljoona jäsentä

säästämisaste
se prosenttiosuus kotitalouden tuloista, jota ei kuluteta, vaan säästetään jollakin tavoin

taantuma
talouskasvun supistuminen kahtena peräkkäisenä vuosineljänneksenä

tarjonta
määrä, jonka tuottajat ovat valmiita myymään annetulla hinnalla

tarpeet
kuluttajien näkemys siitä, mitä tavaroita ja palveluita he haluavat hankkia

tasapainohinta
hinta, jonka ostaja on valmis maksamaan ja jolla myyjä on valmis myymään

tasavero
ks. suhteellinen vero

tase
tase kuvaa yrityksen varoja ja velkoja

tilinpäätöstiedot
tilinpäätökseen kirjataan yrityksen tulot ja menot sekä varat ja velat

toimilupa
tietyn liiketoiminnan kuten tv- ja radiotoiminnan aloittamiselta vaadittava viranomaisen myöntämä lupa

toiminimi
yrityksen nimi

tulliliitto
sopimus keskinäisten tullien alentamisesta tai poistamisesta

tuloloukku
tarkoittaa tilannetta, jossa palkkatulojen kasvu pienentää käteen jäävää tuloa, kun sosiaaliturvasta saadut tuet vähenevät

tulonsiirrot
valtion tukia joilla kansalaisia tuetaan eri elämäntilanteessa, esim. opintoraha

tulopoliittinen kokonaisratkaisu
työmarkkinoiden keskusjärjestöjen ja maan hallituksen tekemä sopimus, joka koskee palkka- ja muita työehtoja, veroja ja sosiaalipolitiikkaa

tulopolitiikka
sopimusjärjestelmä, jossa työntekijöiden ja työnantajien keskusjärjestöt solmivat palkankorotuksia ja muita työehtoja koskevat yleissopimukset

tuloslaskelma
tuloslaskelmaan kirjataan yrityksen myyntiluvut, kulut ja kannattavuus

tuonti
maahan tuotavat tavarat ja palvelut

tuotannontekijä
koneet, raaka-aineet, työvoima ja osaaminen; joskus yrittäjyys on ”viides tuotannontekijä”

tuotevastuulaki
määrittää valmistajan vastuun virheellisestä tuotteesta tai palvelusta

tuottavuus
tuotannon määrä yhtä työntekijää tai yhtä työtuntia kohti

työehtosopimus
työntekijäjärjestön ja työnantajan tai työnantajien järjestön välinen sopimus alakohtaisista työehdoista kuten palkoista, työajoista ja lomista

työmarkkinatuki
työttömän henkilön saama tuki henkilölle joka ei ole ollut ansiotyössä

työsopimus
työntekijän ja työnantajan välinen sopimus työtehtävistä, työajasta ja etuisuuksista sekä palkasta

työsulku
työnantajan päätös estää työnteko ja lopettaa palkanmaksu sekä painostaa näin työntekijöitä sopimaan esimerkiksi uusista työehdoista

työttömyyspäiväraha
työttömälle maksettava tuki, johon voi vaikuttaa entinen palkka; voi olla joko perus- tai ansiosidonnainen päiväraha

työttömyysturvajärjestelmä
työttömyyden aikana turvaa perustoimeentulon, osa hyvinvointivaltion tulonsiirtoja

ulkoistaminen
tarkoittaa sitä, että valtio tai kunta antaa jonkin toimintansa yksityisen yrityksen hoidettavaksi ja maksaa tuon tehtävän hoitamisesta yritykselle sen sijaan, että hoitaisi toiminnon oman henkilökuntansa turvin

vaihtotase
tavaroiden ja palveluiden ulkomaankaupasta syntyvät rahavirrat

vaihtotaseen alijäämä
alijäämä syntyy, kun tavaroiden, palveluiden ja pääomien vienti on tuontia suurempi

vakavaraisuus
vakavaraisuus kertoo kuinka paljon yrityksellä on omia varoja suhteessa velkoihin ja riskeihin

vakuus
pantti, joka jää lainanantajalle siinä tapauksessa, että lainaa ei makseta takaisin

valmistevero
kerätään jonkin tuotteen valmistajalta, tuottajalta tai maahantuojalta. Nämä puolestaan sisällyttävät sen osaksi tuotteensa hintaa, jolloin kuluttaja käytännössä maksaa sen (esim. alkoholi- ja tupakkavero)

valtion obligaatiot
valtion velkasitoumuksia, joilla ne lainaavat rahaa sijoittajilta

valtionosuudet
valtionosuusjärjestelmä tasaa rikkaiden ja köyhien kuntien eroja. Kuntien verotulot pannaan samaan pottiin, jolloin heikosti toimeentulevat kunnat saavat potista takaisin enemmän kuin ovat maksaneet sinne ja hyvinvoivat kunnat puolestaan jättävät pottiin rahaa eli maksavat tuon tasauksen

vapaakauppa
valtiot eivät pyri rajoittamaan ulkomaankauppaa esimerkiksi tulleilla tai tuontikielloilla

varainsiirtovero
vero, joka maksetaan, kun myydään kiinteistö tai arvopaperi (esim. asunto ja sen mukana asunto-osakeyhtiön osakkeet); pörssikaupoista ei kuitenkaan makseta varainsiirtoveroa

velkaantumisaste
kotitalouden tai valtion velkaantumisaste suhteessa omaisuuteen ja tuloihin

velkakriisi
syntyy, kun velkaa on niin paljon, että lainanantajat eivät enää luota velallisen kykyyn maksaa velkoja takaisin

velkasaneeraus
tuomioistuin voi päättää ylivelkaantuneen yrityksen velkojen sovittelusta, jos tulevaisuus näyttää muuten elinkelpoiselta

verkkokauppa
internetissä toimiva kauppapaikka

veroaste
(kokonaisveroaste) on verotuksen tason vertailuun käytetty mittari eri maiden välillä. Sillä tarkoitetaan julkisen sektorin keräämien verojen ja veroluontoisten maksujen määrää vuoden aikana verrattuna maan bruttokansantuotteeseen samana aikana

verokiila
työnantajan maksamien työvoimakustannusten (bruttopalkka + sosiaaliturvamaksut) ja työntekijän verojen jälkeen käteen jäävän palkan eli nettopalkan erotus

vienti
maasta vietävät tavarat ja palvelut

vieras pääoma
velka, joka yrityksen on maksettava takaisin

viitekorko
korko, johon lainan korko tavallisesti sidotaan

WTO
World Trade Organization, Maailman kauppajärjestö

välilliset verot
osana tuotteen tai palvelun hintaa perittävät verot, esimerkiksi arvonlisävero

välittömät verot
suoraan palkasta tai varallisuudesta perittävä vero

yhdenmukaistettu kuluttajahintaindeksi
Euroopan unionin jäsenmaiden tuottama kuluttajahintatilasto, jossa eivät ole mukana kotitalouksien korkomenot ja muut omistusasumisen kustannukset

yhteisövero
on osakeyhtiöiden ja yhteisöjen, kuten osuuskuntien, yhdistysten, liikelaitosten ja asunto-osakeyhtiöiden tuloistaan maksama vero valtiolle, kunnille ja kirkolle. Liikelaitosten, julkisyhteisöjen ja yleishyödyllisten yhteisöjen osalta koskee vain osaa tuloista (elinkeinotulot)

yksityinen toiminimi
yrittäjä, joka harjoittaa liiketoimintaa yksin

yksityistäminen
julkisen sektorin toimintojen siirtäminen yksityisille, yleensä yrityksille

ylijäämäinen
budjetti on ylijäämäinen, kun tulot ovat suuremmat kuin menot

ylikuumeneminen
taloussuhdanne, jossa hintojen ja palkkojen nousu

ylivelkaantuminen
tilanne, jossa velat alkavat kasaantua eikä niitä voida maksaa suunnitellusti takaisin

yrittäjätulot
tulot jotka muodostuvat yrittäjänä toimimisesta

Kuvalähteet

kansi: Justin Guariglia /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.6 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.8 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.9 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.10vas. Pekka Aho /Str/Lehtikuva
s.10oik. Minttu Lehtovaara /WSOYpro Oy
s.11 Pasi Autio /Lehtikuva
s.15 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.17 Thomas Ernsting /Laif/MVphotos
s.19ylh. Juergen Effner /DPA/Lehtikuva
s.19alh. Tero Sivula /Rodeo
s.20 Soe Zeya Tun /Reuters/Lehtikuva
s.22 Simmons /Sipa Press/Lehtikuva
s.23 Polar Electro
s.24 Reuters/Lehtikuva
s.27 Slon Touchig /Sygma/Corbis/Belgium/Amsterdam
s.29 Haley /Sipa Press/Lehtikuva
s.30 Tero Sivula /Rodeo
s.33 Eveliina Mustonen /WSOYpro Oy
s.34 Pedacom /Rodeo
s.36 Mavrix Photo/Lehtikuva
s.37 Suvi-Tuuli Kankaanpää /WSOYpro Oy
s.38 Jussi Nukari /Lehtikuva
s.42 Suvi Sokolnicki /WSOYpro Oy
s.44 Mikko Stig /Lehtikuva
s.45 Ville Männikkö /Str/Lehtikuva
s.46 WSOYpro Oy
s.47ylh. Kimmo Mäntylä /Lehtikuva
s.47alh. Nina Tuittu
s.48 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.49 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.50 Markku Ojala /Rautakirja
s.52 Minnesota Historical Society/Corbis/Belgium/Amsterdam
s.54 Sigurgeir Sigurjonsson/Nordicphotos /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.55 Beawiharta /Reuters/Lehtikuva
s.56 Kim Komenich/San Francisco Chronicle /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.58 Brian Snyder /Reuters/Lehtikuva
s.60 Nina Tuittu
s.62 Justin Sullivan /AFP/Lehtikuva
s.63 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.64 Yasser Al-Zayyat /AFP Photo/Lehtikuva
s.66 Timo Jaakonaho /Lehtikuva
s.67 Karen Robinson /Panos Pictures/MVphotos
s.68 Suomen Pankki
s.69 Lee Jae-Won /Reuters/Lehtikuva
s.74 Kim Kyung-Hoon /Reuters/Lehtikuva
s.76 WSOYpro Oy
s.77 Bettmann/Corbis/Belgium/Amsterdam
s.78ylh. WSOYpro Oy
s.78alh. David Arky /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.81 Thomas Lohnes /AFP Photo DDP/Lehtikuva
s.82vas. Kalevi Pöyhönen /Lehtikuva
s.82oik. Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.83 Susana Vera /Reuters/Lehtikuva
s.84 Michele Andrea /Rodeo
s.85 Valtiokonttori
s.87 Markku Ulander /Lehtikuva
s.89 WSOYpro Oy
s.89kesk. Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.91 Henny Ray Abrams /AP/Lehtikuva
s.92 Koen van Weel /ANP/Lehtikuva
s.93 Nokia/HO/EPA-photo/All Over Press
s.96 Liikuntaviraston kuva-arkisto
s.99 Marja Airio /Lehtikuva
s.100 Jussi Nukari /Lehtikuva
s.103 Pekka Sakki /Lehtikuva
s.105 WSOYpro Oy
s.106 Pascal Lauener /Reuters/Lehtikuva
s.109 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.111 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.112 Markus Schreiber /AP/Lehtikuva
s.114 Simon Runting /Rex Features/Lehtikuva
s.115 Tarmo Koivisto
s.118 Timo Jaakonaho /Lehtikuva
s.120 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.122 Jussi Nukari /Lehtikuva
s.125 Peter Menzel /Science Photo Library/SKOY
s.127 Timo Heikkala /Str/Lehtikuva
s.128 Markku Ulander /Lehtikuva
s.130 Sunset Boulevard /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.132 Wave /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.133ylh. Bettmann/Corbis/Belgium/Amsterdam
s.133alh. SKOY
s.134 WSOYpro Oy
s.135 Ed Kashi /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.136 Alessia Pierdomenico /Reuters/Lehtikuva
s.137 Heidi Piiroinen /HS/Lehtikuva
s.139 Matti Björkman /Lehtikuva
s.140 Jussi Nukari /Lehtikuva
s.141 Kinotar
s.143 European Central Bank, Frankfurt am Main, Germany
s.144 Susanna Kesänen /WSOYpro Oy
s.147 AFP/Lehtikuva
s.148 Gideon Mendel /Corbis/Belgium/Amsterdam
s.149 Raimo Poutanen /Str/Lehtikuva
s.150 SKOY
s.151 Rodionov Vladimir /ITAR-TASS Photo/Corbis/Belgium/Amsterdam
s.154 Martin Kirchner /Laif/MVphotos
s.157 Jussi Nukari /Lehtikuva
s.159 WSOYpro Oy
s.162 Markku Ulander /Lehtikuva
s.165 Markku Ulander /Lehtikuva
s.166 WSOYpro Oy
s.167 Hanna Anttila /WSOYpro Oy
s.168 Miika Sirkiä /Leuku